İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN YAŞAM KALİTESİ:
COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

INTERNATIONAL STUDENTS' QUALITY OF LIFE:
THE CASE OF ISTANBUL UNIVERSITY DURING COVID-19

Başak Işıl ALPAR

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN YAŞAM KALİTESİ: COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

INTERNATIONAL STUDENTS' QUALITY OF LIFE: THE CASE OF ISTANBUL UNIVERSITY DURING COVID-19

Başak Işıl ALPAR

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yayıncı
İstanbul Üniversitesi Yayınevi,
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye

https://iupress.istanbul.edu.tr

Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi: COVID-19 Sürecinde İstanbul Üniversitesi Örneği
International Students' Quality of Life: The Case of Istanbul University During COVID-19
Başak Işıl ALPAR

E-ISBN: 978-605-07-0889-9

DOI: 10.26650/B/SS46.2022.005

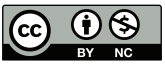
İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5303
İktisat Fakültesi Yayın No: 665

Online Yayın Tarihi Eylül, 2022

Kapak Görseli: Sevde Özdemir

Bu çalışmaya atıfta bulunurken, referansa DOI numarasının dahil edilmesi önerilir.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında online olarak yayındadır.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Kitabın telif hakkı bulunmaktadır. Online olarak yayınlanan Creative Commons versiyonu haricinde, yasal istisnalar ve geçerli lisans sözleşmelerinin koşulları dikkate alınmalıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz viii
Preface ix
Giriş x
Introduction xii
Extended Summary xiv
Kısaltmalar xxxv
Tablolar xxxvi
Şekiller xxxvi
Grafikler xxxvii

BİRİNCİ BÖLÜM
YAŞAM KALİTESİ: TARİHÇE VE KAVRAMLAR

1.1. Tarihçe 1
1.2. Kavramsal Zemin 3
1.2.1. Yaşam Kalitesi 6
1.2.2. Yaşam Memnuniyeti 12
1.2.3. Refah 14
1.2.4. İyi Oluş ve Öznel İyi Oluş 16
1.2.5. Mutluluk 19
1.2.6. Kavramlara Dair Genel Değerlendirme 24

İKİNCİ BÖLÜM
YAŞAM KALİTESİNE YÖNELİK YAKLAŞIM VE TEORİLER

2.1. Yaklaşımlar 27
2.1.1. Teorik Yaklaşımlar 28
2.1.1.1. Faydacı Yaklaşım 28
2.1.1.2. Hedonist ve Ödomonik Yaklaşım 29
2.1.1.3. Rawls'ın Adalet Yaklaşımı 31
2.1.1.4. İnsan Gereksinimleri Yaklaşımı 33
2.1.1.5. Yapabilirlik Yaklaşımı 33
2.1.1.6. Sağduyulu Değerler Yaklaşımı 36
2.1.2. Ampirik Yaklaşımlar 37
2.1.2.1. İnsani Gelişme Yaklaşımı 37
2.1.2.2. Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi Yaklaşımı 40

2.1.2.3. Mutlu Yaşam Beklentisi Yaklaşımı 41
2.1.2.4. Ekonomik İyilik Endeksi Yaklaşımı 43
2.1.2.5. Avrupa Yaşam Kalitesi Yaklaşımı 44
2.1.2.6. Sosyal Kalite Yaklaşımı 46
2.2. Teoriler 47
2.2.1. İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi 49
2.2.2. Kişisel Fayda Teorisi 49
2.2.3. Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı Teoriler 50
2.2.4. Uyum Düzeyi ve Hedonik Döngü Teorileri 51
2.2.5. Kişilik Teorisi 55
2.2.6. Sabit Nokta Teorisi 56
2.2.7. Son Nokta Teorisi 57
2.2.8. Etkinlik ve Akış Teorileri 59
2.2.9. Karşılaştırma Teorileri 60
2.2.10. Psikolojik İyi Oluş Teorisi 63
2.2.11. Çağrışım Teorileri 65
2.2.12. Dinamik Denge Teorisi 66
2.2.13. Sosyal Üretim İşlevi Teorisi 67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÖSTERGE VE ENDEKSLER

3.1. Yaşam Kalitesi Göstergeleri 69
3.1.1. Bireysel, Sosyal, Ekonomik ve Örgütsel Tasnif 71
3.1.1.1. Bireysel Göstergeler 72
3.1.1.1.1. Cinsiyet 72
3.1.1.1.2. Yaş 73
3.1.1.1.3. Medeni Durum 74
3.1.1.1.4. Eğitim ve Beceriler 75
3.1.1.1.5. Sağlık 76
3.1.1.1.6. Kişilik Özellikleri 77
3.1.1.1.7. Manevi Değerler 77
3.1.1.2. Sosyal Göstergeler 78
3.1.1.2.1. Sosyal Destek, İçerilme ve İlişkiler 78

3.1.1.2.2. Boş Zaman Faaliyetleri 80
3.1.1.2.3. Kültür 80
3.1.1.2.4. Çevre ve Şehir 82
3.1.1.2.5. Güvenlik ve Suç 83
3.1.1.2.6. Yaşam Süresi Beklentisi 84
3.1.1.3. Ekonomik Göstergeler 84
3.1.1.3.1. Gelir ve Servet 85
3.1.1.3.2. Borçlanma 88
3.1.1.3.3. Tüketim ve Harcamalar 89
3.1.1.3.4. Konut ve Özellikleri (Barınma) 90
3.1.1.4. Örgütsel Göstergeler 90
3.1.1.4.1. Çalışma Hayatı ve İş Tatmini 91
3.1.1.4.2. İş-Yaşam Dengesi 92
3.1.1.4.3. Sivil Katılım, Yönetim ve Güven 93
3.1.1.4.4. Eğitim Kurumları 94
3.1.2. Nesnel ve Öznel Tasnif 96
3.1.3. Göstergelerin ve Soruların Sahip Olması Gereken Özellikler 102
3.2. Yaşam Kalitesi Endeksleri ve Endekslerin Sahip Olması Gereken Nitelikler 106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN YAŞAM KALİTESİ VE COVID-19: NİCEL BİR ARAŞTIRMA

4.1. Yükseköğretim ve COVID-19 Süreci 113
4.2. Uluslararası Öğrencilik ve COVID-19 Süreci 118
4.3. Literatür 121
4.4. Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Süreci: İstanbul Üniversitesi Örneği 130
4.4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 130
4.4.2. Materyal ve Yöntem 131
4.4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 134
4.4.4. Veri Toplama Süreci ve Araçları 135
4.4.4.1. Demografik ve Kişisel Bilgi Formu 136
4.4.4.2. Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Anketi 136

4.4.5. Verilerin Analizi 138
4.4.6. Kısıtlılıklar 138
4.4.7. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmesi 139
4.4.7.1. Nesnel Göstergelere Yönelik Sonuç ve Değerlendirmeler 139
4.4.7.2. Öznel Bildirimlere Yönelik Sonuç ve Değerlendirmeler 166
4.4.7.2.1. Analiz Sonuçları 167
4.4.7.2.2. COVID-19 Kısıtlamalarının Genel Etkileri ve Yaşam Kalitesi 174
4.4.7.2.3. Maddi Koşullar ve Yaşam Kalitesi 182
4.4.7.2.4. Barınma ve Yaşam Kalitesi 187
4.4.7.2.5. Eğitim ve Yaşam Kalitesi 192
4.4.7.3. Nitel Değerlendirmeler 208
4.4.7.3.1. Maddi Koşullarla İlgili Konular 210
4.4.7.3.2. Barınma ve İkâmet ile İlgili Konular 211
4.4.7.3.3. Eğitim İle İlgili Konular 214
4.4.7.3.4. Salgın Koşullarından Kaynaklı Sorun ve Endişeler 217

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç 219
5.1.1. Bireysel Değerlendirmeler ve COVID-19 Kısıtlamaları 219
5.1.2. Maddi Koşullar 220
5.1.3. Barınma 222
5.1.4. Eğitim 223
5.2. Öneriler 225

Ekler 229
Kaynakça 235

ÖNSÖZ

İnsanın ekonomik, sosyal, fiziksel ve psikolojik boyutlarını etkileyen yaşam alanlarının bütüne dair bir dizi nesnel göstergelere ve öznel değerlendirmelere bağlı olan yaşam kalitesi, bireysel ve toplumsal gelişime hizmet etme potansiyeline sahiptir. Tatmin edici bir yaşam kalitesinin sağlanabilmesi, "insana yaraşır iş" kavramsallaştırmasında olduğu gibi "insana yaraşan sosyo-ekonomik koşulları" beraberinde getirecektir. Gelişmiş yeni koşullar da daha yüksek kaliteyi beraberinde getirecektir. Bu bağlamda politika yapıcılara ve kurumsal düzeyde karar alıcılara büyük görevler düşmektedir.

Disiplinlerarası bir bakışla ele alınan bu kitapta, yaşam kalitesi ve ilgili konular kavramsal ve teorik düzeyde incelenmiş, yaşam kalitesi göstergeleri bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel bağlamı göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Uygulama ayağında ise küresel bir sağlık krizi olan COVID-19 sürecinde muhtelif dezavantajlılıklar yaşamış kırılgan bir nüfus grubu olan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi incelenmiştir.

Nitekim uluslararası öğrencilerin her biri küresel düzeyde bir beşeri sermayedir. Beşeri sermayeye yapılan yatırım ise insanlığın bütününü ilgilendiren geleceğin şekillenmesinde bozulmaz ve kaybolmaz bir değerin inşasına hizmet etmektedir. Bu değer, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal her alanda varlığını koruyacak ve daha kaliteli bir yaşamın temellerinin atılmasında harç görevi görecektir. Kitap, bu niyet üzere, yaşam kalitesi konusunun ele alınması ve İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamaları bağlamında yaşam kalitesinin tespiti ile sorun alanlarına yönelik karar ve uygulamalara yol göstermesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kitabın hazırlanmasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Faruk TAŞCI'ya, Merkez çalışanlarından Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ERKEN'e, Sibel IŞIK'a; anket çalışmasının hazırlanmasında ve analiz çalışmalarında fikirlerini paylaşan Araş. Gör. Abdullah Miraç BÜKEY'e, Prof. Dr. Meltem GÜNGÖR DELEN'e, Prof. Dr. Vesile Selma ÜNLÜ'ye, Dr. Öğretim Üyesi Halim BAŞ'a, Dr. Öğretim Üyesi Ümmügülsüm AYSAN'a, Araş. Gör. Kübra POLAT'a, Araş. Gör. Betül TOZAR'a ve Sefire-i Alem Uluslararası Öğrenci Derneği'nden öğrenci işleri koordinatörü Anzhelika BITAEVA'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Başta babam Prof. Dr. Şaban Bedri ALPAR olmak üzere aileme ve yakınlarıma destekleri için teşekkür ediyorum.

Çalışmanın konunun ilgililerine ve tüm uluslararası öğrencilerimize faydalı olmasını temenni ediyorum.

Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR

PREFACE

Quality of life depends on a series of objective indicators and subjective evaluations of all the living spaces that affect human beings' economic, social, physical, and psychological dimensions and has the potential to serve individual and social development. Ensuring satisfactory quality of life will bring about decent socio-economic conditions, such as in the conceptualization of decent work. Newly improved conditions will also bring higher quality, and policymakers and decision-makers at the institutional level have great responsibilities in this context.

This book addresses quality of life and its related issues from an interdisciplinary perspective and discusses them at a conceptual and theoretical level. The book includes classifying the quality of life indicators by considering their individual, social, economic, and organizational context. The application section examines the quality of life of international students, a fragile population group who've experienced various disadvantages during the COVID-19 global health crisis.

As a matter of fact, each international student provides human capital at the global level, and serves to construct an incorruptible and inexhaustible value in shaping a future that concerns all of humanity. This value will preserve its existence in all economic, social, cultural, and political fields and serve as the mortar in constructing the foundations for a better quality of life. This book has been prepared with this intention in order to address the issue of quality of life and to guide the decisions and practices regarding identifying the quality of life and problem areas of international students studying at Istanbul University in the context of COVID-19 restrictions.

I owe a debt of gratitude to Prof. Dr. Faruk TAŞCI, the Director of Istanbul University International Student Application and Research Center, who shared all kinds of support in the preparation of this book, and to Asst. Prof. Dr. Mehmet ERKEN and Miss Sibel IŞIK from the International Student Center. I would additionally like to thank those who shared their ideas and helped in the preparation and analysis of the survey study: Research Asst. Abdullah Miraç BÜKEY, Prof. Dr. Meltem GÜNGÖR DELEN, Prof. Dr. Vesile Selma ÜNLÜ, Asst. Prof. Dr. Halim BAŞ, Asst. Prof. Dr. Ümmügülsüm AYSAN, Research Asst. Kübra POLAT, Research Asst. Betül TOZAR, and student affairs coordinator Ms. Anzhelika BITAEVA from the Sefire-i Alem International Student Association.

I would also like to thank my family and relatives for their support, especially my father, Prof. Dr. Şaban Bedri ALPAR.

I hope that this study will be beneficial to those who are interested in the subject and to all our international students.

Assoc. Prof. Dr. Başak Işıl ALPAR

GİRİŞ

Günümüzde sadece objektif göstergeler ile hareket etmenin sübjektif değerlendirmelere göre değişen ihtiyaçları yeterince karşılayamadığına dair veriler bulunmaktadır. Nitekim bireysel refah konusunda nesnel göstergelerin yanı sıra öznel değerlendirmelerin önemi yakın tarihte akademik ilgi konusu olmuştur. Bu farkındalık; yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, refah, öznel iyi oluş ve mutluluk gibi konularda yeni yaklaşımların filizlenmesine sebebiyet vermiştir. Araştırmacılar; mutluluğun, memnuniyetin ya da tatminin sadece gelir düzeyi ve refah gibi maddi unsurlara bağlı olmadığının farkına varmışlardır. Bu değişim sadece iktisadi göstergelerle refahın açıklanmasındaki sınırlılığı göstermiş ve iktisat biliminin sosyal bilimler ile sosyal politikalar perspektifine duyduğu ihtiyacı yeniden ortaya koymuştur. Çok bilinen eski bir şarkı sözünde "parayla saadet olmaz" denmek suretiyle, söz konusu iki bileşenin mutlak olarak birbirini sağlamadığına dair sanatsal bir farkındalık ortaya konmaktadır.

Zihniyet, sistem ve insan birbirinden ayrılması mümkün olmayan üç temel unsurdur ve birbiri içine geçmiş çarklar olarak düşünülebilir. Birindeki değişim ve dönüşüm diğerini de etkileyecektir. Ancak yaşam kalitesi konusunun öznesi insandır ve insan söz konusu olduğunda mutlak sonuçlardan bahsetmek mümkün değildir. Örneğin fırsatlarda eşitlik sağlansa bile bu durumun sonuçlarda mutlak bir eşitliği getirmesini beklemek zordur. Nitekim sosyal bilimlerde başlangıç ile sonuç, girdi ile çıktı arasında bir süreç vardır ve bu süreç insan olmanın getirdiği farklılıklardan etkilenmektedir. Bu farklılıklar; yaş, cinsiyet, medeni durum gibi demografik göstergeler ile açıklanabileceği gibi; hedef sahibi olma, kapasite, anlamlandırma, yapabilirlikler, gayret, duygu durumu, gibi bireysel konular ve farklı kişilik özellikleri ile de açıklanabilir. Sürecin maddi zemini ise ekonomik, sosyal ve örgütsel koşullardan oluşmaktadır. Nitekim aynı cins toprağa ekilen aynı cins iki tohum bile aynı güneşten ve aynı yağmurdan gıdalanıp, farklı boyutlarda, farklı tatlarda ürün verebilmektedir. Bu bağlamda yaşam kalitesi söz konusu edildiğinde; bireyin içinde bulunduğu koşullar nesnel, bireyin bu koşullar içindeki değerlendirmeleri ise öznel ölçüt olarak ele alınmaktadır.

Dolayısıyla bireysel düzeyde bazı değişkenler devreye girmektedir. İnsan psikolojisi karmaşık bir yapıda olduğundan; ekonomi, psikoloji ve nörolojinin bir arada ele alındığı nöro-iktisat gibi bir bilim dalı doğmuştur. Bu karmaşık yapı, üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerini etkilediği gibi; bireyin kendi yaşamı hakkındaki değerlendirmelerini de etkilemektedir. Esasen bu değerlendirmeler de yeni davranışlara dönüşerek tekrar üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkileri için bir veri oluşturmaktadır. Söz konusu süreçler bir döngü halindedir.

Sosyal politika açısından değerlendirildiğinde, hangi toplumsal kesim tarafından hangi sosyal politikalara ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesi, yaşam kalitesinin geliştirilmesine hizmet etmektedir. Bu haliyle ihtiyaca göre çeşitlendirilmiş sosyal politikalar, hem daha çok sayıda ve farklı ihtiyaçları bulunan toplumsal kesimlere hizmet etmesi hem de ekonomi politikalarının tamamlayıcısı olması bakımından önem arz eder. Benzer bir durum karar alıcı yönetim birimleri için de geçerlidir. Bu bağlamda üniversiteler de eğitim, öğrenci iletişimi, akademik, sosyal ve kültürel ilişkiler, sunulan hizmetler ve diğer boyutları ile öğrencilerinin ihtiyaçlarını tespit etmelidir. İhtiyaç tespitinde mevcut durumun belirlenmesinin ve öznel değerlendirmelerin yardımcı olacağı açıktır. Kriz zamanlarında durum ve ihtiyaç tespiti ayrıca önem arz etmektedir.

Diğer yandan politika yapıcıların veya karar alıcıların aynı bir tesisat ustası gibi sosyo-ekonomik tıkanıklıkların yerini tespit etmesi gerekmektedir. Bu tespit tüm duvarı yıkmak yerine küçük bir delik açarak tıkanıklığın giderilmesi şeklinde olur ise maddi hasar da, sorunun çözümüne ayrılan vakit de en aza indirilmiş ve bir fayda elde edilmiş olur. Nitekim sosyal politika yapıcıların ve karar alıcıların da hekimler gibi tıp bilimindeki "önce zarar verme" ilkesini benimsemesi sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için bir zorunluluk halini almıştır. Dolayısıyla muhtelif nüfus gruplarının yaşam kalitesinin ve yaşam kalitesini etkileyen unsurların tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, nesnel göstergelerle gerçekleştirilen sosyo-ekonomik değerlendirmelerden öznel göstergelerle gerçekleştirilen yaşam kalitesine dair değerlendirmelere geçişi simgeleyen kalite, memnuniyet, iyi oluş, mutluluk gibi kavramları, yaşam kalitesine dair yaklaşım ve teorileri ele alarak, gösterge setlerini dört temel boyutta sınıflandırmak ve konuya dair bir uygulama gerçekleştirmektir.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde yaşam kalitesi ile ilgili kavramsal zemine yer verilecektir. Hâlihazırda yaşam kalitesi hususunda ortak kabul görmüş evrensel bir tanım ve yaşam kalitesi ölçümlerinde de standart bir gösterge seti bulunmamaktadır. Zira yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, refah, öznel iyi oluş ve mutluluk; zaman, mekân, toplum, kültür, zihniyet, yaklaşımlar ve bireyler bağlamında değişkendir.

İkinci bölümde yaşam kalitesi, söz konusu değişken yapılar içerisinde geliştirilen yaklaşım ve teoriler üzerinden değerlendirilecektir. Yaklaşım ve teoriler nesnel ve öznel değerlendirmeler için yol gösterici ve aydınlatıcı niteliktedir. Ancak öznel değerlendirmelerde farklı gösterge projeleri söz konusu olabilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yaşam kalitesi çatı kavramı altında; göstergelere dair iki ayrı sınıflandırma yapılacak ve sık kullanılan yaşam kalitesi endekslerine yer verilecektir. İlk sınıflandırma; bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel göstergeler şeklinde gerçekleştirilecektir. İkincisi ise göstergelerin nesnel ve öznel değerlendirmelerini içerecektir. Bu ayrım ile özellikle sosyal bir bakış açısıyla gerçekleştirilecek araştırmalarda analize dâhil edilecek göstergelerin seçiminde yol gösterici bir rehber sunmak hedeflenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde konuya dair bir uygulama olarak İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrenciler ile yaşam kaliteleri ve COVID-19 kısıtlamalarına dair nicel bir araştırma gerçekleştirilecektir. Ankette uluslararası öğrencilerin yaşam alanları olarak belirlenen maddi koşullar, barınma ve eğitim temaları ile genel değerlendirmeye yönelik soru ve ifadeler yer alacaktır.

Çalışmanın beşinci ve son bölümü ise sonuç ve önerileri içermektedir. Bu vesile ile hem Türkiye'de uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesine dair literatürdeki boşlukların giderilmesi hem de muhtelif nüfus gruplarına uygulanabilecek yaşam kalitesi çalışmaları için bir yol haritası oluşturulması hedeflenmektedir.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde, yaşam kalitesi çatı kavramı çerçevesindeki konulara yönelik ilgi artmaktadır. Konunun politika yapıcıların yönetim biçimlerini ve yöneticilerin kararlarını etkilemesi kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda yaşam kalitesi ile ilgili araştırmalar, nihayetinde kaliteli ve iyi bir hayata sahip olmayı hangi unsurların içerdiği sorusuna cevap verebilmektedir. Cevapların önemli bir beşeri sermaye yatırımı yapmakta olan uluslararası öğrenciler için uygulanacak politikalarda ve alınacak kararlarda küresel düzeyde faydalı olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Uluslararası Öğrenci Merkezi Müdür Yardımcısı, İstanbul, Türkiye

INTRODUCTION

Data are found these days to show that acting only with objective indicators is unable to adequately meet the changing needs with respect to subjective evaluations. In fact, the importance of subjective assessments as well as the objective indicators of individual well-being have recently been a subject of academic interest. This awareness has led to the emergence of new approaches on issues such as quality of life, life satisfaction, well-being, subjective well-being, and happiness. Researchers have realized that happiness, satisfaction, and sense of well-being do not depend only on material factors such as income level and welfare. This change has shown the limitation in explaining welfare only through economic indicators and reintroduced the need for economics from the perspective of social sciences and social policies. The old well-known lyrics "Money does not make happiness" reveals an artistic awareness that these two components are not necessarily mutually supportive.

Mentalities, systems, and humans are three basic inseparable elements that can be thought of as intertwined wheels. Change and transformation in one of these elements will affect the others. However, the subject of quality of life concerns human beings, and talking about absolute results is impossible with regard to humans. For example, even if equality in opportunities is achieved, expecting this situation to bring absolute equality in results is difficult. As a matter of fact, the social sciences have a process between beginning and end, input and output, and this process is affected by the differences brought about through being human. These differences can be explained by demographic indicators such as age, gender, and marital status and can also be explained by individual issues such as having goals, capacities, meaning, capabilities, moods, motivation, and various personality traits. The material basis of the process consists of economic, social, and organizational conditions. As a matter of fact, even two of the same type of seed planted in the same kind of soil can be nourished from the same sun and rain yet yield products of different sizes and tastes. When addressing quality of life in this context, individual conditions are considered objective, and the evaluations of the individual within these conditions are considered subjective criteria.

Therefore, certain variables come into play at the individual level. Due to human psychology's complex structure, the branch of science known as neuroeconomics was born, which addresses economics, psychology, and neurology together. This complex structure affects production, consumption, and distribution relations. It also affects how individuals evaluate their own life. In fact, these evaluations turn into new behaviors and reconstitute data for the relations of production, consumption, and distribution. These processes occur cyclically.

When evaluated in terms of social policy, determining which social policies are needed by which social segments serves to improve quality of life. In this context, social policies that have been diversified according to needs are important both in terms of serving the social segments with more various needs and complementing economic policies. A similar situation is also valid for decision-making management units. In this context, universities should determine their students' needs with regard to education; student communications; academic, social, and cultural relations; offered services; and other dimensions. Determining the current situation and subjective evaluations will clearly help determine these needs. Determining situations and needs is also important in times of crisis.

Meanwhile, policymakers and decision-makers need to locate socio-economic bottlenecks similar to plumbers. Having this determination be in the form of removing a blockage by opening a small hole instead of demolishing an entire wall will minimize material damages and the time allocated to solving the problem, and benefit will be obtained. As a matter of fact, social policymakers and decision-makers have had to adopt the principle of first do no harm like physicians in medical science in order to ensure socio-economic development. Therefore, importance is had in determining quality of life for various population groups and the factors affecting quality of life.

In order to implement the application, this study aims to classify the indicator sets under four basic dimensions by considering concepts such as quality, satisfaction, well-being, and happiness, as these represent the transition from socio-economic evaluations made with objective indicators to quality-of-life evaluations made with subjective indicators.

The first part of this study presents the conceptual basis of quality of life in this context. Currently, no universally accepted definition of quality of life exists, and no standard set of indicators is found for quality-of-life measurements because the concepts of quality of life, life satisfaction, well-being, subjective well-being, and happiness vary in the context of time, place, society, culture, mentality, approaches, and individuals.

The second part of the study will evaluate quality of life through the approaches and theories developed within these variable structures. Approaches and theories guide and enlighten objective and subjective evaluations. However, there may be different indicator projects in subjective evaluations.

The third part of the study will make two separate classifications of indicators regarding the concept of quality of life and will include the frequently used quality-of-life indices. The first classification involves individual, social, economic, and organizational indicators. The second classification will include objective and subjective evaluations of the indicators. The aim with this distinction is to provide an instructive guide when selecting the indicators to include in an analysis, especially from a social context.

The fourth part of the study will conduct quantitative research with international students studying at Istanbul University as an implementation of the subject that will concern international students' quality of life and COVID-19 restrictions. In addition to the general evaluation, the questionnaire will include questions and statements regarding the themes of financial status, housing, and education, which have been determined as international students' life areas.

The fifth and final part of this study includes the conclusions and recommendations. In this way, the aim is to both fill the gaps in the literature regarding the quality of life of international students in Türkiye as well as to create a roadmap for quality-of-life studies applicable to various population groups.

Many countries of the world these days have an increased interest in issues within the framework of the concept of quality of life. The issue will most likely affect policymakers' administration styles and administrators' decisions. In this context, research on quality of life will finally be able to answer the question of what the elements are in a quality and good life. The answers are thought to be beneficial at the global level and contribute to the literature on the policies to apply and the decisions to make for international students, who comprise a significant human capital investment.

Assoc. Prof. Dr. Başak Işıl ALPAR

Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations,

International Student Center Deputy Manager, Istanbul, Turkiye

INTERNATIONAL STUDENTS' QUALITY OF LIFE: THE CASE OF ISTANBUL UNIVERSITY DURING COVID-19

These days, data reveal that acting only with objective indicators is unable to respond adequately to the changing needs with respect to subjective assessments. Indeed, the importance of subjective assessments alongside the objective indicators of individual well-being has recently been the subject of academic interest. This awareness has also led to the emergence of new approaches on issues such as quality of life, life satisfaction, well-being, subjective well-being, and happiness. Researchers have realized that happiness, satisfaction, and sense of well-being do not depend solely on material factors such as income level and welfare. This change has shown the limitation in explaining welfare only through economic indicators and reintroduced the need for an economics based on the perspective of social sciences and social policies. The old lyrics "Money does not make happiness" reveals an artistic awareness that neither of the two components necessarily provide the other.

Mentalities, systems, and humans are three basic elements that cannot be separated from one another and can be thought of as intertwined wheels. Change and transformation in one of these elements will affect the others. However, the subject of quality of life belongs to human beings, and talking about absolute results is not possible in terms of humans. For example, even if equality in opportunities is achieved, expecting this situation to bring absolute equality as a result is difficult. As a matter of fact, social sciences have a process between the beginning and end, the inputs and outputs, and this process is affected by the differences brought about by being human. These differences can be explained by demographic indicators such as age, gender, and marital status as well as individual issues such as having goals, capacities, meaning, capabilities, motivations, moods, and various personality traits. The material basis of the process consists of economic, social, and organizational conditions. Even two of the same type of seed planted in the same kind of soil can be nourished from the same sun and rain yet yield products of different sizes and tastes. In this context, when dealing with quality of life, individual conditions are considered objective criteria, and individuals' evaluations within these conditions are considered subjective criteria.

Therefore, some variables come into play at the individual level. Due to human psychology's complex structure, the branch of science known as neuroeconomics was born, and it addresses economics, psychology, and neurology together. This complex structure affects production, consumption, and distribution relations and also affects how individuals evaluate their own life. These evaluations turn into new behaviors and reconstitute data for the relations of production, consumption, and distribution. These processes also occur cyclically.

When evaluated in terms of social policy, determining which social policies are needed by which social segments serves to improve quality of life. In this context, social policies that have been diversified according to needs are important both in terms of serving the social segments that have more various needs as well as being a complement to economic policies. A similar situation is also valid for decision-making administrative units. In this context, universities should determine their students' needs regarding education; student communications; academic, social, and cultural relations; offered services; and other dimensions. Determining the current situation and subjective evaluations will clearly help in determining the needs. Determining situations and needs is also important in times of crisis.

Meanwhile, policymakers and decision-makers need to locate socio-economic bottlenecks similar to a plumber. Having this determination be about removing a blockage by opening a small hole instead of demolishing an entire wall will minimize the material damages and time allocated to solving the problem, and benefits will be obtained. As a matter of fact, social policymakers and decision-makers have, like physicians, had to adopt the principle in medical science of first do no harm in order to ensure

socio-economic development. Therefore, determining various population groups' quality of life and the factors affecting this quality have become important.

In order to implement the application, this study aims to classify the indicator sets under four basic dimensions by considering concepts such as quality, satisfaction, well-being, and happiness, concepts that represent the transition from the socio-economic evaluations made with objective indicators to quality-of-life evaluations made with subjective indicators.

Chapter 1: History of the Quality of Life and Related Concepts

In this context, the first part of the study covers the historical and conceptual basis of quality of life. Despite the unlimited needs in the definition of economics, the phenomenon expressed as life indicates a limited time. How individuals spend this time within these limits is important. In this framework, definitions are firstly required for quality of life as an umbrella concept as well as developing the sub-concepts related to it in the historical process, their definitions, and the ways different disciplines have explained the subject. The historical perspective is beneficial in terms of understanding the importance individuals and societies have attached to quality of life, and how the different disciplines have explained the subject is useful in terms of evaluating the concepts through different dimensions.

Discussions on the quality of life are known to occur not only today but to also have occurred in ancient times (Aydiner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, p. 138). When looking at the philosophical basis of quality of life, names such as Socrates, Confucius, Aristotle, Plato, Epicurus, Kant, Montaigne, and Hans Jonas, as well as Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, and Fuzuli are seen to be mentioned (Bozkurt, 2003, p. 16).

The emphasis on quality of life goes back to when cities were first settled. Inferences about the subject can even be made from the Code of Hammurabi. The views of Plato and Aristotle also even are found in the history of quality-of-life discussions. These philosophers' views have been discussed over the value of life, comparisons of life spans and life quality, and the nature of happiness (Aysan, 2017, p. 6). In this context, the subjects of happiness and the good life are also included within the concept of quality of life. Plato's system of thought bases the essence of quality of life on deep logical thinking, whereas Aristotle's system of thought bases this essence on feelings (Uysal-Şahin, 2020, p. 4).

In the second quarter of the 1900s, studies on life satisfaction as a sub-dimension of quality of life began being carried out and discussed emotional reactions to events encountered in daily life, spiritual life, and the relationships between satisfaction and happiness (Korkmaz, Germir, Yücel & Gürkan, 2015, p. 80). Quality of life was also included as a concept in Pigou's (1920, p. 14) book The Economics of Welfare. This concept had been ignored up to that time (Uysal-Şahin, 2020, p. 4) but started to attract attention as a result of mental and physical activity regarding human rights (Aydiner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, p. 138). The devastation after World War II raised the question of how life can be made better again, with industrialization and modernization supporting efforts in this direction. The World Health Organization also broadened the definition of health to include the concepts of physical, psychological, and social well-being, which also affected perceptions (Uysal-Şahin, 2020, p. 4). Meanwhile, the concept of happiness started being discussed after the 1970s (Şeker, 2009, p. 120). In attempts to examine the relationship of wealth with greater production and consumption, happiness on one hand began being expressed through the implicit and explicit imposition of capitalism; while claims also started being voiced on the other hand that the strong relationship between individual and materials does not make individuals happier. The economics-based discussions on the subject were primarily focused on utility and measurability. Later on, different approaches were developed within the framework of behavioral economics. The concept of happiness has started to replace the concept of

benefit in recent years (Karabulut, 2017, pp. vii–ix). Liberal thinkers use concepts such as satisfaction, happiness, utility, and well-being almost synonymously, in particular the confusion between utility and happiness have emerged as an important feature in the materialist view of the capitalist branch (Çelik, 2021, p. 162).

Since the 1970s, the frequent use of social indicators in the analysis of living conditions in the field of social sciences has caused the concept of quality of life to come to the fore more prominently (Sapancalı, 2009, p. 9). This concept, which had been defined by different disciplines (Özcan, 2014, p. 101) and became the subject of more research in the 1990s, is essentially a compliment to the European Social Model. Developments in modern life, social change (Ökde, 2020, p. 96), information technologies, and globalization as well as the increased value given to people (Uysal-Şahin, 2020, pp. 5–6), have been effective in bringing the quality of life to the fore. As a result, quality of life has become a popular topic and political material used in an increasing number of contexts (Heylighen & Bernheim 2004, p. 1). Quality of life had been used in the past to mean luxury and has started to gain a holistic meaning of individual satisfaction over time (Ökde, 2020, p. 96). These changes arise from the differentiation of duties that societies and individuals imposed on the state as well as individual needs, economic factors (e.g., production and consumption), technology, and demographic conditions (Ceylan, 2020, p. 68). Therefore, concepts such as quality of life, life satisfaction, subjective well-being, and happiness need to be expressed as having an extremely dynamic structure in the contexts of time, space, and individuals. This dynamic structure has caused the concepts to become intertwined and the literature on the subject to become more detailed over time.

The issue of quality of life is adaptable to different disciplines and applicable to both health and social sciences (Şeker, 2015, p. 1). It has been discussed in the medical discipline in terms of patients' health, disabilities, functions and expectations, concerns, and perceptions. While the subject has been treated in the context of happiness, freedom, and capacities in philosophy; it has been assessed in economics within the context of growth, development, welfare, income, and consumption. Sociology emphasizes quality of life through lifestyles, social classes, and poverty, while social psychology emphasizes it through satisfaction, reaction, experience, skill, and human needs. The prominent issue in the context of marketing is customer satisfaction. The discipline of business and human resources deals with the quality of life in the context of work life, the balance between work and life, wages, conflicts, participation, and autonomy (Sapancalı, 2009, pp. 14–19). Quality of life can be examined within the framework of children, youths, the elderly, students, women, and countries, as well as within the framework of certain population segments such as the "disabled, drug addicts, prostitutes, emergency personnel, immigrants, teachers, and caregivers" (Sirgy, 2012, pp. xviii–xx). The multidimensional nature of quality of life does not allow each discipline to address it in all its dimensions. Therefore, when desiring a holistic approach to quality of life, studies carried out by different disciplines should be evaluated together (Uysal-Şahin, 2020, pp. 7–8). Many theoretical and applied academic studies are found on quality of life, with the literature involving applied research on the subject being quite rich. While quality of life can be considered at the level of a city or region, quality of life for students in a school, research can also have employees in the workplace, different professions, different gender or age groups, disadvantaged groups, individuals suffering from illness, and ethnic and cultural groups as subjects. According to the nature of focus for research in the literature, they generally focus on health, well-being, subjective well-being, and happiness, with different approaches being used according to the content of the researched subject and the scope being handled.

Quality of life currently has no universally accepted definition, nor does a standard set of indicators exist for measuring quality of life. This is because the concepts of quality of life, life satisfaction, well-

being, subjective well-being, and happiness are variable in the contexts of time, place, society, culture, mentality, approaches, and individuals.

Equality and inequality are words that also contain quality in them. This situation can combine an interpretation of the meanings of sameness, sameness of quantity, and identicality in terms of being combined in the same word and evokes quality in terms of pointing to a standard. The concepts of quality and equality are often used together in the literature. However, due to the presence of concepts such as satisfaction, subjective well-being, and happiness appearing in subjective evaluations rather than equality, a relatively independent evaluation occurs not based on equality.

Despite the different definitions of quality of life, the common point in these definitions is that the concept is a development based on subjective variables that emerge as a result of an individual's own perceptions as well as on objective variables regarding an individual's life (Uysal-Şahin, 2020, p. 7). In other words, quality of life is also considered a broad term that covers aspects of general well-being that cannot be reached by only evaluating material conditions (OECD, 2013, p. 148). The concept of quality of life can be handled through individual and societal dimensions (e.g., community in the collective context, the global level) and focuses on lifestyles and the satisfaction of needs. Quality of life was previously evaluated using criteria such as income level, employment status, housing, education, and health and has been expanded over time to include individual experiences and values (Sapancalı, 2009, pp. 12–13). In summary, quality of life is related to the happiness and well-being of various population segments and can be evaluated selectively through many variables (Calvo, Haverstick & Sass, 2009, p. 113).

Meanwhile, life satisfaction is an individual's cognitive evaluation regarding achieving their expectations. In other words, it is an individual's evaluation of their own quality of life with its own criteria (Yetim, 2018, p. 3). This evaluation includes an individual's entire life and all its dimensions, and life satisfaction is said to increase as their level of consciousness increases (Parmaksız, 2020, p. 158). In this context, life satisfaction is expressed as a cumulative and evolving process (Bishop & Martin, 2011, p. 292). It is very significant in terms of individual and social aspects, because without life satisfaction, individuals do not see many opportunities for change (Rusnáková, Šramková & Čerešníková, 2015, p. 211), and individual and socio-economic development will be limited.

The term of welfare, however, was not used alongside the concept of state before and for most of the 20th century. A strong relationship was revealed to exist between the words welfare and state between 1945-1980. In the processes that followed, welfare began being associated with the state. The concept also occurs in the literature as social welfare (Özdemir, n.d., pp. 7–11). Therefore, welfare only transcends individual borders and is associated with the duties and responsibilities of the state. Meanwhile, the idea of personal well-being is handled within the concept of quality of life in a framework that goes beyond the ordinary relationship of wealth and income and is widely used in many disciplines (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 861). Although they are seen to have been used interchangeably from time to time, welfare is more related to economic indicators, unlike well-being and subjective well-being.

Gross domestic product (GDP) is accepted as an indicator of economic welfare, and although it is important in terms of presenting numerical data, it is not a sufficient indicator or criterion with regard to eliminating social inequalities (Gumber & Owen, 2014, p. 4). In this sense, the difference between GDP as a welfare indicator and quality of life/subjective well-being can be interpreted through an awareness of the difference between growth and development. While growth provides numerical data, development expresses perceived welfare. Similarly, while GDP involves numerical data, quality of life and subjective well-being refer to a feeling or an experienced situation. The concepts of well-being and subjective well-being should also be examined in this context.

Well-being is expressed as subjective well-being when it is defined or evaluated by individuals themselves (Frijns, 2010, p. 8). In this context, individual well-being is what is used in the human-oriented approach, environmental well-being is what is used in the nature-oriented approach, and spatial well-being is what is used in the spatial-oriented approach (Ministry of Development, 2018, p. 4). In subjective well-being, an emotional evaluation is realized as a reflection of the presence of positive emotions and the absence of negative emotions, in addition to a cognitive evaluation representing realism and intellectual aspects (Tuzgöl-Dost, 2004, pp. 10–16). As a result, well-being includes the states of individuals and societies, while subjective well-being includes individual subjective evaluations. Focusing on subjective well-being points to a shift toward the importance of an individual's position in society rather than of income when determining individual welfare. In addition, despite its relatively stable nature, life satisfaction has been determined to be able to be affected by changing conditions over time, at least in the short term (Kahneman & Krueger, 2006, p. 22).

Happiness is a subject that can be traced back to ancient Greek philosophers (Allmark, 2005; Gumber & Owen, 2014, p. 4). Happiness was a subject that had been handled philosophically in terms of time but later started to be considered as a subject of economics (Karabulut, 2017, pp. vii–ix). However, unhappiness can be mentioned as much as happiness. Examples are found these days of wealthy but unhappy people who've been enriched by the economy while experiencing the crisis of modernity (Atamtürk, Demiröz & Kaymakçı, 2021, p. 35).

Happiness is a concept that encompasses all positive and negative evaluations and mental health states, both emotionally and cognitively, that individuals have about their own lives. Therefore, it involves how individuals feel about themselves and indicates the well-being aspect of life (Taş, 2020, p. 110). Due to happiness being definable as the total accumulation of feelings of pleasure and displeasure, it is considered a clear indicator for subjective measures of quality of life (Heylighen & Bernheim, 2004, p. 2). Therefore, happiness is not static. Individual attitudes are also uncertain and variable (Veenhoven, 1984, p. 38).

Awareness of these concepts shows that quality of life does not necessarily require happiness, and welfare does not necessarily require well-being. For example, an individual's quality of life in an objective context may be high. However, this may not mean that the individual is happy in the context of subjective evaluation. Or an individual may have a high level of welfare, but this may not mean the individual is subjectively well. The opposite situation can be similarly interpreted. In other words, low quality of life or a low level of welfare does not necessarily necessitate an individual's low level of happiness or subjective well-being.

Why the conceptual basis, approaches to the subject, theories, indicators, and indices are highly diversified can be explained through this awareness. The interest from different disciplines also plays an important role in this diversity.

Chapter 2: Approaches and Theories for Quality of Life

This chapter evaluates quality of life through the approaches and theories developed within various structures. Approaches and theories guide and enlighten objective and subjective evaluations. However, different indicator projects may occur in subjective evaluations.

Approaches and theories related to the quality of life can be considered under three headings: general approaches, theoretical approaches, and empirical approaches. Economic, social, or psychological explanations can be predominant when explaining these approaches. Approaches also are found in which economic data and social factors or objective factors and subjective evaluation criteria are considered together. Similarly, some approaches emphasize quality of life, while others emphasize

life satisfaction, welfare, well-being, or happiness. Approaches generally differ in terms of indicators, intellectual justifications, and disciplines used while trying to explain the concept under consideration.

The general approaches regarding to quality of life can be classified as the Scandinavian and American approaches. The Scandinavian approach prioritizes objective conditions and focuses on objective living conditions in quality of life (i.e., acquired resources). Meanwhile, the American approach offers a subjective context in which the focus should be on the subjective evaluation of the conditions, processes (Aysan, 2017, p. 7), and the final state achieved by the individual.

The main theoretical approaches regarding to quality of life are the utilitarian approach, which explains pleasure and happiness; the hedonic and eudaimonic approach which explains well-being (Aysan, 2017, pp. 15-17); Rawls' theory of justice which emphasizes social welfare; the human needs approach, which evaluates material living conditions; the capability approach, which emphasizes resources and functions (see Sirgy, 2011); and the prudential values approach, which deals with fundamental and shareable values (see Qizilbash, 1996).

The empirical approaches that have been obtained as a result of experience are also important in terms of showing the practical dimensions of quality of life. These approaches are; the human development approach adopted by the United Nations, the physical quality of life index approach by Morris (1980), the happy life-expectancy approach by Veenhoven (1996), the economic well-being index approach by Osberg and Sharpe (2002), the European quality of life approach based on quality of life surveys, and the social quality approach that was brought to the agenda during European social policy negotiations (Sapancalı, 2009, pp. 66–82).

The common weak point of most experimental studies on quality of life is the absence of a theoretical framework. Many experts agree on this. The idea that practical research should be based on a solid theory can be explained by the statement "Nothing is as practical as a good theory" (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

According to Sirgy (2011); the classification of quality-of-life indicators guided by a particular theoretical concept will differ greatly from other classifications guided by different theoretical concepts. In this context, Sirgy stated most of the theoretical-based quality-of-life indicators projects to be able to be classified in terms of six main theoretical concepts: (1) socio-economic development, (2) personal benefit, (3) social justice, (4) human development, (5) sustainability, and (6) functionality. These six theoretical paradigms have guided the selection and development of different quality-of-life indicators (pp. 1-2).

The prominent and frequently used theories in the literature are the oft-cited hierarchy of needs theory; the individual utility theory, which is inclusive for many theories; the bottom-up and top-down theories that more explain subjective well-being; the adaptation level and hedonic treadmill theories; the personality theory; the set-point theory; the end-point (telic) theory; the activity and flow theories; judgement theories; and the psychological well-being theory. Meanwhile associationistic theories are more about happiness. In addition, two theories that deal with well-being at the intersection of psychology and economics are the dynamic equilibrium theory and the social production function theory (see Aysan, 2017; Diener, 2009; Headey, 2006; Headey & Wearing, 1991; Ryff & Singer, 2008; Sirgy, 2011; Tuzgöl-Dost, 2004; van Bruggen, 2001,).

Chapter 3: Indicators and Indices

This chapter of the study makes two separate classifications of indicators under the concept of quality of life and includes frequently used quality of life indices. The first classification includes individual, social, economic, and organizational indicators. The second classification includes objective and

subjective evaluations of indicators. The aim with this distinction is to provide an instructive guide for selecting the indicators to include in analyses, particularly in research to be carried out from the social sciences perspective.

Although determining the indicators of quality of life is not easy, doing this carefully is extremely important because creating specific policies and making decisions based on these indicators should be especially applicable to the groups who would bear the heaviest burden due to their situation worsening in times of crisis. Therefore, several factors must be considered together (Zavras, Kyriopoulos, Athanasakis & Kyriopoulos, 2020, p. 46).

One important source of data in the context of quality of life is indicators related to the individuals themselves. Individual indicators mainly involve gender, age, marital status, education and skills, health, personality traits, and spiritual values. In addition, these indicators by nature include demographic data.

Collecting data on socio-economic indicators with regard to subjective well-being allows one to determine the relative importance of the pertinent indicators. Social indicators also constitute an important data source in the context of quality of life. Effective social indicators must be stable when individuals or social characteristics do not change and dynamic when conditions change (Atkinson, 1982, p. 113). Indicators such as social support, social inclusion, and social relations are primarily important in this context. In addition, factors such as leisure activities, culture, environment and city, security and crime, and life expectancy are also evaluated within social indicators.

Using the concept of material conditions, including individuals' income, wealth, and consumption, is appropriate in the context of economic indicators. Measures of quality of life and subjective well-being frequently include the connection to material conditions (OECD, 2013, pp. 146–148). Material living standards are more closely related to measures of "net national income, real household income, and consumption" (Stiglitz, Sen & Fitoussi, 2009b, p. 13). Economic indicators can be classified as income, wealth, and housing. In addition, borrowing, consumption, and expenditures that are not independent of income can also be listed in this group.

Another set of indicators that provide an important data source in the context of quality of life involve organizational indicators. When considering the word organization in its general sense, it is a structure in which two or more individuals come together for a common purpose and shape their behavior within the framework of certain rules. Each organization has a unique structure (Genç, 2011, p. 21) and the potential to affect quality of life and subjective well-being with its individual and collective interactions, conditions, opportunities, belonging, and similar features. Work life, job satisfaction, the balance between work and life, civic participation, management and trust, and educational institutions are the topics that can be evaluated in the context of organizational indicators.

Although no universally accepted standard or a common approach exists for evaluating quality of life, the fact that a variety of indicators are addressed allows quality of life to be evaluated through objective and subjective dimensions (Aydiner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, p. 137; Sapancalı, 2009, p. 9). Considering objective and subjective indicators together is important for being able to conduct a successful study (Şeker, 2009, p. 131). Likewise, although the subjective perceptions of individuals' lives have been brought to the fore in the definitions of quality of life, it may also be addressed through its objective dimensions (Aydiner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, p. 138). Again, objective and subjective indicators are needed in general evaluations as well as evaluations of specific areas of life. Indeed, many experts who study quality of life agree that both objective and subjective indicators are needed (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

In general, objective indicators are evaluated within the framework of elements such as income, education, business life, profession, health, and accommodation. The satisfaction individuals have with

their opportunities represents the subjective dimension of quality of life. Some researchers prioritize evaluating both indicators. Although no international system or standard exists for objective and subjective indicators, quality of life is seen to have been discussed under certain main headings such as gender, age, marital status, residence, education, health, income level, social support, business life, and leisure activities (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, pp. 138–139).

More generally objective indicators such as standard of living, physical health, and personal income are measures based on frequency or physical quantity (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Conditions related to education, occupation, and residence are also evaluated within objective indicators (Aydiner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, p. 138). Even if a person does not have a good psychological state, determining their physical state is considered important within the scope of objective indicators.

Subjective indicators that are compiled from individuals' perceptions and experiences (Sevgi & Başol, 2020, p. 1547) are mostly based on psychological reactions such as life satisfaction, job satisfaction, and personal happiness (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Psychological indicators that are obtained from subjective evaluations are handled under three classifications: "life satisfaction, psychological impact, and well-being". Therefore, the subjective factors affecting quality of life consist of statuses such as psychological health, family relations, marriage life, country administration, education, work-life, housing conditions and neighborhood, religion, and economic status and their evaluations (Sevgi & Başol, 2020, p. 1547).

One reason why objective and subjective indicators are used together is the idea that the effect of objective indicators on quality of life is not always in the expected direction or does not have a significant effect. Another reason is the indicators' strengths and weaknesses (Aysan, 2017, pp. 8–9). In this context, indicators must be sensitive to change. No matter how reliable an indicator is, if it is insensitive to change, then it can be considered a weak indicator (Atkinson, 1982, p. 113).

Social indicators have some of the following relatively positive features: being objective, not involving perceptions, being suitable for comparisons, having a high level of measurability, revealing society's normative ideals society, and filling in economic indicators' inadequacies through different dimensions. Social indicators have some of the following weaknesses: They may have misleading results regarding societies' variable structures, have difficulty interpreting different elements, need subjective evaluations when no universal consensus is present, have controversial statuses regarding variable selection and weighting, and provide incomplete evaluations due to not reflecting individual perceptions (Aysan, 2017, pp. 9–11).

Individual indicators have some of the following relatively positive features: Able to create composite indices by evaluating different quality and satisfaction scales together, are able to reveal individual experiences. The weaknesses of individual indicators can be listed as follows: Their answers cannot be accepted as absolute truth; their answers are affected by their current mood; the quality of society cannot be measured objectively; and the indicators are affected by individual characteristics, interpersonal relations, and the ability to adapt to conditions. Although subjective indicators are not sufficient for social evaluations, they are very important in terms of individual evaluations (Aysan, 2017, pp. 11–12). However, subjective indicators can be accepted as useful tools when designing and evaluating policy measures (Plagnol, 2010, pp. 749–750).

Chapter 4: International Students' Quality of Life and COVID-19: A Quantitative Study

Having explained the concept, approach, and indicators of quality of life, the fourth chapter of this study will now conduct quantitative research on the subject. In this context, quantitative research on quality of life and COVID-19 restrictions has been carried out among international students studying at

Istanbul University. The questionnaire includes general assessments as well as questions and statements regarding the themes of students' financial status, accommodations, and education that were determined as international students' areas of life.

These days, internationalization is considered a fundamental element and a trend of higher education for all states in the world. Türkiye's higher education system has also attracted attention with its increased rate of internationalization (Çetinsaya, 2014, pp. 141–142).

In order to achieve the targets in an at-risk population or in a certain population segment such as students, great importance is had in investigating the population masses known as the "synthetic population" (Doherty et al., 2018, p. 1). One of these segments involves students who may be affected by the policies universities implement and the decisions they make. However, international students have special significance due to their unique status among the student body. International students as an investment in human capital have their own conditions in the new country they are in due to being far from their home country, such as their responsibilities for language skills other than their mother tongue and starting to live in a different culture.

University life is the beginning of a new and dynamic process for every student because university life is the living space where they take their last steps among the countless taken during their education before starting new paths such as entering the labor market, work life, and getting a job/profession, which are very important in individuals' lives. In addition to academic and vocational education, elements such as campus life, socialization, social relations, experiences, culture, and environment have integrated effects in university life. These and similar factors already have an impact on students' happiness, subjective well-being, and ultimately their quality of life and will be effective in their future lives within the framework of their experiences.

In this context, the COVID-19 pandemic that was announced in 2019 but didn't result in unusual lifestyles until March 2020 also maintained its effects in 2021. The issue is still high on the agenda as of 2022. These effects can be classified as economic, social, and psychological, as well as at the level of education and health issues. Various restrictions and practices regarding citizens' and students' daily routines, in particular isolation measures, have significantly affected individuals' lives. One of these effects has been restrictions regarding physical access.

Crises affect every aspect of socio-economic life. One area of their influence is the field of education. COVID-19 can also be characterized as a crisis, as it has expressed itself as an unexpected extraordinary and unpredictable situation requiring quick decisions (Sezgin, 2003, pp. 182–183). After the World Health Organization (WHO) declared COVID-19 to be a global pandemic in March 2020, serious changes have occurred in the normal functioning of higher education institutions around the world in accordance with the restrictions and processes that followed (McKeown, Bista & Chan, 2022, p. 2). In addition to travel bans, quarantines, and social distance practices, online education methods became preferred through the almost daily decisions made for limiting the spread of the virus among the countries' populations (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, pp. 1–2). Within the framework of the pandemic's conditions, universities attempted to get their technological infrastructure and opportunities ready for online courses, with a movement having started for exams to be held online. On the other hand, many universities evacuated their campuses during the pandemic, and dormitories have also been affected by this (Conrad, Hahm, Koire, Pinder-Amaker & Liu, 2021, p. 117). Campuses became silent once students stopped being physically present at universities.

The global pandemic and isolation measures, coupled with the steady decline in student enrollment for some institutions, highlighted the growing concerns among higher education leaders about the future of international education and exchange programs. These concerns prompted policymakers and corporate

leaders to take action to develop national policies. The new era entered in the context of education does not mean that international education has been damaged irreversibly, despite the radical changes and reactions. The development and flexibility of students, faculty, and higher education institutions have in adapting to new conditions quickly and necessarily has been considered a result of wisdom and experience, and this is predicted will guide the future actions of global higher education (McKeown et al., 2022, p. 3). In other words, while COVID-19 has created an environment that fuels inequalities and exclusion, it has also added a new dimension to social ties and offered the opportunity to strengthen solidarity, cooperation, and social relations in pursuit of the common good (ECLAC-UNESCO, 2020, p. 15).

In general, university students are regarded as a vulnerable population group that has been exposed to significant psychological consequences of the pandemic (Panayiotou, Panteli & Leonidou, 2020, p. 18). International students are considered "temporary immigrants" and have had to cope with some challenging conditions and stress factors during the pandemic due to their temporary status in the country where they study (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, pp. 1–2). Issues such as being stranded thousands of kilometers away from their families, air travel restrictions, the course of the pandemic in their own countries, and the closure of university campuses have been a source of stress for international students, and despair, isolation, and financial burdens have brought along various problems (Garg, Kohli & Kaushal, 2022, p. 729).

In this process, uncertainty has been found regarding the consequences of the problems international students have experienced at the economic, social, and psychological levels. Recent academic studies have attempted to reveal this obscurity, and the most important problems affecting international students' quality of life during the pandemic can be said to be financial status, housing, and education problems. Other important problem areas are related to social relations and physical/psychological health issues.

Purpose and Importance of the Research

This study aims to determine how the quality of life of international students studying at Istanbul University have been affected by the COVID-19 restrictions they experienced and the factors that affect international students' quality of life in this process. Universities conduct many surveys assessing the quality of the services they offer for all their national and international students. However, this study deals with the quality of life of international students themselves. In other words, the subject of this study is international students, not universities.

Evaluating the effects of COVID-19 as an unexpected crisis that occurred and its restrictions on quality of life in the field of education in particular is important in terms of the dimension of international students. The number of international students increases daily, and these students are an important human capital investment for today and the future at local and global levels. In this context, the study also aims to present a guide and dataset regarding the steps to take for protecting or improving international students' quality of life in times of crisis based on the experiences of the COVID-19 pandemic.

Materials and Method

The research materials consist of the answers given to the questionnaire on the quality of life for international students studying at Istanbul University and COVID-19. The study used a total of 490 questionnaires as data. A total of 25,480 answers were obtained from 52 mandatory questions. The total number of answers evaluated, including 150 answers to open-ended questions, was 25,630.

The guidance from certain approaches and theories can be benefitted from within the framework of the quality and priority of the topics being investigated in quality-of-life studies. The research firstly

created a set of quality-of-life indicators under the guidance of the human needs approach, which is explainable based on Maslow's Hierarchy of Needs (Özcan, 2014, p. 103). Income and accommodation indicators are prominent in the human needs approach and have been handled through the dimensions of objective and subjective evaluation; education and health indicators also involve needs (see Sapancalı, 2009) but have been handled only through the dimension of subjective evaluation. Next, the research took guidance from the top-down theory (see Sirgy, 2011). As a matter of fact, top-down theory is important for subjectively evaluating life events such as COVID-19 restrictions at the individual level (Aysan, 2017, p. 23). Thirdly, the research also utilized guidance from the adaptation level theory (see Brickman, 1975; Diener, 2009) which evaluates objective and subjective indicators together through the ability to adapt to events and situations that occur throughout life (Tuzgöl-Dost, 2004, p. 37). COVID-19 restrictions have been a significant life event, and whether international students have been able to adapt to the new educational processes has been evaluated at the subjective level. Lastly, the study took guidance from the personality theory, which deals with the effects of personality traits on quality of life (see Aslan-Gördesli, 2017; Headey, 2008).

This research was designed using the scanning (survey) model. The scanning model aims to *"describe a situation that existed in the past or still exists"* (Karasar, 1994, p. 77). The study in this way aims to determine existing conditions and problems and contribute to practitioners at the theoretical level. In this context, COVID-19 restrictions have been discussed as an on-going situation. The data were collected in a quantity suitable for statistical evaluation. The study uses the convenience sampling method, a non-probability sampling methods, to examine how and through which dimensions COVID-19 restrictions have affected the quality of life of international students studying at Istanbul University. The survey has been conducted as a quantitative study, but collected qualitative data using an open-ended question. In addition, completing the study before much time had passed after the COVID-19 restrictions while students' experiences on the subject were still fresh was deemed appropriate. Therefore, convenience sampling was thought to be appropriate for serving this purpose.

The research has two basic assumptions. Firstly, due to the surveys being designed in two languages (i.e., Turkish and English), it is accepted that all international students participating in the survey understood the questions and statements in the survey; and secondly, they responded to the survey sincerely and truthfully. The main and sub-problems of the research are as follows.

- Have COVID-19 restrictions and accompanying conditions affected international students' quality of life?
- Have COVID-19 restrictions affected international students' quality of life in terms of financial status?
- Have COVID-19 restrictions affected international students' quality of life in terms of accommodations?
- Have COVID-19 restrictions affected international students' quality of life in terms of education?

In this context, the research hypotheses are as follows:

H_1: A significant relationship exists between international students' subjective self-assessments and the subjective evaluations of their quality of life during COVID-19 restrictions.

H_2: A significant relationship exists between international students' subjective evaluations of their financial status and the subjective evaluations of their quality of life during COVID-19 restrictions.

H_3: A significant relationship exists between international students' subjective evaluations of their accommodations and the subjective evaluations of their quality of life during COVID-19 restrictions.

H_4: A significant relationship exists between international students' subjective evaluations of their educational status and the subjective evaluations of their quality of life during COVID-19 restrictions.

Population and Sample of the Research

The study population consists of the 7,563 international students who registered at Istanbul University. This number was reached by subtracting the number of students who registered for the first time in 2021 from the 9,678 international students. International students registered for the first time in 2021 were excluded from the study population as they were not subject to the COVID-19 restrictions while they were students at Istanbul University or currently studying.

Data Collection Process and Tools

When designing the questionnaire, a draft form of the questions was created by taking into account the concepts, approaches, theories, and indicators related to quality of life. Next, the relevant literature was examined, and the questions asked in various research were examined in the context of quality of life. As no scale covering all aspects of the subjects covered in the research could be determined, no scale was used when creating the questions. After preparing the questions and statements on the questionnaire, opinions were received from nine academicians able to evaluate the subject and the questionnaire through different dimensions. In addition, questions and problems were evaluated by three doctoral students, two being international students and one being an international graduate student. Upon clarifying the questions and statements, a pool of 53 items was created. The features of the items covering the relevant habitat were taken into account when designing the items regarding all aspects of living spaces. Thus, the numerical distributions for the questions and statements from each field were not the same. After the evaluations, the questionnaire was reexamined in terms of scope, relevance, and language, and the necessary changes were made to the questionnaire. The questions were kept at a certain number in order to not affect the survey's response rate. General explanations about the questionnaire and explanations for the questions answered using a five-point Likert scale were added to the questionnaire with a directive regarding its purpose.

The survey was conducted between December 9, 2021 and January 9, 2022 following the pilot study that ended in November 2021. The questionnaire was prepared in Turkish and English. The survey link created on the platform Google-Forms was sent to all international students who have available contact information and studying at Istanbul University twice intermittently by e-mail and text message, and offered a language preference. The questionnaire was sent to international students through the Istanbul University International Student Center. In addition, a questionnaire form was also distributed to international students who visited the Istanbul University International Student Center, and answers were collected from those who agreed to participate in the research. The students were informed about the questionnaire in writing (and verbally when necessary). Consent was obtained from the international students, stating that they had been informed about the aforementioned issues before starting the survey and that they'd been approved for participating in the research.

Analysis of Data

The collected data were analyzed using non-parametric correlation analysis and the cross-tabulation method through the package program IBM SPSS 26.0. Objective indicators were interpreted using cross-table analysis. Normality tests were carried out for the statements involving subjective evaluation. The Kolmogorov-Smirnov test, a numerical method, was used in the normality tests being applied to the variables. The Shapiro-Wilk test results were also given as a supplement; however, the results from the Kolmogorov-Smirnov test (Demir, 2020, p. 119) are more effective for observations greater than

50 and thus were taken into account. Due to all the variables not being normally distributed, analyzing the relationship between the variables using non-parametric methods was deemed appropriate. As a result, Kendall's Tau-b correlation analysis, a non-parametric method developed by Maurice Kendall in 1938, was applied in order to determine the presence or absence of relationships between variables and to measure the strength of the determined relationships. Details were given using the cross-tabulation method for statements that were found to be significant in the correlation analysis. Among the answers obtained from the open-ended questions in the questionnaire, those deemed important in the context of COVID-19 restrictions and quality of life were classified according to the subject in order to provide qualitative data.

Chapter 5: Conclusion and Recommendations

The fifth and last chapter of this study contains the conclusions and recommendations. The study aims in this way both to fill the gaps in the literature on the quality of life of international students in Türkiye as well as to create a roadmap for quality-of-life studies applicable to various population groups.

The need for a holistic perspective in every field these days has also emerged for the issue of quality of life. Economic welfare has been recognized to not indicate quality of life in itself, with a holistic assessment of many individuals as well as social and organizational factors being needed to determine quality of life. Therefore, maintaining and increasing the quality of individual and social life require a collective effort. This study was carried out in order to partner such an effort by determining the quality of life of international students, who are a global human capital investment for today and the future, as well as the factors that affect quality of life with regard to COVID-19 restrictions.

The highlights of the research results are based on objective and subjective indicators related to the subjective assessments of international students (hereinafter, referred to simply as students unless otherwise needed) regarding themselves and COVID-19 restrictions, and the three main areas of life (i.e., economic status, accommodations, and education) that impact their quality of life have been summarized under the following headings.

Conclusion

Self-Assessments and COVID-19 Restrictions

In the international students' self-assessments and assessments of COVID-19 restrictions, almost half of those who participated in the study reported their quality of life to have decreased due to COVID-19 restrictions. As a life event, COVID-19-related restrictions represent a significant change in the international students' lives. They have been greatly affected by the decrease in their social relationships due to COVID-19 restrictions and COVID-19's negative psychological effects. The decrease in social relations and the negative psychological effects of COVID-19 restrictions are the most effective factors on quality of life. COVID-19 restrictions have caused students to be disappointed by the inability to perform their usual daily life activities and to have also reduced their expectations for the future.

Nearly three-quarters of the students participating in the survey described themselves as optimistic. While more than half the students described themselves as extroverted and social, almost nine out of 10 have goals and objectives that they would very much like to achieve. These three elements came up as the main factors having direct positive effects on quality of life. However, the positive effect of the optimistic personality trait on quality of life was limited under the COVID-19 restrictions. Even the students who define themselves as optimistic were seen to have reduced expectations for the future, to have experienced negative psychological effects, and to be unable to fully maintain their optimism under the COVID-19 restrictions.

The COVID-19 restrictions were determined to have more psychological effects on the students than physical health-related effects. However, the majority of those whose physical health deteriorated during the COVID-19 restrictions were also adversely affected psychologically. Therefore, an interaction can be said to occur between physical health and psychological health.

The married students experienced fewer adverse physical and psychological effects due to the COVID-19 restrictions compared to the single students. Moreover, single students reported more reduced quality of life in COVID-19 restrictions than married students.

The COVID-19 restrictions had greater psychological effects on students with disabilities. All disabled students and two-fifths of non-disabled students reported that the COVID-19 restrictions had caused their expectations for the future to decrease.

Economic Status

Based on the student assessments of their financial conditions, a negative relationship was determined between the levels of monthly average income and the decrease in the quality of life. As the income level decreases, the proportion of those whose quality of life is declining in COVID-19 restrictions increases.

Among the students who participated in the research, a higher percentage of females were in the low-income group, while a higher percentage of males were in the middle- and high-income groups. In a general sense, this supports women being disadvantaged in the context of economic status.

Three of the objective indicators that can be associated with economic status and ability to adapt to the new education processes are as follows: having a room of students' own where they live due to COVID-19 restrictions, having sufficient technological tools to attend classes and academic activities, and having sufficient Internet access to meet their educational needs.

Increases in income level in fact correlate to a higher percentage of students who have a room of their own during the COVID-19 restrictions. The students with an average monthly income of 3,000 TL or more are more advantageous in terms of room ownership and Internet access compared to those with an average monthly income of less than 3000 TL. The majority of students who do not have sufficient technological equipment are those in the lower-income groups. All students with an average monthly income of 5,001 TL or higher have sufficient technological tools.

These three objective indicators complement one another in terms of online education needs. In particular, a stronger complementarity relationship exists between Internet access and technological tool ownership. Students who are unable to acquire both Internet access and technological tools or who have only one of the two indicators are more likely to be disadvantaged in adapting to online education processes. One-fifth of the students with sufficient Internet access under the COVID-19 restrictions do not have sufficient technological tools. The majority of students who do not have their own room, sufficient Internet access, and technological tools think that the COVID-19 restrictions create an irreparable deficiency in their education life.

In terms of Internet access and technological equipment, master's (with thesis) and doctoral students are more likely to be advantageous compared to undergraduate and master's (without thesis) students. Indeed, these objective indicators are components that already are found in the lives of master's (with thesis) and doctoral students in terms of preparing dissertations, academic research, and similar reasons, regardless of the COVID-19 restrictions.

While around one-fifth of the students who participated in the research find their income level sufficient, nearly half of them find it insufficient. Those who are able to receive sufficient financial support from their

families make up approximately one-third of the students. Nearly three-quarters of the students have no person or institution to which they can apply for financial support other than their families and relatives.

The impact of the COVID-19 restrictions, isolation and quarantine processes, curfews, and other related practices showed a decrease in income levels for more than half of the students participating in the research. In this context, the COVID-19 restrictions can be said to have a negative impact on students' perceived income levels. In addition, the financial support students receive from their families and relatives during the COVID-19 restrictions has also decreased.

The expenses of nearly half of the students participating in the research increased because of the pandemic conditions, and meeting their expenses has become more difficult for them. Approximately 71% of the students who have difficulty meeting their expenses are in the low-income group, 25% are in the middle-income group, and 4% are in the high-income group.

The limit of 3,000 TL for a monthly average income level is an important threshold in the evaluations. The majority of those who find their income level insufficient are students whose average monthly income is less than 3,000 TL. However, for each income group, the majority of the students reported their income level to have decreased due to the COVID-19 restrictions. Therefore, the negative economic effects of COVID-19 restrictions can be said to be an issue for students in all income groups.

About three-quarters of the students who participated in the study do not receive a scholarship. Nearly half of those who do not receive a scholarship find their income level insufficient for a quality life and generally do not receive sufficient financial support from their family or relatives. The financial support offered by the family is essentially an indicator of moral support. Therefore, students who are unable to receive financial support from their families are also emotionally vulnerable. About four-fifths of the students who do not receive a scholarship stated having no person or organization from which they can get financial support apart from their family or relatives. This result indicates a precarious structure in terms of financial support for international students (regardless of their families).

About three-quarters of those who received financial aid in Türkiye during the COVID-19 restrictions are low-income students, while one-fourth are middle-income students. The high-income students received no financial aid. Food aid was delivered to students from all income groups, mostly to those from the low-income group. Due to financial aid and food aid during the COVID-19 restrictions not being poverty aid, it is very reasonable that they have reached students in all income groups.

Housing /Accommodation

Compulsory relocation is one of the issues international students suffer from during the COVID-19 restrictions, with approximately one-third of students having had problems with accommodations and approximately a quarter having had problems with passport, visa, or residence permit renewals and expirations.

Having online education and online exam decisions taken together with the COVID-19 restrictions made the accommodation status of international students highly independent from the location of their university. Students who have changed accommodations due to the COVID-19 restrictions resulted in significant moves. Many factors have been effective in these moves, such as the temporary closure of some dormitories, avoiding unnecessary rental payments, or the need to return to the country of origin or even to a different country, or another city in Türkiye.

Almost half the students think that living in Istanbul improves their quality of life. However, the majority of the students are seen to find their accommodations in their home country more comfortable compared to what they have in Istanbul.

Education

Almost 16.5% of the students who participated in the research suspended their school enrollment due to COVID-19 restrictions. However, differences in having their own room, Internet access, or sufficient technological tools did not significantly affect their decisions.

Education occupies an important place in the lives of approximately nine out of ten students who participated in the research. Around seven-tenths of the students have a sense of belonging to Istanbul University, and around one-third spend most of their time on campus or around the university. About three-fifths of the students think Istanbul University has successfully handled the COVID-19 restrictions. The majority of students who do not have this opinion represent about a tenth of the sample and are the students who have difficulties adapting to new teaching methods.

About a third of the students who participated in the survey had difficulties adapting to new teaching methods, and their enrollment in online courses has declined. These students defined the COVID-19 restrictions as an irreparable gap in the context of education life. The students who have sufficient technological tools have fewer difficulties adapting to new teaching methods compared to those who do not. In addition, the difficulties experienced in adapting to new teaching methods were determined to decrease as education level increases. This is due to the use of the Internet and having a computer being required by the new teaching methods for reasons such as research, presentations, and dissertation preparations in the educational life of postgraduate students are greater than that of students from other levels. For this reason, the habits already acquired by postgraduate students have created an advantage in adapting to new teaching methods.

Attendance in online courses has been determined to differ according to education level. Master's (with thesis) and doctoral students' attendance in online courses is higher than for undergraduate and master's (without thesis) students. In this context, undergraduate and master's (without thesis) students can be considered as one group and postgraduate students as another group in terms of online course attendance and ability to adapt to new teaching methods.

One of the most important negative effects of the COVID-19 restrictions for international students who already have a language disadvantage compared to national students has been the decline in their ability to use Turkish. No distinction was found to have been made between national students and international students in terms of measurement and evaluation. About half of the international students who participated in the survey saw their ability to use Turkish diminish due to the COVID-19 restrictions. This has had a negative impact on quality of life regarding educational life and led to lower school grades, decreased class enrollment, lack of motivation, and problems adapting.

Nearly two-thirds of the international students who participated in the survey found the cultural interaction provided by face-to-face courses to be more important than the cultural interaction provided by online courses. Therefore, one should remember that online education conducted under the COVID-19 restrictions has been a kind of crisis management to compensate for the problems. However, face-to-face teaching can be affirmed to be more suitable for the characteristics of international students.

More than half the students who participated in the survey consider their online education experience during COVID-19 restrictions to have been positive. Having their own room, Internet access, and technological tools have had a positive effect on their evaluation of their online education experience.

With the shift of students' educational living space moving to homes due to the COVID-19 restrictions, a new educational living space has emerged. Adaptation problems faced during these restrictions, decreased online course attendance, and disadvantages of being an international student in terms of accommodations and language have the potential to affect quality of life in the new educational living space. Therefore, the effects of the relevant factors can be said to exhibit integrated results.

In summary, when considering together all the discussed items (i.e., the subjective evaluations of COVID-19 restrictions, and self-assessments and subjective evaluations of economic status, housing, and education), the following factors affect quality of life during COVID-19 restrictions, in order based on the strength of the relationship:

1. Decreased social relations during the COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.535),
2. Adversely affected psychologically by COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.527),
3. Disappointment due to the inability to perform normal daily life activities during COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.490),
4. Decreased expectations for the future during COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.440),
5. Difficulties meeting expenses due to pandemic conditions during COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.397),
6. Worsening of physical health during COVID-19 restrictions (correlation coefficient = 0.367),
7. COVID-19 restrictions' effects in terms of creating an irreparable deficiency in educational life (correlation coefficient = 0.362).

The correlation coefficients for other items in the analysis range from 0.320 to 0.077. Therefore, all four research hypotheses for the study have been confirmed in the expected direction according to the results of the empirical analysis.

Decreased social relationships during the COVID-19 restrictions and the negative psychological effects from these restrictions are seen to be the factors with the greatest positive and strongest relationship with quality of life among all subjective evaluation statements included in the analysis. In other words, the diminished quality of life for international students regarding the COVID-19 restrictions, the disruption of social relationships, and the negative psychological effects played greater roles compared to the changes in educational processes, housing conditions, and economic status. The obtained results are largely consistent with the literature.

According to the answers obtained from the open-ended question, many of the problems the international students experienced were determined to be intertwined and interconnected. Financial difficulties and inadequate scholarship opportunities are at the forefront of the problems. Financial problems are also at the root of the housing and educational problems.

Recommendations

The attempt to respond to the problems, needs, and demands of international students who have a geographical context due to living away from home during a health emergency for Türkiye, which hosts an ever growing number of international students; refers to an effort to protect and improve their quality of life.

The importance of having all stakeholders work together at the higher education level (e.g., administrators in positions of academic leadership, faculty members, and higher education students) during the health crisis that is the COVID-19 pandemic and similar emergencies is evident. Identifying the problems and needs of international students, which are above all assessed through their particular conditions, is essential in order to support an investment in human capital that concerns the present and the future. In this context, determining the elements defined through the objective and subjective indicators that affect international students' quality of life will be a guide for the decisions to be made and practices to be carried out regarding international students. The following suggestions can be made based on the research results:

When assessing COVID-19 as a crisis that can be turned into an opportunity and the changes that COVID-19 has allowed for implementation, it can be said to have provided an excellent experience for possible future crisis scenarios. In this context, preparing a pro-active crisis management guide on higher education that draws support from the COVID-19 experiences will contribute to the sustainability of global higher education.

Determining what kind of decisions can be made and which policies can be applied at the level of educational institutions is important for being able to improve international students' quality of life. In this context, determining student expectations that differ from the services universities provide and that contribute to quality of life will be beneficial in relation to areas of school life. Therefore, conducting in-depth interviews with international students as well as systematic survey studies in which the quality of university service is evaluated may also be beneficial. Additionally, longitudinal studies may be needed to detect the long-term effects of COVID-19.

Based on the assessments, social relations and psychological health were found to have stronger effects decreasing the quality of life during the COVID-19 restrictions compared to the results from the education theme. When considering the burden on international students' mental health and the negative psychological effects COVID-19 has had on their quality of life, taking steps to protect or improve their psychological health before academic success would be beneficial. In this context, having educational institutions center on crisis-focused psychological services for international higher education students would be appropriate. Achieving academic success will be easier with these supports.

Similarly, producing solutions for the social relations and social support that international students need is important. The need for physical distancing should not translate into social distancing. Overcoming the social distances brought by physical distance with safe platforms that enable social interaction or academic and social activities to be held outdoors would be beneficial.

Shifting the search for solutions to international students' financial status and housing problems from the individual level to the institutional level in regard to providing support would be beneficial for eliminating housing problems and making efforts to compensate for the inequalities in financial conditions within the university.

When considering the cost of living in Istanbul, support should be given to international students with an individual or family income below 3000 TL and to female students who are more disadvantaged in terms of income compared to men. Considering that nearly three-quarters of the international students participating in the research do not receive a scholarship, this support can be provided by diversifying scholarship opportunities, providing flexible or part-time job/internship opportunities, and helping international students benefit from university opportunities in a way that allows them to compensate for their financial disadvantages.

Carrying out studies to increase international students' adaptation to the changing education and learning processes in which cultural interaction plays a significant role is important with regard to their educational processes. In this context, face-to-face classes and social activities that address the cultural dimension of international studentship that are set up within the bounds of COVID-19 restrictions, as well as social activities that require people being together would be beneficial as an attempt at compensating through intercultural cooperation and various support programs.

Although online education is a compensatory method within the scope of crisis management, face-to-face education is more compatible with the quality of international studentship. For this reason, unless a serious crisis occurs in terms of the sustainability of international higher education, giving priority to education and teaching methods that provide more opportunities for cultural interaction would be appropriate.

Developing measurement and evaluation methods suitable to the nature of new learning processes will serve to improve international students' quality of educational life. In addition, creating suitable working conditions for faculty members and providing all kinds of support will serve to develop new teaching methods.

Supporting the guidance and counseling activities of NGOs that provide voluntary services to international students and expanding the scope of university-NGO collaborations would be beneficial for international students.

The results and evaluations reached as a result of the research can be said to be able to form a basis for future academic studies in terms of providing quantitative data and are also thought to be beneficial for the decisions and practices to be made regarding international students.

Many countries in the world these days have an increasing interest in issues within the framework of the concept of quality of life. The issue will likely affect the management styles of policymakers and the decisions of administrators. In this context, research on quality of life will finally be able to answer the question of what elements are involve in having a good quality life. These answers are thought to be beneficial at the global level and to contribute to the literature on the policies to apply and the decisions to make regarding international students, who are an important human capital investment.

The cross-table analyses of the research results can be viewed in the following tables.

Crosstab analysis of the statement "my quality of life has decreased during the COVID-19 restrictions"

Table a. Quality of life crosstab analysis in general expressions and COVID-19 restrictions (%)

General expressions		My quality of life has decreased during the COVID-19 restrictions.			%
		Disagree	Undecided	Agree	
I am generally an optimistic person.	Disagree	19	9,5	**71,4**	100
	Undecided	17,4	**28,3**	54,3	100
	Agree	**30,3**	25	44,7	100
COVID-19 restrictions are a major change in my life.	Disagree	**38,5**	21,8	39,7	100
	Undecided	37,4	**31,8**	30,8	100
	Agree	20,3	22,3	**57,4**	100
COVID-19 restrictions have reduced my expectations for the future.	Disagree	**56,8**	18,5	24,7	100
	Undecided	20	**36,4**	43,6	100
	Agree	10,3	20,1	**69,6**	100
I was disappointed that I couldn't do my usual activities of daily living during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**61,6**	19,6	18,8	100
	Undecided	28,2	**34,2**	37,6	100
	Agree	11,5	21,8	**66,7**	100
My physical health deteriorated during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**41,9**	23,9	34,2	100
	Undecided	20,7	**37,1**	42,2	100
	Agree	9,9	15,1	**75**	100
Psychologically, I was negatively affected by the COVID-19 restrictions.	Disagree	**60,4**	23,6	16	100
	Undecided	18,2	**43,6**	38,2	100
	Agree	10,6	15,7	**73,7**	100
My social relationships decreased during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**70,9**	16,5	12,6	100
	Undecided	29,6	**48**	22,4	100
		10,4	19	**70,6**	100

Table b. Statements about economic status and quality of life crosstab analysis in COVID-19 restrictions (%)

Economic status		My quality of life has decreased during the COVID-19 restrictions.			%
		Disagree	Undecided	Agree	
I find my income level (individual or family income) sufficient for a quality life.	Disagree	26,2	18,5	**55,4**	100
	Undecided	24,8	**35,9**	39,3	100
	Agree	**31,3**	21,4	47,3	100
In general, I can get sufficient financial support from my family or relatives.	Disagree	26	19,3	**54,7**	100
	Undecided	21,1	**39,4**	39,4	100
	Agree	**32,3**	20,9	46,8	100
My income level (individual income or family income) has decreased due to the COVID-19 restrictions.	Disagree	**40**	30,4	29,6	100
	Undecided	27,1	**32,7**	40,2	100
	Agree	20,5	17,8	**61,6**	100
I was able to get sufficient financial support from my family or relatives during the COVID-19 restrictions.	Disagree	26,6	19,4	**54**	100
	Undecided	18,8	**42,6**	38,6	100
	Agree	**33,3**	19,9	46,8	100
Due to pandemic conditions in the COVID-19 restrictions, my expenses have increased.	Disagree	**52,4**	18,5	29	100
	Undecided	26	**30,5**	43,5	100
	Agree	14	23,8	**62,1**	100
I had difficulties meeting my expenses due to the pandemic conditions in the COVID-19 restrictions.	Disagree	**64,1**	14,1	21,7	100
	Undecided	25,7	**38,2**	36	100
	Agree	14,5	20,6	**64,9**	100

Table c. Cross-tabulation analysis of quality of life in housing statements and COVID-19 restrictions (%)

Housing / Accommodation		My quality of life has decreased during the COVID-19 restrictions.			%
		Disagree	Undecided	Agree	
My accommodation conditions in Istanbul are comfortable.	Disagree	29,3	19,3	51,3	100
	Undecided	17,2	**28,8**	**54**	100
	Agree	**33,9**	24,3	41,8	100
I had problems with housing due to the COVID-19 restrictions.	Disagree	**38,7**	23,5	37,7	100
	Undecided	19,1	**33**	47,8	100
	Agree	18,1	19,3	**62,6**	100
I have had problems with the duration of my passport, visas, or residence permits during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**32,7**	22,1	45,2	100
	Undecided	23,7	**42,4**	33,9	100
	Agree	16,1	21,2	**62,8**	100

Table d. Cross-tabulation analysis of education-related statements and quality of life in COVID-19 restrictions (%)					
Education		**My quality of life has decreased during the COVID-19 restrictions.**			**%**
		Disagree	**Undecided**	**Agree**	
Education has an important place in my life.	Disagree	**53,3**	20	26,7	100
	Undecided	35,5	**38,7**	25,8	100
	Agree	25,5	23,4	**51,1**	100
I have a high sense of belonging to my university.	Disagree	**42,3**	15,4	42,3	100
	Undecided	25	**37,5**	37,5	100
	Agree	25,1	21,9	**52,9**	100
I usually spend most of my time on campus or around the university.	Disagree	**30,4**	22,9	46,7	100
	Undecided	29,7	**30,5**	39,8	100
	Agree	20,3	21,5	**58,2**	100
I had difficulties adapting to new teaching methods during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**37**	20,7	42,4	100
	Undecided	20,6	**36,6**	42,7	100
	Agree	21,1	18,9	**60**	100
I felt disadvantaged “because of being an international student” during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**45,6**	20,9	33,5	100
	Undecided	19,7	**34,2**	46,2	100
	Agree	17,2	21,4	**61,4**	100
COVID-19 restrictions have created an irreparable deficiency in my education life.	Disagree	**45,9**	20,8	33,3	100
	Undecided	23	**36,3**	40,7	100
	Agree	9,9	18,6	**71,5**	100
My participation in online classes has decreased during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**35,4**	21,7	42,9	100
	Undecided	24	**32,2**	43,8	100
	Agree	17,8	21,7	**60,5**	100
The cultural interaction that face-to-face classes provide is more important than the cultural interaction that online classes provide.	Disagree	**43,3**	22,7	34	100
	Undecided	23,2	**37,8**	39	100
	Agree	22,8	21,2	**55,9**	100
I was satisfied with the quality of the online lessons conducted during the COVID-19 restrictions.	Disagree	22,7	23,9	**53,4**	100
	Undecided	22,9	**28,6**	48,6	100
	Agree	**30,5**	22,1	47,3	100
My ability to use Turkish declined during the COVID-19 restrictions.	Disagree	**38,2**	19,4	42,4	100
	Undecided	30,7	**32,9**	36,4	100
	Agree	17,7	24,5	**57,8**	100

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

CDC: Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

ECLAC: Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu

EurLIFE: EUROFOUND'un istatistikî yaşam kalitesi göstergelerini içeren elektronik veri tabanı

EQLS: Avrupa Yaşam Kalitesi Anketleri

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSMM: Gayri Safi Milli Mutluluk

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

HLE: Mutlu Yaşam Beklentisi Yaklaşımı

IEWB: Ekonomik İyilik Endeksi Yaklaşımı

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

ONS: Birleşik Krallık Ulusal İstatistik Ofisi

PQLI: Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

USAID: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı

TABLOLAR

Tablo 1. Yaşam kalitesi ve ilgili kavramların kullanımları ve kapsayıcılık ilişkisi....4
Tablo 2. Temel kavramlar ve aralarındaki farklılıklar....5
Tablo 3. Farklı disiplinlerin yaşam kalitesine yönelik açıklamaları....8
Tablo 4. Öznel iyi oluşun bileşenleri ve alt bileşenleri....18
Tablo 5. Yaşam kalitesinde nesnel ve öznel bireysel göstergeler....99
Tablo 6. Yaşam kalitesinde nesnel ve öznel sosyal göstergeler....100
Tablo 7. Yaşam kalitesi endekslerinin karşılaması gereken nitelikler....108
Tablo 8. Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri birime göre ankete katılım sayı ve oranları....141
Tablo 9. Eğitim-öğretim dönemlerine göre COVID-19 kısıtlamaları....142
Tablo 10. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-genel ifadeler ilişkisi)....169
Tablo 11. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-maddi koşullar ilişkisi)....171
Tablo 12. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-barınma ilişkisi)....172
Tablo 13. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-eğitim ilişkisi)....173
Tablo 14. Öznel değerlendirme ifadelerine yönelik normallik sınamaları....229
Tablo 15. Genel ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)....232
Tablo 16. Maddi koşullarla ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)....233
Tablo 17. Barınmayla ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)....233
Tablo 18. Eğitimle ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)....234

ŞEKİLLER

Şekil 1: Ulusal refah ve öznel iyi oluş arasındaki kapsayıcılık ilişkisi....15
Şekli 2: Uluslararası öğrencilerin dile getirdiği konular (Türkçe cevapların kelime bulutu)....209
Şekil 3: Uluslararası öğrencilerin dile getirdiği konular (İngilizce cevapların kelime bulutu)....209

GRAFİKLER

Grafik 1: Cinsiyete göre yaş dağılımı (%)....140
Grafik 2: Öğrenim görülen düzeye göre cinsiyet dağlımı (%)....142
Grafik 3: Öğrencilerin hâlihazırda öğrenim gördükleri düzey için üniversiteye kaydoldukları yıl (%)....143
Grafik 4: Uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)....144
Grafik 5: Cinsiyete göre uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)....145
Grafik 6: Uluslararası öğrencilerin geldikleri ülkelerin bölgesel dağılımı (%)....146
Grafik 7: Bölgesel düzeyde uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)....146
Grafik 8: COVID-19 salgını öncesinde barınılan yer (%)....147
Grafik 9: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yer (%)....148
Grafik 10: COVID-19 salgını öncesinde barınılan yere göre COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yerdeki değişim (%)....149
Grafik 11: Aylık ortalama gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumları (%)....152
Grafik 12: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere göre uluslararası öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumları (%)....153
Grafik 13: Aylık ortalama gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)....154
Grafik 14: Öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)....155
Grafik 15: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere göre uluslararası öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)....156
Grafik 16: Öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin yeterli teknoloji araçlara sahip olma durumları (%)....157
Grafik 17: Aylık ortalama gelir düzeyine göre göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin yeterli teknoloji araçlara sahip olma durumları (%)....158
Grafik 18: COVID-19 kısıtlamalarında internet imkânı olan ve olmayan öğrencilerin yeterli teknolojik araç sahipliği (%)....159
Grafik 19: Burs almayan uluslararası öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik öznel değerlendirmeleri (%)....160
Grafik 20: Burs almayan uluslararası öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%)....161

Grafik 21: Burs almayan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%) 161

Grafik 22: Burs almayan uluslararası öğrencilerin aile ve akrabaları dışında maddi destek alabilecekleri kişi ve kurumlara yönelik değerlendirmeleri (%) 162

Grafik 23: Burs almayan uluslararası öğrencilerin pandemi koşullarında giderlerini karşılama durumuna yönelik değerlendirmeleri (%) 163

Grafik 24: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de aldıkları yardım ve hizmetler (%) 163

Grafik 25: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de uluslararası öğrenciler tarafından alınan yardım ve hizmetlerin gelir düzeyine göre dağılımı (%) 164

Grafik 26: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de maddi yardım ve erzak yardımı alan öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%) 165

Grafik 27: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de maddi yardım ve erzak yardımı alan öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%) 166

Grafik 28: Uluslararası öğrencilerin kişilik özellikleri ve hedef sahibi olma durumları (genel sonuçlar) (%) 174

Grafik 29: Uluslararası öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamaları / kısıtlamalarında ..." genel ifadelerine yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 177

Grafik 30: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin fiziksel ve psikolojik sağlık durumunun çapraz tablo analizi (%) 180

Grafik 31: Uluslararası öğrencilerin maddi koşullarla ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 183

Grafik 32: Aylık ortalama gelire göre uluslararası öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%) 186

Grafik 33: Aylık ortalama gelire göre uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarındaki gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%) 187

Grafik 34: Uluslararası öğrencilerin barınmayla ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 188

Grafik 35: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yere göre İstanbul'daki barınma koşullarına dair öznel değerlendirmeleri (%) 190

Grafik 36: Uluslararası öğrencilerin bölgesel düzeyde İstanbul'daki ve kendi ülkelerindeki barınma koşullarına yönelik değerlendirmeleri (%) 191

Grafik 37: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yere göre barınma konusunda sorun yaşanmasına yönelik öznel değerlendirmeleri (%) 192

Grafik 38: Uluslararası öğrencilerin eğitim hayatlarına dair kişisel değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 193

Grafik 39: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında üniversitenin yönetim başarısına yönelik değerlendirmeleri (%) 195

Grafik 40: Uluslararası öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamaları / kısıtlamalarında ..." eğitim ile ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 196

Grafik 41: Bölgesel düzeyde uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerisine yönelik değerlendirmeleri (%) 199

Grafik 42: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre yeni öğretim metotlarına uyum (%) 200

Grafik 43: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre çevrimiçi derslere katılım (%) 201

Grafik 44: Kendine ait oda sahipliğine göre çevrimiçi derslere katılım (%) 202

Grafik 45: Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri düzeye göre çevrimiçi derslere katılım konusundaki değerlendirmeleri (%) 203

Grafik 46: Uluslararası öğrencilerin yüz yüze ve çevrimiçi eğitim ile ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%) 204

Grafik 47: 2017-2020 yılları arasında üniversiteye kaydolan uluslararası öğrencilerin yüz yüze ders ve çevrimiçi eğitim kalitesine yönelik değerlendirmeleri (%) 206

Grafik 48: Kendine ait oda sahipliğine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%) 207

Grafik 49: İnternet erişimine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%) 208

Grafik 50: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%) 208

BİRİNCİ BÖLÜM
YAŞAM KALİTESİ: TARİHÇE VE KAVRAMLAR

İktisat tanımında geçen sınırsız ihtiyaçlara karşın, "yaşam" olarak ifade edilen olgu sınırlı bir süreye işaret etmektedir. Bu sınırlar içerisinde bireylerin bu süreyi nasıl geçirdikleri önemlidir. Bu çerçevede öncelikle çatı bir kavram olarak "yaşam kalitesi" ve bu kavramla ilgili alt kavramların tarihsel süreçteki gelişimini ve farklı disiplinlerin konuya nasıl yaklaştığını ele almak gerekmektedir. Tarihsel perspektif, bireylerin ve toplumların yaşam kalitesine verdikleri önemin anlaşılması bakımından, farklı disiplinlerin konuyu açıklama biçimleri ise kavramların farklı boyutlarıyla değerlendirilmesi bakımından fayda sağlamaktadır.

Yaşam kalitesi çatı kavramının önemli birer bileşeni (alt kavramları) olarak değerlendirilebilecek olan "yaşam memnuniyeti", "refah", "iyi oluş", "öznel iyi oluş" ve "mutluluk" kavramlarının yaşam kalitesinin içinde nasıl bir yer tuttuğu ise tanımlarına göre netlik kazanmaktadır.

1.1. Tarihçe

Yaşam kalitesi konusundaki tartışmalarının sadece günümüzde değil, antik dönemlerde de var olduğu bilinmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138). Yaşam kalitesi ya da kaliteli yaşamanın felsefi temellerine bakıldığında Sokrates, Konfüçyüs, Aristoteles, Epikuros, Kant, Montaigne, Hans Jonas gibi isimlerin yanı sıra kendi kültürümüzden Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Fuzuli gibi isimlerin de zikredildiği görülmektedir (Bozkurt, 2003, s. 16).

Yaşam kalitesine verilen önem, ilk olarak kentlerin oluşmaya başladığı döneme kadar dayanmaktadır. Hatta Hammurabi Kanunlarından bile konu ile ilgili çıkarımlar yapmak mümkündür. Örneğin bir inşaat ustasının yetersizliği ve işini gereğine uygun yapmaması durumunda evin yıkılarak ölüme sebebiyet vermesi, evi yapan ustanın öldürülmesini gerektirir hükmünde, yaşam kalitesine dair bir vurgu olduğu belirtilmektedir (Uysal-Şahin, 2020, s. 3-4). Yaşam kalitesi konusundaki tartışmaların geçmişinde Platon ve Aristoteles'in görüşleri de mevcuttur. Konu; hayatın değeri, yaşam süresi ve kalitesine dair kıyaslamalar ve mutluluğun doğası çerçevesinde eserlerine yansımıştır (Aysan, 2017, s. 6). Bu çerçevede mutluluk ve iyi yaşam konuları da yaşam kalitesi kavramının içinde yer almaktadır. Yaşam kalitesinin özü Platon'un düşünce sisteminde mantıkî ve bir derin düşünceye; Aristo'nun düşünce sisteminde ise hislere dayanmaktadır (Uysal-Şahin, 2020, s. 4).

Yaşam kalitesinin bir alt boyutu olan yaşam memnuniyeti hakkındaki ilk çalışmalar 1900'lü yılların ikinci çeyreğinde Fluegel tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu

çalışmalarda, günlük yaşamda karşılaşılan olaylara verilen duygusal tepkiler, ruhsal yaşam ve memnuiyet ile mutluluk arasındaki ilişkiler ele alınmıştır (Korkmaz, Germir, Yücel & Gürkan, 2015, s. 80). Neugarten ve arkadaşları tarafından 1961 tarihli bir makalede yaşlanmayla ilgili olarak yaşam memnuniyeti kavramı, gelecek çalışmalara ışık tutacak bir şekilde kullanılmıştır (Neugarten, Havighurst & Tobin, 1961, p. 134).

Yaşam kalitesi kavramının ise tıp literatüründe ilk olarak P. H. Long'un 1960 tarihli "Yaşamın Kantitesi ve Kalitesi Üzerine" isimli eserinde yer aldığı ifade edilmektedir (Long, 1960; akt. Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138). Ancak 1920 tarihli A. C. Pigou tarafından yazılan "Refahın Ekonomisi" adlı kitapta da "yaşam kalitesi" kavramı yer almaktadır. Kitapta ekonomik olmayan refahın gelirin kazanılma şekli tarafından değiştirilmeye açık olduğu, zira iş çevresinin yaşam kalitesine tepki verdiği belirtilmektedir (Pigou, 1920, p. 14). O dönemde görmezden gelinen kavram (Uysal-Şahin, 2020, s. 4), insan hakları konusunda yaşanan (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138) zihinsel ve fiziksel hareketlilik neticesinde ilgi görmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıkım, yaşamın nasıl tekrar iyi hale getirilebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Nitekim sanayileşme ve modernleşme bu yöndeki çabalara destek olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlığın tanımını fiziksel, psikolojik ve sosyal refah kavramlarını içerecek şekilde genişletmesi de algıları etkilemiştir (Uysal-Şahin, 2020, s. 4).

Toplumda mutluluğun önemi zaman sıralaması bakımından öncelikle felsefenin bir konusu olarak ortaya çıkmıştır (Karabulut, 2017, s. viii). Felsefi zeminde akıl, ruh, beden, iyiyi kötüyü ayırt etme, diyalektik, tanrı, din, fenomenoloji, metafizik, epistemoloji ve ahlak felsefesi gibi olgulara yönelik değişen düşünceler ister istemez mutluluğa bakış açısını da etkilemiştir. Ancak postmodernizm ile birlikte bilimin sınırları ve yetersizlikleri kabul edilmiştir (Karabulut, 2017, s. 1-19).

Mutluluk kavramı üzerine 1970'lere kadar çok fazla eğilinmemiştir. 1974 yılında Journal of Happiness Studies isimli dergide sadece mutluluk üzerine çalışmalar yayınlanmaya başlanmıştır (Şeker, 2009, s. 120). Bir yandan kapitalizmin örtülü ya da açık dayatması üzerinden zenginlik, daha fazla üretim ve daha fazla tüketim ile mutluluk arasındaki ilişki incelenmeye çalışılırken; diğer yandan madde ile birey arasındaki kuvvetli ilişkinin, bireyleri daha mutlu kılmadığına dair iddialar daha gür bir sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Konuya dair iktisat eksenli tartışmalar, önce fayda ve ölçülebilirlik üzerine gerçekleşmiştir. Daha sonra davranışsal iktisat bağlamında farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Nitekim son yıllarda mutluluk kavramı fayda kavramının yerini almaya başlamıştır (Karabulut, 2017, s. vii-ix). Liberal düşünürlerin tatmin, mutluluk, fayda ya da iyilik gibi kavramları neredeyse eş anlamlı

olarak kullanmaları; özellikle fayda ve mutluluğun birbiri ile karıştırmaları kapitalist kanadın önemli bir özelliği ve materyalist görüşü olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2021, s. 162).

1970'lerden itibaren sosyal bilimler alanındaki yaşam koşulları analizlerinde sosyal göstergelerin sıklıkla kullanılır olması yaşam kalitesi kavramının daha görünür bir biçimde gündeme gelmesine sebep olmuştur (Sapancalı, 2009, s. 9).

Farklı disiplinler tarafından tanımlanan (Özcan, 2014, s. 101) ve 1990'larla birlikte daha çok araştırmaya konu edilen yaşam kalitesi kavramı, esasen Avrupa Sosyal Modeli'nin bir tamamlayıcısı konumundadır (Uysal-Şahin, 2020, s. 6). Kahneman ve Krueger tarafından 2006 yılında yapılan bir araştırma, EconLit veri tabanında iktisat alanında 1991-1995 yılları arasında yayımlanan dört makaleye kıyasla, 2001-2005 yılları arasında aynı alandaki 100'den fazla makalenin, öz bildirim sunan yaşam doyumu veya mutluluk ölçütlerini kullandığını ortaya çıkarmıştır (Kahneman ve Krueger, 2006, p. 3; Plagnol, 2010, p. 749-750). Söz konusu artış, konuya dair ilginin zamanla nasıl değiştiğini göstermektedir.

Yaşam kalitesinin ön plana çıkmasında bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme, insana verilen değerdeki artış (Uysal-Şahin, 2020, s. 5), modern hayat ve toplumsal değişim (Ökde, 2020, s. 96) etkili olmuştur. Neticede yaşam kalitesi, giderek artan sayıda bağlam çerçevesinde kullanılan popüler bir konu (Heylighen ve Bernheim 2004, p. 1) ve politik bir materyal haline gelmiştir. Geçmişte lüks anlamında kullanılan kavram, zamanla bireyler için bütüncül bir memnuniyet anlamı kazanmaya başlamıştır (Ökde, 2020, s. 96).

Esasen bahsedilen değişimlerin nedeni toplumların, bireylerin, üretim tüketim gibi iktisadi unsurların, teknolojinin ve demografik koşulların hem devlete yüklenen görevleri hem de bireysel ihtiyaçları farklılaştırmasından kaynaklanmaktadır (Ceylan, 2020, s. 68). Dolayısıyla yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, öznel iyi oluş ve mutluluk gibi kavramların zaman, mekân ve bireyler bağlamında son derece dinamik bir yapıda olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu dinamik yapı kavramların geçişkenliğine ve konuya dair literatürün zaman içinde fazlasıyla detaylanmasına sebep olmuştur. Bu farkındalık ile kavramsal zeminin, konuya dair yaklaşımların, teorilerin, gösterge ve endekslerin neden fazlasıyla çeşitlendiğini açıklamak mümkündür. Farklı bilim dallarının konuya ilgisi de söz konusu çeşitlilikte önemli rol oynamaktadır.

1.2. Kavramsal Zemin

Karmaşık ve çok yönlü bir kavram olan (Uysal-Şahin, 2020, s. 1) yaşam kalitesi kavramının anlamı ve bileşenleri oldukça geniş bir yelpazede ele alınmaktadır (Aydıner-

Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 137; Sapancalı, 2009, s. 9). Çalışma konusu kapsamında "yaşam kalitesi", "yaşam memnuniyeti", "refah", "iyi oluş", "öznel iyi oluş" ve "mutluluk" kavramları arasındaki ilişki ve farklılıklar netleştirilmeye çalışılacaktır.

Başarılı bir çalışma yapabilmek için söz konusu muhtelif kavramların anlaşılması ve karışıklığının önüne geçmek önem arz etmektedir (Şeker, 2009, s. 131). Kavramların detaylı açıklamalarına geçmeden önce kavramların yaygın düzeyde kullanımlarını ve aralarındaki kapsayıcılık ilişkisini Tablo 1 üzerinden özetlemeye çalışmak faydalı olacaktır.

Tablo 1. Yaşam kalitesi ve ilgili kavramların kullanımları ve kapsayıcılık ilişkisi
(Geniş anlamda) Aralarındaki son derece kuvvetli ilişki sebebiyle yaşam kalitesi kavramı; iyi oluş ve mutlulukla eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.
(Geniş anlamda) Refah kavramı, iyi oluş ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.
(Geniş anlamda) Yaşam memnuniyeti kavramı, mutluluk ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.
(Geniş anlamda) Yaşam kalitesi; bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel, aynı zamanda nesnel ve öznel göstergeleri ile çatı bir kavramdır.
(Dar anlamda) Öznel iyi oluş kavramı, yaşam kalitesinin bir parçası olup, bilişsel ve duygusal değerlendirmeler içermektedir.
(Dar anlamda) Yaşam memnuniyeti kavramı, öznel iyi oluşun bilişsel boyutudur.
(Dar anlamda) Mutluluk, önel iyi oluşun bir boyutu olan yaşam memnuniyetinin içinde daha özel bir alan olarak duygusal boyutu ifade eder.
Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1'deki genel değerlendirmeden hareketle kavramlar aralarındaki ilişkiyi daha detaylı olarak açıklamak fayda sağlayacaktır. Öncelikle *öznel iyi oluş* kavramı psikoloji alanında daha yaygın bir kabul görmektedir. Öznel iyi oluş, yaşam kalitesinin öznel bir değerlendirmesidir. Öznel iyi oluş, çatı bir kavram olarak bireylerin kendi refahlarına yönelik algılarını göstermektedir (Aysan, 2017, s. 2).

Yaşam memnuniyeti, *"öznel iyi oluşun bilişsel boyutunu"* ifade etmektedir ve zaman zaman iki kavram birbirinin yerine kullanılmaktadır. *Mutluluk* ise, *"öznel iyi oluşun duygusal boyutunu"* ifade etmektedir (Aysan, 2017, s. v). Örneğin yaşam memnuniyeti, bireylerin kendi yaşamları için belirledikleri standartlara yönelik uygunluk ve bireylerin hayatlarına değer biçmesi temeli üzerine kurulu iken; mutluluk ise hoşa giden bireysel bir ruh hali esası üzerine kuruludur. Bu bağlamda mutluluk ve muhtelif yaşam alanlarından duyulan memnuniyet gibi alt kavramlar, yaşam memnuniyeti çatı kavramının kapsamı içindedir (Aysan, 2017, s. 2). Geniş çerçevede ele alındığında ise mutluluk, yaşam kalitesi ve iyi oluş kavramlarıyla eş anlama sahiptir (Veenhoven, 2015, p. 381).

Yaşam kalitesi üzerine çalışanlar, *yaşam memnuniyeti* kavramına öznel iyi oluşun bilişsel bileşeni olarak; *eudaimonia* (mutluluk) kavramına ise psikolojik refah, kendini gerçekleştirme, kişisel gelişim, zihinsel sağlık vb. terimlerle atıfta bulunmaktadırlar (Sirgy, 2012, p. vii). Mutluluk kavramı ile yaşam memnuniyeti kavramı arasında son derece kuvvetli bir yakınlık mevcuttur. Bireylerinin kendi yaşam kalitelerine yönelik genel bir değerlendirme yapmaları sonucunda ulaşılan "olumluluk derecesi", yaşamdan alınan hazzın düzeyini göstermekte ve yaşam memnuniyetine işaret etmektedir (Şeker, 2009, s. 116).

Bununla birlikte, zaman zaman yaşam memnuniyeti kavramı mutlulukla, refah kavramı da iyi oluş ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir (Adaman, Kalaycıoğlu, Yakut-Çakar, Boymul & Bedük, 2014, s. 3). Örneğin Sirgy çalışmasında, *öznel yaşam kalitesi*, *öznel iyi oluş* ve *mutluluk* kavramlarını bir arada kullanarak tüm kavramları kapsamaya çalışmıştır (Sirgy, 2012, p. vii). Nyqvist ve arkadaşları ise çalışmalarında *yaşam kalitesi*, *mutluluk* ve *yaşam tatmini*ni ölçüt olarak birlikte kullanmıştır (Nyqvist, Forsman, Giuntoli & Cattan, 2013, p. 398). McCall ise, yaşam kalitesini ölçmenin en iyi yolunun insanların mutlu olmak için neye ihtiyacı olduğunu bilmek olduğunu söyleyerek *yaşam kalitesi*ni *mutluluk*la eşleştirmiştir (Şeker, 2015, s. 2).

Aşağıda Tablo 2'de ilgili kavramlar, kavramın İngilizcesi ve açıklamaları ile aktarılmaktadır.

Tablo 2. Temel kavramlar ve aralarındaki farklılıklar

Kavram	**Kavramın İngilizcesi**	**Açıklama**
Yaşam Kalitesi (YK)	Quality of Life (QoL)	*"Bireylerin parasal olmayan ve kendi fırsat ve hayat olanaklarını şekillendiren, ayrıca farklı kültür ve bağlamlarda içkin değerleri olan vasıflarının kümesidir."*
Yaşam Memnuniyeti	Life Satisfaction (LS)	*"Ruhsal olarak iyi olma halini ifade eder. Mutlulukla eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir."*
Refah	Welfare	*"Genellikle iyi olma hali kavramıyla aynı anlamda kullanılan ve toplumun veya bireylerin durumunu ifade eder. Özelde ise, ana akım iktisadın sadece ekonomik verilere dayanarak bireylerin veya toplumun iyi olma halini ifade ettiği kavram."*
İyi Oluş	Well-being	*"Bireylerin veya toplumun içinde bulunduğu durumu ifade etmeye yarayan genel terim."*
Öznel İyi Oluş (ÖİO)	Subjective Well-being (SWB)	*"Bireylerin duygusal tepkilerini, farklı alanlardaki memnuniyetlerini ve yaşamın tümüne dair memnuniyetini değerlendirmesini içeren geniş kategoride olgular."*
Mutluluk	Happiness	*"Bireylerin ruhsal olarak iyi olma halini ve yaşamdan zevk almalarını ifade eder."*

Kaynak: Adaman, F., Kalaycıoğlu, H. S., Yakut-Çakar, B., Boymul Ç., & Bedük, S. (2014). *Yapabilirliklerin ölçümü: Yaşam koşulları ve toplumun iyi olma hali (well-being) üzerine bir endeks geliştirme denemesi.* TÜBİTAK Projesi, SOBAG - 112K064, İstanbul, s. 3.

1.2.1. Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi kavramının tanımlamasına geçmeden önce, kavrama temel teşkil eden kalite kavramını açıklamak faydalı olacaktır. Kalite kavramı, farklı biçimlerde tanımlanmaya müsait olmakla birlikte; genel itibariyle "en yüksek standartları" ve "en iyiyi" çağrıştırmaktadır. Bireylere, toplumlara, nesnelere ya da yaşantılara dair kaliteden bahsedilmesi mümkündür (Sapancalı, 2009, s. 11). Kalite bir bilinçlenme süreci olarak değerlendirilmekte olup (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138) insan yaşamının bir parçası olması sebebiyle (Ökde, 2020, s. 95) esasen insana verilen değeri yansıtmaktadır (Uysal-Şahin, 2020, s. 8).

İngilizcede eşitlik ve eşitsizlik anlamına gelen "equality" ve "inequality" kelimelerinin içinde kalite anlamına gelen "quality" kelimesi de yer almaktadır. Bu durum aynı kelimede birleşmesi bakımından aynılık, miktarın aynılığı, özdeş olma anlamlarına yönelik bir "yorumu" beraberinde getirebilir ve bir standarda işaret etmesi bakımından kaliteyi çağrıştırmaktadır. Nitekim literatürde kalite ve eşitlik kavramları sık sık bir arada kullanılmaktadır. Ne var ki öznel değerlendirmelerde eşitlikten ziyade memnuniyet, öznel iyi oluş ve mutluluk gibi kavramlar söz konusu olduğundan eşitlikten görece bağımsız bir değerlendirme söz konusudur.

Ancak kalite, sadece bireysel çabalarla ulaşılabilecek bir hedef olamayacağından; sosyal politikalarla bağlantılı olarak toplumları ve devletleri de içermektedir (Sapancalı, 2009, s. 11). Keza İngiliz ekonomist Richard Layard, sosyal politika ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte ve piyasa işleyişini düzenlemek, işgücü hareketliliği ve esnek istihdamın önündeki tüm engelleri kaldırmak şeklinde algılanan devletin rolünün, esasen Batılı hükümetlerin liderlerinin düşünce ve açıklamalarına egemen olan görüş olduğunu belirtmektedir. Alternatif olarak ise, insan doğasına ve insanları gerçekte neyin mutlu ettiğine bakmak gerektiğini belirtmektedir (Layard, 2005, p. 7). Zavras ve arkadaşları da, refah bağlamında yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin sosyo-ekonomik politikanın en öncelikli hedefi olduğunu belirtmektedirler (Zavras, Kyriopoulos, Athanasakis & Kyriopoulos, 2020, p. 46). Kalkınma Bakanlığının 2018 tarihli Raporunda da yaşam kalitesinin sağlanması ekonomi, sağlık ve kentleşme politikaları ile ilişkilendirilerek; söz konusu politikaların geliştirilebilmesi için yaşam kalitesi konusunun arz ettiği önemin altı çizilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 1).

Bir bütün olarak yaşam kalitesi kavramı, oldukça geniş kapsamlı ve farklı disiplinler tarafından incelenen disiplinler arası bir kavramdır (Sevgi & Başol 2020, s. 1546). Yaşam kalitesi hususunda niteliği tez; niceliği antitez olarak ele aldığımızda sentezi oluşturan unsur süreç olmaktadır. Ancak yaşam sürecinde çoğunlukla niceliğin niteliğe baskın çıktığı belirtilmektedir. Bu bağlamda çok boyutlu ve karmaşık yapısıyla yaşam, kalitesini de devamlı

olarak dönüştürmektedir (Bozkurt, 2003, s. 15). Keza Venhooven'e göre, yaşam kalitesi kavramı neredeyse sağlık ile eş anlamlıdır ve çoğunlukla bireysel iyi oluşa "nesne" boyutuyla atıf yapar. Bununla birlikte, belirli bir zaman diliminde bir toplumdaki yaşam seviyesine de işaret eder. Milli gelir, ücret düzeyi gibi maddi refaha ya da eğitim, sağlık gibi hizmet arzına işaret eden boyutu da mevcuttur (Veenhoven, 1984, p. 34).

Ancak, yaşam kalitesi hakkında çoğu insanın sezgisel bazı çıkarımlara sahip olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, konuyu tüm yönleriyle kapsayan ve genel kabul görmüş ortak bir tanım bulmak kolay değildir (Heylighen & Bernheim, 2004, p. 1). Farklı tanımlamaları olmasına karşın tanımlardaki ortak nokta, yaşam kalitesi kavramının; bireyin yaşantısına dair nesnel değişkenlerin yanı sıra bireyin kendi algısı neticesinde ortaya çıkan öznel değişkenlere bağlı bir biçimde gelişmesidir (Uysal-Şahin, 2020, s. 7). Diğer bir ifade ile yaşam kalitesi, genel refahın yalnızca maddi koşulları değerlendirerek erişilemeyen yönlerini kapsayan geniş bir terim olarak da değerlendirilmektedir (OECD, 2013, p. 148).

Bireysel ve toplumsal (kolektif bağlamda topluluk, toplum ve küresel düzey) boyutlarıyla ele alınabilen yaşam kalitesi kavramı, gereksinimlerin tatminine ve yaşam tarzına odaklanmaktadır. Önceleri gelir düzeyi, istihdam durumu, barınma, eğitim, sağlık gibi ölçütler üzerinden değerlendirilen yaşam kalitesi; zamanla bireysel tecrübe ve değerleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Sapancalı, 2009, s. 12-13).

Yaşam kalitesi muhtelif nüfus kesimlerinin mutlu ve iyi olmalarıyla ilgilidir ve çok sayıda değişkenin seçilerek değerlendirilmesi mümkündür (Calvo, Haverstick & Sass, 2009, p. 113). Yaşam kalitesi, bireysel iç faktörleri ve bir bireyin hayatındaki sosyal temaslara ve sosyal faaliyetlere katılım gibi dış faktörleri kapsayan bir kavram olarak açıklanabildiği gibi; yaşam doyumu ile ilişkilendirilerek de açıklanabilmektedir. Yine aynı şekilde bireysel isteklerin gerçekleştirilebilme düzeyi, kişisel gelişim fırsatlarından yararlanma düzeyi, sağlık, evlilik, aile hayatı, ulusal yönetim, dostluk, barınma, iş, toplum, maneviyat ve din, eğlence ve spor faaliyetleri ile mali durum kapsamında da değerlendirilebilmektedir (Şeker, 2015, s. 2).

Çatı bir kavram olan yaşam kalitesi, yaşam ve yaşamın alt alanlarına ait "mutluluk ifadeleri" ile de ilgilidir. Yaşam kalitesi, (daha geniş bir sahada değerlendirme imkânı sunduğundan) esasen mutluluk kavramından daha ihtiyatlı bir kavramdır (Duygulu, 1995, s. 79). Bununla birlikte, *gerçekleşmiş yaşam kalitesini* ölçtüğü için mutluluk; diğer ölçütlere göre önemli bir avantaja sahiptir. Gelir, servet, sosyal statü ve sağlık gibi diğer ölçütler ise *potansiyel yaşam kalitesini* ölçmektedir (Calvo et al., 2009, p. 113).

Farklı disiplinler için uyarlanabilir özelliğiyle yaşam kalitesi konusu, sağlık bilimlerine de, sosyal bilimlere de uygulanabilmektedir (Şeker, 2015, s. 1). Yaşam kalitesi, çocuklar,

gençler, yaşlılar, öğrenciler, kadınlar ve ülkeler çerçevesinde incelenebileceği gibi; engelliler, madde bağımlıları, fahişeler, acil durum personeli, göçmenler, öğretmenler, bakım hizmeti verenler gibi belirli nüfus kesimleri çerçevesinde de incelenebilir (Sirgy, 2012, p. xviii-xx). Kavramın çok boyutlu yapısı, her disiplin tarafından tüm boyutlarıyla ele alınmasını mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle yaşam kalitesine dair bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak istendiğinde, farklı disiplinlerce gerçekleştirilen çalışmalar bir arada değerlendirilmelidir (Uysal-Şahin, 2020, s. 7-8).

Nitekim yaşam kalitesi ile ilgili teorik ve uygulamalı pek çok akademik çalışma mevcuttur. Konuya dair uygulama içeren literatür oldukça zengin içeriklidir. Bir şehir veya bölge düzeyinde, bir okulda okuyan öğrencilerin, bir işyerindeki çalışanların, farklı meslek mensuplarının, farklı cinsiyet ya da yaş gruplarının, dezavantajlı grupların, hasta bireylerin, etnik ve kültürel grupların yaşam kalitesi, araştırma konusu olabilmektedir. Literatürde yer alan çalışmaların odak noktasında çalışmanın mahiyetine göre; kimi zaman sağlık, kimi zaman refah, kimi zaman öznel iyi oluş ya da mutluluk ön plana çıkarılmış olup, araştırılan konunun içeriğine ve hangi disiplin kapsamında ele alındığına göre yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır.

Farklı disiplinlerin yaşam kalitesini inceledikleri boyutlar ele alınırsa (Tablo 3), yaşam kalitesi konusunda psikososyal alan açısından mutlu ve hoşnut hissetmenin bir göstergesi olarak ruh sağlığı ölçütlerinin; sosyoloji alanında refah düzeyi ve sınıflar arası ilişkilerin; sosyo-ekonomik açıdan ise gelişme kavramı ve ilgili ölçütlerin değerlendirildiği görülmektedir (Uysal-Şahin, 2020, s. 8).

Tablo 3. Farklı disiplinlerin yaşam kalitesine yönelik açıklamaları

Disiplinler	**Yaşam Kalitesi Alanları**
Felsefe	Mutluluk, bireysel özgürleşme, bireysel kapasitenin genişlemesi.
İktisat	Büyüme, kalkınma, refah, gelişmişlik düzeyi, kaynak dağılımı, gelir, tüketim.
Sosyoloji	Sosyal göstergeler, yaşam biçimi, sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler ve yoksulluk.
Sosyal psikoloji	Öznel unsurlar, sosyal çevrenin bireye yansıması, doyum, deneyimler, tepkiler, beceri, öğrenme, insan gereksinimlerinin temini.
Kent planlama	Fiziksel ve sosyal çevre, kentsel fırsatlar, mekân standartları, vatandaşların refahı, arz edilen hizmetlerin çeşitliliği.
Pazarlama	Planlama, yönetim, müşteri memnuniyeti, değer yaratma.
İşletme, Endüstriyel Psikoloji, İnsan Kaynakları	Çalışan refahı, işletme performansı, çalışma yaşamında kalite, iş-yaşam dengesi, kariyer ve gelişim fırsatları, adil ve yeterli ücret, çatışmaların azaltılması, iş zenginleştirme, katılım, özerklik.
Tıp	Sağlık hizmetlerini geliştirilmesi, fiziksel ve psikolojik sağlık, hastalık, engellilik, tedavi, hastaların beklenti, endişe ve algıları, işlevler.

Kaynak: Sapancalı, F. (2009). *Toplumsal açıdan yaşam kalitesi*. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım, s. 14-19'dan uyarlanmıştır.

Yaşam kalitesi, ilgili disiplinlerin alana dair tanımlamalarıyla oldukça farklı boyutlarına değinilerek, farklı biçimlerde kullanılmaktadır (Aysan, 2017, s. 7). Yaşam kalitesi kavramının birçok disiplin tarafından yaygın olarak kullanılması, esasen kişisel refah fikrinin standart iktisatçı refah ve gelir denkleminin ötesine geçen bir çerçevede ifade edilmesine yaramaktadır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 854).

Bu noktada en açıklayıcı kavramsal tasnif ise Farquhar tarafından gerçekleştirilmiştir. Farquhar, literatürde yer alan yaşam kalitesi kavramına dair tanımları, ilmi bir tasnife tabi tutarak; "evrensel", "tamamlayıcı", "odaklanmış" ve "birleşik" tanımlar şeklinde ele almaktadır (Farquhar, 1995, p. 502).

Buna göre *evrensel yaşam kalitesi tanımları*; yaşam kalitesi kavramının en yaygın ve genelleştirilmiş tanım şeklidir. Bu tanımlar, her şeyi kapsadıklarından yaşam kalitesinin olası bileşenleri veya kavramın nasıl işlevsel hale getirilebileceği hakkında çok az açıklamaya sahiptirler. Genellikle memnuniyet/mutluluk ya da memnuniyetsizlik/mutsuzluk fikirlerini içerirler. Evrensel yaşam kalitesi tanımlarına katkıda bulunan *tamamlayıcı yaşam kalitesi tanımları* ise, yaşama dair nitelikleri bileşenlere veya boyutlara ayırarak ele almaktadır. Bu tür tanımlar, herhangi bir yaşam kalitesi değerlendirmesi için gerekli görülen belirli özellikleri tanımladıklarından yaşam kalitesi kavramını işlevselleştirmeye bir adım daha yaklaşmaktadırlar. Dolayısıyla ampirik çalışmalar için daha kullanışlıdırlar. *Odaklanmış yaşam kalitesi tanımları* ise, yaşam kalitesi bileşenlerinden yalnızca bir veya birkaçına atıfta bulunan tanımlardır. En yaygın biçimi yalnızca sağlık/fonksiyonel yetenek bileşenlerine atıfta bulunanlardır. *Birleşik (kombinasyon) yaşam kalitesi tanımları* ise, evrensel ve tamamlayıcı tanımlarla örtüşmekle birlikte, esasen önceki üç sınıflandırmaya tam olarak uymamaktadırlar. Örneğin yaşam kalitesinin günlük yaşama katkıda bulunan fiziksel, zihinsel ve sosyal faktörlere verilen bireysel tepkileri temsil eden soyut ve karmaşık bir terim olarak tanımlanması birleşik tanımlamaya bir örnek teşkil etmektedir. Diğer bir ifade ile bir bütüne katkıda bulunan birçok farklı faktör ve alan bu tanımlamalara dâhil edilmektedir (Farquhar, 1995, p. 503-504).

Yaşam kalitesinin kavramsallaştırılması ilk etapta, maddi refahın bireylerin yaşamına etkisini ifade etmek şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak daha sonra kavramın kapsamı genişletilmiştir. Bu genişleme; refah, eğitim, sağlık, kalkınma, özgürlük vb. konuların yaşam kalitesi çalışmalarına dâhil edilmesi ile gerçekleşmiştir (Aysan, 2017, s. 7). Diğer bir ifade ile yaşam kalitesi, genel itibariyle geliri (ve dolayısıyla tüketimi) içine alan kapsayıcı kavram olarak kullanılmaktadır. Ancak sadece bu unsurlarla sınırlı olmayıp yaşam ortamından duyulan memnuniyet veya mutluluk, neşe gibi duygular vasıtasıyla refaha katkıda bulunan diğer faktörleri de içermektedir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 854).

Yaşam kalitesi; biyolojik durum, yaşam biçimi, ilişkiler ve içinde bulunulan çevrenin bir fonksiyonu olup; söz konusu unsurların "nicel ve nitel değerlerinin" toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Şeker, 2009, s. 117). Öznel ve nesnel yaşam kalitesi, yaşam kalitesinin girdileri ve çıktıları, yaşam kalitesinin iç ve dış boyutları, mutluluk ve yaşam tatmini, bilişsel ve duyuşsal, pozitif ve negatif, kısa süreli ve uzun süreli iyi oluş (Sirgy, 2012, p. ix) gibi kavram çiftleri; çok boyutlu yaşam kalitesi kavramının girift yapısını göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü, yaşam kalitesini *"bireylerin yaşadıkları kültür ve değerler sistemleri ile hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleri bağlamında yaşamdaki konumlarına ilişkin algıları"* olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede yaşam kalitesi kavramı; bireylerin fiziksel sağlıklarını, psikolojik durumlarını, bağımsızlık düzeylerini, sosyal ilişkilerini, inançlarını ve çevrenin göze çarpan özellikleriyle ilişkilerini karmaşık bir şekilde birleştiren oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır (WHO, 2012, p. 11). Dolayısıyla yaşam kalitesi hedeflerine ulaşmada ihtiyaç duyulan standartların dayatma biçiminde olmaması, kişinin yaşamını tüm boyutlarıyla kendisinin değerlendirmesi ve değerlendirmelerin sürdürülebilir olması önemlidir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138). Nitekim dinamik ve çok boyutlu olma özelliklerinin yanı sıra interaktif olma özelliği ile yaşam kalitesi, bireyler ve çevre ile olan karşılıklı iletişimden etkilenmektedir (Gönülateş, 2018, s. 33).

Yaşam kalitesi muhtelif normlar ışığında bireylerin, bireysel ve çevresel sisteminin; geçmiş, bugün ve gelecek zaman perspektifinde, çok boyutlu bir değerlendirmesi (Aysan, 2017, s. 7) ve tüm boyutlarının üstün nitelikli olması (Şeker, 2009, s. 117) şeklinde de tanımlanmakta ve (düşükten yükseğe, kötüden iyiye gibi) derecelendirme içerecek şekilde ele alınmaktadır (Uysal-Şahin, 2020, s. 8).

Yaşam standardı ise yaşam kalitesinden daha farklı bir kavramdır (Şeker, 2009, s. 117). Nitekim Kalkınma Bakanlığı'nın 2018 tarihli Raporunda yaşam kalitesi ile yaşam standardı arasındaki farklılıkların ayrıştırılması gerektiğine vurgu yapılmakta ve yaşam standardı; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), yoksulluk, çevre kalitesi gibi faktörlerin niceliksel ölçümü olarak ifade edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 2). Yaşam standardı toplum, zaman ve sınıflar bağlamında değişken olup, bireyler tarafından tüketilen mal ve hizmet miktarına işaret eder (örneğin, satın alma gücüne göre değişen kişi başına düşen milli gelir hesaplamaları). Yaşam doyumunda ise, bireysel beklentiler ile yaşam kalitesi bileşenlerinden oluşan hisler karşılaştırılır. Yaşam doyumunun dayandığı esaslar mutluluktan daha somuttur (Şeker, 2009, s. 117). Yaşam kalitesi, sağlık, başarı, çalışma yaşamı, sosyal ilişkiler, güven, gelecekteki mutluluk gibi konular üzerinde etkiye sahip iken, mutluluğun optimal bir noktasının olup olmadığı ise tartışılmaktadır (Sirgy, 2012, p. x).

Yaşam kalitesi üzerinde; ekonomik, politik, sosyo-kültürel etkiler mevcuttur. Yaşam kalitesini bireysel ve ulusal düzeyde kısa ve uzun dönemli olarak incelemek mümkündür. Benzer şekilde yaş, cinsiyet, medeni durum, aile tipi, aile yaşam döngüsü, eğitim, iş ve meslek, etnik kimlik, azınlık statüsü ve dinin de yaşam kalitesi üzerinde etkileri mevcuttur. Yaşam kalitesini sosyal, manevi, iktisadi vb. muhtelif aktivite sınıflandırmalarına göre; genetik, biyolojik ve psikolojik durum, ilaç kullanımı gibi sağlığa dair faktörlere göre de değerlendirmek mümkündür. Özel olarak değerlendirildiğinde; kişilik, benlik kavramı, bilişsel durum, inanç ve değerler, sosyal kıyaslamalar, iş yaşamındaki iyilik hali, ihtiyaçlar ve ihtiyaç tatmini, hedefler, yerleşim yeri, finansal durum ve yaşam standardı, sosyal yaşam, aile yaşamı, evlilik hayatı, beşeri sermaye, sağlık durumu, boş zaman, maneviyat gibi faktörler de yaşam kalitesi ile bağlantılıdır (Sirgy, 2012, p. x-xviii).

Yaşam kalitesi farklı toplumlarda farklı anlamlara gelebileceği gibi aynı toplumda yaşayan bireyler arasında da farklı anlamlar içerebilir (Sevgi & Başol, 2020, s. 1546). Dolaysıyla yaşam kalitesi ölçekleri, ülkeden ülkeye farklılaşabilmektedir. Yaşam kalitesi aynı zamanda geniş ölçekli ulusal araştırmalardan (Sirgy, 2012, p. xxi) bireysel düzeydeki araştırmalara kadar değişen bir yelpazede ele alınabilir.

Yaşam kalitesi kavramı; yaşam memnuniyeti, refah, (öznel) iyi oluş, mutluluk, sağlık, değer, hayatın anlamı, işlevsel yeterlilik, uyum vb. kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir (Aysan, 2017, s. 7). Ancak bireyin üzerinde etkili olan ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik unsurların bir kesişimi olduğu unutulmamalıdır. Bu durum yaşam kalitesi kavramının dinamik yönünü ve sınırlarını çizmenin zorluğunu göstermektedir. Yine de yaşam kalitesinin ön plana çıkan ayırt edici özelliği, nesnel unsurların etkisi ile desteklenen bireyin yaşamla ilgili öznel algısı ve yorumudur (Sevgi & Başol, 2020, s. 1546).

Açıklamalar ışığında esasen yaşam memnuniyeti, öznel iyi oluş ve mutluluğun da bir göstergesi olan yaşam kalitesinde, incelenen unsurun bireye yansımasını nesnel, bireyden geri yansıması ise öznel olarak değerlendirmek mümkündür. Örneğin iki ayrı bireyin elde ettiği aynı düzeydeki gelirin yaşam kalitesi bağlamında öznel değerlendirmesi aynı olmayabilir. Değerlendirmenin bireysel düzeyde mi yoksa bir topluluk olarak kolektif düzeyde mi yapıldığı da önemlidir. Diğer bir ifade ile bireyin içinde bulunduğu aile gibi bir birimin ortalama yaşam kalitesi, bireyin tek başına değerlendirdiği yaşam kalitesinden farklı olabilir. Nitekim aile düzeyindeki genel değerlendirme ile bireysel değerlendirme farklılıklar içerecektir. Değerlendirme birimi aile ise birden çok faktör birden çok kişi üzerinden yansıyarak etkileşime girecektir. Bireysel yaşam kalitesi ve ailenin ortalama yaşam kalitesi arasındaki fark ne kadar açılırsa bireyin kendi durumundan bağımsız olarak yaşam kalitesinin daha

düşük ya da daha üst bir seviyede olması söz konusudur. Nasıl ki "çalışan yoksul" tanımında kişi (bireysel düzeyde) kendi gelirinden bağımsız olarak, (kolektif düzeyde) ailesinin gelir durumuna göre çalışanın yoksul konumuna düşebiliyor ise (Ofluoğlu & Balcı, 2016, s. 67), yaşam kalitesi konusunda da benzer bir gerçeklik mevcuttur. Dolayısıyla bireysel anlamda aynı güneş, aynı yağmur ve aynı topraktan beslenen tohumların farklı mahsuller vermesi gibi, aynı olan her bir faktörün farklı bireylerden yansıması farklı olabilir.

Üzerine düşünülmesi gereken bir diğer konu; yaşam kalitesinin bireyin kendisinden başkalarına dışsallık sağlayıp sağlamadığıdır. Örneğin yaşam kalitesi yüksek olan bir bireyin topluma sunduğu herhangi bir üretimdeki başarısı veya hizmetteki gayreti yaşam kalitesine bağlı olarak daha fazla fayda sağlıyor ise söz konusu bireyin yaşam kalitesinin pozitif dışsallığı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda yaşam kalitesini sağlayan bileşenlerin bireye verdiği faydanın toplumsal yansıması da ayrıca önem arz etmektedir.

1.2.2. Yaşam Memnuniyeti

Yaşam kalitesi ile iç içe geçmiş olan ve kesin sınırlarla ayrılması mümkün olmayan kavramlardan biri yaşam memnuniyetidir. Yaşam memnuniyeti de yaşam kalitesi gibi pek çok disiplinde konu edilmektedir.

Yaşam memnuniyeti, bireyin beyan ettiği "mutluluk" veya "öznel refah" kavramlarıyla aynı anlamda kullanılabilmektedir. Kavram, bireyin yaşamını özel yaşam alanları da dâhil olmak üzere bir bütün olarak olumlu değerlendirmesini ifade etmektedir. Sübjektif refah kavramını şekillendiren unsurlardan olan yaşam memnuniyeti ve mutluluk, çok boyutlu ve girift bir ilişki ortaya koymaktadır (Korkmaz ve ark., 2015, s. 79-80).

Venhooven'e (1984) göre memnuniyet kavramı birkaç şekilde kullanılır. Bunlardan ilki, zevk verici duygusal bir deneyimdir. Bu anlamıyla genel memnuniyet hedonik seviye ile eşdeğerdir. İkincisi, istenen bir durum ile algılanan gerçeklik arasındaki uyuşmazlık durumudur ki bu anlamıyla genel memnuniyet, Venhooven'in memnuniyet kavramının kendisidir. Üçüncüsü ise, bir konuya, bir yöne, bir cepheye yöneliktir ve memnuniyet o yön ile anılır. Evlilikten memnuniyet, iş güvenliğinden memnuniyet bu son ayrıma birer örnektir. Bu bağlamda bir bütün olarak yaşam değerlendirildiğinde genel mutluluğa ulaşılır (p. 35).

Yaşam doyumu veya yaşam tatmini olarak da adlandırılabilen yaşam memnuniyeti, bireyin beklentilerine erişmedeki bilişsel değerlendirmesidir. Diğer bir ifade ile bireyin kendi yaşam kalitesini kendine has ölçütlerle değerlendirmesidir (Yetim, 2018, s. 3). Bu değerlendirme bireyin tüm yaşamını ve yaşamının tüm boyutlarını içermektedir ve bilinçli farkındalık

düzeyinin yükselmesi ile yaşam doyumunun da artacağı belirtilmektedir (Parmaksız, 2020, s. 158). Bu bağlamda yaşam memnuniyeti, kümülatif ve gelişimsel bir süreç olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla yaşam doyumunun nicel değerlendirmesinde mutluluk duygularını tehlikeye sokan veya iyileştiren, uzak ve yakın deneyimlerin oluşumu da hesaba katılmaktadır (Bishop & Martin, 2011, p. 292). Pozitif psikoloji alanında merkezi bir öneme sahip olan yaşam memnuniyetine dair yapılan araştırmaların pek çoğunda kişilik özellikleri, yaşam koşulları ve çevresel faktörler şeklinde sınıflandırma yapılarak konu ele alınmaktadır (Korkmaz ve ark., 2015, s. 80-81).

Yaşam memnuniyetinin temel unsurları; yaş, başarı, kişiliğe bağlı özellikler, yaşam biçimi, sağlık, beslenme, stres, sosyal ilişkiler, yaşamaktan keyif alma, uğraşların sayısı, doğa ve çevre, kitap okuma, müzik dinleme (Şeker, 2009, s. 117) ve aile yaşamı gibi unsurlardır. Yaşam memnuniyeti, yaşam kalitesinin eğitim, sağlık, kamu hizmetlerinden faydalanma, cinsiyet, fırsat eşitliği, barınma ve saygınlık gibi farklı bileşenlerinden etkilenmektedir. Söz konusu unsulardan birinde ya da birkaçında yaşanan eksiklikler, bireysel yaşam memnuniyetini ve dolayısıyla bireysel yaşam kalitesini olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bu dolaylı etkileşim sebebiyle yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi kavramlarının bir arada incelenmesi gerekli ve önemlidir (Yetim, 2018, s. 3).

TÜİK tarafından ilk kez gerçekleştirilen Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının tarihi 2003'tür. Bu araştırma, Hanehalkı Bütçe Anketine ek bir modül olarak hayata geçirilmiştir. Ancak 2004 yılından itibaren bağımsız olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağımsız araştırma, TÜİK'in toplumsal içeriğe sahip olan ve öznel öğeler içeren ilk araştırması niteliğindedir. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının ilk kez il düzeyinde incelenmesi de Kasım-Aralık 2013 döneminde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2014).

TÜİK, 2013 yılında gerçekleştirdiği İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında memnuniyeti, *"ihtiyaçların ve isteklerin karşılanmasından doğan tatmin duygusu"* olarak tanımlamaktadır (TÜİK, 2014). Nesnel yaşam koşulları ile öznel algıların birlikte ele alındığı TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında mutluluk ve memnuniyet kavramlarının, bireyler özelinde birbirleriyle iç içe bir yapı sergilediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda TÜİK memnuniyet ile tam olarak ayrıştırılamayan mutluluk kavramının bileşenlerini şu şekilde sıralamaktadır: Demografi, ekonomi, fiziki ve sosyal çevre ile yaşanılan ülkenin durumu (Şeker, 2009, s. 117).

Yaşam memnuniyeti ayrıca, OECD tarafından Türkiye'yi de kapsayan 41 ülke için "Yaşam Memnuniyeti Endeksi" ve AB üyesi ülkelerde gerçekleştirilen "Euro-Barometre"

ile ölçülmektedir. ABD'de ise 1972 yılından beri "Genel Sosyal Araştırma" dı altında analiz edilmektedir. Söz konusu araştırmalar yaygın bir bilinirliğe sahip olup (Korkmaz ve ark., 2015, s. 79) endekslere kitabın üçüncü bölümünde yer verilecektir.

Neticede yaşam memnuniyeti, bireysel ve toplumsal açıdan oldukça önem arz etmektedir. Zira yaşam memnuniyeti olmadığında bireyler, değişim için pek çok fırsatı göremeyeceklerinden (Rusnáková, Šramková & Čerešníková, 2015, p. 211) bireysel ve sosyo-ekonomik gelişim de sınırlı kalacaktır.

1.2.3. Refah

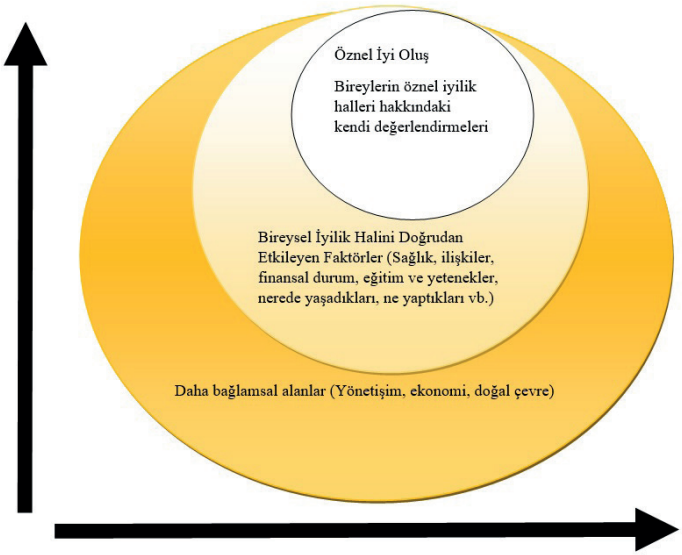
Refah kelimesi, 20. yüzyıldan önce ve 20. yüzyılın büyük bir bölümünde devlet kavramı ile bir arada kullanılmamıştır. 1945-1980 yılları arasında ise refah ve devlet kelimeleri arasında güçlü bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Sonraki süreçlerde ise refah kelimesi devlet ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Kavram literatürde sosyal refah olarak da yer almaktadır (Özdemir, t.y., s. 7-11). Dolayısıyla refah, sadece bireysel sınırları aşmakta, devletin görev ve sorumluluklarıyla birlikte anılmaktadır.

Yaşam kalitesi kavramında kişisel refah fikri, refahın gelirle olan sıradan ilişkisinin ötesine geçen bir çerçevede ele alınmakta ve birçok disiplinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 861). Zaman zaman birbiri yerine kullanıldığı görülse de refah (welfare), iyi oluştan (well-being) ve öznel iyi oluştan (subjective well-being) farklı olarak iktisadi göstergelerle daha fazla ilgilidir.

Sosyal bilimler, sağlık, felsefe ya da kamu politikası perspektiflerinden sosyal refah, yaşam kalitesinin tanımlamaları içinde yer almaktadır ve net bir çizgi ile ayırmak mümkün değildir. Sosyal refah, kabul, katılım ve aidiyet tecrübeleriyle ilgilidir (Eisenman, Freedman & Kofke, 2017, p. 127). Refah sağlam bir kavram olmakla birlikte, genellikle işlevsel hale getirilemeyecek kadar karmaşıktır. Bu durum, öznel iyi oluşun/yaşam memnuniyetinin nicel değerlendirmelerinin neden karışık sonuçlar verdiğinin olası bir açıklaması niteliğindedir (Bishop & Martin, 2011, p. 290).

Refah ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ele almak gerekirse; Gumber ve Owen'ın (2014) açıklamaları faydalı olacaktır. Yazarlar ulusal refahı; öznel iyi oluş, öznel iyi oluşu etkileyen faktörler ve yönetişim, ekonomi, doğal çevre gibi daha bağlamsal alanlar ekseninde kademelendirerek ele almışlardır. Bireysel iyilik halinden ulusal refaha doğru kapsayıcılık ilişkisi (Şekil 1) bağlamında, yatay eksende zaman içindeki sürdürülebilirlik sorunları, dikey eksende ise eşitlik ve/veya adalet durumu izlenmektedir (p. 8). Görüldüğü üzere, ulusal refah ve içerdiği konular hakkında kullanılan göstergeler; bireysel sağlık,

ilişkiler, ne yapıldığı, nerede yaşandığı, bireysel finans kaynakları, eğitim ve beceriler, ekonomi, yönetim, demokrasiye katılım ve ülkenin nasıl yönetileceğine duyulan güven ve doğal çevredir (Gumber & Owen, 2014, p. 9).

Şekil 1: Ulusal refah ve öznel iyi oluş arasındaki kapsayıcılık ilişkisi
Kaynak: Gumber, A. & Owen, D. (2014). Ethnicity, neighbourhood deprivation and quality of life: an exploratory analysis of annual population survey data. In *Labour force survey/annual population survey user conference 2014*, UK Data Service, London, 28 November 2014. Retrieved from http://shura.shu.ac.uk/15477/1/Anil_David_QoL_Seminar_28Nov2014_Final-26032015.pdf, p. 8.

Refahın OECD'nin iki boyutlu yaklaşımı çerçevesinde ölçülebilmesi mümkündür. Bu boyutlardan ilki yaşam kalitesi; ikincisi ise fizikî durumdur. Yaşam kalitesi boyutunda; güvenlik, sağlık, eğitim ve beceriler, sosyal ilişkiler, iş-yaşam dengesi, çevre, yönetişim, katılım ve öznel refah göstergeleri; fizikî durum boyutunda ise gelir, servet, istihdam ve barınma gibi göstergeler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır (Türe, 2019, s. 310). Dolayısıyla refahın bir ayağı ekonomik ve maddi unsurlar ise diğer ayağı da yaşam kalitesi ve yaşam kalitesinin kesişim kümesindeki ilgili diğer kavramların çalışma alanlarıdır.

İktisadi olarak refahın bir göstergesi olarak kabul edilen GSYİH, sayısal veriler sunması bakımından önemli olmakla birlikte; sosyal eşitsizliklerin giderilmesi hususunda yeterli bir gösterge ve ölçüt değildir (Gumber & Owen, 2014, p. 4). Bu hususta refah göstergelerinden biri olan GSYİH ve yaşam kalitesi ya da öznel iyi oluş arasındaki farkı büyüme ve kalkınma

arasındaki farkın bilinci ile yorumlamak mümkündür. Nitekim büyüme sayısal bir veri sunarken, kalkınma hissedilen refahı ifade etmektedir. Benzer şekilde GSYİH sayısal bir veri iken, yaşam kalitesi ya da öznel iyi oluş ise hissedilen bir duyguya ya da yaşanan bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda iyi oluş ve öznel iyi oluş kavramlarının da incelenmesi gerekmektedir.

1.2.4. İyi Oluş ve Öznel İyi Oluş

İyi oluş kavramı, sağlıklı ve iyi bir yaşama işaret etmektedir. Ancak psikolojide öznel iyi oluş, mutluluk veya yaşam kalitesi kavramları da iyi oluş kavramı ile kesişen kümelere sahiptir. Bununla birlikte iyi oluş kavramı, yaşam kalitesi kavramından daha muğlaktır. Bu bağlamda yaşam kalitesi kavramının bir parçası olarak öznel değerlendirme çerçevesinde kullanılabilmektedir (Aysan, 2017, s. 14-15). Diğer bir ifade ile iyi olma durumu, kişilerin kendileri tarafından tanımlandığında veya değerlendirildiğinde "öznel iyi oluş" şeklinde ifade edilmektedir (Frijns, 2010, p. 8). Konuya insan odaklı yaklaşıldığında "bireysel iyi olma hali", doğa odaklı yaklaşıldığında "çevresel iyi olma hali", mekân odaklı yaklaşıldığında ise "yerin iyi olma durumu" kastedilmiş olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 4).

OECD (2017, p. 26), hâlihazırda mevcut bulunan iyi oluşu gelir, refah, iş ve kazançlar, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik gibi unsurlar üzerinden değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra iyi oluşun sürdürülebilir olması için doğal sermaye, ekonomik sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermayeye ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Öznel iyi oluşta ise gerçekçilik ve entelektüel yönü temsil eden bilişsel bir değerlendirmenin yanı sıra, olumlu duyguların varlığı ile olumsuz duyguların yokluğunun yansıması olarak duygusal bir değerlendirme gerçekleşmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 10-16). Neticede iyi oluş, birey ve toplumların durumlarına dair bir veri sunarken; öznel iyi oluş ise bireysel sübjektif değerlendirmeleri içermektedir. Esasen "iyi oluş" kavramı yerine "esenlik" kavramını kullanmak da mümkündür. Ancak literatürle uyum sağlamak amacıyla iyi oluş kavramı tercih edilmiştir.

Öznel iyi oluşa odaklanmak bireyin refahını belirlemede gelirden ziyade bireyin toplumdaki konumunun önemine doğru bir kaymaya işaret etmektedir. Ayrıca yaşam doyumunun görece istikrarlı yapısına rağmen zamanla, en azından kısa vadede değişen koşullardan etkilenebileceği tespit edilmiştir (Kahneman & Krueger, 2006, p. 22). Öznel iyi oluş, kamu politikalarına dair kararların alınmasında bilgilendirme bağlamında önemli bir fonksiyona sahiptir (Gumber & Owen, 2014, p. 4).

Son yıllarda, öznel iyi oluşun anlaşılmasına dair oldukça fazla çalışma gerçekleştirilmiştir. Kahneman, Diener, Schwarz ve Myers öznel iyi oluş üzerine çalışan başlıca isimlerdendir (Fujita & Diener, 2005, p. 158). Öznel iyi oluş kavramı da yaşam kalitesi kavramı gibi farklı açılardan tanımlanmaktadır. Konuya dair pek çok çalışması olan Ed Diener'e göre, öznel iyi oluş, bireyin hem olumlu hem de olumsuz duyguları ile yaşam doyumuna dair gerçekleştirdiği öznel değerlendirmenin bütünüdür (Aysan, 2009, s. 196).

Öznel iyi oluş kavramı, GSYİH'ye alternatif bir sosyal refah ölçüsü olarak mutlulukla ilgili bir değerlendirme sunduğundan dolayı, son yarım asırda önem kazanmıştır (Gumber & Owen, 2014, p. 4). Zira refah ölçümünde GSYİH tek başına yeterli bir gösterge olarak kabul edilmemektedir. GSYİH'nin düşük seviyelerinde yaşanan olumlu gelişmelerde refah (iyi oluş) seviyesindeki artış fazla olmakta, ancak GSYİH belirli bir eşiği geçtiğinde GSYİH'de meydana gelen artışların refah (iyi oluş) düzeyindeki etkisi giderek azalmaktadır (Türe, 2019, s. 315). Kahneman ve Krueger; milli gelirin tamamlayıcısı olarak bir ulusal refah (ulusal iyi oluş) endeksinin kabul edilmesinin mümkün olabileceğini belirtmektedirler. Bu fikre örnek olarak, Gayri Safi Milli Mutluluğu ölçme amacını ilan eden Butan Krallığı ile öznel iyi oluşun ulusal ölçütlerini üretme çabasında olan Birleşik Krallık, Avustralya ve diğer bazı hükümetleri göstermektedirler. Kahneman ve Krueger, Gayri Safi Milli Mutluluğun, sübjektif ölçümün mevcut bilgi durumu ve sınırlılıkları göz önüne alındığında, aşırı derecede iddialı bir hedef gibi görünebileceğini; ancak çalışmalarında kullandıkları U-endeksinin veya bireylerin hoşlanılmayan duygusal bir durumda geçirdikleri zamanın oranının, toplumsal iyi oluşun (refahın) belirlenmesinde umut verici bir ölçü olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca birçok politika yapıcısının belirsiz bir mutluluk kavramını maksimize etmektense belirli bir sefalet kavramını en aza indirme fikrine yönelik davrandıklarından duydukları şüpheden de bahsetmektedirler (Kahneman & Krueger, 2006, p. 22).

Öznel iyi oluş, bireylerin kendi yaşamlarına yönelik değerlendirmelerini anlamaya çalışmaktadır. Öznel iyi oluşta, iyi yaşam ölçütlerinin belirlenerek hâlihazırdaki durumun belirlenen ölçütlere ne kadar yakın veya uzak olduğu tespit edilmeye ve ideal duruma yaklaşmak için yapılması gerekenler belirlenmeye çalışılmaktadır. Bireyin "yaşamını sevmesi" iyi yaşamın en önemi unsurlarından biri olarak kabul görmektedir. Bilişsel değerlendirmelere ve duyuşsal tepkilere yönelik "yargılar" öznel iyi oluş değerlendirmeleri için elzemdir (Aysan, 2019, s. 196-197).

Öznel iyi oluş ve mutluluğun ölçülmesinin kökeni psikolojiye dayanmakla birlikte, ekonomik karar teorisi ve davranışsal ekonomi alanlarına da yayılmıştır (Gumber & Owen, 2014, p. 5). Öznel iyi oluşun yaşam boyunca nasıl değiştiği ve insanların kendi iyilik

halleriyle ilgili soruları yanıtlarken hangi kavramlardan yararlandıkları önemli bir sorudur. Benzer şekilde sosyal refahın gerçekten değişip değişmediği ya da refahın mutluluk etrafında dalgalanıp dalgalanmadığı sorularının cevabı da merak edilmektedir (Plagnol, 2010, p. 749-750). Bu soruların cevapları gerek aşağıda Tablo 4'teki değişkenler, gerekse ele alınan konunun içeriğine göre farklı göstergeler yardımıyla aranmaktadır.

Tablo 4. Öznel iyi oluşun bileşenleri ve alt bileşenleri

Duygusal boyut	**Duygusal Boyut**	**Bilişsel Boyut**	
Hoş duygular	**Hoş olmayan duygular**	**Yaşam memnuniyeti**	**Yaşam Alanı memnuniyeti**
Neşe (joy)	Suçluluk ve utanç	Hayatı değiştirme arzusu	İş
Coşku (elation)	Üzüntü, hüzün, gam	Şu anki yaşamdan memnuniyet	Aile
Gönül hoşluğu-razı olma (contentment)	Endişe, kaygı	Geçmişten memnuniyet	Boş zaman
Gurur (pride)	Öfke	Gelecekten memnuniyet	Sağlık
Sevgi-duygusal yakınlık (affection)	Stres	Önem verilen diğer kişilerin, bireyin hayatına ilişkin görüşleri	Mali durum
Mutluluk (happiness)	Bunalım-depresyon	-	Bireyin kendisi
Büyük sevinç-kendinden geçme (ecstasy)	Kıskançlık-imrenme	-	Bir başka insan grubu (çevre)

Kaynak: Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, *125*(2), p. 277.

Tablo 4'te duygusal boyutta hoş (olumlu) duygular ve hoş olmayan (olumsuz) duygular (diğer bir ifade ile pozitif ve negatif duygulanım) ve bilişsel boyutta yaşam memnuniyeti; öznel iyi oluşun üç bileşeni olarak sıralanmıştır. Bireylerin yaşamdan duyduğu memnuniyetine yönelik düşünceleri ile söz konusu edilen yaşam alanlarına ilişkin tatmin düzeyleri öznel iyi oluş için temel teşkil etmektedir.

Çeşitli uzmanların görüşüne göre pozitif psikolojik hallerden elde edilen mutluluk; yaşam doyumuna, insanların yaşam kalitesine veya mikroekonomik bağlamda deneyimlenen faydaya eşdeğerdir. Öznel iyi oluş ise daha çok nasıl hissettiğimizi (duygusal mutluluk) ve yaşam hakkında ne düşündüğümüzü (değerlendirici mutluluk) ifade eder (Gumber & Owen, 2014, p. 5).

Yaşamın bütüncül değerlendirmesi, bireyin tüm değerlendirme ölçütlerini içermektedir. Örneğin, bireyin hisleri, beklentilerinin karşılanma düzeyi, bireyin önem verdiği belirli konulardaki arzu düzeyi değerlendirilebilir. Bu bağlamda örneğin paraya önem veren bir birey ile aile ilişkilerine önem veren bir başka bireyin değerlendirmeleri ve yaşamdan

memnuniyet düzeyleri de farklılaşacaktır. Olumlu ve olumsuz duygular birbiriyle ters orantılı olmakla birlikte, düşünülenin aksine birbirinden bağımsızdır. Diğer bir ifade ile birbirinin zıddı değildirler. Olumlu ve olumsuz duygular aynı anda tecrübe edilebilmektedir. Olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha fazla olması bireyin öznel iyi oluşunu, dolayısıyla yaşam memnuniyetini yükseltecektir. Tersi bir durumda ise bireyin öznel iyi oluşunun, dolayısıyla yaşam memnuniyetinin azalması beklenmektedir (Aysan, 2019, s. 197-198).

1.2.5. Mutluluk

Mutluluk, eski Yunan filozoflarına kadar götürülebilecek bir konudur (Allmark, 2005; Gumber & Owen, 2014, p. 4). Zaman sıralaması bakımından önce felsefi olarak ele alınan bir konu olan mutluluk, daha sonra iktisadın bir konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Karabulut, 2017, s. vii-ix). Bununla birlikte, mutluluk kadar mutsuzluktan da bahsetmek mümkündür. Nitekim günümüzde iktisadın zenginleştirdiği, modernite buhranı yaşayan, varlıklı ancak mutsuz insan örneklerinden bahsedilmektedir (Atamtürk, Demiröz & Kaymakçı, 2021, s. 35).

İnsanlar için iyi ve kaliteli bir yaşam demek, insanların ahlaki ve entelektüel erdemleriyle birlikte iyi işleyen bir topluma işaret etmektedir (Gumber & Owen, 2014, p. 4). Mutluluk, bireylerin kendi yaşamlarına dair duygusal ve bilişsel olarak, olumlu ve olumsuz tüm değerlendirmelerini ve zihinsel sağlık durumlarını kapsayan bir kavramdır. Dolayısıyla bireylerin kendilerini nasıl hissettikleri ile ilgili olup, yaşamın iyi oluş tarafını belirtmektedir (Taş, 2020, s. 110). Mutluluk, zevk ve hoşnutsuzluk duygularının toplam birikimi olarak tanımlanabileceğinden, yaşam kalitesinin öznel ölçümleri için açık bir gösterge olarak değerlendirilmektedir (Heylighen & Bernheim, 2004, p. 2). Dolayısıyla mutluluk durağan değildir. Keza bireysel tutumlar da kesinlik içermez ve değişkendir (Veenhoven, 1984, p. 38).

"Mutluluk" kavramı ile bir bireyin farklı türden duygularla ilgili genel deneyimi kastedilmektedir. Yaşamaktan zevk almak gibi bazı duygular keyif vericidir. Üzüntü gibi diğer bazı duygular ise tatsızdır (Calvo et al., 2009, p. 113). Mutluluğa duygusal (affective) ve bilişsel (cognitive) (Bishop & Martin, 2011, p. 301) olarak bakılabilmektedir. Mutluluk temel olarak mutlu edici (pleasant feelings) ve mutsuz edici (unpleasant feelings) hisler üzerinden incelenmektedir. Örneğin, bireyden geçen haftayı değerlendirmesi istenebilir. Çoğunda mutluydum, üzgündüm, hayattan keyif aldım, depresyondaydım gibi ifadeleri içinde bulunulan hafta ile kıyaslaması istenebilir. Değişim olmaması 0, evetten hayıra değişim -1, hayırdan evete değişim 1 değerleriyle izlenebilir. Söz konusu cevaplar örneğin istihdam edilirken veya emeklilik sonrasındaki süreç için kıyaslanarak kullanılabilir. Örneğin tam zamanlı çalışırken

yaşamdan duyulan memnuniyet, emeklilik sonrasında hiç çalışmazken değişmedi, "evet"ten "hayır"a değişti, "hayır"dan "evet"e değişti şeklinde değerlendirmede bulunulabilir (Calvo et al., 2009, p. 118). Zevk veren şeylerin tipik olarak zindelik artırma olasılığı olan fırsatlara karşılık geldiği, hoş olmayan deneyimlerinse zindeliği korumak açısında kaçınılması daha iyi olan tehlikeli durumlara karşılık geldiği belirtilmektedir (Heylighen & Bernheim, 2004, p. 2).

TÜİK (2014), 2013 yılında gerçekleştirdiği il düzeyinde yaşam memnuniyeti araştırmasında mutluluğu *"acı, keder ve [ıstırabın] yokluğu ve bunların yerine sevinç, neşe ve tatmin duygularının varlığıyla karakterize edilen durum; hayattan genel olarak memnun olma hali"* olarak tanımlamaktadır.

Venhooven (1984) ise mutluluğu, *"bireyin bir bütün olarak kendi yaşamının genel kalitesi hakkında olumlu yargıda bulunma derecesi"* olarak tanımlamaktadır. Tanımdaki anahtar kelimeler; birey, yargı, derece, genel, bir bütün olarak yaşam, kişinin kendi yaşamı ve olumlu kelimeleridir. Venhooven'e göre bu tanım kapsamında milletlerin mutluluğundan bahsedilemez, çünkü mutluluk *bireysel*dir. En fazla, vatandaşların çoğu kendini mutlu olarak değerlendiriyor denebilir ve mutluluk için bir standart da yoktur. Nitekim Venhhoven'in *"kalp hastası olduğunu düşünen biri hasta olabilir de olmayabilir de; ancak mutsuz olduğunu düşünen biri mutsuzdur"* ifadesi konuya dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Tanımda geçen *yargı* kelimesi ise geçmiş deneyimlerin değerlendirilmesi, gelecektekilerin tahmin edilmesi, göreceli değerlerin verilmesi ve önceliklerin belirlenmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla mutluluk zevklerin basit bir toplamı olarak değil, bilişsel bir yapı ve entelektüel bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla zihinsel olarak söz konusu bilişsel değerlendirmeyi yapabilenlerin mutluluğundan bahsedilebilir. Küçük çocuklar, zihinsel engelliler, hayvanlar ve bu konu hakkında hiç düşünmemiş kişiler için bir mutluluk değerlendirmesinden bahsedilemez. Tanımda geçen *derece* kelimesi ise uzunluk ya da ağırlık gibi bir azlık ya da çokluk çerçevesinde kullanılmaktadır. *Genel* kelimesi ile sadece hedonik duyuşsal sistem değil bilişsel sistem de tanıma dâhil edilmektedir. Dolayısıyla mutluluk bilançosunu hazırlayan kişinin tüm takdir biçimleri genel kelimesi içinde yer almaktadır. *Bir bütün olarak yaşam* kelime grubu ile geçmiş, bugün ve gelecek kastedilmekle birlikte, bu durum her deneyime eşit ağırlık verildiği anlamına gelmemektedir. Değerlendirme, eleme, sıralama, vurgulama ve görmezden gelmeyi içerebilir. *Kişinin kendi yaşamı* kelime grubu ile kastedilen ise genel olarak hayatın değil bireyin kendi yaşamının değerlendirilmesidir. *Olumlu* kelimesi ise bir şeyin sevildiği ya da beğenildiği yönünde bir takdir içermektedir (Venhooven, 1984, p. 22-23).

Otantik mutluluk olarak adlandırdılan kavram ise gerçek mutluluğu yaşamdaki üç ana deneyim kümesine bağlamaktadır. Bunlar; düzenli olarak hoşluk yaşamak (hoş yaşam), tatmin

edici etkinliklere yüksek düzeyde katılım sağlamak (meşgul yaşam) ve daha büyük bir bütün olarak anlamdır (anlamlı yaşam) (Sirgy & Wu, 2009, p. 183).

Mutluluk çalışmalarında iktisatçıların da psikolog ve sosyologlar ile benzer konular üzerine eğildikleri görülmektedir (Aysan, 2017, s. 6). Bu konular kapsamında insanları nelerin mutlu ettiği ve farklı mutluluk düzeylerinin altında yatan sebeplerin tespit edilebilmesi incelenmeye çalışılmaktadır (Taş, 2020, s. 110). Ancak disiplin gereği diğerlerinden farklı olarak iktisatçıların bireyleri mutlu eden, bireylerin memnuniyet duydukları değerlerin (özellikle iktisadi değerler) tespit edilebilmesi için gerçekleştirdikleri mutluluk ölçümleri, hususi olarak kamu ekonomisi ve hükümet politikaları ile ilgilidir (Şeker, 2009, s. 115-116).

Dolayısıyla sosyo-ekonomik kalkınmanın yönlendirdiği yaşam kalitesi göstergeleri, GSYİH, hanehalkı geliri, işsizlik, iş türü, iş kalitesi, yaşam maliyeti, yoksulluk, evsizlik gibi ekonomik göstergeler hakkında veri toplamaktadır. Esasen piyasadaki üretimin bir ölçütü olan ve yaşam standardını yakalamak için mutlak bir anlam yeterliliğine sahip olmayan GSYİH (veya kişi başına GSYİH) kavramının yaşam kalitesi göstergesi olarak değerlendirilmesi pek çok eleştiriye tabi tutulmuştur. Ancak, GSYİH yaşam standardının önemli bir göstergesi olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Sirgy, 2011, p. 2-3). Nitekim Stiglitz, Sen ve Fitoussi (2009a) tarafından GSYİH kavramının açılımında yaşam standartlarının tespiti için;

- Piyasadaki üretimden ziyade gelir ve tüketime odaklanılması,

- Sadece fiziksel sermayenin değil beşeri, doğal ve sosyal sermayenin de dikkate alınması,

- Analiz birimi olarak faaliyetin merkezi olan hanehalkına odaklanılması,

- Piyasa dışı ancak aile üyelerinin hane içi faaliyetlerin de değerlendirmeye dâhil edilmesi gibi gerekliliklere vurgu yapılmaktadır (p. 5-7).

Gelir artışının bir bütün olarak bireylerin mutluluğunu artırıp artırmayacağı hususunda "Göreli Fayda Teorisi", gelirdeki artışın mutlulukta en iyi ihtimalle kısa ömürlü kazanımlar sağlayacağını savunmaktadır. Buna göre; bireysel mutluluk, başkalarının gelirine göre yapılan kıyaslamalarda ya da bireyin kendi geçmiş gelirlerine göre yaptığı değerlendirmelerde, herkesin geliri yükselse bile ortalama mutluluğu artırmayabilir. Ancak, "Mutlak Fayda Teorisi"ne göre, ek gelir her bir kişinin ek ihtiyaçlarını karşılamasına izin vermekte ve böylece ortalama mutluluğu artırmaktadır (Hagerty & Veenhoven, 2003, p.1).

Hagerty ve Veenhoven (2003, p. 1-14) artan milli gelirin artan ulusal mutlulukla birlikte ilerlediği sonucuna varmışlardır. Diğer bir ifade ile gelirin mutluluğu, mutluluğun da geliri etkileyebileceği eşzamanlı nedenselliğe dikkat çekmektedirler. Ancak her bir

göreceli faktörün detaylı olarak araştırılması gerektiğini ifade ederler. Easterlin (2005, p. 429), Hagerty ve Veenhoven'e cevap niteliğindeki çalışmasında ise, ABD deneyiminin bu sonucu desteklemediği savunulmaktadır. Easterlin, benzer büyüme oranlarına sahip ülkeler gruplandırılır ise, mutluluğa dair oldukça farklı eğilimler bulunacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyümeye odaklanmanın beraberinde getireceği mutluluğu bir yanılsama olarak değerlendirir ve aile hayatı, sağlık, iş gibi unsurların değerlendirilmesini gerekli görür.

Nitekim "Easterlin Paradoksu", mutluluk ekonomisi literatürüne geçmiş önemli bir kavramdır (Şeker, 2009, s. 118). Easterlin paradoksuna göre, hane gelirindeki artış hanedeki bireyler için daha yüksek öznel iyi oluşa yol açmaktadır, ancak bir ülkenin ortalama gelirlerindeki artış, o ülkenin ortalama öznel iyi oluşunda uyumlu bir artışa yol açmamaktadır (OECD, 2013, p. 146). Buna göre, ekonomik büyüme toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili olup; temel ihtiyaçların karşılandığı bir toplumda GSYİH'den ziyade Gayri Safi Mutluluk Hasılası üzerine yoğunlaşılması faydalı olacaktır. Zira ekonomik duruma göre ülke içi farklılıklara dayanarak beklenen zengin ve fakir ülkeler arasındaki mutluluk farklılıkları uluslararası veriler tarafından doğrulanmamaktadır (Easterlin, 1974, p. 118).

Bir toplumun ekonomik gelişimi ile ortalama mutluluk seviyesi arasında hiçbir bağlantı olmadığını öne süren Easterlin Paradoksu'nu yeniden değerlendiren Stevenson ve Wolfers (2008, p. i) kişi başına düşen GSYİH ile ortalama öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin varlığını daha geniş bir ülke yelpazesinde veriler kullanılarak analiz etmişlerdir. Bu çalışmaya göre, ülkelerdeki öznel iyi oluş ve gelirdeki değişimler arasındaki ilişki incelendiğinde, ekonomik büyümenin artan mutlulukla ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Stevenson & Wolfers, 2008, p. i).

1972 yılında Butan Kralı Jigme Singye Wangchuck tarafından Gross National Happiness (GNH) (Gayri Safi Milli Mutluluk-GSMM) kavramı ortaya konulmuştur. Butan Kralı, karşılaştırmalı ülke analizlerinde Gayri Safi Milli Hasıladan (GSMH) ziyade GSMM değerinin önemini belirtmiştir. Butan, kişi başına gelirin düşük olmasına karşın dünyanın mutlu ülkeleri listesinde üst sıralardadır. Söz konusu fark; gelir düzeyi ve para akışıyla ilgili olduğu kadar; dengeli gelir dağlımı, geleneklere saygı, yönetimde istikrar ve sorumluluk ile de ilgilidir. GSMM kavramı temelde dört unsur ile açıklanmaktadır. Bunlar; büyüme, ulusal kültür, çevreye zarar vermeyen kalkınma, başarılı ve sorumlu yönetimdir. GSMM de, esasen GSMH'deki gibi bir ülkedeki üretimlerin toplam değerini gösterir. GSMH bir ülkede üretilen mal ve hizmet toplamının piyasa değerini ifade ederken; GSMM ise o ülkede üretilen fikirlerin, var olan geleneklerin ve kültürün değerini ifade eder. Diğer bir ifade ile GSMH ile GSMM maddi ve manevi unsurların toplam değeridir (Şeker, 2009, s. 120). Bu

çerçevede mutluluğu gelir ve refah ölçütleriyle birlikte ve ayrı olarak ele almanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Bates (2009, p. 1-2) "Gayrı Safi Milli Mutluluk" adlı çalışmasında Butan Krallığı için, GSMM'yi refah ölçümündeki farklı yaklaşımların ortaya koyduğu sorunların karşıtlığında ele almakta ve GSMH'den önemli olduğunu vurgulamaktadır. Mutluluğa yapılan vurgunun Budist kökenlerine değinilmektedir. Amartya Sen gibi bazı ekonomistlerin, yeterli bir kalkınma anlayışının, servet birikiminin ve GSMH'nin çok ötesine geçmesi gerektiğine dair görüşleri de bu bakış açısında etkili olmuştur (Bates, 2009, p. 5).

Butan'da 2010 yılında gerçekleştirilen GSMM Araştırması Raporunda, GSMM alanları, toplamda 33 gösterge ile şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. Psikolojik iyilik hali (yaşam tatmini, pozitif ve negatif duyguların dengesi, maneviyat),
2. Sağlık (öz bildirime dayalı sağlık durumu, sağlıklı günler, uzun süreli engellilik, ruhsal sağlık),
3. Eğitim (okur-yazarlık, eğitim yeterliliği, bilgi, değerler, ahlaki değerler),
4. Kültür (lisan, sanatkâr beceriler, sosyo-kültürel katılım, ahenk/uyum),
5. Zaman kullanımı (çalışma saatleri, uyku saatleri),
6. İyi yönetişim (siyasi katılım, siyasi özgürlük, hizmet sunumu, devlet yönetiminin performansı),
7. Topluluk canlılığı (sosyal destek, topluluk ilişkileri, aile, suç mağdurları),
8. Ekolojik çeşitlilik ve dayanıklılık (kirlilik, çevreye karşı sorumluluk, vahşi yaşam, kentsel kullanım),
9. Yaşam standartları (hanehalkı geliri, varlıklar, ev kalitesi) (Ura, Alkire & Zangmo, 2012, p.115-127).

Mutluluğu anlamlandıran değişkenler kuşkusuz bireysel ve bölgesel düzeyde, ülke ve değerler düzeyinde değişkenlik göstermektedir (Şeker, 2009, s. 117). Benzer şekilde mutluluk, farklı demografik özelliklere göre değerlendirildiğinde de farklı sonuçlar verebilmektedir. Örneğin Kehn, 1995 tarihli çalışmasında sağlığın, medeni durumun ve dini bağlılığın yaşlı bireylerin mutluluk düzeyi ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla söz konusu unsurları iyi bir gösterge olarak kabul etmektedir. Buna mukabil; bağımsız değişkenlerden yaş, eğitim seviyesi, çocuk sayısı ve torun sayısının yaşlı bireylerin mutluluğu ile zayıf bir ilişkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Kehn, 1995, p. 11). Oysa eğitim seviyesi diğer yaş grupları için önemli bir gösterge olabilir.

Mutluluk konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, faydalarının yanı sıra mutluluğa verilen değerin çok fazla olması durumunda bireylerin cesaretinin kırılabileceğine yönelik tespittir. Mutluluğa dair yüksek ve aşırı beklentilerin gerçekçi olmayan bir iyimserlik ve hayal kırıklığı ile sonuçlanması; ayrıca olumsuz değerlendirmelere kapı açması mümkündür (Taş, 2020, s. 113). Mutluluğun bir yan ürün olarak eylemlerin ardından gelen bir his olduğu da belirtilmektedir. Bu bağlamda mutluluğun birincil hedef olması, başlı başına mutluluğu engelleyen bir set görevi görebilmektedir. Nitekim bir idealler, bir amaç için gösterilen fedakârlık, gayret ve azim ile birlikte gelen mutluluğu, bencilce bir mutluluk arayışından ayırmak gerekmektedir (Atamtürk ve ark., 2021, s. 35).

Mutluluğun esas kaynağı; içsel bağlamda bireyin kendi bakış açısı olduğu gibi; bireyin istidadı ve gayreti de önemlidir. Ayrıca genler, mizaç, bilinçli aktiviteler, istihdam, eğitim, gelir düzeyi, kültür, manevi yaşam, politik özgürlük, iyi bir toplumsal organizasyon, yakın ağların mevcudiyeti, sosyalleşme, arkadaşlık gibi çevresel unsurların da devreye girdiği ifade edilmektedir (Taş, 2020, s. 113-115). Dünya ötesi bir mutluluk anlayışı ise maneviyat ile bağlantılı olup, bir bütün olarak bireylere, toplumlara ve bireylerin diğerkâm tutum ve davranışlarına yön vererek toplumu bir bütün olarak etkileyen pozitif bir dışsallık meydana getirecektir. Dolayısıyla mutluluğu hedeflemenin dünyevi ve uhrevi boyutları olabileceği unutulmamalıdır.

Venhooven'ın (1984) tanımladığı şekliyle mutluluk, yaygın olarak esenlik, öznel iyi oluş, yaşam kalitesi, (gelecekteki sorunlarla başa çıkabilme anlamında) moral, ruh sağlığı ve uyum gibi kavramlardan ayırt edilmelidir. Ancak, bahsi geçen kavramların farklı kullanım şekillerinin mutluluk ile kesiştiği alanların olabileceği de belirtilmektedir. Yine belirtilmektedir ki, mutluluk olarak adlandırılan olguya günümüzde başka isimler de verilmektedir. Nitekim yaşam memnuniyeti ve psikolojik refah gibi kavramlar bazen mutluluk ile aynı öğeleri kapsayabilmektedir (p. 38).

Özetle, yaşamı bireyin öz değerlerine göre huzurlu, olumlu ve anlamlı kılan en önemi amacın çoğu insan için mutluluk olduğu belirtilmektedir (Şeker, 2009, s. 117). Dolayısıyla mutluluk, öznel iyi oluş, yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

1.2.6. Kavramlara Dair Genel Değerlendirme

Literatürdeki geniş kavramsal izahat sonrasında kavramları birbirleriyle ilişkili olarak değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda, kalite düşüncesi mükemmeliyet ve ideal durumu temsil ederken (Sapancalı, 2009, s. 11); yaşam memnuniyeti, öznel iyi oluş ya da mutluluk, mükemmel ve ideal olmasa da bireysel tatmin düzeyini ifade eden birer kavram olmaya daha yakındırlar.

Nitekim bireysel yaşam kalitesinin en temel tanımı, bireyin hayatının genel olarak iyi yönde gittiğine dair öznel duygudur. Yaşam kalitesinin mutluluktan ayrılan en temel yönü ise mutluluğun geçici ve duygusal bir durumu ifade etme eğiliminde olmasıdır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Bununla birlikte yaşam kalitesinin nesnel sosyal göstergeleri de bulunmaktadır.

Disiplinler arasında, "iyi bir yaşam", nesnel ölçütler olan güvenlik ve sağlık gibi temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra aidiyet duyguları ve genel memnuniyet gibi öznel iyi oluş (sübjektif refah) değerlendirmelerini de içeren bir çerçevede değerlendirilmektedir (Eisenman et al., 2017, p. 127).

Öznel iyi oluş, "mutluluk" bağlamında psikolojik bir terim olarak değerlendirilebilir. Literatürde terimlerin zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yaşam memnuniyeti ve kişisel yaşam kalitesinin her ikisinin de öznel iyi oluşun (dolayısıyla kısmen mutluluğun) farklı yönlerini ölçtüğünü söylemek mümkündür (Maluka, 2004, p. 12). Ancak öznel iyi oluş ve mutluluk tanımları birbirine oldukça yakın olsa da, mutluluk kavramına farklı kültürlerde farklı anlamlar yüklenmesi, öznel iyi oluş kavramını bazı açılardan daha kullanışlı hale getirmektedir (Karabulut, 2017, s. 85).

Bu çerçevede özetle yaşam kalitesi çatı kavramının ve bahsi geçen alt kavramların bazı farklılıklara odaklanan ancak birbirini tamamlayan boyutlarıyla aynı amaçlara hizmet etmekte olduğunu söylemek mümkündür. Yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş, sübjektif düzeyde mutluluk bildirimlerine dayanmaktadır. Genel itibariyle kalite memnuniyeti; memnuniyet iyi oluşu; iyi oluş da mutluluğu getirebilme potansiyeline sahiptir. Tam tersi de söz konusu olabilir. Diğer bir ifade ile mutluluk iyi oluşu, iyi oluş memnuniyeti, memnuniyet de kaliteyi beraberinde getirebilir. Bu bağlamda, sıralamadaki veya olayların birbirini tetiklemedeki farklılıkları sabit kabul edildiğinde yaşam kalitesini bir sebep ya da sonuç olarak değerlendirmek mümkündür.

Kavramlara yönelik farkındalık; yaşam kalitesinin mutluluğu ya da refahın öznel iyi oluşu mutlak surette gerektirmediğini göstermektedir. Örneğin bireyin nesnel bağlamda yaşam kalitesi yüksek olabilir. Ancak bu durum, öznel değerlendirme bağlamda bireyin mutlu olduğu anlamına gelmeyebilir. Ya da bireyin refah düzeyi yüksek olabilir ancak bu durum, bireyin öznel olarak iyi olduğu anlamına gelmeyebilir. Tam tersi bir durum da benzer şekilde yorumlanabilir. Diğer bir ifade ile yaşam kalitesinin ya da refah düzeyinin düşük olması, bireyin mutluluk ya da öznel iyi oluşunun da mutlak olarak düşük seviyede olmasını gerektirmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
YAŞAM KALİTESİNE YÖNELİK YAKLAŞIM VE TEORİLER

Yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, refah, öznel iyi oluş ve mutluluk kavramlarını farklı boyutlarıyla izah ederek ele alan yaklaşım ve teoriler; konunun ele alınış boyutlarını ve bakış açılarını yansıtmakta, ayrıca araştırmaların sağlam bir zeminde gerçekleştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda önce yaşam kalitesini ve alt boyutlarını kapsayan teorik ve ampirik yaklaşımlar, daha sonra da belli başlı teoriler incelenecektir.

2.1. Yaklaşımlar

İktisatçı John Kenneth Galbraith, iktisadın insancıllaştırılması için gayret gösteren isimlerden biridir. Nitekim Galbraith, iktisatçıların ekonomik sistemi; hammaddelerle beslenen, işçiler vasıtasıyla çalıştırılan, sermaye sahiplerinin mülkiyetinde olan, ürünlerin eşitsizce paylaşıldığı bir makineye benzeterek tanımlamalarından rahatsızlık duymaktadır (Yılmaz, 2009, s. 119).

Galbraith, klasik iktisat düşüncesindeki bireysel davranış motivasyonlarında çıkar odaklı yaklaşıma karşıdır. İnsanların haz ve acı hesabı yapan varlıklar olarak kabul edilmesini gerçek ile örtüştürememektedir. Galbraith bu kabulü, yanlış bir ruhbilim kullanılması ve kaynağını insan dünyasından almaması ile açıklamaktadır (Yılmaz, 2009, s. 119-120). Çünkü iktisat, gerçek insanlarla ilgili bir bilim olmalıdır (Sen, 2003, s. 13). Keza iktisat bilimi, insan ve toplumdan azade teoriler geliştirmesi (Atamtürk ve ark., 2021, s. vi) üzerinden de sıklıkla eleştirilmektedir. Galbraith klasik iktisattaki mutlak kabullere toplumsal kurumların göreceliliği üzerinden itiraz etmektedir. Zira maddi çıkarların olduğu bir ortamda insan önemini kaybetmektedir (Yılmaz, 2009, s. 119-120). Esasen farklı yaklaşımlar içermesine rağmen yaşam kalitesi konusundaki çalışmalar da söz konusu kaybolan önemin tekrar ortaya çıkarılmasına yönelik çabalardan biri olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda yaşam kalitesi ile ilişkili olarak öncelikle genel yaklaşımlar; daha sonra teorik ve ampirik yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu yaklaşımların bazısında iktisadi, bazısında sosyal, bazısında ise psikolojik izahat ağırlıkla yer almaktadır. Ekonomik veriler ile sosyal unsurların, nesnel unsurlar ile öznel değerlendirme ölçütlerinin bir arada ele alındığı yaklaşımlar da mevcuttur. Yine benzer şekilde bazıları yaşam kalitesi, bazıları yaşam memnuniyeti, refah veya iyi oluş, bazıları da mutluluk üzerinden aktarımda bulunmaktadır. Ancak en nihayetinde bir bütün olarak birbirinden kolay kolay ayrılamayacak ve bağımsız bir biçimde değerlendirilemeyecek olan yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, refah, öznel

iyi oluş ve mutluluk açıklanmaya çalışılmaktadır. Yaklaşımlar genellikle ele alınan kavramı açıklamaya çalışırken kullanılan göstergeler, fikri temellendirmeler ve disiplinler bağlamında farklılaşmaktadır.

Yaşam kalitesine dair yaklaşımları temelde *İskandinav ve Amerikan yaklaşımları* olarak sınıflandırmak mümkündür. Objektif koşulları önceleyen İskandinav yaklaşımı, yaşam kalitesinde objektif yaşam şartlarına, diğer bir ifade ile edinilmiş kaynaklara odaklanmaktadır. Amerikan yaklaşımı ise sübjektif bir bağlam sunmaktadır. Buna göre; koşulların, süreçlerin (Aysan, 2017, s. 7) ve erişilen nihai durumun birey tarafından sübjektif olarak değerlendirilmesi üzerine odaklanılmalıdır. İskandinav yaklaşımında refah, bireylerin tasarrufunda olan (para, mülkiyet, bilgi, enerji, güvenlik vb.) kaynakları istekleri doğrultusunda yaşamak için bilinçli bir şeklide harekete geçirebilmeleridir. Amartya Sen'in "yapabilirlikler yaklaşımı" da bu yaklaşıma örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda yaşam kalitesi, işlevsellik (functioning) ile değil yeterli olmak (capable) ile ölçülmektedir. Çünkü bireylerin muhtelif işlere verdikleri değerler farklılık arz etmektedir. Ancak bireyin değer verdiği işi yapabilmek için yeterliliğinin olması, birey tarafından umulan yaşama erişebilirlik sağlamaktadır.

Temelleri faydacılık felsefesine, psikiyatriye ve sosyal psikolojiye dayanan Amerikan yaklaşımı ise bireysel ihtiyaçların karşılanmasında yaşam memnuniyeti, mutluluk ve öz değerlendirme gibi sübjektif göstergeleri veri kabul etmektedir. Dolayısıyla esas amaç gereken kaynakların temini olmayıp, bireysel düzeydeki iyi oluş algılarıdır (Aysan, 2017, s. 8).

Söz konusu genel yaklaşım farklılığının izahından sonra yaklaşımları teorik ve ampirik düzeyde daha detaylı olarak ele almak faydalı olacaktır.

2.1.1. Teorik Yaklaşımlar

Temel teorik yaklaşımların her biri esasen yaşam kalitesi, refah, öznel iyi oluş ya da mutluluk ile ilişkilendirilebilmektedir. Bunlar; haz ve mutluluğu açıklayan "faydacı yaklaşım", iyi oluşu açıklayan "hedonist ve ödomonik yaklaşım", sosyal refahı vurgulayan "Rawls'ın adalet yaklaşımı", maddi yaşam koşullarını değerlendiren "insani gereksinimler yaklaşımı", kaynak ve işlevlere vurgu yapan "yapabilirlik yaklaşımı" ile temel ve paylaşılabilir değerleri ele alan "sağduyulu değerler yaklaşımı"dır.

2.1.1.1. Faydacı Yaklaşım

Antikçağın "mutçu" öğretilerinden gelen etki ile Yeniçağ İngiliz felsefesinin bir çıktısı konumunda olan faydacı yaklaşım, bireysel hazza ve mutluluğa duyulan ilginin toplumsal düzeyde derinlik içeren yorumudur. Buna göre, iyinin tarifinde haz ve acı yer almaktadır.

Dolayısıyla en fazla sayıda insana en yüksek düzeyde mutluluk sağlayan ve refaha katkıda bulunan eylem iyi kabul edilmektedir. Bu sebeple yaklaşım doğru ve yanlış eylemi sonuçlara göre değerlendirmektedir. Aynı zamanda kişi kendi başına mutluluğa erişemeyeceğinden, toplumsal fayda vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ancak toplumsal mutluluk ve diğerlerini gözetme vurgusu içten gelen bir motivasyondan kaynaklanmamaktadır. İçten gelen motivasyon ise faydalı olma eyleminin bireysel sonuçlarıdır. Eylem yalnızca eylemi yapan bireye fayda sağlaması sebebiyle kıymetlidir (Kucur & Taşçı, 2010, s. 99-100). Sonuç odaklı olan faydacı yaklaşımda sonuç dışındaki unsurların önemi göz ardı edilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 53). Yaklaşımın temellerini atan Bentham, birey ve toplum çıkarları arasındaki olası çatışmaların giderilmesinde yasal müdahaleleri (ceza ya da ödül) öngörmektedir. Bu şekilde bireysel ve toplumsal çıkarların uygunluğu sağlanmalıdır. Dolayısıyla bir davranışın erdemli olabilmesi için, o davranıştan toplumun faydalanmış olması gerekir. Mill'e göre ise, birey en arzu ettiği hazza zaman zaman aykırı olsa bile toplumsal iyilik için kendi çıkarlarından fedakârlık yapmalıdır (Kucur & Taşçı, 2010, s. 100).

Bakış açısı öznel olan faydacı yaklaşımda yaşam kalitesinin bileşenleri mutluluk, yaşam tatmini ve iyi oluştur. Bireyci bir bakış açısına sahip olan yaklaşım, bireysel yaşam kalitesinin ölçümünde en sık başvurulan yaklaşımdır. Ancak mutluluk ve arzuları ölçmek kolay değildir. Bu bağlamda faydanın gözlemlenmesinde ve arzuların tatmin edilmesinde gelir ve gelire bağlı olarak satın alma gücü dikkate alınır. Dolaysıyla yüksek gelir ve yüksek tüketim düzeyi, yüksek faydaya işaret etmektedir (Sapancalı, 2009, s. 52-54).

Faydacı yaklaşımın en önemli eksikliklerinden biri paylaşılan mutluluğun beraberindeki eşitsiz yapıyı göz ardı etmesi ve toplam ile ilgilenmesidir. Yaklaşımda hak ve özgürlüklere fayda sağladıkları ölçüde önem atfedilmesi ve faydadan bağımsız olarak önem verilmemesi de sorun arz etmektedir (Sapancalı, 2009, s. 54). Faydacı yaklaşıma yönelik eleştirilerden bir diğeri, ahlâkı altüst ettiğine yöneliktir. Zira bireyin kendisi için acı ve hazzı herkesten iyi bildiği varsayıldığından, birey tek söz sahibi olmaktadır ve sonuç ne olursa olsun haz eşittir iyiliktir. Bir diğer eleştiri ise, yaklaşımın insanları toplumsal fayda ekseninde birleştirmek yerine böldüğüne yöneliktir. Çünkü yaklaşım bireylere ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Konuya dair son bir eleştiri ise eylemlerin sonuçlarını bilmenin imkânsızlığına yöneliktir. Dolayısıyla eylemlerin doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemek mümkün değildir (Kucur & Taşçı, 2010, s. 101).

2.1.1.2. Hedonist ve Ödomonik Yaklaşım

Faydacı yaklaşımla birlikte değerlendirilmesi gereken diğer yaklaşımlar, Hedonist ve ödomonik yaklaşımdır. Yaşam kalitesi kavramının felsefi dayanakları hedonik iyilik hali

(hedonic well-being), yaşam memnuniyeti (life satisfaction) ve ödomoni (eudaimonia) olarak ele alınmaktadır (Sirgy, 2012, p. vii).

Mutluluğa ve iyi oluşa odaklanan hedonist yaklaşımın kökenleri Aristippus ve Epikür'e dayanmaktadır. Aristippus'un hedonik yaklaşımında acıdan kaçınma, hazzı yakalama, olumlu ve olumsuz duyguların dengelenmesi söz konusudur. Aristo'nun ödomonik yaklaşımı ise anlama ve kendini gerçekleştirmeye yöneliktir. Böylece birey nasıl iyi olacağının cevabını bulacaktır. *Hedonik yaklaşım* çerçevesinde, Sokrat'ın talebesi Yunan düşünür Aristippus, hazzı mutlu anların toplamı ve "iyi" olarak tanımlamakta ve bireysel eylemlerin haz elde edecek bir biçimde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla davranışların sebebi mutlu olmaktır. Aristippus en yüksek haz olarak maddesel hazları; Epikuros ise bedensel hazlara göre daha kalıcı olan manevi hazları öncelemektedir (Aysan, 2017, s. 15).

Keza ruhsal acılar geçmiş ve geleceği de içinde barındırdığından anlık maddi (bedensel) acılardan daha ağırdır. Hobbes da mutluluğu yaşamın amacı olarak görmektedir. Bedensel ve manevi hazların bir arada ele alındığı da vakidir. Buna göre mutluluk sadece bedensel haz anlamına gelmez. J. Bentham ile J.S. Mill tarafından temellendirilen faydacılık felsefesi, hazcılığın modern yorumu olarak ifade edilmektedir. Hazcılıktan farkı ise çoğunluğun mutluluğunu öncelemesi ve bu bağlamda bireysel mutluluğun yanında toplumsal mutluluğa da önem vermesidir. Buna göre bireyler, bir nevi fayda maliyet hesabı yaparak faydalarını maksimize etme çabasındadır (Aysan, 2017, s. 16). Bentham, doğruluğu ve iyiliği, fayda çerçevesinde tanımlar ve aksi bir yaklaşımda doğru ve yanlışın anlamsız kalacağını ileri sürer. Bentham'ın "hazcı hesaplama"sı (hedonic calculus) farklı türden haz ve acıların ayrıştırılarak ölçülmesine dayanmaktadır. Bu şekilde farklı eylemlerin sonuçları göreceli ağırlıkları bağlamında kıyaslanabilecektir. Dolayısıyla Bentham'a göre kötü insan yoktur ancak kötü hesaplayan (mutluluğa giden yolda haz ve acıyı hiç hesaplamayan veya tam olarak hesaplayamayan) insan vardır (Kucur & Taşçı, 2010, s. 100).

Bireysel haz ve tatmini merkeze alan hedonik iyi oluş ise; öznel unsurlara, diğer bir ifade ile bireyin kendi yaşamına ait bilişsel ve duyuşsal değerlendirmelerine dayanmaktadır. Bileşenleri; (neşe, coşku, gurur, heyecan gibi) olumlu ve (korku, üzüntü, suçluluk, öfke gibi) olumsuz duygular ile yaşam doyumudur. Hepsinin tatmini mümkün olmayan sonsuz istek ve arzular ile acıdan kaçınarak hazları yaşama kısa süreli ve sonuç odaklı olduğundan, tatmin edildikten sonra yok olurlar. Dolayısıyla istek ve arzuların tatmini, içsel huzur olan mutluluğun kendisi anlamına gelmez. Bu bağlamda ödomonik iyi oluş ise (iyi oluş, kişisel gelişim, öz ile barışık olma, anlam ve amaca sahip olma, erdem, güven, potansiyel gibi) psikolojik unsurlara işaret eden kavramlardır. Ödomonik iyi oluş da zevk içermekle birlikte gelişim ve uzun süreli mutluluk odaklıdır. Bu bağlamda hedonik ve ödonomik mutluluğun

tamamlayıcı özelliklerine dikkat çekilmektedir. Zira haz kadar acı da mutluluğun bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile mutluluk olumlu ve olumsuz tüm yaşam koşullarının bir toplamı niteliğindedir. Yaşama şansı, yaşanabilir bir çevre ve söz konusu fırsatları kullanabilme yeteneği mutluluk koşulları için gerekli görülmektedir (Taş, 2020, s. 111-112).

Ödomonik yaklaşım, psikolojik veya gelişme yaklaşımı olarak ifade edilmektedir. Buna göre, kendi yolunu belirleme teorisine dayanan ve insanların yaşamdaki anlam ve amaç duyguları, aile ve arkadaşlar ile bağlantıları, kontrol duygusu ve kendilerini bir bütünün parçası olarak hissedip hissetmedikleri gibi konular ölçülmeye çalışılır (Gumber & Owen, 2014, p. 6).

Ödomonik yaklaşımda; kutsanmış olmak veya iyi bir ruh tarafından korunmak gibi anlamlara sahip olan "eudaimonia" kavramı, mutluluk hali, iyi yaşamak, mükemmeliyet, iyi oluş, kendini gerçekleştirme ile özdeşleştirilmektedir. Aristo'ya göre eylemler neticesinde erişilecek en yüksek iyi, bireysel yeteneklere ve eğilimlere göre farklılık arz eden kendini gerçekleştirme eylemi olup; erdem söz konusu eylemlerin olmazsa olmazıdır. Dolayısıyla mutluluğa giden yolda anlık hazlar vardır ancak amaçlara ulaşmada erdemli davranmak önemlidir. Mutluluk, erdemli bir yaşamın neticesinde elde edilebilecektir ve bu bir süreçtir (Aysan, 2017, s. 17).

2.1.1.3. Rawls'ın Adalet Yaklaşımı

Yaşam kalitesi ile adalet arasında kuvvetli bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Rawls'ın adalet yaklaşımı önem arz etmektedir. Bir filozof olan John Rawls; bir hak olarak adalet fikrini temellendirirken, normatif adaleti de sosyal adaleti de değerlendirmiş ve daha çok *dağıtıcı adalet* kavramını kullanmıştır (Demir, 2014, s. 39-40).

Normatif adalet, biçimsel bir adalet olup eylemin içeriğinden ziyade gerçekleştirilme biçimi ve kurallara uyulması önem arz eder. Normatif adalet anlayışında, yeterli olanaklara sahip bireylerin özgür olmaları sebebiyle formel hakları kullanacakları düşünülmektedir. Normatif adalet, Locke, Hume, Kant, Hayek ve Nozick gibi liberallerin yanı sıra Rawls tarafından da teori oluşturma sürecinde başvurulan bir yaklaşımdır. Sosyal adaletin amacı ise; bireysel ihtiyaçların karşılanarak eşit düzeyde toplumsal katılımın sağlanmasıdır. Bunun için de toplumsal sosyal değerlerin adil olarak dağıtılması ve birey ile toplum ilişkilerinin nesnel ihtiyaçlar çerçevesinde eşit olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Sosyal adaletin hedefindeki unsurlar; insan hakları, insana uygun yaşam koşulları, istihdam imkânlar ve iktisadi güvence (Demir, 2014, s. 35-37) olup bir anlamda yaşam kalitesinin de bazı bileşenlerini oluşturmaktadır.

Rawls sosyal refahı, karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktadır ve durumları aynı olmayan bireylerin faydalarını kıyaslamaktadır. Dolayısıyla bireyin fayda düzeyi ve refahı, bir diğerinin refahından etkilenmektedir. Bu bağlamda sosyal refah, toplumda iyi durumda olan bireylerin değil en kötü durumda olan bireyin fayda ve refahının yükseltilmesine bağlıdır. Bu da beraberinde zenginlerden yoksullara doğru bir gelir transferini gerektirir (Özcan, 2014, s. 102-103).

Bu düşünce, içerisinde bir dengeyi ve dağıtıcı adaleti barındırır. Rawls'a göre, insanın doğuştan gelen yetenekleri ve müktesep hakları vardır. Söz konusu haklar; aileden geliyor olabileceği gibi çalışarak kazanılmış da olabilir. Dolayısıyla eşitsizlikten kurtulabilmek için hak ve kazanımların, bunlara sahip olmayan bireylerle paylaşılması gerekir. Rawls'a göre birincil iyi olan temel ihtiyaçlar; özgürlük, refah, gelir, saygınlık ile kendine saygıdır ve karşılanması gerekir. Rawls'ın konu ettiği ihtiyaçlar yalnızca vatandaşlık statüsü ile ilgili ihtiyaçlardır (Demir, 2014, s. 40-41).

Rawls'a göre, teorik olarak dağıtım adaleti, bir toplumdaki malların dağıtım sisteminin değerlendirilebileceği bir dizi standart ile mümkündür. Sistem ise bir birey için tatmin edici bir varoluşun toplumdaki tüm bireylerin işbirliğine bağlı olmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik faydanın dağılımı, statü veya pozisyon gözetmeksizin toplumun tüm bireyleri tarafından kabul edilebilir olmalıdır (Hill, Peterson & Dhanda, 2001, p. 172).

Rawls'ın toplumu bir bütün olarak kucaklamayı amaçlayan dağıtım adaleti anlayışının yol gösterici ilkelerinin belirlenmesinde hiçbir bireyin göreceli bir avantajı yoktur. Kimse gerçek konumu hakkında bilgi sahibi olmadığı için; kendi özel koşullarını destekleyen ilkeler geliştirmeleri de mümkün değildir. Söz konusu kısıtlamalar sebebiyle bir birey, mümkün olan en kötü şartlarda dahi koşullarının makul olmasını sağlayacaktır. Yaşamın ve dolayısıyla yaşam kalitesinin zemini olarak toplum; çatışma ve çıkarlar içeren kimliklerle karşılıklı fayda için işbirliğine dayalı bir oluşum olarak tanımlanmaktadır. Bir çıkar kimliğinin olması normal karşılanmaktadır, çünkü sosyal bir işbirliğinin herkes için yalnızca kendi çabalarıyla elde edebileceğinden daha iyi bir yaşamı mümkün kıldığı düşünülmektedir. Çıkar çatışması ise insanların işbirliklerinden doğan daha büyük faydaların nasıl dağıtılacağı konusunda kayıtsız ol-a-madıkları için mevcuttur (Hill et al., 2001, p. 171-172).

Yaşam kalitesi, topluluk üyelerinin yüksek düzeyde sosyal adaletten yararlanması ile ilişkilendirilmektedir. John Rawls'a atıfla Sirgy; toplumun sadece iki farklı ilke karşılandığında adil kabul edileceğini belirtmektedir. Bunlardan ilki; (temel ihtiyaçlar, güvenlik hakkı, çalışma hakkı, sağlıklı çevre hakkı, vergi yükümlülüğü, oy verme yükümlülüğü gibi) temel hakların

ve görevlerin sağlanmasında eşitliktir. İkinci ilke ise, eşitsizliklerin toplumun dezavantajlı üyelerine fayda sağlayacak şekilde gerekçelendirilmesidir (Sirgy, 2011, p. 10-11).

2.1.1.4. İnsan Gereksinimleri Yaklaşımı

Anlaşılması kolay, sade ve tutarlı olan ve kendi içinde farklı yorumlar barındıran insan gereksinimleri yaklaşımını geliştiren isimler E. Allard, L. Doyal ve I. Gough'tur. Yaklaşım, ihtiyaçlar ve ihtiraslar (arzular) arasındaki ayrımın net olarak anlaşılabileceği bir niteliktedir. Konu bakımından önemli olan nokta ise refah bağlamıdır. Yaşam koşullarını yönetme ve kontrol etme bağlamında somut maddi varlıklar, kaynaklar ve karşılanan gereksinimler refahın bileşenleri olarak ele alınabilir. Gelir, barınma, istihdam, sağlık ve eğitim unsurlarının bir fonksiyonu olan gereksinimler, sahip olma (having) bağlamında ifade edilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 57-60). Sahip olma durumu, maddi yaşam koşullarına işaret etmektedir (Çakıroğlu, 2007, s. 61). Maddi yaşam koşullarından duyulan hisler ise mutluluk düzeyini gösterir. Dolayısıyla yaşam düzeyi ve mutluluk arasındaki ilişkiye işaret eder. Yaşam düzeyi bu şekilde ifade edilirken, yaşam kalitesi ise sevgi (loving) ve ait olma (being) kavramları ve bu kavramlara ait bileşenler etrafında açıklanmaktadır (Sapancalı, 2009, s. 59-60). Bu yaklaşım Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine dayalı olarak da açıklanabilmektedir (Özcan, 2014, s. 103).

2.1.1.5. Yapabilirlik Yaklaşımı

Fikri kökenleri Smith, Marx ve hatta Aristoteles'e kadar uzanan (Metin, 2014, s. 6318), iktisatçı Amartya Sen ve Martha Nussbaum tarafından geliştirilen (Robeyns, 2005, p. 93) yapabilirlik yaklaşımında geçen yapabilirlik kavramı; yaşam kalitesi ve kalkınmada etkin olan mutluluk, kendine saygı ve toplumsal yaşama katılımı kapsayan muhtelif alternatiflere yönelik tercih özgürlüğüne işaret etmektedir (Çağlayandereli, Arslan & Ünal, 2016, s. 330). Sen'e göre yaşam standardı, meta, karakteristik veya faydadan öte bireysel yapabilirliklere odaklanmalıdır (Mazumdar, 2003, p. 536).

Amartya Sen, yapabilirlikler düşüncesi ile uluslararası gündemin dikkatini başarıyla çekmiştir. Bu bağlamda Sen, temel özgürlükler ile insan haklarına dair anlayışlara iktisadi analizlerde yer verilmesi gerektiği düşünmektedir (Metin, 2014, s. 6316). Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) ilk kez kullandığı insani yoksulluk kavramının temeli Nobel ödülü alan Sen'in fikirlerine dayanmaktadır. Kapasite yaklaşımı 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası çalışmalar üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur (Buz & Aygüler, 2017, s. 178).

Yapabilirlik yaklaşımı, bireysel iyi oluşun ve sosyal düzenlemelerin değerlendirilmesi, politikaların tasarlanması ve toplumdaki sosyal değişimle ilgili öneriler için geniş bir normatif

çerçeve sunmaktadır. Disiplinler arası bir karakteri olan yaklaşım, iyi oluşun çoğul veya çok boyutlu yönlerine odaklanmaktadır. Yaklaşımda araçlar ve amaçlar ile temel özgürlükler (yetenekler) ve sonuçlar (elde edilen işlevler) arasındaki fark vurgulanmaktadır (Robeyns, 2005, p. 93). Yapabilirlik yaklaşımında çıkış noktası temel gereksinimler olsa da; iyi oluş, *"insanların değerli eylemleri hayata geçirebilme"* ve *"değerli bir duruma erişebilme kapasitesine sahip olması"* şeklinde tanımlanmaktadır (Çağlayandereli ve ark., 2016, s. 330).

Sen'e (2003) göre, "insan nasıl yaşamalı?" sorusu geniş anlamda etik bir sorudur. Sen, bu sorunun cevabını insan saikleri ile açıklamaktadır. Bu bağlantı ile insanların her zaman ahlâken savunulabilir bir tarzda davrandıklarını değil; etik düşüncelerin gerçek hayattaki insan davranışları bağlamında bütüncül etkiden yoksun olmadığı ifade edilmektedir (s. 15). Dolaysıyla sonuca değil sürece vurgu yapılmaktadır. Yaklaşım, gelirden ziyade kaynak ve işlevlere eğilmesi sebebiyle faydacı yaklaşımın zemininden tamamen ayrılmaktadır. Süreç içinde ise yapabilme imkân ve istidadı ile özgürlük ön plana çıkmaktadır. İnsan gereksinimleri yaklaşımında, devletin görev ve rolüne vurgu yapılırken; yapabilirlik yaklaşımında ise bireysel seçimlerin özgürlüğü liberal bir perspektifle öncelenmektedir. Temel insan gereksinimleri yaklaşımında hedef uygun yaşam niteliklerinin yaygınlaştırılması iken; yapabilirlik yaklaşımında ise niteliklerin ve vasıfların artırılması hedeflenmektedir (Çağlayandereli ve ark., 2016, s. 330).

Yapabilirlik yaklaşımında işlevlerin (functionings) yapma ve olmanın (doing and being) bir bileşimi olarak insan yaşamını etkilediği savunulmaktadır. Kapasitelerin yaşam ile kesişim kümesi, bireylerin farklı yaşam biçimlerini tercih edebilme özgürlüğü ile ilgilidir. Yaşam kalitesi ise, kapasitelerin işleve dönüşmesiyle ilgilidir. Nitekim yaşam, insanların yapma ve olma eylemleriyle değer verdikleri şeylerin tümü olduğunda, yaşam kalitesi de söz konusu işlevler ve işlevlere dönüşecek kapasitelerdir. Burada sadece materyalist bir yaklaşım, diğer bir ifade ile alınıp satılan metalar ve gelirler yeterli değildir, işlevlerin değerlendirilmesi de gerekmektedir. Nitekim yetersiz gelir yoksulluğun temel nedeni olmayıp, temel kapasitelerden yoksunluk geçerli bir sebep oluşturmaktadır. Yaklaşımda bahsedilen işlevler, Maslow'un hiyerarşisini andırır bir basamaklandırma çerçevesinde ele alınmıştır. İşlevler, hastalıktan ya da ölümden kaçınmak, yeteri kadar beslenebilmek gibi temel işlevlerden; öz saygı ya da toplumsal katılım gibi daha farklı işlevlere geniş bir yelpazede sunulmaktadır. Yaklaşımda temel kapasitelerden yoksun oluşta düşük gelir önemli bir zemindir, ancak gelir düzeyi ve kapasite arasındaki ilişkiyi etkileyen pek çok faktör daha vardır. Örneğin; yaş, engellilik, hastalık, toplumdaki roller, yerleşim mahallinin nitelikleri ve benzeri. Nitekim gelirin kapasitelere dönüştürülmesi mümkündür ancak bireysel ve toplumsal farklılıklar ve dezavantajlar da mevcuttur (Metin, 2014, s. 6318).

Sen'e göre fayda tek başına refahı temsil etme yeteneğine sahip değildir ve refah da tek değer değildir. Buna göre, özgürlükler olduğu için gerçekleşenlerdense, özgürlüğe sahip olmak bireysel faydayı daha iyi bir biçimde temsil etmektedir. Dolayısıyla refahın belirleyicilerinden olan gelire odaklanmak yerine, özgürlüklere odaklanmak yaşam kalitesi bağlamında daha anlamlıdır. Nitekim önem arz eden konu iyi oluş değil iyi oluş kapasitesine ve özgürlüğüne sahip olmaktır. Sen'e göre toplumsal farklılıklar yapabilirlik kıstaslarının da farklılaşmasına sebep olabilmektedir (Çağlayandereli ve ark., 2016, s. 330).

Sen'e göre özgürlük, bireylere kendilerini yoksulluk karşısında muhafaza edebilecek bir alan sunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluktan kurtularak yaşam kalitesini geliştirmek; sadece bireylerin maddi gereksinimlerini karşılayan yardımlar ile değil, bireyin var olma ve kapasitesini geliştirmesini sağlayacak faaliyetlerle mümkündür. Nitekim Sen, yaklaşımının yaşam standardıyla en çok örtüşen yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda bireysel yoksulluk konusunda bir fikre sahip olmak demek; bireyin mevcut sahiplikleriyle neler gerçekleştirebildiğini değerlendirmek demektir. Örneğin, engelli bir bireyin bir bisikletinin olması, yaşam kapasitesini artırması bakımından bir katkı sunmamaktadır. Dolayısıyla bireysel yaşam standardı, sahip olunan şeyleri kullanma kapasitesi ile yapabilirliklerini artırıp artıramadığına bağlıdır (Buz & Aygüler, 2017, s. 178). Keza yüksek kapasiteler de bireyin yaşamını etkileyerek gelir elde etme kapasitesini artırmaktadır. Örneğin, kaliteli bir eğitim vesilesiyle meslek sahibi olup iyi bir işte çalışmak, gelir elde etme kapasitesi artırmaktadır.

Sen'e göre en gelişmiş ülkede yaşayan bir birey, ekonomik olarak dünya standartlarının çok üstünde olsa bile, kendi ülkesinde görece yoksul durumda olması sebebiyle içinde yaşadığı toplumun refahını yakalaması için, daha fazla gelir elde etme ihtiyacı duyar. Gelirinin içinde yaşadığı topluma göre düşük olması, o bireyin kapasitesini ve yeterliliğini azaltır. Önemli olan bireyin özgür iradesiyle yapabilirlikleri gerçekleştirip gerçekleştirmemesi değil, yapabilirliklere ulaşabilmesidir. Örneğin bir bireyin işe yürüyerek gidip gelmesi spor amaçlı da olabilir, ekonomik kaynak yetersizliğinden kaynaklanıyor da olabilir. Soğuk havalarda araç kullanarak işe gidebilme yapabilirliği söz konusu gerekçeleri sunan bireyler için aynı değildir. Gelir yetersizliği sebebiyle işe veya okula gidememek yapabilirliği kısıtlamaktadır (Buz & Aygüler, 2017, s. 179).

Sen'in görüşleri çerçevesi içinde Nussbaum ise, yapabilirliklerin göreceliliğini kabul etmemiş ve (sağlık, güvenlik, düşünce özgürlüğü, saygınlık, ayrımcılığa maruz kalmama, istenilen biçimde ve istenilen çevrede yaşama gibi) öznel insani yapabilirliklerin evrenselliğini benimsemiştir. Ayrıca sosyal adalet kavramının belirleyici olduğu kalkınmayı daha fazla vurgulamıştır (Çağlayandereli ve ark., 2016, s. 330). Bu teoriye göre, bireysel refah için

"yapılabilirlik normları" bireyler arasındaki refaha dayalı kıyaslamaları destekler niteliktedir. Örneğin; müreffeh bir bireyin paraya atfettiği değer ve önem, yoksul bir bireyin paraya atfettiği değer ve önem ile aynı olmayabilir (Özcan, 2014, s. 104).

Sen'in çalışmalarında bahsedilen yapabilirlikler ve fonksiyonellik, esasen bireyin hayatının işlevselliğidir. İşlevsellik, yapabilirliklerin ve mevcut varlıkların bir bileşimi olarak; yaşam kalitesi ise bireyin muhtelif işlevler arasında seçim yapma özgürlüğü olarak değerlendirilmektedir. Bu seçim bireylerin hayatlarında önem atfettikleri, değer verdikleri ya da değer vermek için bir sebeplerinin olduğu (sağlık, eğitim, istihdam gibi) faaliyet ve durumlara dair başarıları içerebilmektedir. Yeterli kaloriyi alamamak bir yoksunluk durumundan, oruç tutmak ise seçme özgürlüğünden kaynaklanabilir. Benzer şekilde eğitim, maişet ve istenen bir yaşam tarzını sürdürme özgürlüğü sağlayabilir. Sağlıkla ilgili birçok yaşam kalitesi göstergesinde de işlevsellik kavramı kullanılmaktadır. Bu nedenle insani gelişme, başarı, özgürlük ve yeteneklerin geliştirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla bu teoride beşeri sermaye, fiziksel sermayenin; insani gelişme de iktisadi kalkınmanın üzerinde tutulmaktadır (Sirgy, 2011, p. 17-18).

Yukarıda açıklanan teorik yaklaşımların yaşam kalitesini açıklamakta başvurdukları gelir, eğitim, sağlık gibi ortak noktaların yanı sıra; bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, seçme özgürlüğü ile insan hakları hususunda kamu kurumlarının üstlenmesi beklenilen sorumluluklara yönelik taleplerinin arttığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla özgürlüklerin mevcut ve sürdürülebilir olması, yaşam kalitesi bakımından daha önemli bir yer edinmiştir (Çağlayandereli ve ark., 2016, s. 330-331).

2.1.1.6. Sağduyulu Değerler Yaklaşımı

Çıkış noktası faydacı yaklaşımdaki gibi istek ve arzular olan sağduyulu değerler (prudential values) yaklaşımının önemli temsilcileri James Griffin ve Mozaffar Qizilbash'tır (Sapancalı, 2009, s. 55-56). Sağduyulu değerler, genel itibariyle bireyin hayatını daha iyi hale getiren her unsuru kapsamaktadır. Griffin, sağduyulu değerlerin bazılarının (örneğin acıdan kaçınma) insanlar arasında paylaşıldığını ve bu değerlerin tanınmasının toplumdaki her bireyin bir diğerini insan olarak görebilmesi için oldukça önemli olduğunu savunmaktadır (Qizilbash, 1996, p. 155).

Ancak Griffin tüm ihtiyati değerlerin paylaşıldığı konusunda ısrarcı değildir. Örneğin başarı yaşamı daha iyi hale getirir ancak insanların karşılıklı olarak anlaşılabilirliği için tanınması şart değildir. Bu türden "temel olmayan değerler", bir insanın hayatında önemli bir role sahipken, bir diğer insanın hayatında önemli bir rol oynamayabilir; hatta bazıları başarı anlayışından fazlasıyla stres duyabilirler. Dolayısıyla örneğin; başarı sağduyulu bir değer olmakla birlikte, mutlaka herkesçe paylaşılması gereken bir sağduyulu değer değildir.

Dolayısıyla Griffin'e göre herhangi bir şeyin sağduyulu değer sayılabilmesi için; anlaşılır ve insan yaşamına uygun bir şekilde hayatı zenginleştiriyor olarak görülmesi gerekmektedir. Griffin sağduyulu değerleri; başarı, insan varoluşunun bileşenleri (özerklik, özgürlük ve asgari maddi koşullar), anlayış, haz ve derin bireysel ilişkiler şeklinde sınıflandırmaktadır (Qizilbash, 1996, p. 155). Söz konusu sağduyulu değerleri gerçekleştirebilenlerin yaşam kalitelerinin yüksek olacağı savunulmaktadır (Sapancalı, 2009, s. 56-57).

Qizilbash (1996), Nussbaum'un düşünceleri ile Sen'in yapabilirlikler yaklaşımının ve Harry Frankfurt'un özerklik düşüncesinin yetersiz bir kalkınma açıklaması olduğunu savunmakta ve insani gelişmeye yönelik açıklamalardan en umut verici olanının James Griffin'in iyi oluş üzerine yaptığı katkılar olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Qizilbash, Sen'in yaklaşımında iyi yaşamın doğasının büyük ölçüde belirsiz bırakıldığını, Nussbaum'un iyiye bakışının fazlaca net olmasının çoğulculuk ile tutarlı olmadığını ve Harry Frankfurt'un özerklik düşüncesinin yetersizliğini savunmaktadır (p. 143-144).

Sağduyulu değerler yaklaşımında "gündelik arzular" ile umulan faydadan ziyade, gerçeklerle ilgili olan "bilge arzular" şeklinde bir ayrıma gidilerek konu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda gündelik ve bilge arzular yaşam kalitesini etkilemektedir. Gündelik arzuların tatmini çoğu kez daha kolayken, bilge arzuların tatmini daha zordur. Bilge arzuları ölçmek mümkün değildir. Zira ütopik, değişken ve geniş zamana yayılmış olma özellikleri mevcuttur. Nitekim belirgin olmamasına rağmen sağduyulu değerlerin daha kaliteli bir yaşam standardını beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 55-56).

2.1.2. Ampirik Yaklaşımlar

Tecrübeler sonucu elde edilen ampirik ya da görgül olarak adlandırılabilecek yaklaşımlar da konunun uygulama boyutlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu yaklaşımlar; Birleşmiş Milletlerin benimsediği "İnsani Gelişme Yaklaşımı", Morris'in ortaya koyduğu "Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi Yaklaşımı", Veenhoven'in ortaya koyduğu "Mutlu Yaşam Beklentisi Yaklaşımı", Osberg ve Sharpe'ın ortaya koyduğu "Ekonomik İyilik Endeksi Yaklaşımı", yaşam kalitesi anketlerine dayanan "Avrupa Yaşam Kalitesi Yaklaşımı" ve Avrupa sosyal politikası müzakerelerinde gündeme getirilen "Sosyal Kalite Yaklaşımı"dır (Sapancalı, 2009, s. 66-82).

2.1.2.1. İnsani Gelişme Yaklaşımı

İnsani gelişme yaklaşımı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) benimsediği bir yaklaşımdır. Teorik düzeyde faydacı yaklaşım, insani gereksinimler yaklaşımı

ve yapabilirlikler yaklaşımından faydalanmaktadır (Sapancalı, 2009, s. 66). UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporunun kavramsal zemini esas olarak işlevler ve yeteneklere dayanmaktadır (Sirgy, 2011, p. 17-18). İnsani Gelişme Endeksi-İGE (Human Development Index, HDI), Sen'in yapabilirlikler kavramıyla yakından ilgilidir (Mazumdar, 2003, p. 536). Keza, Birleşmiş Milletler tarafından (1990 yılı itibariyle) her yıl yayınlanan İnsani Gelişme Raporlarında bulunan insani gelişme yaklaşımının teorik altyapısını yapabilirlikler ve kapasite yaklaşımı oluşturmaktadır (Metin, 2014, s. 6316). Nitekim insani gelişmeyi iki veçhesi ile izah etmek gerekirse; birincisi, (sağlık, bilgi ve beceriler gibi) insan yeteneklerinin oluşturulması; ikincisi ise edinilen yapabilirliklerin boş zaman, üretken amaçlar ile kültürel, sosyal ve politik meselelerde aktif olarak kullanılmasıdır (Mazumdar, 2003, p. 536).

1990 tarihli İnsani Gelişme Raporunda, kalkınma algısının öncelikle ekonomik kalkınmadan sosyo-ekonomik kalkınmaya kaydığı belirtilmektedir. Daha sonraki süreç ise yoksulluğa yeni bir vurgu yapılması ve kalkınma algısının insani kalkınmaya kayması olarak özetlenmektedir (Hopkins, 1991, p. 1469). Dolayısıyla insani gelişme kavramı, yaşam kalitesi yüksek bir topluluğun, insanların gelişimsel ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde önemli bir rol oynadığı fikrine dayanır. Maslow'a atıfla Sirgy, daha düşük düzeydeki (sağlık, güvenlik, gelir gibi) temel ihtiyaçların, (saygınlık, kendini gerçekleştirme, bilgi gibi) üst düzey ihtiyaçlardan daha baskın, daha güçlü olduğunu ifade etmektedir (Sirgy, 2011, p. 13).

İnsanın bizatihi kendisinin var olma biçimi ve mutluluğun temel hedef olarak ön plana çıktığı yaklaşımda, ulusların gerçek zenginliği insan, diğer bir ifade ile beşeri sermaye olarak görülmektedir. Uygun bir çevre sağlandığında insani gelişim mümkün olabilecek ve sağlıklı bir yaşam, eğitim düzeyi ve yaşam standartları konularında bireysel tercihlerin ağırlığı artırılabilecektir (Sapancalı, 2009, s. 66).

İGE hesaplama yöntemi refah, eğitim ve sağlık endeksi üzerine kuruludur. Söz konusu ölçütler, tüm ülkelerden sağlıklı veri alınabilmesi bakımından ortak bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda refah, tatmin edici bir hayat için gereken kaynaklara erişim; sağlık, ömrün hem uzun hem de sağlıklı olması; eğitimse edinilen bilgiler ile değerlendirilmektedir. Sağlık konusu, eğitim ve refahı kapsamaktadır. Zira sağlıklı bir bireyin eğitim görürken refaha kavuşabileceği düşünülmektedir (Özcan, 2014, s. 104). Ancak alışılagelmiş göstergelerin yanı sıra endeksin kapsamaya çalıştığı başka kaynaklar da mevcuttur. Örneğin kişisel gelire ek olarak kredilere, kamusal mallara ve üretimde kullanılan araçlara erişim ile aile ya da arkadaşlar tarafından sağlanan transferler; iyi beslenebilme ve iyi çalışma koşulları; okuryazarlığın toplumda kurulan iletişime etkisi gibi konuları da kapsama eğilimindedir (Şenses, 2003, s. 101).

Bu yaklaşıma göre insani gelişim için gerekli ama yeterli olmayan unsur gelirdir. Zira gelir, yaşam kalitesini ya da sağlığı bozucu ürünler satın almak için de kullanılabilir. Ayrıca kişi başına düşen GSYİH de başlı başına bir ülkenin gelişmişlik kıstası değildir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik gelişmeleri ile insani gelişmişlik düzeyleri her zaman doğru orantılı değildir, farklılık arz edebilir. Bu yaklaşıma göre ekonomik olmayan sağlık ve eğitim gibi göstergeler de dikkate alınmalıdır (Sapancalı, 2009, s. 66-67). Ancak Birleşmiş Milletler tarafından gelir ile ilgili ortaya konulan yetersizlikler, esasen sağlık ve eğitim için de geçerlidir. Sağlıklı veya iyi eğitimli bireylerin yeryüzünde çıkardıkları bozgunculukların örnekleri çoktur. Dolayısıyla eğitim de sağlık da bireysel ve toplumsal yaşam kalitesini bozucu bir etki oluşturabilir. Ancak BM maddi unsurlar için öngördüğü yetersizlikleri, maddi olmayan unsurlar için öngörememektedir. Bu durum da maddeci zihniyetin karakteristiğine uygundur.

İGE'de 1994 yılına kadar değişkenleri standartlaştırmak amacıyla veri serilerindeki en üst ve en alt değerler kullanılmıştır. 1994 yılında, her değişken için seçilmiş sabit en alt ve en üst değerlerin eklenmesiyle standardizasyon prosedürü değiştirilmiştir (Mazumdar, 2003, p. 535). Nitekim endeks, zaman içinde yine bazı değişikliklere uğramıştır (Şenses, 2003, s. 100). 2020 yılı İnsani Gelişme Raporunun gündemi ise, pandemi koşullarının da etkisi ile, ekolojik değişim ve çevre üzerine olmuştur. Geniş bir nüfus kitlesini ilgilendiren felaketlerin, karmaşıklık ve istikrarsızlık döneminin yoksulluk ve yerinden edilme ile sonuçlanarak insani gelişmenin temelinde yatan özgürlükleri aşındırdığı ifade edilmektedir (Khoday, 2021).

İGE bileşik bir endeks olup; bir ülkenin sağlık ve (doğumda beklenen yaşam süresi ile ölçülen) uzun ömürlülük, (yetişkin okuryazarlığı ve ilk, orta ve yükseköğrenim kayıtlarının bileşimi ile ölçülen) eğitim ve (satın alma gücü bakımından kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen) yaşam standardı alanlarındaki başarılarını yansıtan üç endeksin basit bir ortalamasını ifade etmektedir (Mazumdar, 2003, p. 536). Diğer bir ifade ile sağlık, eğitim ve gelir göstergelerinden oluşmaktadır. Sosyoekonomik göstergeleri büyüme ile ilişkilendiren yaklaşımda gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin durumları birlikte değerlendirilebilmektedir (Şenses, 2003, s. 100).

İGE ölçüsü oldukça basit olup hesaplama prosedürü bakımından M. D. Morris'in ortaya koyduğu Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksine (Physical Quality of Life Index - PQLI) benzemektedir (Mazumdar, 2003, p. 537). Ancak PQLI'den farklı yönü Sen'in yapabilirlikler yaklaşımına dayanmasıdır (Şenses, 2003, s. 101).

İGE, muhtelif eleştirilere tabi tutulmuştur. Bunlardan bazıları, insani gelişmenin kavramsal olarak sınırlı bir bileşik endeksle ölçülmesiyle ilgilidir. Bu eleştiri kısmen veri kalitesi ve verilerin sınırlandırılmasına yönelik iken, kısmen de teknik özelliklerine dair eleştirilerdir

(Mazumdar, 2003, p. 537). Esasen genel itibariyle bileşik endekslere yöneltilen eleştirilerden biri, endeksin içerdiği kıstasların ayrı ayrı izlenememesine yöneliktir. Göstergeler en azından kısa vadede eşanlı bir gelişme gösteremediğinden hangi göstergeye öncelik verileceği sorusu meydana gelmektedir ki bu durum bileşik endeksin kullanılma amacıyla çelişmektedir. Ayrıca göstergelere eşit ağırlık verilmesi durumunda göstergeler arası ikame edilebilirlik kabul edilmiş olmakta ve amaca aykırı düşmektedir. Gelişmiş ülkelerin İGE skorlarının genelde 1.0'a yakın çıkması da ülkeler arasındaki farklılığı yeterince açıklayamamakta, sadece kabaca bir bilgi sunmaktadır (Şenses, 2003, s. 103-104). İGE'de öznel unsurların dikkate alınmaması da bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 69). Esasen İGE, adı gibi halen gelişmekte olan bir endekstir ve sınırlı da olsa insan refahını temsil etme ve bir özet sunma amacıyla kullanılmaktadır (Mazumdar, 2003, p. 537). Ancak öznel koşul ve durumların tespitinde detaylara ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

2.1.2.2. Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi Yaklaşımı

Fiziksel yaşam kalitesi endeksi yaklaşımı (Physical Quality of Life Index, PQLI), sosyoloji profesörü olan ve karşılaştırmalı kalkınma çalışmaları yapan Morris David Morris'in ortaya koyduğu bir yaklaşımdır. Morris, ekonomik performans ile insan refahını ölçmenin doğru bir yol olmadığını düşünmekte ve Dünya Bankası ve Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (U.S. Agency for International Development, USAID) tarafından refah göstergesi olarak kullanılan fiyatlardaki ve gelir dağılımındaki farklılıkları temsil edemeyen ve gelirin ne kadar verimli harcandığını aydınlatamayan GSMH'yi kusurlu bulmaktadır (Brown University News Bureau, 1996). Bu bağlamda GSMH, standart bir ilerleme ölçüsü olmakla birlikte, çıktıların dağıtılma biçimini göstermemektedir (Morris, 1980, p. 95). Muhtelif düzeylerdeki (kasaba, şehir, bölge) kamu yetkililerinin temel vazifesi, iktisadi kalkınma olarak değerlendirilmektedir. İktisadi kalkınma, sosyal kalkınmanın da temeli olarak görülmektedir. Bu güçlü ilişkinin pek çok kanıtı olmakla birlikte, ilişkinin kalite ve refah ile bağlantısı da mevcuttur (Sirgy, 2011, p. 2).

Morris tarafından geliştirilen Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi'ne göre, dünyanın en yoksul insanlarının birçoğunun yaşam kalitesi, dünyanın en zengin ülkelerinden bazılarında yaşayan insanlara göre daha hızlı artmaktadır (Brown University News Bureau, 1996).

Fiziksel yaşam kalitesi yaklaşımında; bir yaşında yaşam beklentisi, bebek ölümleri, okuryazarlık, sağlık, temizlik, eğitim ve kadınların statüsündeki ilerlemeyi tanımlayan gelişim göstergeleri kullanılmaktadır (Morris, 1980, p. 95). PQLI, üç temel göstergeye (okuma-yazma oranı, bebek ölüm oranı ve bir yaşında ortalama yaşam beklentisi) eşit ağırlık vererek ülkenin yaşam kalitesini 0 ile 100 değer aralığında ölçmektedir (Sapancalı, 2009, s. 43). PQLI,

karmaşık sosyal ilişkilerin bir toplamı olarak değerlendirilmekte ve endekste her bileşene eşit ağırlık verildiğinden; herhangi bir teorik açıklama herhangi bir ağırlık (dolayısıyla önyargı) dayatmamaktadır. PQLI, sosyal yardımların ülke, cinsiyet, bölge, sektör ve etnik gruplar arasında değişen dağılımı hakkında bilgi vermekte ve gelişimsel ve kültürel etnosentrizmi en aza indirerek uluslararası ve bölgesel karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadır (Morris, 1980, p. 95).

PQLI, araştırmacıların ülkeleri gelirlerine göre değil, gerçek hayattaki değişkenlere göre sıralamalarını sağlamaktadır. Bu duruma bir örnek olarak ABD'de kişi başına düşen sağlık harcamalarının dünyadaki en yüksek düzeyde olmasına mukabil 1993 yılında en az 22 ülkenin daha iyi bebek ve çocuk ölüm oranlarına sahip olması gösterilmektedir. PQLI, ne kadar harcama yapıldığını değil, yaşamların ne kadar etkili bir şekilde geliştiğini anlatmaktadır. Nitekim Morris'in verilerine göre kişi başına düşen GSMH ile PQLI arasındaki uyum eksikliği bulunmaktadır. Örneğin, 1960 yılında, 127 ülke için ortalama nüfusa göre ağırlıklandırılmış PQLI değeri 50.1 iken, 1990 yılına gelindiğinde PQLI dünya ortalaması 71.7 değerine yükselmiştir. Söz konusu yıllar arasında nüfus %76 oranında artarken bu yükselişin sağlanması, refahtaki gerçek bir iyileşme olarak yorumlanmaktadır. Bunu destekleyen bir diğer veri de 1960 yılında, dünya nüfusunun %53'ünün, 1990 yılında ise sadece %11'inin PQLI ortalamaları 50 değerinin altında olan ülkelerde yaşıyor olmasıdır. Yine 1960 ve 1985 yılları arasında, ekonomik olarak en yoksul ülkelerin PQLI değerleri 31'den 64'e, 33 puan yükselmiştir. Bu gelişme, yüksek gelir elde eden sınıftaki ülkelere göre daha hızlı bir gelişme olarak gerçekleşmiştir. Keza, 1960 ile 1990 yılları arasında, Sahra altı Afrika'nın PQLI ortalaması 21'den 50 değerine yükselmiştir ve Morris'e göre bu durum politik ve ekonomik göstergelerle oldukça tutarsızdır. Morris'in söz konusu verilerden yola çıkarak sunduğu çok önemli bir tespit, yaşanan gelişmelerin Dünya Bankası veya USAID desteği vasıtasıyla değil, yerli kapasitelerin seferber edilmesiyle gerçekleştiğine dairdir. Nitekim Morris'e göre en yoksul kesimi oluşturan bireylerden bazıları, değişen taleplere ve zorlu ortamlara uyum sağlamak mecburiyeti ile büyük bir beceri ortaya koymaktadırlar. Morris yükselen PQLI değerlerinin işaret ettiği yoksul ülkelerin koşullarını doğrudan iyileştirmek amacıyla hayata geçirilebilecek hareketlilik ve gerçek organizasyon potansiyeline dikkat çekmektedir (Brown University News Bureau, 1996).

2.1.2.3. Mutlu Yaşam Beklentisi Yaklaşımı

Mutlu yaşam beklentisi yaklaşımı (Happy Life-Expectancy, HLE), mutluluk ve yaşam kalitesi konuları üzerine kapsamlı çalışmalar gerçekleştiren Hollandalı sosyolog Ruut Veenhoven'in ortaya koyduğu bir yaklaşımdır. Mutlu yaşam beklentisi değerlendirmesinde, fiziksel ve ruhsal iyiliği yansıtması bakımından sağlık ve mutluluk kıstas olarak ele alınmaktadır (Sapancalı, 2009, s. 69-71).

Veenhoven'e (1996) göre, yaşam kalitesinin "girdi" ile ölçüldüğü insani gelişme yaklaşımı ve İGE, "varsayılan" bir yaşam kalitesi değerlendirmesidir. Veenhoven'e göre bu yaklaşımda, toplumca yararlı kabul edilen koşulların sağlanma derecesine işaret edilmektedir ancak, temel sorun değer verilen hükümlerin insanlar için ne kadar iyi olduğunun asla bilinememesidir. Veenhoven, alternatif bir yöntem olarak yaşam kalitesinin "çıktıya" göre ölçülebileceğini ve bu şekilde bir ülkede yaşayan bireylerin gerçekte ne kadar iyi bir gelişim gösterdiğinin göz önünde bulundurulabileceğini belirtmektedir. Bu değerlendirme, "varsayılan" değil "görünen" yaşam kalitesini ortaya koymaktadır (p. 1).

Veenhoven (1996), yaklaşımına "toplumda yaşam kalitesi" (quality-of-life in nations) ve "toplumsal kalite" (quality of nations) ayrımını getirmiştir. Toplumda yaşam kalitesi, bireylerin yaşam düzeyi ve niteliğine işaret ederken; toplumsal kalite ise yaşam koşulları ve kalitesinde toplumun bütününe işaret etmektedir (Sapancalı, 2009, s. 69-70). İstikrarlı bir sistem, verimlilik, düşüncelerin ifade edilmesi ve yaşanabilirlik ise toplumsal kalitenin dört unsuru olarak sınıflandırılmıştır (p. 6).

Yaşanabilirlik; toplumda kalite ile kaliteli toplum arasındaki bağ olarak ifade edilmektedir. Keza mutlu yaşam beklentisi yaklaşımı da yaşanabilirliğin bir göstergesi olarak tasarlanmıştır (Sapancalı, 2009, s. 71). Nesnel göstergelere dayalı olan yaşanabilirlik anlayışı, bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam koşulları ile mutluluğun paralel bir seyir izlediği fikrine dayanmaktadır. İyi yaşam koşullarından kasıt insan doğasına uygun koşullardır. Gelir, barınma, eğitim, sağlık gibi konular üzerinden değerlendirme yapılan yaklaşımda; toplumsal ve bireysel, ihtiyaç, talep ve kapasitelerin uyumuna da önem verilmektedir. Bu yaklaşımda elde edilen veriler, hem toplumun yaşam kalitesinin belirlenmesinde hem de uluslararası kıyaslamalarda yorum kolaylığı sağlamaktadır (Uysal-Şahin, 2020, s. 6).

Yaklaşımın işlevsel hale getirilmesi, yaşam süresine ilişkin tahminler ve öznel yaşam değerlendirmesine ilişkin anket verilerinin birleştirilmesiyle gerçekleşmektedir. Yıl bazında tahmin edilen yaşam süresi, 0-1 ölçeğindeki ortalama mutluluk ile çarpılmaktadır. Dolayısıyla mutlu yaşam beklentisi, bir ülkedeki ortalama vatandaşın belirli bir zamanda mutlu olarak geçirdiği yıl sayısı olarak değerlendirilir. 1990'ların başında 48 ülke için değerlendirilen Mutlu Yaşam Beklentisi Endeksi, Kuzeybatı Avrupa ülkelerinde en yüksek (yaklaşık 60) ve Afrika'da ise en düşük (35'in altında) seviyede tespit edilmiştir. Mutlu Yaşam Beklentisi Endeksi puanları; zengin, özgür, eğitimli ve hoşgörülü olarak tanımlanan ülkelerde sistematik olarak daha yüksek seviyededir. Bununla birlikte, ülke karakteristikleri endeksteki istatistiksel değişkenlerin %70'ini açıklayabilmektedir. Mutlu yaşam beklentisi; işsizlik, devlet düzeyinde refah, gelir eşitliği, dindarlık ve kurumlara güven konularıyla önemli ölçüde ilişkili olmayıp;

askeri hâkimiyet ve nüfus baskısına göre de farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla mutlu yaşam beklentisi; öngörülen, kapsamlı ve siyasi anlamda cazip bir sosyal gösterge olarak değerlendirilmektedir (Veenhoven, 1996, p. 1). Ancak son yılarda kullanılan şekli ile uluslararası kıyaslamalar için geniş bir saha sunmamaktadır (Sapancalı, 2009, s. 73).

2.1.2.4. Ekonomik İyilik Endeksi Yaklaşımı

Ekonomik iyilik endeksi yaklaşımı (Index of Economic Well-Being, IEWB), Osberg ve Sharpe'ın (2002) ortaya koyduğu bir yaklaşımdır. Ekonomik iyilik yaklaşımında ekonomik refah önemlidir ve daha çok ekonomik verilere dayalı analizler yapılır. Ancak ekonomik refahın aynı zamanda sosyal ve ekonomik ilerlemenin sadece bir parçası olduğu da kabul edilmektedir. Zira insanların birçok konuyu ekonomik sonuçları dışındaki bir nedenden ötürü önemsedikleri belirtilmektedir. Yaklaşımın temel motivasyonu, etkili politika oluşturmada ekonomik ve sosyal (ekonomik olmayan) değişkenlerdeki eğilimler arasında ayrım yapan veriye ihtiyaç duyulmasıdır (p. 292).

1985 yılında yayınlanan makalesi ile Osberg tarafından, GSYİH üzerinden yapılan açıklamaların yetersiz olduğu değerlendirilmiştir. Bu katkı Sharpe tarafından iyi oluş literatürüne ekilmiş bir tohum olarak değerlendirilmektedir (Sharpe, 2020, p. 1574). Bu yetersizlik karşısında ekonomik iyilik endeksi yaklaşımında, kaynaklar üzerindeki kuvvet dört unsur ile değerlendirilmektedir. Bunlar; "kişi başına mevcut etkin tüketim akışları", "üretken kaynak stoklarının net toplumsal birikimi", "gelir dağılımı" ve "ekonomik güvence"dir (Osberg & Sharpe, 2005, p. 311). Söz konusu dört değişkene eşit ağırlık vermek veya farklı bir biçimde ağırlıklandırmak mümkün olduğundan, değişkenlerin etkilerinin duyarlılık analizi de gerçekleştirilebilmektedir. 1998 yılında Osberg ve Sharpe hâlihazırda var olan endeksi geliştirmeye başlamışlardır. Bu çaba ile Kanada ve ABD için oluşturulan endeks, 2002 yılında diğer OECD ülkelerini de kapsar hale getirilmiştir (Sapancalı, 2009, s. 73-76).

IEWB, "toplumun refahını (iyi oluş)" tek ve objektif bir sayı olarak değerlendirmez. Toplumun her bir bireyi için iyi oluş hakkında kişisel bir sonuca varmak için nesnel verilerin öznel bir değerlendirmesi gerekmektedir. Nitekim yaklaşım, iyi oluşun birden fazla boyutunun olduğunu ve bireylerin iyi oluşun her bir boyutunun göreceli önemine ilişkin öznel değerlendirmelerinde farklılık gösterdiklerini ve bu farklılıkların ahlaki bir hak olduğunu savunmaktadır (Osberg & Sharpe, 2005, p. 313).

Osberg ve Sharpe (2005), (alt değişken olarak değerlendirilen işsizlik, hastalık, dul olmak, kadın ve tek ebeveyn olmak ile yaşlılık gibi) bazı önemli olaylarla ilgili ekonomik risklerin zaman içindeki değişim yüzdesini ölçerek, ekonomik kayıp riskini koşullu bir

olasılık olarak modellemektedirler. Ekonomik risklerin yaygınlığı, etkilediği nüfus oranına göre ağırlıklandırılmaktadır. Yaklaşımın temel hipotezi, ekonomik risk ve kayıplara ilişkin öznel kaygı düzeyindeki değişikliklerin nesnel riskteki değişikliklerle orantılı olduğudur (p. 334). Ancak yaklaşımın içerdiği bileşenler içerisinde nesnel veriler daha ağırlıklı olarak yer almaktadır ve alt değişkenler için her ülkeden veri elde edilmesi zorluklar içerebilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 76).

2.1.2.5. Avrupa Yaşam Kalitesi Yaklaşımı

Avrupa yaşam kalitesi yaklaşımı, EUROFOUND ya da Dublin Fonu olarak da bilinen "Avrupa Yaşam Kalitesi Anketleri"ne dayanmaktadır. Anket, AB üyesi ülkeler ile aday ülkeleri kapsamakta olup, "Yaşam ve Çalışma Koşullarını Geliştirmek İçin Avrupa Fonu" tarafından desteklenmektedir (Sapancalı, 2009, s. 76). Her dört yılda bir gerçekleştirilen (EUROFOUND, t.y.) Avrupa Yaşam Kalitesi Anketlerinde (European Quality of Life Surveys, EQLS) Avrupa sosyal politikasının temelini oluşturan alanlar ve Avrupalı bireylerin yaşamlarına dair nesnel ve öznel değerlendirmeler bir arada ele alınmaktadır. Bu alanlardan nesnel değerlendirmeye tabi olanlar; gelir, konut, istihdam, eğitim düzeyi ve nitelikler, sağlık, çevre, hanehalkı yapısı, aile bağları ve iş-yaşam dengesidir. Öznel değerlendirmeye tabi olanlar ise öznel iyi oluş ve mutluluk ile toplumsal kalite algısıdır (Sapancalı, 2009, s. 76-77).

Anketin düzenli aralıklarla yapılıyor olması, yaşam kalitesine yönelik değerlendirmeleri ve ana eğilimleri takip edebilmeyi mümkün kılmaktadır. Anketler zaman içinde gelenekselleşmiş iktisadi göstergeleri (örneğin gelir ve GSYİH) tamamlayan nitelikte bir dizi gösterge ile desteklenmiştir. EQLS göstergelerinin GSYİH kadar sarih ve cezbedici olmakla birlikte gelişmenin sosyal ve çevresel boyutlarını gelenekselleşmiş iktisadi göstergelerden daha fazla yansıtabildiği belirtilmektedir. Bu sebeple, gerek ulusal düzeyde gerek AB düzeyinde kamuoyu tartışmalarına yansıdığı ve karar alma süreçleria ile bütünleştirilebildiği ifade edilmektedir. Anket, yüz yüze görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmekte ve örneklem popülasyon içinden rastgele erişkinler seçilmektedir. Avrupa'nın gelecek planları çerçevesindeki genişlemesi ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerinin gösterdiği ilgi, zaman içinde anketin coğrafi kapsamının genişlemesi ile sonuçlanmıştır. Gerek anket vasıtasıyla gerek diğer tamamlayıcı kaynaklar vasıtasıyla elde edilen veriler, EUROFOUND'un istatistikî yaşam kalitesi göstergelerini içeren elektronik veri tabanını (EurLIFE) zenginleştirmektedir (EUROFOUND, t.y.).

Anketleren elde edilen bazı sonuçlara kısaca yer vermek gerekirse; 2003 tarihli anketin ana bulgularında, genel itibariyle yeni üye devletlerde yaşam standartları AB15'e göre önemli düzeyde düşük olarak tespit edilmiştir. İşçilerin çalışma koşulları da yeni üye

devletlerde ve aday ülkelerde daha kötü bir durum sergilemektedir. Anket sonucuna göre, 28 ülkedeki vatandaşların üçte ikisi gelecek hakkında iyimserdir (EUROFOUND, 2003). 2007 tarihli ikinci ankette 1-10 puan aralığındaki ölçeklendirmede, yaşam memnuniyeti AB27 ortalaması için 7 ve mutluluk için 7,5 olarak tespit edilmiştir. Avrupa genelinde hanehalkı gelirlerindeki eşitsizliklerin çok belirgin olduğu, ailenin acil durumlarda ve çocuk-yaşlı bakımında sığınılan ilk liman olmaya devam ettiği, Avrupalıların aile hayatlarından yüksek düzeyde memnuniyet bildirdikleri tespit edilmiştir. AB'de ikamet edenlerin %81'i, yaşam kalitesi için sağlığın çok önemli olduğunu belirtmekle birlikte, sadece %21'i sağlıklarını "çok iyi" olarak değerlendirmiştir. Toplumun kalitesi derecelendirildiğinde, Doğu Avrupa, İtalya ve Portekiz'deki insanlar siyasi kurumlarına en az güvenenleri oluşturmuşlardır. İskandinav ülkelerindeki ve Türkiye'deki vatandaşlar ise kurumlarına en çok güvenenlerdir. Diğer insanlara karşı güven düzeyinin en yüksek olduğu yerler ise İskandinav ülkeleri ve Hollanda'dır (EUROFOUND, 2007). 2012 tarihli üçüncü ankette AB'deki bazı ülkelerde iyimserlik ve mutluluk seviyelerinde %20 seviyesinin üzerinde düşüşler saptanmıştır. Bir önceki anketten itibaren bireylerin üçte birinden fazlasının mali durumunun bozulduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ekonomik gerçeklikle doğru orantılı bir görünüm sergilemektedir. 2012 tarihli anket ile AB'deki sosyal durumun karmaşık bir hal arz ettiği belirlenmiştir. Örneğin; 2007'deki son anketten 2012 yılına, iyi bir geliri düzeyine sahip olan ve kaliteli konutlarda barınan insanlardan daha fazlasının işsizlik, borçlar, konut güvensizliği ve hizmetlere erişim sorunu yaşadığı belirtilmektedir. Ankete katılanların %7'si geçim sıkıntısı yaşandığını bildirmektedir ancak üye devletler arasında %22'den (Yunanistan) %1'e (Finlandiya) kadar değişen ciddi farklılıklar mevcuttur (EUROFOUND, 2012).

2016 tarihli anket, üç temel alanda bilgi sunmaktadır. Bunlar;

- *Yaşam kalitesi* (öznel iyi oluş, iyimserlik, sağlık, yaşam standardı ve yoksunluğun yönleri, iş-yaşam dengesi),

- *Toplum kalitesi* (sosyal güvensizlik, sosyal dışlanma algısı ve toplumsal gerilimler, kişilere ve kurumlara güven, katılım ve topluluk katılımı ve eğitim/yaşam boyu öğrenmeye katılım) ve

- *Kamu hizmetlerinin kalitesidir* (sağlık bakımı, uzun vadeli bakım, çocuk bakımı ve diğer kamu hizmetleri).

Sonuçlara göre, tüm ülkeler ve sosyal gruplar için geçerli olmamakla birlikte söz konusu üç temel alanda ilerleme tespit edildiği belirtilmektedir. Yaşam kalitesi konusunda bazı boyutları kriz öncesi seviyelere kadar erişen genel bir ilerleme kaydedildiği, önceki anketten

bu yana iyimserlik seviyelerinin yükseldiği, yaşam standartlarından memnuniyetin arttığı belirtilmektedir. Buna mukabil, yaşam doyumu ve mutluluk seviyeleri sabit kalmıştır. Üye Devletlerde yaşam standardına dair memnuniyetin birbirine yaklaştığı, sağlık kalitesinin genel olarak arttığı, maddi zorlukların azaldığı; buna mukabil iş-yaşam dengesinde olumsuzluklar tespit edildiği ve ülkelerin üçte ikisinde yaşlılıkta yetersiz gelir konusunda ciddi endişeler taşındığı belirtilmektedir. Sosyal dışlanma duygularının azaldığı, yoksullar ile zenginler, yönetim ile işçiler, yaşlılar ile gençler, erkekler ile kadınlar arasında algılanan gerilimlerin azaldığı belirtilmektedir. Ancak dini ve etnik gruplar arasındaki gerginlik algısının arttığı ifade edilmektedir. Kamu hizmetlerinin kalitesi hususunda Üye Devletler arasında büyük ölçüde farklılık olduğu da belirtilmektedir (EUROFOUND, 2016).

EurLIFE veri tabanı anket sorularından alınan cevapların değerlendirmesinde AB geneli ve ülkeler bazında kıyaslama imkânı sunmaktadır. Örneğin öznel iyi oluş ölçümünde kullanılan sorulardan biri olan "bugünlerde hayatınızdan ne kadar tatmin duyuyorsunuz?" sorusu için Türkiye'nin ortalama değeri 6, AB'nin ortalama değeri 7.1'dir (EUROFOUND, 2021a). Veri tabanından her bir gösterge ve ülke için ortalama değerleri kıyaslamak mümkündür.

2.1.2.6. Sosyal Kalite Yaklaşımı

İlk olarak 1997 yılında Amsterdam'da gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Politikası müzakerelerinde gündeme getirilmiş bir yaklaşımdır (Lin & Herrmann, 2015, p. 3). Gündemin oluşmasında eşitsizlikler ve küresel dönüşüm etkili olmuştur. Yaklaşımda öncü isimler; W. Beck, L. van der Maesen ve A. Walker olmuştur. Avrupa sosyal politikalarının gündeminde önemli bir yer edinmiş olan yaklaşımda, iktisat politikaları, sosyal politikalar ve istihdam politikaları arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi konu edilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 78). Bahsi geçen müzakereler, Avrupalı araştırmacılar, aktivistler ve politikacılar arasında sosyal kaliteye ilişkin araştırmaları ve yaygınlaştırılmış fikirleri teşvik etmeyi amaçlayan kurumsal bir çerçeve sunan Avrupa Sosyal Kalite Kurumu'nun kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Lin & Herrmann, 2015, p. 3). Yaklaşımın öncülerinden Walker, Batı Avrupa için geliştirilen yaklaşımın diğer bölgelere de uygulanabileceği fikrini Asya toplumları üzerinden değerlendirmiş ve Asya toplumlarının sosyal kalite bağlamında kültürel olarak Batı toplumlarına katkı sunabileceğini belirtmiştir. Walker'a göre Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklılıklar, karşılaştırmalı sosyal kalite araştırmaları için zengin fırsatlar sunmaktadır (Walker, 2009, p. 210-232).

Sosyal kalite fikrinin özünü, insanın sosyal doğası oluşturmaktadır. Bu bağlamda yaklaşım; insanların, refahlarını ve bireysel potansiyellerini artıran koşullar altında, ait oldukları

toplulukların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılabilme derecesi ile açıklanmaktadır. Yaklaşımda odak nokta, sosyal ilişkilerin kalitesinin, sosyal kalkınmaya katılımı ve bireysel gelişmeyi ne ölçüde desteklediği üzerinedir. Diğer bir ifade ile yaklaşımda, bireysel refah ve gelişme için toplumsal ilişkilerin gerekliliği vurgulanmaktadır. Yaklaşımda insanlar atomize edilmiş ekonomik failler olarak değil, özünde sosyal varlıklar olarak varsayılmakta ve kendini gerçekleştirmenin sosyal tanınırlığa bağlı olduğu ileri sürülmektedir (Walker, 2009, p. 210).

Yaklaşımda "sorumluluk" önemli bir bileşendir. Yaklaşımın öncülerinden Wolfgang Beck, "Sosyal Kalite" adlı çalışmasında medya profesörü Bernhard Pörksen'e atıfta bulunarak; bireylerin sorumluluklarını kabul etmesi için yerli yerince alan açan unsurun "durumsal gerçeklik" olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda bazen mutlaklık ya da mutlaklık düşüncesinin, bazen geleneklerin bazen de tarihin yarar sağladığı belirtilmektedir. Bireysel veya kurumsal hayatı oluşturan tüm anlık deneyimler, aktiviteler ve bağlantılarla birlikte her bir bireyin "yaşam dünyası"nı (lifeworld) anlayabilmek için, yaşam öyküsü ve toplum arasında bir arabuluculuğun gerektiği ifade edilmektedir (Beck, 2015, p. 198).

Aktif vatandaşlığın bir yansıması olarak değerlendirilen yaklaşım, aynı zamanda toplumların ve toplumsal kurumların da bir suretidir. Dolayısıyla hem bireysel hem de kolektif sorumluluğu ve her ikisi arasındaki dengeyi konu etmektedir. Bu bağlamda kişisel gelişim ve katılımı teşvik boyutları mevcuttur (Sapancalı, 2009, s. 79-82). Bunların sağlanabilmesi için gereken koşullar şu şekilde sıralanmaktadır: Yoksulluktan ve diğer maddi yoksunluk biçimlerinden koruyucu "sosyo-ekonomik güvence", vatandaşlık bağlamında "sosyal içerme veya asgari düzeyde sosyal dışlanma", dayanışma ve ortak değerleri içeren "sosyal uyum" ve insanların kendi hayatlarını kontrol etmelerini ve fırsatlardan yararlanmalarını sağlayacak "sosyal güçlendirme"dir. Dolayısıyla yaklaşımda; sosyal adalet, dayanışma, ortak değerler ve insan onuru kavramları anahtar kavramlardır (Walker, 2009, p. 212-213). Nitekim yaklaşım beşeri sermaye ile güçlenen bir yapıyı içermektedir. Toplumların yaşam kalitesinde meydana gelen bir artışın sosyal kaliteyi beraberinde getireceği savunulmaktadır (Özcan, 2014, s. 105).

2.2. Teoriler

Bilimsel yaklaşımların içinde çok sayıda teori geliştirilmesi mümkündür (Çelebi, 1993, s. 19). Bu bağlamda yaklaşımlar daha kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla yaşam kalitesi ve ilgili kavramlara dair teorileri açıklamadan önce muhtelif sınıflandırmalar çerçevesinde yaklaşımlar ele alınmıştır. Araştırmacılara seçim imkânı sunan ve araştırmalara dayanak oluşturacak farklı fikri temellere sahip farklı teoriler mevcuttur.

Ancak bir araştırmacı için yaşam kalitesi araştırmasına neden bazı alanların dâhil edildiğini ve diğerlerinin dâhil edilmediğini göz ardı etmek kolay değildir. Konuyla ilgi düzeyine göre hangi alanların ele alınacağını belirlemek; "yaşam kalitesinin ne olduğu", "bir hayatı neyin iyi kıldığı" ve "hayatın neyle ilgili olduğu"na dair genel bir teoriye dayanmayı gerektirmektedir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Nitekim yaşam kalitesi göstergelerinin teorik temelini anlamak, ihtiyaca yönelik ve anlamlı kamu politikaları önerilmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır (Sirgy, 2011, p. 18).

Yaşam kalitesine dair gerçekleştirilen deneysel çalışmaların çoğunun zayıf olan ortak yönü; teorik bir çerçevesinin olmamasıdır. Bu konuda pek çok uzman hemfikirdir. Pratik bir araştırmanın sağlam bir teoriye dayanması gerektiğine yönelik düşünce *"hiçbir şey iyi bir teori kadar pratik değildir"* cümlesi ile izah edilebilir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

Sirgy'e (2011) göre; belirli bir teorik kavram tarafından yönlendirilen yaşam kalitesi göstergelerinin sınıflandırılması, farklı teorik kavramlar tarafından yönlendirilen diğer sınıflandırmalardan oldukça farklı olacaktır. Bu bağlamda Sirgy teorik temelli yaşam kalitesi göstergeleri projelerinin çoğunun altı ana teorik kavram açısından sınıflandırılabileceğini belirtmektedir. Bunlar; (1) sosyo-ekonomik gelişme (2) kişisel fayda, (3) sosyal adalet, (4) insani gelişme, (5) sürdürülebilirlik ve (6) işlevselliktir. Söz konusu 6 teorik paradigma farklı yaşam kalitesi göstergelerinin seçilmesi ve geliştirilmesi hususunda yol göstermektedir (p. 1-2).

Söz konusu maddelerden sürdürülebilirlik dışındakiler, çalışmanın yaklaşımlar ve teoriler başlıkları altında ele alınmıştır. Sürdürülebilirlik ise; gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama becerilerinden vazgeçmeden, bugünün ihtiyaçlarının karşılanma çabası şeklinde tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirliğin rehberlik ettiği yaşam kalitesi göstergeleri, çevresel ve bireysel refahı birlikte dikkate alan yeni girişimlerle değerlendirilmektedir (Sirgy, 2011, p. 15).

Yaşam kalitesi ve ilgili konular bağlamında en çok başvurulan teorilerden biri ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisidir. Diğer teoriler ise yaşam kalitesi çatı kavramının altında yer alan öznel iyi oluş ile daha çok özdeşleştirilmektedir. Öznel iyi oluş ile ilgili çalışmalarda genel itibariyle ihtiyaçlar, arzular, hedefler ve kaynaklar üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır (Diener, 2009, p. 38). İyi oluş teorileri; sabit nokta, karşılaştırma ve duygulanım kavramları ekseninde sınıflandırılabileceği gibi; mutluluk teorileri de ihtiyaç tatmini, etkinlik ve kişilik kavramları altında sınıflandırılabilir (Aysan, 2017, s. 22-23).

Teorilerin ele alınması, yaşam kalitesi göstergelerine rehberlik etmesi bakımından son derece önemlidir. Yaşam kalitesi ve ilgili kavramlara yönelik farklı disiplinlerce değerlendirilebilecek çok sayıda teori mevcuttur. Bu teorilerin tamamını ele almak çalışmanın sınırlarını aşmakta ve

konunun özüne odaklanmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla literatürde ön plana çıkan ve sıkça başvurulan teoriler ele alınarak konu çerçevelendirilmeye çalışılacaktır. Teorileri birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar; sıklıkla atıf yapılan "İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi", pek çok teori için kapsayıcı bir nitelikte olan "Kişisel Fayda Teorisi", daha çok öznel iyi oluşu açıklamakta olan "Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı Teoriler", "Uyum Düzeyi ve Hedonik Döngü Teorileri", "Kişilik Teorisi", "Sabit Nokta Teorisi", "Son Nokta Teorisi", "Etkinlik ve Akış Teorileri", "Karşılaştırma Teorileri" ve "Psikolojik İyi Oluş Teorisi"dir. Daha çok mutlulukla ilgili olan "Çağrışım Teorileri" de ayrıca ele alınacaktır. İyi oluşu psikoloji ve iktisat bilimlerinin kesişiminde ele alan iki teori ise "Dinamik Denge Teorisi" ve "Sosyal Üretim İşlev Teorisi"dir.

2.2.1. İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi

Yaşam kalitesine dair en çok atıf yapılan teori Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramididir. Abraham Harold Maslow, insan davranışlarına yansıyan motivasyonun temelinde ihtiyaçları görmektedir. Maslow'a göre beşeri gelişimde süreklilik temel ihtiyaçların ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır (Can, 2020, s. 483). Maslow'un bu bağlamda oluşturduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi; beş aşamayla basamaklandırılmış bir modelleme ile insan ihtiyaçlarına yönelik bir öncelik sırlaması sunmaktadır. Bu sıralamada önce en temel gereksinimler olan fizyolojik ihtiyaçlar (açlık, susuzluk, barınma vb.), daha sonra sırasıyla güvenlik, ait olma-sevgi ve sosyal gereksinimler, saygı ve takdir edilme ile kendini gerçekleştirme gereksinimi yer almaktadır (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138).

İlk basamaktaki temel güdüler bireyin yaşamını sürdürebilmesi bakımından zorunlu ihtiyaçlara işaret etmektedir. Güvenlik ihtiyacından sonraki güdüler ise toplumsal çevrede kazanılmaktadır. Bir üst basamaktaki gereksinimlerin davranışları motive edebilmesi için bir alt basamaktaki ihtiyaçların temin edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla en üst basamaktaki mutluluk ve memnuniyet ile ilişkilendirilmesi mümkün olan kendini gerçekleştirme de önceki dört basamaktaki ihtiyaçların gerçekleşmesini bekler. Ancak Maslow'a göre, söz konusu gereksinimlerin kısmen karşılanması yeterlidir ve bu gereksinimlerin kısmen karşılanma düzeyi kültürden kültüre değişebilmektedir (Can, 2020, s. 484). Bu bağlamda insan yaşamında nicelikle birlikte niteliğin de önemli olduğunu ifade etmek mümkündür. Yaşam kalitesinin yaşam süresinden, kişisel tatminin gelir düzeyinden daha önemli bulunması (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138) bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

2.2.2. Kişisel Fayda Teorisi

Kişisel fayda kavramı yaşam kalitesi bakımından önem arz eden bir kavramdır. Nitekim bu kavram rehberliğinde birçok yaşam kalitesi göstergesi geliştirilmiştir. Temel olarak yaşam

kalitesi için (kırsal alan, kasaba, eyalet, il, ülke gibi coğrafi bölge gibi) bir "topluluk" gereklidir. Teoride odak nokta, topluluk üyelerinin aile yaşamı, sosyal yaşam, boş zaman, manevi yaşam gibi yaşam alanları olmakla birlikte; koşullardan, çevre kalitesinden ve hizmetlerden memnuniyeti de kapsamaktadır. Ayrıca; toplumdaki ırksal bağlamdaki ilişkiler, toplumda yaşamanın maliyeti, toplumdaki suç oranları, toplumdaki insanlarla olan ilişki ve bağlar, mahalle ve barınma koşulları da ele alınmaktadır. Söz konusu koşullar, ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak sınıflandırılabilir. Kamu kurum ve kuruluşları, ticari kuruluşlar ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gibi toplum kuruluşları ve sunulan hizmetler topluluk eylemini, eylem de koşulları belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu ilişkilerin değerlendirilmesi nesnel duruma değil, topluluk üyelerinin öznel deneyimlerine dayanmaktadır (Sirgy, 2011, p. 5-7). Nitekim zihniyet ve sistemin görünen yüzü insandır ve topluluk üyelerinin hizmet aldığı hizmet sağlayıcılar arka planda işleyen sistem ve hâkim olan zihniyet hakkında bir fikir oluşturmaktadır.

Kişisel fayda teorisinin büyük şemsiyesi altında toplanan birkaç alt teori, son yıllarda fazlaca başvurulur hale gelmiştir. Bunlardan bazıları; aşağıdan yukarıya teori, hedonik psikoloji, sosyal yargı teorisi, olumlu/olumsuz duygu, insani gelişme, akış ve katılım ile amaç ve hayatın anlamı teorileridir. Birçok çalışmada söz konusu alt teoriler, örtük veya açık bir şekilde kullanılmaktadır (Sirgy, 2011, p. 7). Söz konusu teorilerin her birinin önceliği ismi ile müsemmadır.

2.2.3. Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı Teoriler

Aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı (ya da tabandan tavana ve tavandan tabana) teoriler çalışmalarda oldukça sık başvurulan teorilerdendir (Sirgy, 2011, p. 10). Birçok gösterge projesi, mutluluğu ve dolayısıyla iyi oluşu açıklama gayretinde olan (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 31) *aşağıdan yukarıya (bottom-up) teorisini* kullanarak kendi gösterge sistemlerini geliştirmiştir (Sirgy, 2011, p. 1-2).

Aşağıdan yukarı teoride, bireylerin kısa süreli haz ve acılarının bir değerlendirmesini yaptıkları ve kendi mutluluk düzeylerini hesapladıkları varsayılmaktadır. Bu bağlamda mutlu anların toplamı mutlu yaşamı vermektedir. Bu düşüncede indirgemeci görüş ve atomist felsefenin etkisi mevcuttur ve bireye "iyi misin?" sorusu yöneltildiğinde cevap olumlu ve olumsuz duyguların muhasebesi ile neticelenir (Aysan, 2017, s. 23).

Aşağıdan yukarı teoride, aile yaşamı, arkadaşlarla ilişkiler, iş yaşamı (Aslan-Gördesli, 2017, s. 16), sosyal yaşam, boş zaman, mali yaşam, topluluk yaşamı, manevi yaşam gibi çeşitli yaşam alanlarında yapılan değerlendirmeler, yaşam doyumunun genel küresel değerlendirmelerinin bir fonksiyonudur. Topluluk sakinleri ile topluluk paydaş gruplarının kendileri için ve dolayısıyla geniş anlamda toplum için önemli olan göstergeler belirlenir.

Bireyin en önemli gördüğü alan, genel olarak yaşamın kalitesini etkileyecektir. Ancak bu tür yaşam kalitesi endeksleri anlam bağlamında ve teorik bağlamda kısıtlanmıştır. (Sirgy, 2011, p. 1-10). Zira çevresel faktörler ile demografik özelliklerin mutluluğu açıklamadaki etkisinin düşük olduğu ifade edilmektedir. Örneğin gelir, yaş, evlilik ve din gibi faktörlerin mutluluğu izah etmedeki etkisinin ancak %15 olarak tespit edildiği belirtilmektedir. Dolayısıyla söz konusu değişkenlerin yanı sıra psiko-sosyal değişkenlerin de ele alınması gerekmektedir (Aysan, 2017, s. 23).

Yaşam kalitesi ölçümleri ve endekslerinin geliştirilmesine yönelik *yukarıdan aşağı (top-down) teori ise*, köklü ve rehberlik özelliğine sahip bir teori tarafından yönlendirildiğinden; geliştirilen yaşam kalitesi ölçümleri ve endekslerinin, gösterge sistemine kattıkları anlam ve gelişimi çok daha güvenilir olarak yorumlanmaktadır (Sirgy, 2011, p. 1-2).

Yukarıdan aşağı teoride kişilik özellikleri, olaylara verilen bireysel tepkileri etkileyebilmektedir. Örneğin bireyin neşeli bir kişilik özelliğine sahip olmasının birçok olayın yorumlanmasında olumlu bir yaklaşımı beraberinde getireceği belirtilmektedir. Bu bağlamda dış âlemden ziyade iç âlem (içsel faktörler) öncelenmektedir. Dolayısıyla benzer yaşam koşullarına sahip bireyler arasındaki farklı öznel iyi oluş ve mutluluk düzeylerinin yorumlanmasında yukarıdan aşağı teoriden yararlanılabilmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 32).

Yukarıdan aşağı teoride kişiliğin yanı sıra genetik yatkınlık vb. unsurlar da ele alınabilmektedir. Buna göre; iş, ilişkiler, sağlık gibi yaşam alanları özelinde elde edilen tatmin genel bir yaşam memnuniyeti anlamına gelmez. Bilakis bir bütün olarak yaşam memnuniyeti muhtelif yaşam alanları özelindeki memnuniyetin belirleyicisi konumundadır (Aysan, 2017, s. 23).

Özetle, yukarıdan aşağı teoride öznel iyi oluş bir sebep olarak değerlendirilmektedir. Aşağıdan yukarı teoride ise öznel iyi oluş bir etki olarak değerlendirilmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 33). Ayrıca kişilik özellikleri bireylerin olaylara verecekleri tepkileri etkileyerek ve farklı haz ve acılar duyulmasına sebep olabilir. Dolayısıyla olayların bireysel düzeyde öznel değerlendirmelerinde yukarıdan aşağı teori önem arz etmektedir. Tam tersi bir durumda, diğer bir ifade ile herkes tarafından haz olarak değerlendirilen bir durumun varlığında ise aşağıdan yukarı teoriler önem kazanmaktadır (Aysan, 2017, s. 23).

2.2.4. Uyum Düzeyi ve Hedonik Döngü Teorileri

Uyumsuz *(disharmonik)* bir varlık olarak tanımlanan insanın, genel itibariyle uyum ve düzen arayışında olduğu belirtilmektedir (Bozkurt, 2003, s. 18). Öznel ve nesnel

göstergeleri bir arada ele alan *uyum düzeyi (adaptation-level, AL) teorisi*, "yaşanabilirlik" ve "karşılaştırma" teorilerinin meczedilmiş bir şeklidir. Buna göre, temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi ve karşılanma yolu ile bu durum neticesinde duyulan memnuniyet önem arz etmektedir (Uysal-Şahin, 2020, s. 6).

Adaptasyon, sistemlerin dış uyaranlara karşı duyarlılıklarının değiştiği bir süreci ifade etmektedir. Konuya örnek olarak karanlık bir odaya girildiğinde gözlerimizin değişen ışık koşullarına dakikalar içerisinde uyum sağlayabilmesi verilebilir (Luhmann & Intelisano, 2018, p. 2). Bu bağlamda uyum düzeyi teorisinde öznel iyi oluş ile yaşam boyunca meydana gelen olaylar ve durumlar karşısındaki uyum sağlama gücü birlikte değerlendirilmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 37).

Ortalama tepki ve adaptasyon hızı, farklı yaşam olaylarına göre önemli ölçüde değişkenlik gösterebilmektedir. Konuya dair yaygın bir varsayım, negatif uyaranların genellikle pozitif uyaranlardan daha güçlü etkileri olduğu ve dolayısıyla insanların pozitif olaylara negatif olaylardan daha hızlı adapte oldukları şeklindedir. Esasen işsizlik, dulluk, engellilik gibi bazı olayların öznel iyi oluş üzerinde kalıcı etkileri olduğu görülmüştür ve çoğu birey tarafından istenmeyen olarak değerlendirileceği düşünülmektedir. Ancak karşı örnekler bulmak zor değildir. Burada bireyin olayı nasıl değerlendirdiği önemlidir. Örneğin eşin ölümü, katlanılan ıstırabın sonu anlamını taşıyorsa çağrışım olumlu olabilir. Bununla birlikte pozitif veya negatif değeri son derece açık olan olaylar bile "*rakip süreç teorisi*"nin önerdiği gibi zıt hedonik tepkilere sebep olabilir. Dolayısıyla değerlik tek başına yaşam olayları arasındaki farklılıkları açıklama gücüne sahip değildir (Luhmann & Intelisano, 2018, p. 17).

Uyum düzeyi teorisi, temel olarak belirli bir ödülün değerinin mutlak olmadığı, karşılaştırıldığı diğer ödüllere göre değerlendirildiğini savunmaktadır (Brickman, 1975, p. 191). Teoriye göre, esas olarak bireylerin geçmişte yaşadıkları tecrübelerin şimdiki uyaranlara yönelik duygulara etkileri incelenmektedir (Güler & Dönmez, 2011, s. 38). Bu bağlamda her bir uyaran ve tepkinin, tüm uyaranların birikmiş (havuz) etkisi çerçevesinde bireyin uyum sağladığı veya kendilerini bu etkiye göre uyarladıkları bir uyarıcı olduğu varsayılır. Uyaranlar, uyum düzeyinin üzerinde veya altında olabilir. Dolayısıyla pozitif veya negatif güçlenme meydana gelir. Uyaran aralığının çok üzerindeki bir uyarıcı, uyum düzeyini çok yükseğe çıkarabilir, ancak uyaranların çoğunun uyum düzeyinin altında olduğu belirtilmektedir (Helson, 1947, p. 2).

Uyum düzeyi sadece farklı olaylar arasında değil, aynı olayı yaşayan bireyler arasında da farklılık göstermektedir. Söz konusu bireysel farklılıklar iki genel yaklaşım ile ayırt

edilmektedir. İlk yaklaşımda teorik olarak türetilen bazı değişkenlere odaklanılır ve değişkenlerin yaşam olaylarına tepkiyi ve adaptasyon hızını etkileyip etkilemediği incelenir. Çalışmaların çoğunda dışa dönüklük ve nevrotiklik olmak üzere beş büyük kişilik özelliğine odaklanılmaktadır. Sonuçlar ele alınan değişkenlere göre oldukça karışık olabilmektedir. Örneğin işsizliğe uyum vicdanlı ve dışa dönüklüğü düşük bireyler için daha olumsuz olarak tespit edilmiştir. Uyum düzeyi yüksek olan kişilerde engelliliğe uyumun daha hızlı olduğu, nevrotikliği yüksek olan kişilerde gelirdeki dalgalanmaların yaşam doyumu ile daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu etkiler bağımsız örneklerde tutarlı bir şekilde tekrarlanamaz ve örnekler içinde cinsiyet gibi değişkenlere bağlı olarak değişebilir. İkinci yaklaşım daha açıklayıcı olup farklı adaptasyon modellerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Yaklaşım, örtük (saklı) büyüme karışımı modelleri çerçevesinde ortalama öznel iyi oluş yörüngelerinde farklılık gösteren örtük sınıfların tanımlanmasına izin vermektedir. Söz konusu karışım modelleri, evlilik, doğum, boşanma, yas, işsizlik ve emeklilik gibi çeşitli yaşam olaylarına uygulanmıştır. Örtük sınıflar düz veya esnek yörüngeler üzerinden değerlendirilir ve saklı sınıflar ayırt edilebilir (Luhmann & Intelisano, 2018, p. 18).

Standartlara dayalı uyum düzeyi teorisinde ise standart, bireyin geçmiş yaşamıdır. Bireyin şu anki yaşamının geçmiş yaşamını (standardı) aşıp aşmadığı üzerinden değerlendirme yapılır. Uyum düzeyi teorisinde olay ilk olarak meydana geldiği anda iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi bağlamında mutluluk ya da mutsuzluk üretebilmeleri anlamına gelmektedir (Diener, 2009, p. 45). Nitekim bireyler yeni bir olay ile karşılaştıklarında bu olaya güçlü bir şekilde tepki gösterirler (Malkoç, 2011, s. 39). Ancak zamanla olaylar duygu uyandırma gücünü kaybedecektir ve birey yeni koşullara uyum sağlayacaktır ve böylece artık mutluluk ya da mutsuzluk uyandırmayacaktır. Dolayısıyla uyum düzeyi teorisi, bireyin kendi öznel deneyiminden türetilen bir standarda yöneliktir. Güncel olayların standarttan iyi olması durumunda birey mutlu olacaktır. Ancak iyi olarak değerlendirilen gelişmeler devam ederse uyum gerçekleşecek ve bireyin standardı yükselecektir. Nihayetinde yeni olaylarla eşleşecek ve mutluluk ya da mutsuzluk meydana getiren durum son değişiklikler olacaktır (Diener, 2009, p. 45). Bir diğer görüşe göre ise, birey benlik kavramına ya da ailesine dayalı bir başarı ölçütüne göre mevcut mutluluk durumunu kıyaslayabilir (Güler & Dönmez, 2011, s. 39). Neticede uyum düzeyi teorisine göre, bireyler uyum sağlama güçleri vesilesiyle acı verici olaylardan sonra uzun süre mutsuz kalmazlar. Keza haz veya mutluluk veren olaylardan sonra da uzun süre mutluluklarını sürdüremezler. Dolayısıyla olumlu ve olumsuz durumlarla karşılaşılmasına rağmen uyum gücü vesilesiyle bir denge gerçekleşir. Bununla birlikte olayların oluş tarihi bakımından yakın tarihli olayların etki gücü geçmiş tarihli olaylara göre daha kuvvetli olarak kabul edilir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 37).

Uyum sağlamanın ne kadar zaman alacağı, insanların hangi koşullara uyum sağlayabileceği veya tamamen uyum sağlayıp sağlayamayacakları ve yakın tarihli olayların nasıl ağırlıklandırılacağı varlığını koruyan sorulardır. Bu sorulara verilen cevaplar genellikle insanların tüm koşullara tamamen uyum sağlamasının pek olası görünmediğine, uyumun koşulların etkisini azaltabileceğine ancak ortadan kaldırmayabileceğine, dolayısıyla sınırları olabileceğine yöneliktir (Diener, 2009, p. 46). Olayın niteliğine bağlı olarak olay ile başa çıkma stratejileri ve uyum süresi değişebilir. Uyum süreci ile birlikte; değişmeyen uyarıcının bir süre sonra dikkatten düşeceği için dikkatleri değişime çekçeği, bireyin ruh sağlığının korunabileceği ve başarıya ulaşması pek mümkün olmayan amaçlardan vazgeçilebileceği ifade edilmektedir. Bu sayede birey, yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilecektir (Malkoç, 2011, s. 39-40).

Brickman ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve uyum düzeyi teorisine dayanan *hedonik döngü (hedonic treadmill) teorisi* ise, (sabit nokta teorisinde daha detaylı olarak açıklanacağı üzere) her bireyin mutluluğa dair temel bir çizgisinin olduğunu savunur. Buna göre, insanlar başlarına gelen yeni olaylara veya koşullara başlangıçta güçlü bir tepki gösterirler. Bireyin uyumu, yaşam olayları meydana gelir gelmez, söz konusu yaşam olayı her ne ise bireyin o andaki durumunu "iyileştirici" ya da "kötüleştirici" olması ile izah edilmektedir. Fakat zaman içinde bu durumun gücü azalarak kaybolur, ilgili duruma dair bir alışkanlık geliştirilir ve olay veya koşul meydana gelmeden önceki mutluluk düzeylerine geri dönülür. Birey, sürekli iyi olarak değerlendirdiği koşullarla karşılaşmış ve uyumunu bu koşullara göre sağlamışsa, karşılaşacağı yeni iyi olaylar artık o birey için mutluluk düzeyini fazla artırmayacaktır. Bu durum kötü olaylar için de benzerdir. Örneğin; hedonik döngü teorisine göre, sürekli cezaevine girmekte olan biri için yeni bir suç sebebiyle cezaevinde bulunmak daha fazla üzüntüye sebep olmayacaktır denmektedir. Dolayısıyla mutluluk veya üzüntü ile sonuçlanan duygunun geçici olduğu ve belirli bir sürecin sonunda bir şekilde bu durumlara uyum sağlandığı ifade edilmektedir (Güler & Dönmez, 2011, s. 38-40). Nitekim piyangodan büyük ikramiye çıkan insanların çıkmayanlara göre daha mutlu olmadığını ya da engelli bireylerin engelli olmayanlara göre daha az mutlu olmadığı yönünde bulgular mevcuttur (Aysan, 2017, s. 24). Ancak cezaevi örneğinde kişinin ıslah olma durumu ve sonradan duyacağı pişmanlık ve diğer örneklerde sonradan gelişebilecek değişkenlerin etkileri daha detaylı olarak ele alınmalıdır.

Hedonik döngü sürecinde hedonik döngünün gerekliliğini destekleyen iki işlevden bahsedilmektedir. Bunlar "koruyuculuk" ve "algı genişlemesi"dir. Burada anlatılmak istenen, bireyin dikkatini yaşamış olduğu olumsuz olaydan başka bir yöne kaydırması ve bu şekilde

acı verici düşüncelerin sıklığını azaltmaya çalışmasıdır. Ancak her bireyin belirli bir denge noktasının olup olmadığı ya da bu noktanın bireyler arasında nasıl değiştiği üzerine de düşünülmesi gerekmektedir (Güler & Dönmez, 2011, s. 40-41).

2.2.5. Kişilik Teorisi

Kişilik (personality) teorisi, temel olarak yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluşun sübjektif bir değerlendirmeye dayanıyor olması ile ilgilidir. Zira bireyler kendi belirlemiş oldukları ölçütler ile kendi hayatlarını değerlendirmektedirler. Bu teoriye göre kişilik özellikleri, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluşu dolayısıyla bireysel yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Kişilik teorisi, öznel iyi oluşla bağlantılı olarak kişisel farklılıkların üç boyutuna odaklanmaktadır. Bunlar; *"iyiliğin duygusal ve bilişsel düzeyleri"*, *"olaylar karşısında gösterilen duygusal tepkiler"* ve *"duygunun bilişsel olarak işlenme süreci"*dir. Kişisel özelliklerin zaman içinde değişim göstermesi de mümkün olup öznel iyi oluşu etkileyebilecektir (Yetim, 2018, s. 13).

Bu bağlamda kişiliğin iki uç noktası dışa dönüklük ve nevrotik kişilik özellikleridir. Açıklık, uyum ve vicdan da diğer temel kişilik özelliklerindendir (Headey, 2008, p. 221). Dışadönük özellikleri baskın olan bireylerde görülen neşe ve coşku, nevrotik özellikleri baskın olan bireylerde görülen asabiyet ve kaygı ile kıyaslandığında mutluluk ve yaşam kalitesi üzerinde daha etkindir. Dolayısıyla bireysel sağlık durumu ve yaşam kalitesi ile mutluluk arasında olumlu bağlantı görülmektedir. Mutlu bireylerin zorluklar karşısında toparlanmasının daha kolay olduğu ve olumsuz durumların psikolojik dayanıklılığı artırdığı ifade edilmektedir (Taş, 2020, s. 112-114).

Psikologlar genellikle kişiliğin en az %50 oranında kalıtsal olduğu görüşüne sahiptirler. Bu nedenle kişilik özelliklerinin, geçici ve nedensel olarak yaşam amaçlarından önde kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte "iç kontrol" odağına sahip bireylerin kendi yaşamlarını önemli ölçüde kontrol edebileceklerine, başarı veya başarısızlığın kendi ellerinde olduğuna inandıkları belirtilmektedir. Bu bireylerin özellikleri hedeflerin peşinde ısrarcı bir biçimde koşmak ve nispeten başa çıkma becerilerinin iyi olmasıdır. Diğer bireylerin ise yaşamlarının (dışsal olarak) güçlü olan başkalarından etkilendiğine ya da başarı ve başarısızlığın şans veya kaderden kaynaklandığına inanma eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Headey, 2008, p. 221).

Kişiliğe dair yaklaşım ve teoriler detaylandırıldığında hümanistik yaklaşım, özellik yaklaşımları, psikodinamik kişilik teorileri, davranışçı ve sosyal öğrenme teorileri, bilişsel kişilik teorileri, beş faktör kişilik modeli ve üst düzey kişilik sınıflamaları çerçevesinde değerlendirilmektedir (Aslan-Gördesli, 2017, s. 31-38).

2.2.6. Sabit Nokta Teorisi

Sabit nokta ya da temel çizgi (set-point) teorileri; genetik eğilim, kişilik özellikleri, kültürel bakış ve homeostatik denge gibi teoriler vasıtasıyla mutluluğun neden sabit bir düzeyde sürdüğünü açıklamaktadır (Aysan, 2017, s. 22).

Esasen "uyum düzeyi teorisi" ve "kişilik teorisi" sabit nokta teorisinin öncü fikri temellerini oluşturmaktadır. Tüm bu teoriler, bir kişinin sabit noktası veya denge seviyesinin, kalıtsal özelliklerin ve kişilik özelliklerinin neredeyse otomatik sonuçları olduğunu iddia eder. Bu teorilerde bilinçli yaşam hedeflerinin hiçbir rolü olmayıp, önemli yaşam olaylarının yalnızca geçici bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Headey, 2008, p. 214).

Hedonik döngü teorisi ile iç içe geçmiş olan sabit nokta teorisinde, bireylerin iyi oluş düzeylerinin ve yaşamdan duydukları tatminin; zaman içinde sabit kalan kişisel bir düzey olarak sabit (ayarlı) bir nokta etrafında, yaşam olaylarına ve değişen koşullara göre farklılaştığı savunulmaktadır. Ancak teoriye göre, değişen koşulların bireyi değiştirmesinden sonra iyi oluş düzeyi tekrar temel çizgi düzeyine geri dönmektedir. Sabit nokta teorisi, teorik ve uygulama boyutlarıyla öznel iyi oluş açısından önem taşımaktadır. Teorik açıdan önemi, öznel iyi oluşu etkileyen mizaç ve olaylar arasındaki güçlü tahminleridir. Uygulama açısından önemi ise, toplumsal değişime ya da yardımlara yönelik müdahalelerin öznel iyi oluşa yönelik olumlu bir katkısı beklenmediğinde, farklı biçimlerden ele alınması gerektiği gerçeğidir. Dolayısıyla kişisel bir sabit noktanın olup olmadığı psikoloji alanındaki önemli bir sorudur (Fujita & Diener, 2005, p. 158). Bu bağlamda teori, kişinin doğuştan sahip olduğu veya erken yaşta geliştirilen özelliklerine bağlı olduğundan; kişinin mutluluk düzeyini değiştirmenin son derece zor olduğu yönündeki iması iç karartıcı olarak değerlendirilebilir (Headey, 2008, p. 214).

Brickman, Coates ve Janoff-Bulman (1978) insanların zaman içinde genellikle kötü ve iyi koşullara uyum sağladıklarına dair bulgulardan hareketle bu fikri geliştirmişlerdir. Hedonik döngü kavramsallaştırması da bu fikirlerden biridir. Buna göre, insanlar başlangıçta olaylara güçlü bir şekilde tepki verebilir, fakat daha sonra doğuştan gelen mizaçları tarafından belirlenen bir yaşam tatmini (mutluluk) taban çizgisine geri dönebilirler. Fujita ve Diener, Alman Sosyo-Ekonomik Panelinden (GSOEP) elde edilen yıllık verileri 17 yıllık boylamsal bir panel çalışma çerçevesinde sabit nokta modeli üzerinden analiz etmişlerdir. Çalışmada hangi yaşam değişikliklerinin kısa vadeli hangilerinin uzun vadeli değişiklikler ürettiğinin tespit edilmesindeki zorluklar vurgulanmaktadır (Fujita & Diener, 2005, p. 158-164). Elde edilen sonuçlara göre, her bireyin yaşam doyumuna yönelik sabit bir noktası bulunmaktadır ve bu nokta değişmemektedir. Olumlu ve olumsuz yaşam olaylarından sonra tekrar sabit

noktaya geri dönüldüğü belirtilmektedir. Lucas, Clark, Georgellis, Diener, Schimmack ve Oishi gibi bazı isimlerin araştırmalarında da (bir yakının kaybı, iflas, dul kalmak, işsizlik gibi) önemli yaşam olaylarının bu seviyeyi kalıcı bir şekilde değiştirebileceğinden ya da uzun bir zaman sonra bile yaşam doyumundaki eski sabit noktaya ulaşılamadığından bahsedilmektedir (Aysan, 2017, s. 25-26).

Eid ve Diener (1999) hâlihazırda ortalama duygu düzeylerinin kişilikle ilgili olarak derinlemesine incelenmesine rağmen, duygu değişkenliğinin görece ihmal edilmesi sebebiyle, etki değişkenliğindeki bireysel farklılıkların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya çalışmışlardır (p. 665). Duygu durumlarına göre sabit noktadan uzaklaşmaların kimlerde (yaşam doyumu yüksek olanlar ya da düşük olanlar) daha fazla olduğu da önemlidir. Bu bağlamda ortalama bir bireyin sabit noktası, yaşam olayları karşısında daha istikrarlı kalırken, yaşam doyumu daha az olan kişilerin sabit noktalarının daha değişken olabileceği belirtilmektedir. İkinci durumda tepkisel davranışların devreye girmesi muhtemel olarak değerlendirilmektedir. Yaşam doyum düzeyleri yüksek olan bireylerde ise sabit noktanın daha az değişiklik gösterdiği değerlendirilmektedir. Neticede yaşam olayları, bazı bireylerin yaşam doyumu düzeylerinin anlamlı ve oldukça net bir biçimde değişmesine neden olabilmektedir. Zira yaşam doyumu bireyin yargısına bağlı olduğundan değerlendirme ölçümleri de bu yargılara bağlı olarak değişecektir (Güler & Dönmez, 2011, s. 41).

2.2.7. Son Nokta Teorisi

*Son nokta teorisi (belli bir noktaya erişme) ya da ereksel (telic) teori*ye göre, mutluluk, bir amaca veya ihtiyaca ulaşıldığında elde edilmektedir (Diener, 2009, p. 38). Bu şekilde acı ve gerilim azalmaktadır (Aysan, 2017, s. 26). Wilson tarafından 1960'larda önerilen teorik bir varsayıma göre, ihtiyaçlar karşılandığında mutluluk, karşılanmadığı sürece mutsuzluk meydana gelmektedir. Bu bağlamda mutluluğun kişinin arzularını tatmin ederek mi yoksa bastırarak mı kazanıldığı merak edilen sorulardan biridir. Hazcı filozofların cevabı, arzuların yerine getirilmesi yönündedir. Asketik (çileci) filozofların cevabı ise arzuların yok edilmesi yönündedir. Bir diğer merak edilen soru ise hangi arzuların veya hedeflerin daha önemli ya da en önemli olduğuna ve farklı türden arzular arasında nasıl bir denge sağlanması gerektiğine dairdir. Belirli arzuların mutluluk için zararlı olup olmadığı üzerine de düşünülmüştür. Bir diğer konu ise sonuç ve süreç arasındaki fark ile ilgilidir. Buna göre, mutluluğun kaynağı kişinin arzularını zaten gerçekleştirmiş olmasından, yakın zamanda bir arzusuna ulaşmasından ya da arzu edilene doğru ilerleme sürecinden kaynaklanıyor olabilir. Diğer bir ifade ile bazılarına göre, hedeflere giden yolda olmak ve hedeflere ulaşmak için çaba göstermek, hedeflere fiilen ulaşılmasından daha tatmin edici olarak değerlendirilmektedir (Diener, 2009, p. 38).

Hedeflerin bireylerin düşünce, his, istek ve hayalleri için sınırlandırıcı ve yönlendirici olması; bireylerin temel amaçlarının sayısı; ihtiyaçlardan birinin ya da çoğunun doyurulması ve ihtiyaçların kişilere göre farklılaşarak onay ve başarı için önem arz etmesi diğer vurgulanan konu içerikleridir (Taşcı, 2021, s. 23). Teori esasen Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramının bir yansıması niteliğindedir (Aysan, 2017, s. 26).

Alternatif son nokta teorileri, çabalamanın farklı kökenlerinden (değişen ihtiyaç ve hedefler) türemektedir. *İhtiyaç ve hedef teorilerini* bünyesinde barındıran son nokta teorilerinde; ihtiyaçlar dürtüsel ve öğrenilmiş ihtiyaçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birey bu ihtiyaçlarının farkında olabilir ya da olmayabilir ancak mutluluk bu ihtiyaçların karşılanmasına bağlıdır (Diener, 2009, p. 38). Aksi bir durum ise engellenme, öfke gibi duygulara yol açmaktadır. Dürtüsel ihtiyaçlar yeme, içme gibi temel gereksinimler ile ifade edilmektedir. Öğrenilmiş ihtiyaçlar ise başarı ve çekicilik gibi sonradan öğrenmeye işaret eden unsurlar içermektedir (Aysan, 2017, s. 26).

Hedef teorileri ise bireyin farkında olduğu belirli arzulara dayanmaktadır. Hedef teorilerinde bireyin bilinçli olarak belirli hedefleri araması ve hedeflere ulaştığında mutlu olması söz konusudur. İhtiyaçların varlığı, belirli hedeflere yol açabilmektedir. Ayrıca bireyin belirli hedeflere doğru yol alırken başvurduğu değerler de olabilir. İhtiyaçlar ve hedefler Maslow'un yaklaşımındaki gibi evrensel olabileceği gibi, bireysel veya kültürel olarak farklılık da gösterebilir (Diener, 2009, p. 38-39). Ayrıca yaş gibi diğer demografik unsurlardan da etkilenebilmektedir. İhtiyaçlar tatmin edildiğinde ya da hedeflere erişildiğinde ortaya çıkan mutluluk seviyesinin ne kadar sürdürülebileceği (Aysan, 2017, s. 26) ya da öznel iyi oluştaki farklılıkların kısa vadeli mi uzun vadeli mi olacağı üzerine de düşünülmektedir. Örneğin hedeflerin birbiriyle çelişmesi durumunda ne olacaktır? *Yaşam planı yaklaşımına* göre mutluluk, kişinin hedeflerinin uyumlu bir şekilde bütünleşmesi ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi şeklinde iki temel faktöre bağlıdır (Diener, 2009, p. 39).

Son nokta teorilerine göre öznel iyi oluşu etkileyebilecek dört durum söz konusudur. Bunlar:

(1) Bireyler, kısa vadeli mutluluk getiren ancak uzun vadeli sonuçları olan ve bu sebeple mutluluğu aşındıran hedeflere sahip olabilirler.

(2) Bireylerin hedefleri ve arzuları çelişki içinde olabileceğinden, tam olarak tatmini imkânsızdır. Zira ihtiyaç veya arzular bilinçsiz olabileceğinden bir çatışma durumu söz konusudur ve bu durumda ihtiyaç ve arzuları tanımlamak ve bütünleştirmek zordur.

(3) Bireyler hiçbir hedefleri veya arzuları olmaması durumunda mutluluktan mahrum kalabilir.

(4) Bireyler yetersiz koşullar veya beceriler ya da çok yüksek hedefler nedeniyle hedeflerine ulaşamayabilirler (Diener, 2009, p. 39-40).

2.2.8. Etkinlik ve Akış Teorileri

Son nokta teorileri, mutluluğun odağını nihai durum ile açıklarken, *etkinlik ya da aktivite (activity) teorileri* ise mutluluğun insan faaliyetlerinin bir yan ürünü olduğunu savunur. Diğer bir ifade ile zirveye ulaşmak (amaç) değil, dağa tırmanmak (etkinlik) daha kuvvetli bir mutluluk kaynağı olabilir. Tarihsel olarak en eski etkinlik teorilerinden birinin savunucusu olan Aristoteles'e göre mutluluk, erdemli (iyi yapılan) faaliyetlerle ortaya çıkmaktadır. Buna göre, belirli yetenekler en iyi şekilde hayata geçirildiğinde mutluluk meydana gelecektir. Bu bakış açısının aksine, modern gerontolojideki aktivite teorisi ise, (hobiler, sosyal etkileşim ve egzersiz gibi) daha küresel terimlerle aktiviteye atıfta bulunur (Diener, 2009, p. 41).

Csikszentmihalyi ve Figurski'nin (1982) gönüllülük ve öz farkındalık ile deneyim kalitesi arasındaki ilişkiye odaklandıkları araştırma sonuçlarına göre; gönüllülük olumlu deneyim ile ilişkiyken; öz farkındalık ise (yalnızca faaliyetin gönüllü olarak yapılması durumunda) daha düşük duygulanım, aktivasyon ve kişisel katılım ile ilişkilidir. "Açım", "şişmanlıyorum", "buradaki hiç kimse benim kadar iyi görünmüyor" gibi bireyin odağındaki düşünceler, benliğin bir yönüdür ve öz farkındalık örnekleridir. Kendini düşünme yeteneği vasıtasıyla birey kendini bilinçli olarak kavrayabildiğinde (öz farkındalık), hem bilen hem de bilinen haline geldiğinde (benliğin gelişmesi) bilişsel bir karmaşıklık aşamasına ulaştığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla öz farkındalık olumsuz (ve dolayısıyla mutluluğu azaltan) bir deneyimdir (p. 15). Bu durum, mutluluğa odaklanmanın bireyin kendi kendini bozguna uğratması anlamına geldiği yönündeki fikirle uyumludur. Nitekim yaklaşıma göre, birey önemli faaliyetlere ve hedeflere yoğunlaştığında mutluluk istemsiz bir şekilde (bir yan ürün olarak) gelecektir. Ancak konu hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu da belirtilmektedir (Diener, 2009, p. 41).

Csikszentmihalyi'nin akış olarak tanımladığı durum, bireyin becerilerinin belirli bir faaliyetin gerektirdiği zorluk düzeyi ile eşleştirildiği en uygun durumdur (Moller, Meier & Wall, 2010, p. 191). *Akış (flow) teorisinde*, bireysel yeteneklere uygun ilgi çekici aktiviteler gerçekleştirilirken mutluluk da gerçekleşmektedir. İnsanı teşvik eden söz konusu aktiviteler ve yeteneklerin uyumu sonucundaki ruh hali, akış olarak tanımlanmaktadır. Teoride, akışı tecrübe eden bireylerin çok mutlu oldukları savunulmaktadır. Bu bağlamda ister birey tarafından ister diğer insanlar tarafından belirlenmiş olsun, net amaçların varlığı ve aktivitelerin zorluk derecesinin beceriler ile örtüşmesi önemlidir. Ayrıca bireyin aktivitelerine dair geribildirim almaları önem arz etmektedir, zira geribildirim bireylere bir yandan haz vermekte, diğer yandan

da odaklanma ve ustalaşma konusunda destek sağlamaktadır. Neticede akış deneyiminin sık sık tekrarlanmasının mutluluk seviyesini artırdığı belirtilmektedir (Aysan, 2017, s. 27).

Akış durumunu karakterize eden hususlar altı başlık altında toplanabilir. Bunlar; eldeki göreve odaklanmak, eylem ve farkındalığın birleşmesi, yansıtıcı öz-bilinç kaybı, artan kontrol veya öz-yeterlik duygusu, zamanın normalden daha hızlı geçtiğine dair çarpık zaman algısı ve ototelik veya içsel motivasyon ile faaliyet veya sürecin bireyin kendi iyiliği için ödüllendirici olarak algılanmasıdır (Moller et al., 2010, p. 191).

Yoğunlaşma gerektiren aktivitelerin zorluk derecesi, kişinin beceri seviyesiyle eşleştiğinde keyif verici olarak algılanmaktadır. Bir aktivitenin çok kolay olması beraberinde can sıkıntısı getirebileceği gibi, çok zor olması da beraberinde kaygı getirmektedir. Nitekim bireylerin yaşamlarının ilgi çekici ve içerici faaliyetlere katılımları ölçüsünde daha mutlu olacağı belirtilmektedir. Etkinlik teorisyenleri (hedef teorisyenlerinin aksine) mutluluğun son noktalara ulaşmaktan ziyade, davranıştan kaynaklandığını öne sürmektedirler. Ancak savunulan argümanların farklı olmasının uyumsuzluk olarak algılanmaması gerektiği ve birbiri ile bütünleştirilebilir özellikte olduğu belirtilmektedir (Diener, 2009, p. 42).

2.2.9. Karşılaştırma Teorileri

Bir dizi teori, mutluluğu açıklarken standartlar ve gerçek koşullar arasındaki karşılaştırmadan faydalanmaktadır. Standartlar, her teoriye göre farklı şekillerde ortaya çıkabilse de, her durumda, koşulları değerlendirmek için temel alınabilmektedirler. Buna göre, gerçek koşulların standardı aşması durumunda mutluluğun ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Memnuniyetin ortaya çıktığı durumlarda, söz konusu karşılaştırmalar "bilince" dayalı olarak gerçekleşebilmektedir. Ancak "duygulanım" durumlarında standarda yönelik karşılaştırma bilinçli bir şekilde gerçekleşmeyebilir. *Karşılaştırma ya da yargı teorileri (judgment theories)* bu noktada devreye girmektedir. Buna göre, genellikle hangi olayların olumlu ya da olumsuz olacağı tahmin edilemese bile, olayların meydana getirebileceği etkilerin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Esasen karşılaştırma ya da yargı teorileri, standartlara dayanan özelliği ile "sosyal karşılaştırma" ve "uyum düzeyi teorilerini" kapsayan bir niteliktedir. Sosyal karşılaştırma teorisinde standart diğer insanlar iken; uyum düzeyi teorisinde standart bireyin geçmiş yaşamıdır (Diener, 2009, p. 44-45). Karşılaştırma ya da yargı teorilerinde ise; çok yönlü uyuşmazlık, sosyal yapı ve yansıyan değerleme gibi teoriler vasıtasıyla standartların oluşumu ve iyi oluşa dair yargılara ulaştıran süreçler açıklanmaktadır (Aysan, 2017, s. 22).

Karşılaştırma teorisinde nesnel göstergelerden bağımsız öznel değerlendirmeler önem arz eder. Buna göre yaşam kalitesinde, bireylerin hayata yönelik algıları ve memnuniyet düzeyleri etkin

olmaktadır. Dolayısıyla değişken standartları dikkate alarak yaşamın nasıl olması gerektiğine ve mevcut duruma (olana) göre zihinsel bir kıyaslama yapılmaktadır. İyi yaşam koşulları karşılaştırma standartlarını yükseltirken, kötü yaşam koşulları ise karşılaştırma standartlarını düşürecektir (Uysal-Şahin, 2020, s. 6). Arkadaşlar, eşler ve meslektaşlara dair yıkıcı ve yanıltıcı olumsuz sosyal karşılaştırma olasılıkları günlük yaşamın her köşesine sinmiştir (Lyubomirsky & Ross, 1997, p. 1154). Tasarruf, tüketim ve mutluluk arasındaki göreceli ilişkinin önemini vurgulayan ekonomi literatüründe genellikle insanların kendilerini karşılaştırdıkları referans standartlarının dışsal olarak verildiği varsayılmaktadır. Ancak sosyal psikoloji bilimi üzerinden elde edilen bulgular, bu durumun aksine işaret etmektedir. Buna göre, insanlar referans standartlarını belirlemede aktif bir rol oynamaktadırlar (Falk & Knell, 2004, p. 417-418).

Standartlara dayalı *sosyal karşılaştırma (social comparison) teorisinde*, standart diğer insanlardır. Birey kendisini diğerleri ile kıyaslar. Sosyal karşılaştırma teorilerinde, sosyal karşılaştırmanın ruh sağlığını etkileyebileceği, uzak mesafede olan insanların bile bir karşılaştırma standardı olarak kullanılabileceği, insanları tatmin edecek gelir miktarının toplumlarındaki diğerlerinin gelirine bağlı olduğu, başkalarının kötü koşullarda yaşadığına inanmanın, diğerlerini iyileştirebileceği yönünde kanıtlar mevcuttur. Ancak mevcut sosyal karşılaştırma teorilerinin eksik yönü, bireyin başkalarıyla ne zaman karşılaştırma yapması gerektiğini netleştir-e-memeleridir. Eleştirmenler ise, sosyal karşılaştırma yaklaşımını *"herkesin bir ağrısı varsa, o zaman benimki acımıyor"* cümlesiyle ifade etmektedirler (Diener, 2009, p. 45-47).

Sosyal karşılaştırmaya dayanan bir model olarak ayrıca *"İçsel Hedefler ve Referans Standartları Modeli"* ortaya konmuştur. Model, referans standartların bireylerin yeteneklerini artırdığını, bu nedenle insanların kendilerini, kendilerine benzeyen diğer insanlar ile karşılaştırma eğiliminde olduğunu öngörmektedir. Nitekim insanların her zaman, her yerde ve neredeyse (ücretleri, arabaları, notları, sağlık durumları, arkadaş çevreleri, ne kadar hızlı koşabilecekleri gibi) her konuda kendilerini başkalarıyla kıyasladıkları belirtilmektedir. Dolayısıyla öznel iyi oluş ve mutluluk algıları da kısmen göreli gelire bağlı bir şekilde oluşmaktadır (Falk & Knell, 2004, p. 417-418). Bonn Üniversitesinde gerçekleştirilen bir araştırmada zenginlikten öte başkalarından daha zengin olma duygusunun insanları mutlu ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa için önemli bir tespitte bulunan Profesör Armin Falk, gelir artışının mutluluk artışına sebep olmaktan ziyade, sadece yaşam kalitesini artırdığını ifade etmektedir (Şeker, 2009, s. 119).

Bilişsel karşılaştırma (cognitive comparison) boyutunda ele alınan karşılaştırma teorilerine göre ise, standartlar ile gerçek koşullar arasındaki kıyaslama sonucunda bir mutluluk seviyesi

oluşmaktadır. Karşılaştırması neticesinde durumunun standartların altında kaldığı kanaatine varan birey mutsuz olurken, standartların üstünde olduğuna kanaat ettiğinde ise mutlu olmaktadır (Aysan, 2017, s. 27).

"Çoklu tutarsızlıklar teorisi"ne (multiple discrepancies theory) göre de, bireysel memnuniyeti ve mutluluğu tahmin etmek karşılaştırma standartlarına bağlıdır (Michalos, 1986, p. 367). Buna göre birey kendini diğerleriyle karşılaştırırken (ihtiyaçlar, hedefler, geçmiş yaşam olayları, koşullar ve yaşam doyumu gibi) pek çok standart kullanır (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 28). Bireyin standart olarak seçtiği kişinin durumu (kendisinden daha iyi ya da kötü bir durumda olması) sonucu etkilemektedir. Bu karşılaştırmaya göre kişi ya mutlu olur ya da öznel iyi oluş durumu olumsuz yönde etkilenir. Araştırmalar, mutlu bireylerin kendini kendinden daha kötü durumdakilerle, mutsuz bireylerin ise kendinden daha iyi durumdakilerle kıyasladığını göstermektedir (Aysan, 2017, s. 28).

Mutluluğun bireyin hayatındaki gerçek koşullar ve özlemler arasındaki tutarlılık seviyesine bağlı olacağını savunan *"istek düzeyi" de (aspiration level)* karşılaştırma teorisinin popüler bir biçimidir (Diener, 2009, p. 46). Beklentilerin karşılanması ile ilgili olan "istek düzeyi" için; sosyal çevreden gelen ve istek düzeyini çevreleyen (kültür normları, değerler, standartlar gibi) referans çerçevesi önemli bir zemin sunmaktadır (Chapman & Volkmann, 1939, p. 225). İstek düzeyi teorisine göre, yüksek beklentiler de kötü koşullar kadar mutluluk için bir tehdit oluşturmaktadır (Diener, 2009, p. 46). Keza çok yüksek beklentilerin tasalanmaya sebep olabileceğinden, çok düşük beklentilerin de sıkıntıya sebep olabileceğinden; öznel iyi oluşa olumsuz etkide bulunması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Ancak en nihayetinde öznel iyi oluş mutlak olarak beklentilerin seviyesinden değil, beklentilerin bireyin kaynaklarıyla uyumlu olup olmadığından etkilenmektedir (Aysan, 2017, s. 27). Diğer bir ifade ile mutlu bireyler, mutsuzlara göre potansiyel olarak olumsuz sosyal karşılaştırma bilgilerine daha az duyarlıdır. Bu durum, mutlu bireylerin kendilerini koruma mekanizması olarak olumlu haleti ruhiyeleri, olumsuz karşılaştırma bilgilerine daha az ağırlık vermeleri, yeteneklerini şekillendirilebilir görmeleri ve kendi etkinliklerine yönelik olarak duydukları sağlam inançları ile açıklanmaktadır. Mutsuz bireylerin durumu ise olumsuz haleti ruhiyeleri, yeteneklerinin mutlak veya göreceli seviyesi konusunda daha az emin olmaları, akranlarının sonuçlarıyla gereksiz bir biçimde daha fazla ilgilenmeleri ile açıklanmaktadır. Nitekim mutlu ve mutsuz bireylerin sosyal karşılaştırma bilgilerini kullanımlarında duygusal durumlarının ve eğilimlerinin tutarlı ve destekleyici bir şekilde farklı olabileceği yönünde veriler mevcuttur. Mutlu bireyler, sosyal karşılaştırma bilgilerini stratejik olarak kullanarak, uzun vadeli mutluluk ve esenlik beklentilerini koruyabilmekte ve hatta (gelecekteki performanslarını iyileştirme beklentileri vasıtasıyla)

artırabilmektedirler. Mutsuz bireyler ise genel olarak sosyal karşılaştırma bilgilerinden özellikle olumsuz olanlara eğilerek, kırılganlıklarını artırabilmekte ve hatta mutluluk düzeylerini azaltabilmektedirler. Nitekim başkalarının başarı durumu karşısında üzgün hissetmek, mutluluk için kötü bir reçete iken; başkalarının başarılarını kıskanmadan kabul etmek ise mutluluk için daha iyi bir reçete olarak değerlendirilmektedir (Lyubomirsky & Ross, 1997, p. 1153-1154).

Tüm karşılaştırma teorileriyle ilgili bir soru, karşılaştırmaların yalnızca bazı alanlar (örneğin gelir ya da sağlık) içinde mi gerçekleştiği yoksa alanlar arasında mı genelleştiğidir. Diğer bir soru ise, her bir karşılaştırma türünün öncelik zamanı ile ilgilidir. Bu teorilerle ilgili son bir soru tatmin yargısının sınırlarıyla ilgilidir. Nitekim standartlara yönelik karşılaştırmanın etkilerinin sınırları olması gerektiği belirtilmektedir (Diener, 2009, p. 47).

2.2.10. Psikolojik İyi Oluş Teorisi

Ryff ve Singer tarafından şekillendirilen ve ödomonik iyi oluş ile bağlantılı bir kuram olan *psikolojik iyi oluş (psychological well-being) teorisinde* Aristo, Jung, Maslow, Allport ve Rogers gibi psikologların görüşleri etkili olmuştur (Aysan, 2017, s. 28-29).

Psikolojik iyi oluşun teorik temellerinde farklı isimlerin ön plana çıkardığı farklı görüşler mevcuttur. Rogers, optimal işlev; Allport, olgunluk; Neugarten, kişiliğin değişimi ve idare süreci; Bühler, temel yaşam eğilimleri; Erikson, kişisel gelişim; Frankl, anlam arayışı; Jahoda, akıl sağlığı; Jung, bireyselleşme ve Maslow ise kendini gerçekleştirme ekseninde konuya yaklaşmıştır. Teorinin özünde yer alan; bir yandan kendi özelinde bir yandan ise bütüncül değerlendirmeye tabi tutulan alt bileşenler; kendini kabul etme, diğer insanlarla olumlu ilişkiler, kişisel gelişim, çevre hâkimiyeti, özerklik ile hayattaki amaç ve anlamdır (Ryff & Singer, 2008, p. 20).

Kendini Kabul Etme: Kişinin kendine yönelik olumlu tutumlar içerisinde olmasına işaret etmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 47). Uzun vadede gerçekleştirilen bir öz değerlendirmedir. Bireyin güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olarak bunları kabul etmesine dayanmaktadır (Ryff & Singer, 2008, p. 20-21). Araştırmalarda bazı bireylerin farklı olma isteklerinden dolayı bazı özelliklerini kabul etmede sorun yaşadıklarına dair sonuçlar yer almaktadır. Bu sebeple bireyin kendisini olduğu gibi kabul etmesinin ve bu kabulde sosyal desteğin önemi vurgulanmaktadır (Aysan, 2017, s. 29).

Diğer İnsanlarla Olumlu İlişkiler: Konuya dair görüşlerin tümünde kişiler arasındaki ilişkiler, olumlu ve iyi yaşanmış bir yaşamın merkezî bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Etik, dostluk, aşk, sevgi, sevme yeteneği ve olgunluk Aristoteles, Mill, Russel, Jahoda ve

Allport gibi isimler tarafından önemle vurgulanırken; Maslow kendini gerçekleştirenlerin tüm insanlara karşı güçlü bir empati, şefkat, sevgi ve derin bir dostluk duygusu olduğuna ve yakın özdeşleşme kapasitesine sahip olduklarına vurgu yapmaktadır. Başkalarıyla olan ilişkilere dair konuların önemi hakkında neredeyse evrensel bir uzlaşma oluştuğu belirtilmektedir (Ryff & Singer, 2008, p. 21-22). Nitekim yetişkin gelişim aşamaları teorilerinde başkalarıyla yakın ve olumlu ilişkiler kurmanın önemi ortaya konmaktadır (Aysan, 2017, s. 30).

Kişisel Gelişim: İyi oluş bütün yönleriyle değerlendirildiğinde, Aristoteles'in ödomoni kavramına en yakın olan anlam (bireyin kendini gerçekleştirmesiyle açık bir ilgisi olması sebebiyle) kişisel gelişimdir. Kişisel gelişimi dinamiktir ve süreklilik içeren bir süreçte gerçekleşmektedir. Kişisel gelişim sürecinde olan birey, tüm sorunların çözüme kavuştuğu sabit bir duruma ulaşmaktan ziyade, sürekli olarak gelişen ve dönüşen bir deneyim yaşamaktadır. Yaşam süresi teorilerinde (Buhler, Erikson, Neugarten, Jung) sürekli büyümeye ve yaşamın farklı dönemlerinde yeni zorluklarla yüzleşmeye açık bir vurgu yapılmaktadır (Ryff & Singer, 2008, p. 21-22). Nitekim bireyin mevcut potansiyelini geliştirmesi ve ilerlemesi psikolojik işlevsellik bakımından önemli ve gerekli görülmektedir (Aysan, 2017, s. 31).

Çevre Hâkimiyeti: Bireyin koşullarına ve değerlerine uygun ortamları seçme, oluşturma ve yönetebilme yeteneği, ruh sağlığının temel bir özelliği olarak görülmektedir. Yaşam boyu gelişim teorilerinde, ortamları kontrol edebilmenin yanı sıra, zihinsel ve fiziksel aktiviteler yoluyla çevredeki dünya üzerinde hareket edebilme ve çevreyi seçebilme/değiştirebilme kapasitesinin önemi vurgulanmaktadır. Nitekim çevreye aktif katılım ve çevre hâkimiyetine sahip olmak, pozitif psikolojik işleyiş üzerinde etkin olan önemli bir bileşen olarak değerlendirilmektedir (Ryff & Singer, 2008, p. 22-23).

Özerklik: Özgürlük (liberty) ile ilişkili bir kavram olan ve farklı kültürlerde farklı anlamlar taşıyabilen özerkliğin, bireyin psikolojik uyumunu etkileyeceği düşünülmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 44-45). Çok boyutlu iyi oluş modelinin altında yatan temel kavramsal çerçevelerin çoğu, kişinin (kendi yolunu çizme, kendini gerçekleştirme, bağımsızlık gibi) kendisi ve iç âlemiyle ilgili nitelikleri vurgulamaktadır. Bu durum özerk bir işleyişe, bireyin kendi davranışlarını belirlerken ve karar verirken bağımsız olmasına işaret etmektedir. Örneğin Rogers tarafından tanımlanan en uygun işlev, bireyin başkalarının onayını beklemediği, baskılara direnebildiği, kendini kişisel standartlara göre değerlendirdiği bir yetenektir (Ryff & Singer, 2008, p. 23). Özerklik seviyesi düşük olan bireyler, bahsedilenin aksine diğer insanların düşüncelerini önemsediklerinden, karar verirken özerk olma ve sosyal baskılara direnme yetenekleri düşük seviyededir (Aysan, 2017, s. 30).

Yaşam Amacı: Yaşama yön vermek ve bir amacın olması bireysellik ve özgürlükle ilişkilendirilmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 46). Yaşam amacı ve yaşamın anlamı teorisi, yaşamın hangi yönlerinin en hayati olduğunun farkında olan ve hayatlarını bu değerlerle tutarlı bir şekilde yaşayan bireylerin muhtemelen yüksek düzeyde öznel iyi oluş yaşayacakları fikrine dayalıdır (Sirgy, 2011, p. 10). Frankl'ın "anlam arayışı" ve Alport'un anlam ve amacı barındıran "olgunluk" anlayışının yanı sıra Sartre ve Russell'ın yaklaşımları psikolojik iyi oluş ile ilişkilidir (Aysan, 2017, s. 30-31).

2.2.11. Çağrışım Teorileri

Bazı bireylerin neden mutluluğa yatkın bir mizaca sahip olduklarını açıklamaya çalışan pek çok teori mevcuttur. Bu teorilerin çoğu *geniş çağrışımcı teoriler* ya da *bağ teorileri (associationistic theories)* başlığı altında toplanabilecek "hafıza" ve "şartlanmaya" veya "bilişsel ilkelere" dayanmaktadır. Örneğin bazı bilişsel yaklaşımlar, insanların başlarına gelen olaylar hakkında yaptıkları yüklemelere dayanmaktadır. Buna göre fazla mutluluk getiren durum; iyi olayların içsel ve istikrarlı faktörlere dayandırılmasıdır. İyi olarak algılanan olaylar da, yapılan yüklemelerden bağımsız olarak mutluluğa yol açmaktadır (Diener, 2009, p. 43). Olumlu yaşam olaylarının bilişsel öğelere yüklenmesi durumunda, beraberinde daha fazla mutluluk getireceği beklentisi mevcuttur (Aslan-Gördesli, 2017, s. 16).

Mutluluğa yönelik genel bilişsel yaklaşım, hafızadaki çağrışım ağlarıyla ilgilidir. Buna göre, insanlar mevcut duygusal durumlarıyla duygusal olarak uyumlu anıları hatırlamaktadırlar. İnsanların zengin ve olumlu bir çağrışım ağı veya sınırlı ve negatif bir çağrışım ağı geliştirebileceklerine yönelik araştırma sonuçları mevcuttur. Bu bağlamda ağırlıklı olarak pozitif bir çağrışım ağına sahip bireyler, daha çok sayıda olaya olumlu bir şekilde tepki vermeye meyillidirler. Ayrıca bireysel çağrışım ağlarının, yeni çağrışımların etkisi konusunda az ya da çok geçirgen olabileceği belirtilmektedir. Bununla ilişkili bir başka teori, klasik olarak şartlandırılmış bir duygulanım durumunun ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Araştırmalar, duygusal mutluluğa yönelik koşullanmanın, bireysel direnç üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Mutluluğa koşullanma ile Zajonc'un duyuşsal tepkileri uyaranların bilişsel değerlendirmeden bağımsız ve daha hızlı gerçekleştiğine dair iddiası ile örtüşmektedir. Koşullandırma ve bellek ağlarının bilinçli bir müdahale olmaksızın işlev görebileceği gibi, duygusal çağrışımlara bilinçli bir yön verilebileceği de ifade edilmektedir. Norman Vincent Peale ve konuyla ilgilenen diğer bazı yazarlar tarafından olumlu düşünce ile öznel iyi oluş arasında bağlantı kurulmaktadır (Diener, 2009, p. 44). Ayrıca dünyayla olumlu ilişkiler kurmayı ifade eden *Pollyanna ilkesi* ya da *Pollyannacılık* kavramı literatürde yer almaktadır (Matlin & Gawron, 1979, p. 411).

Son olarak, iyi oluşu psikoloji ve iktisat bilimlerinin kesişiminde ele alan iki teoriden ayrıca bahsetmek mümkündür. Bunlar dinamik denge teorisi ve sosyal üretim işlev teorisidir.

2.2.12. Dinamik Denge Teorisi

Headey ve Wearing (1989) tarafından geliştirilen; kişilik, yaşam olayları ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin dinamik bir hesabını içeren "*Dinamik Denge Teorisi*"ne (*Dynamic Equilibrium, DE*) göre, sosyal geçmiş, kişilik özellikleri ve sosyal ağları içeren istikrarlı özellikler stok (sermaye hesabı); yaşam olaylarından kaynaklanan doyum ve acılar ise ruhsal gelir akışıdır (cari hesap) (Headey & Wearing, 1991, p. 49). Teoride stok düzeyi ve ruhsal gelir akışı gibi iktisadi terimler ile birçok birey için öznel iyi oluşun istikrar gösterdiği savunulmaktadır (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 34-36).

Esasen sabit nokta olarak adlandırılan teori, dinamik denge teorisini de kapsamaktadır (Headey, 2006, p. 369). Ancak dinamik denge teorisinde geleneksel refah ekonomisi ile modern sosyal psikoloji birlikte değerlendirilmekte ve bileşenler yeniden formülize edilmektedir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 34-36). Headey'e (2006) göre, dinamik denge teorisini anlamak için ekonomideki insan sermayesi teorisi ile karşılaştırmak gerekmektedir. Dinamik denge teorisinde yer alan iki temel gözlem; bazı insanların ısrarla diğerlerinden daha mutlu olduğu ve aynı yaşam olayları ve deneyimlerin aynı insanların başına gelmeye devam ettiği yönündedir. Sürpriz bir sonuç olarak değerlendirilen ikinci tespit, bireylerin dinamik bir dengede olabilecekleri ile açıklanmaktadır (p. 371-371).

Bireylerin memnun edici ve üzücü olayları yaşama dengesine odaklanılan teoride, her bireyin bu olayların bileşimini sunan (ve yaşam sürecinde tekerrür eden) kendisi için normal bir denge örüntüsü mevcuttur. Dolayısıyla olumlu ve olumsuz olaylar, denge örüntüsünden saptığı ölçüde öznel iyi oluşu etkileyecektir. Öznel iyi oluşu normal denge düzeyine getirmeye yardımcı olan unsur ise kişilik özellikleridir (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 34-36).

2.2.13. Sosyal Üretim İşlevi Teorisi

Psikoloji ve iktisat teorilerinin güçlü yanlarını bütünleştiren (Ormel, Lindenberg, Steverink & Verbrugge, 1999, p. 61), rasyonel seçim yaklaşımından etkilenen ve Lindenberg tarafından ileri sürülen "*Sosyal Üretim İşlevi Teorisi*"ne (*Social Production Function, SPF*) göre, bireyler için kaynaklar ve sınırlamalar mevcuttur (van Bruggen, 2001, p. 71). Bireyler bu koşullarda kendi iyi oluşlarını kendileri üretmektedir. Buna göre, mevcut bilgiler en uygun yolları değerlendirmek için sınırlı olduğunda, bireyler en uygun yolları seçen etkin birer temsilciye dönüşür (active agent) (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 38-39).

Bu bağlamda iki evrensel hedef, dürtü ve konforu kapsayan fiziksel iyi oluş ve statü ile davranışsal onay ve sevgiyi kapsayan sosyal iyi oluş olarak ele alınmaktadır. Söz konusu içerikler birinci dereceden araçsal hedefler olarak değerlendirilmektedir. Teoride nihai hedefler en üstte, araçsal hedefler ise alt seviyelerde olacak şekilde hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Hiyerarşide alt seviyelerde üretim işlevi bağlama özgü hale gelir. Birey, daha üst seviyedeki bir amacı gerçekleştirmek için gerekli kaynaklardan yoksun olduğunda, bu kaynakların üretimi başlı başına araçsal bir amaç haline gelebilir. Teoride ikâme mekanizmaları da önemli bir özellik sunar. Hiyerarşinin üst seviyelerinde sınırlı ikâme edilebilirlik söz konusudur. Nitekim fiziksel ve sosyal iyi oluş, genel iyi oluşun üretiminde yalnızca bir dereceye kadar birbirinin ikâmesi olabilir. Diğer bir ifade ile, genel öznel iyi oluş için her zaman bir miktar fiziksel ve sosyal iyilik gerekli görülmektedir. Aynı durum birinci dereceden araçsal hedefler için de geçerlidir. Örneğin; sevgi, davranışsal onay veya statü ile ikâme edilebilse bile, sosyal refah için her zaman asgari düzeyde bir sevgi gereklidir. Alt düzey hedefler arasında ise genel ikâme edilebilirlik olduğu varsayılır. İkâme, alternatif hedeflerin göreli maliyetine bağlıdır. Örneğin, statü elde etme fırsatları azaldığında, bireylerin sevgi üretimini ve davranışsal onayı üretmesi nispeten daha kolay olabilir. Teorinin bir diğer özelliği ise, alternatif üretim faktörlerinin ne ölçüde işlevsel olduklarına bakılarak verimliliğinin değerlendirilmesidir ve bu bağlamda en verimli üretim araçları çok işlevli faaliyetlerdir (van Bruggen, 2001, p. 71-72).

Yaklaşım ve teorilere yönelik açıklamalardan sonra yaklaşım ve teorilerin bir ya da birden fazlasının değerlendirmelerde kullanılabildiğini belirtmekte fayda bulunmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallık Ulusal İstatistik Ofisi (Office for National Statistic, ONS) iyi oluşu ölçmek için şu yaklaşımlardan yararlanmaktadır:

- Bireylerden geçmişe giderek kendi yaşamları üzerine düşünmeleri ve genel yaşantıları ya da yaşamlarının belirli yönleri hakkında bilişsel bir değerlendirme yapmalarının istendiği *değerlendirici yaklaşımı,*

- *Ödomonik yaklaşım*,

- Bireylerin günlük iyilik halini yakalamak için kısa bir zaman diliminde bireylerin olumlu ya da olumsuz deneyimlerinin ölçülmeye çalışıldığı *deneyim yaklaşımı*.

ONS'nin öznel iyi oluş sorularından değerlendirici yaklaşım çerçevesinde "genel olarak, bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" sorusu, ödomonik yaklaşım çerçevesinde "genel olarak, hayatınızda yaptığınız şeylerin ne ölçüde değerli olduğunu düşünüyorsunuz?" sorusu, deneyim yaklaşımı çerçevesinde ise "dün genel olarak ne kadar mutlu hissettiniz?"

ve “dün genel olarak ne kadar endişeli hissettiniz?” soruları yöneltilmektedir (Gumber & Owen, 2014, p. 6-7).

Nitekim araştırılacak konunun niteliği, kapsamı ve önceliği çerçevesinde; söz konusu yaklaşım ve teorilerin bir ya da daha fazlasının rehberliğinden faydalanabilmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAŞAM KALİTESİNE YÖNELİK GÖSTERGE VE ENDEKSLER

Yaşam kalitesi kavramına dair teorik açıklamalar önemli olmakla birlikte, yaşam kalitesi kavramının işlevsel hale getirilmesi de önem arz etmektedir. Bu amaçla yaşam kalitesi gösterge setleri ve endeksleri tasarlamak gerekmektedir ve konuya dair çok sayıda çalışma mevcuttur (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

Yaşam kalitesine yönelik uluslararası araştırmalarda yaşamı, üzerinde ayrı ayrı çalışılan birkaç alana bölme eğilimi olduğu görülmektedir. Bölünmüş alan odaklı araştırma yöntemlerine dayalı ve indirgemeci yaklaşımların; yapısı itibariyle karmaşık, büyük ölçekli ve çok disiplinli yaşam kalitesi olgularının analizinde başarısız olduğu ifade edilmektedir. Ancak, her bir alt sisteme ayrı ayrı odaklanmak yerine, neden-sonuç zincirlerinin farklı alt sistemleri arasındaki etkileşim ve geri bildirim mekanizmalarına sahip sistem odaklı bir analize dayanan bütüncül yaklaşımların ümit vadettiği belirtilmektedir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 861).

Bu amaçla neden-sonuç ilişkilerine zemin oluşturması için yaşam kalitesine konu olabilecek temel göstergelerin belirli bir sistematik dâhilinde tasnif edilerek ele alınması önem arz etmektedir.

3.1. Yaşam Kalitesi Göstergeleri

Yaşam kalitesinin, bir kalite göstergesi olan ISO (International Organization for Standartization) ve benzerleri gibi bir standardı olması beklenebilir, ancak net çizgiler ile tanımlanması zorluklar içermektedir. Zira yaşam standardı göstergelerini çeşitlendiren unsur "insan" unsurudur. Dolayısıyla göstergeler esasen birer proje niteliğindedir.

Literatürde yer alan gösterge projelerinin sayısı oldukça fazladır. Sirgy (2011) çalışmasında, bazı göstergelerin dergilerde, büyük çoğunluğunun ise kişisel internet sitelerinde yer aldığı belirtilmektedir (p. 1-2). Sirgy (2011), yapılar arası bağlantıların belirtilmesi ve söz konusu yapının netleştirilmesi için, yaşam kalitesi gösterge projelerinin daha da geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır (p. 18).

Çok boyutlu karakteristiğine rağmen kolay olmasa da yaşam kalitesi göstergelerinin dikkatle belirlenmesi son derece önemlidir. Zira söz konusu göstergelere dayalı özel politikaların oluşturulması ve kararların alınması; özellikle kriz dönemlerinde durumlarının kötüleşmesine bağlı olarak en ağır yükü taşıması beklenen gruplar için uygulanabilir olması gerekmektedir. Dolayısıyla birkaç faktörün bir arada ele alınması gerekmektedir (Zavras et al., 2020, p. 46).

Yaşam kalitesine dair göstergelerin sınıflandırılmasında birden çok kademe ya da tercih söz konusudur. Bu çalışma kapsamında göstergelerin sınıflandırılması iki kademede incelenecektir. İlk kademe bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel göstergeler tasnifidir. İkinci kademe ise, göstergelerin nesnel (objektif) ve öznel (sübjektif) tasnifidir.

Genel itibariyle yaşam kalitesini ilgilendiren konuların dört ana grup altında ele alındığı söylenebilir. Bunlar psikolojik iyi oluş, fiziksel iyi oluş, sosyal ve bireysel iyi oluş ve maddi (ekonomik) iyi oluştur. Bu ana temaların pek çok alt boyutu mevcuttur. Örneğin *psikolojik bağlamda*; akıl sağlığı, anksiyete, dinlenme, meşguliyet, yaşamın anlamı, oto kontrol, sosyal izolasyon, duygusal tepkiler, bir işi tamamlama, mutluluk, doyum ve faydalı olma konuları ele alınabilmektedir. *Fiziksel bağlamda;* işlevsel yeterlilik, hareket, aktiviteler, iştah, yorgunluk, zindelik, hastalık algısı, sağlıkta değişim ve tedavi konuları ele alınabilmektedir. *Sosyal ve bireysel bağlamda;* bireyi destekleyen kişiler, eş, dost, arkadaşlık, mahremiyet, sosyal aktiviteler, bireyin çevresi tarafından kabul görmesi, öğrenme, çalışma durumu, bireyin kendisine ve yaşama dair algıları konu edilebilmektedir. *Ekonomik bağlamda* ise barınma durumu, gelir ve iş güvencesi, konut, sağlık sigortası ve geleceğe ilişkin güven hisleri ele alınabilmektedir. Bu alt boyutlara evlilik, aile hayatı, komşuluk, milliyet, eğitim ve benlik duygusu gibi konular da eklenebilmektedir.

DSÖ, fiziksel sağlık, psikolojik sağlık, sosyal ilişkiler, bağımsızlık düzeyi, çevresel unsurlar ve maneviyata dair göstergeleri ele almaktadır. (Kandroodi, 2017, s. 23-24). OECD'nin iyi oluş hakkındaki özet raporuna göre, kapsama alınan temel göstergeler; barınma, gelir ve servet, iş ve kazanç, sosyal bağlar, eğitim ve beceriler, çevresel kalite, sivil katılım ve yönetim, sağlık, öznel iyi oluş, kişisel güvenlik, iş ve yaşam dengesidir (OECD, 2011, p. 37). OECD'nin, öznel iyi oluşun ölçülmesindeki tasnifi ise dört başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar; *demografik göstergeler* (yaş, cinsiyet, medeni durum, aile tipi, çocuk sayısı, hane boyutu ve coğrafi bilgi), *maddi durum* (hanehalkı geliri, tüketim, yoksunluk, hane kalitesi), *yaşam kalitesi* (istihdam, sağlık, eğitim/ beceriler, iş-yaşam dengesi, sosyal ilişkiler, sivil katılım/yönetim, çevresel kalite, bireysel güvenlik) ve *psikolojik ölçütler*dir. Psikolojik ölçütler; bireylerin hayatlarını değerlendirirken veya duygularını bildirirken kullandıkları referans çerçevesinin bir parçasını oluşturan gelecekle ilgili istek (aspirations) ve beklentileri olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2013, p. 16).

Frijns (2010), yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri "mikro sosyal yaşam alanları" ve "makro sosyal yaşam alanları" olarak iki başlık altında ele almaktadır. *Mikro sosyal yaşam alanları*; gelir, öznel sağlık durumu, eğitim, din, sosyal destek, medeni durum, işle ilişkili (istihdam durumu, iş sözleşmesinin türü, iş tatmini gibi) koşullar olarak sıralanmaktadır.

Makro sosyal yaşam alanları ise ulusal refah, refahtaki büyüme, ekonomik eşitsizlik, sosyal harcamalar, sağlık hizmetlerinin sunumu, siyasal özgürlük ve iyi yönetişim olarak sıralanmaktadır. Yaşam beklentisi, bebek ölüm oranları, hükümet güvenilirliği, örgütlenme özgürlüğü, siyasi kurumlardan duyulan memnuniyet ve refah sisteminin güvenilirliği de yaşam memnuniyetinin geçerli belirleyicileri olarak değerlendirilmektedir. Makro sosyal yaşam alanları, kişisel değer ve yorumlar için geçerli olan faktörlerin aynı zamanda bir bütün olarak toplumla ilgili olduğu fikrine dayanmaktadır. Nitekim ülke düzeyindeki özellikler ile bireysel düzeydeki özellikler etkileşime sahiptir. Örneğin ülke düzeyinde maddi koşullar sağlandığında bu koşulların bireysel iyi oluş ya da yaşam tatmini algısı üzerindeki etkileri azalmakta, bireyler maddi olmayan konulara daha fazla vurgu yapmaktadırlar. Tam tersi bir durumda ise maddi konulara verilen önem artmaktadır. Bu gerekçelerle, iktisadi açıdan yoksun bölgelerde yaşayan bireylerin zengin bölgelerde yaşayan bireylere göre yaşam doyumu üzerinde, devlet yapılarına ve diğer makro-sosyal alanlara yönelik algılarının daha büyük bir etkiye sahip olması beklenmektedir (p. 10-23).

Frey ve Stutzer (2020), mutluluğun göstergelerini "demografik özellikler ve kişilik özellikleri", işsizlik, enflasyon, gelir gibi "mikro ve makroekonomik unsurlar" ile "kurumsal ve yasal koşullar" olarak üç ana başlı altında ele almaktadır (p. 919).

Nyqvist ve arkadaşları (2013), yaşam kalitesi, mutluluk ve yaşam tatminini bir arada ele aldıkları çalışmalarında göstergelerini *mikro* (aile, arkadaşlar), *mezzo* (mahalle) ve *makro* (toplum) seviyelerde çeşitli sosyal bağlamlar çerçevesinde belirlemişlerdir (p. 398).

Jenaro ve arkadaşları (2005), bireylerarası yaşam kalitesi alanlarının ve göstergelerinin kültürlerarası değerlendirmesini gerçekleştirdikleri çalışmalarında gösterge olarak duygusal iyi oluş, kişilerarası ilişkiler, maddi iyi oluş, kişisel gelişim, fiziksel iyi oluş, özerklik, sosyal içerme ve haklar konularını ele almışlardır (p.737).

Literatürdeki örneklerden görüldüğü üzere bakış açısına göre göstergeleri seçmek, tasnif etmek, birbirleri ile etkileşimleri içerisinde ele almak ve çalışmanın içeriğine göre bazılarını ön plana çıkarmak veya yenilerini eklemek mümkündür.

3.1.1. Bireysel, Sosyal, Ekonomik ve Örgütsel Tasnif

Yaşam kalitesi bağlamında hem maddi unsurlar hem de maddi olmayan diğer tüm unsurlar hakkında elde edilecek bilgiler değerlendirmeler için önem arz etmektedir (OECD, 2013, p. 148). Yaşam kalitesi kavramında kişisel refah fikri, refahın gelirle olan sıradan ilişkisinin ötesine geçen bir çerçevede ele alındığından; birbiriyle ilişkili ancak ayrı iki kavram söz

konusudur. Bunlar, bireysel yaşam kalitesi ve sosyal yaşam kalitesidir (Malkina-Pykh-Pykh, 2008, p. 861). Keza yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin sayısı da oldukça fazladır.

Sosyal yaşam kalitesi bireysel yaşam kalitesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin bazı bireyler daha iyi bir toplumda yaşadıklarında kendilerini öznel olarak daha iyi hissederler. Ancak bu durum, sosyal yaşam kalitesini sürdürmenin gerekçesi olarak değerlendirilmemelidir. Keza bireysel yaşam kalitesi de sosyal yaşam kalitesine katkıda bulunabilir. Örneğin bir toplumda yaşayan bireylerin çoğu stres altındaysa veya boşanmalar artmış ise doğal yaşam alanlarının korunmasının ya da eşitsizliğin ortadan kaldırılmasının iyi veya sağlıklı bir topluma işaret ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak sosyal yaşam kalitesinin bireysel yaşam kalitesine olumlu etkisinin bireyler tarafından hissedilmesi halinde; örneğin, toplumla özdeşleşme veya vatandaşlık hissinin kuvvetlenmesi gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkabilir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 854).

Ancak yaşam kalitesi göstergeleri bireysel ve sosyal faktörlerle sınırlı değildir. Bu faktörlere ek olarak ekonomik ve örgütsel faktörlerden de bahsedilmektedir (Genç, 2011, s. 11). Kuşkusuz, 360 derece değerlendirmeye uygun bir konu olan yaşam kalitesinde, ilgili her faktörün etki ve etkileşiminden bahsetmek mümkün olacaktır.

Bu bağlamda aşağıda bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel göstergelerden çalışmalarda sıklıkla başvurulanlar sınıflandırılacaktır. Ancak göstergeler söz konusu dört başlık altında ele alınanlarla sınırlı olmayıp, konuya göre başka göstergelerin eklenmesi veya birlikte ele alınacak göstergelerin farklı bileşimler sergilemesi de mümkündür. Yine belirtmek gerekir ki; her bir gösterge diğer göstergelerle etkileşim içinde girift bir ilişki sergileyebilir. Dolayısıyla hangi sınıflandırmaya ait olursa olsun bir göstergenin diğer bir gösterge ile etkileşimi mümkündür ve bazen de kaçınılmazdır.

3.1.1.1. Bireysel Göstergeler

Yaşam kalitesi bağlamında önemli bir veri kaynağı bireyin kendisi ile ilgili göstergelerdir. Bireysel göstergeler temel olarak cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim ve beceriler, sağlık, kişilik özellikleri, manevi değerler olup niteliği itibariyle demografik verileri de içermektedir.

3.1.1.1.1. Cinsiyet

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden ilki cinsiyettir. Objektif yaşam kalitesi değerlendirmelerinde yaşam kalitesi ile cinsiyet arasındaki bağlantı oldukça aşikârdır. Az gelişmişlik ve gelişmişliğin ayırt edici unsurları, özellikle eğitim ve istihdam alanında cinsiyet bağlamındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Kadınların isteyerek veya istemeyerek

çalışmamaları durumunda veya meslekteki mevkilerinin ücretsiz aile işçiliği ile sınırlı kalması durumunda; kadınların yaşam kaliteleri etkilenebilmektedir. Çalışan kadınların yaşam kalitesinde ise iş-yaşam dengesini/uyumunu sağlayabilmeleri her zaman mümkün olmamaktadır. Eğitim düzeyinin düşük olması da işsizlik, kadın istihdamı ve gelir düzeyine bağlı diğer unsurlar çerçevesinde kadınların yaşam kalitesi üzerinde etkide bulunabilmektedir. Yaşam kalitesi araştırmalarında sübjektif bağlamda cinsiyet değişkeninin etkileri ise; bölge, yaş veya sosyo-ekonomik çevredeki değişiklikler sebebiyle aynı olmayabilir (Aydıner Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 139).

Nitekim öznel iyi oluşta ve yaşam memnuniyetinde cinsiyetin etkisinin Batı toplumlarında oldukça az olduğu belirtilmektedir. Ancak kişilerin kimliklerini oluşturan bir cinsiyete özgü ya da her iki cinsiyet tarafından da benimsenebilen duygu farklılıklarının farklı sonuçlara sebebiyet verebileceği de belirtilmektedir. Nitekim pozitif ve negatif duygular bağlamında cinsiyete bağlı farklar görülebildiği belirtilmektedir. Ancak bu durumda da negatif duyguların dile getirilmesi ya da getirilmemesi bağlamında cinsiyet farkları ortaya çıkmaktadır (Maluka, 2004, p. 25-26).

3.1.1.1.2. Yaş

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri yaştır. Yaşam kalitesi çalışmalarında yaş; gençlik, orta yaş, yaşlılık gibi dönemsel olarak ele alınabilen bir değişkendir; ancak yaşa bağlı emeklilik gibi belirli durumların tüm yaş gruplarını kapsamayacağı unutulmamalıdır. Yaşam kalitesi çalışmalarında sıklıkla ileri yaşlardaki bireyler ele alınmaktadır. Zira sağlık, rol ve statü kaybı, gelirdeki azalma, yalnızlık, sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi unsurların etkileriyle yaşam kalitesi yaşlı bireylerde daha belirgin bir biçimde azalabilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 139-140). Bununla birlikte Batı literatürüne yönelik bazı çalışmalarda yaşam memnuniyetinin sıklıkla yaşla arttığı (veya en azından mutlak bir düşüş gerçekleşmediği) ve bu durumun uluslararası çalışmalarla da desteklendiği belirtilmektedir. Ancak yaş ilerledikçe ruhsal anlamda bazı düşüşler yaşandığı yönünde aksi bulgular da mevcuttur. Yine de bazı yaşlı bireylerin yeni koşullara adapte olabildiği ve hedeflerini yenileyebildiği belirtilmektedir (Maluka, 2004, p. 27-28). Nitekim Diener ve arkadaşlarına göre; gençliğin öznel iyi oluşun ön koşulu olarak değerlendirilmesinden vazgeçilmiştir (Diener, Suh, Lucas & Smith, 1999, p. 276).

Bireylerin yaşlanma sürecine yönelik farklılaşan tepkileri, mutluluğu doğrudan etkileyebilmektedir. Mutluluğun orta yaşa kadar olan azalma eğiliminin, orta yaştan yaşlılığa doğru yükselme eğilimine girebildiği belirtilmektedir. Bu durum, yaşla birlikte bireylerin

ustalık ve bağımsızlığındaki artış ile izah edilmektedir. Diğer olası sebepler ise önemsiz şeyleri düşünmekten vazgeçmek, sahip olunanlar için minnet duymak, statü ve para gibi maddi unsurların mutluluk getirmediğine yönelik farkındalık olarak değerlendirilmektedir (Taş, 2020, s. 114).

Her yaş grubunu çevreleyen konular farklılaşabilmektedir. Örneğin özellikle aile, öğrenme ve eğitim kurumlarıyla ilgili olarak çocukluk dönemi ve gençlik dönemi de yaşam kalitesi çalışmalarında konu edilmektedir. Kuşkusuz her yaşın yaşam kalitesi üzerinde etin olabilecek avantaj ve dezavantajları vardır. Örneğin gençlikte zaman bir avantaj, gelir düzeyi bir dezavantaj olabilir. Yaşlılıkta ise durum tersine dönebilmektedir. Yine de yaş ile diğer göstergeler arasındaki bileşim farklı sonuçlar ortaya koyabilecektir.

3.1.1.1.3. Medeni Durum

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri medeni durumdur. Medeni durum, evli veya bekâr, dul veya boşanmış olan bireyler açısından yaşam kalitesinin değişimini beraberinde getirebilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 140). Çocuklar varsa ailedeki çocukların sayısı, yaşları ve çocuklarla olan ilişkiler de medeni durum ve aileyle ilgili bir gösterge olabilmektedir (OECD, 2013, p. 146).

Ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışmalarda genellikle evlilik ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin olumlu olduğu ileri sürülmektedir (Frijns, 2010, p. 17). Buna göre evli insanlar; hiç evlenmemiş, boşanmış, ayrılmış veya dul bireylere göre daha fazla mutluluk bildiriminde bulunmaktadır. Evlilik ve iyi oluş arasındaki ilişki, yaş ve gelirden bağımsız olarak değerlendirildiğinde bile önemli ölçüde ilişkili görünmektedir. Evliliğin kalitesi, etkileşim düzeyi, duygusal ifade gücü, rol paylaşımı gibi değişkenler, tatmin edici evliliğin ve dolayısıyla yaşam doyumunun bir göstergesi niteliğindedir (Maluka, 2004, p. 32-33). Ayrıca evli bireylerin evli olmayanlara göre ek zihinsel faydalarının ve fiziksel avantajlarının olduğu (Frijns, 2010, p. 17), evli olmanın sosyal ve ekonomik açıdan bireyi güçlendirdiği, yalnızlık algısını ortadan kaldırdığı ve yaşam kalitesini önemli ölçüde arttırdığı belirtilmektedir. Hususi olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde medeni durumun dul/boşanmış olmasının yaşam kalitesini son derece düşürdüğü belirtilmektedir. Dul ya da boşanmış kadınların, dul ya da boşanmış erkeklere nazaran yüksek düzeylerde yoksulluk riskine ve dışlanmaya maruz kaldıkları, artan sorumluluk, depresyon ve anksiyete ile birlikte yaşam kalitelerinin düştüğü ifade edilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 140). Nitekim evliliğin saygınlığını sürdürdüğü toplumlarda boşanma çoğu zaman stres kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Boşanma, sonuçları, üzerinden geçen süreye göre değişim gösterse

de; farklı kişilik özelliklerine göre farklı boyutlarda hissedilse de, genellikle olumsuz etkilere sahip bir gösterge olarak değerlendirilmektedir ve kadınların boşanmadan daha çok etkilendiği belirtilmektedir. Nitekim evliliğin sona ermesi duygu durumlarında, öznel iyi oluşta ve genel olarak işlevsellikte olumsuz değişimler meydana getirebilmektedir (Soylu, 2018, s. 82-83).

Medeni durum bağlamında yaşam kalitesini sadece cinsiyet değil yaş da etkileyebilmekte, dul ve bekâr yaşlıların yaşam kalitesinde ciddi anlamda bir düşüşe sebep olabilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 140). Bunun yanı sıra yüksek kazanç potansiyelinin kadınların mali özerkliğini ve bağımsızlığını teşvik ederek, evlenmeye yönelik hissedilen baskıyı azaltacağı da ileri sürülmektedir (Frijns, 2010, p. 17-18).

3.1.1.1.4. Eğitim ve Beceriler

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri eğitim ve becerilerdir. Nitekim insanların gelişimleri için en temel ihtiyaçlarından biri eğitimdir. Bu temel ihtiyaç bireysel refah düzeyi üzerinde kuvvetli bir etkiye sahiptir (OECD, 2011, p. 24). Eğitim ile istihdam ve işin niteliği arasındaki ilişki, genel itibariyle eğitim düzeyi ile izah edilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 141). OECD'nin (2011, p. 24) iyi oluş hakkındaki özet raporuna göre, iyi eğitimli bireylerin daha nitelikli işler bulma ve daha yüksek ücret alma (dolayısıyla daha yüksek düzeyde gelir elde etme) konusunda avantajları mevcuttur ve daha uzun yaşadıkları, daha iyi bir sağlık durumu bildiriminde bulundukları, daha az kronik hastalık ve sakatlık bildirdikleri belirtilmektedir. Bu bağlamda daha iyi sosyal imkânlar ve daha yüksek yaşam kalitesi iyi bir eğitime eşlik eden unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 141). Ancak iş bulma ve yüksek ücret alma konusunda yorum yaparken, yapısal ve sistemsel bir sorun alanı olarak emek piyasalarının koşulları da değerlendirilmelidir. Keza iyi eğitim almış bireyler de zaman zaman işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Eğitimi uzun yaşamın bir belirleyicisi olarak görmek de oldukça genelleştirilmiş bir yorumdur.

Yine OECD'nin (2011) iyi oluş hakkındaki özet raporuna göre iyi eğitimli bireyler siyasal alanda ve yaşadıkları toplumda daha aktif olarak yer almakta, daha az suç işlemekte ve daha az sosyal yardım almaktadırlar (p. 24). Çevreye olan duyarlılık ve olumlu beşeri ilişkiler de eğitimin bireysel ve sosyal açıdan olumlu katkıları arasında sayılmaktadır (Türe, 2019, s. 316). Nitekim toplum bir bütünlük içinde ele alındığında, eğitimin olumlu etkileri daha görünür olmaktadır (OECD, 2011, p. 24). İyi eğitimli bireyler üretken oldukları takdirde; daha yüksek GSYİH, daha yüksek vergi gelirleri ve daha düşük sosyal harcamalar ile ilişkilendirilmektedir (Türe, 2019, s. 316).

Batı literatürüne yönelik araştırmalarda düşük gelirli bireyler ve düşük gelirli ülkeler için eğitim ve öznel iyi oluş arasında daha büyük bir korelasyonun varlığından söz edilmektedir.

Bu bağlamda eğitim, daha geniş bir çerçevede boş zaman meşguliyetleri oluşturmakta ve bu durum diğer mutluluk kaynaklarıyla sonuçlanabilmektedir. Benzer şekilde eğitim, gelir düzeyini ve sosyal statüyü de geliştirebilmektedir (Maluka, 2004, p. 29). Beceriler de benzer gerekçelerle eğitimle birlikte çapraz sınıflandırmaya uygun ve öznel iyi oluşla ilgili bir değişken olarak ele alınabilmektedir (OECD, 2013, p. 149).

3.1.1.1.5. Sağlık

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri sağlıktır. Sağlıkla ilgili yaşam kalitesi, daha geniş bir yaşam kalitesi kavramının bir boyutunu oluşturmaktadır (Maditinos, Papadopoulos & Prats, 2014, p. 520). İnsan sağlığı, yaşamının en değerli yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2011, p. 20). Bu gerçeklik sebebiyle sağlık, refah düzeyini belirleyen en önemli bileşen olarak tasavvur edilmektedir (Türe, 2019, s. 316). Nitekim son dönemlerde yaşanan salgın gibi durumlar toplumsal bağlamda bir sağlık sorununa; kamu sağlığı bağlamında ise bir refah sorununa işaret etmektedir. Bireyin sağlık durumu, emeğini arz edebilmesi açısından oldukça önemlidir (Alpar, 2020, s. 173). Keza birçok ülkede yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, bireylerin yaşam koşullarını sürekli olarak etkileyen faktörlerin başında sağlık ve iş gelmektedir (OECD, 2011, p. 20).

Yaşam kalitesinin önemli bir bileşeni sağlığa dayalı fiziksel, psikolojik ve sosyal unsurlardır. Bu unsurların sağlıkla doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı pek çok bileşeni bulunmaktadır. Zira bireylerin gündelik işlerini kendi başlarına yeterli bir biçimde yerine getirebilmeleri oldukça önemlidir. Sağlıkla ilgili göstergelerden nesnel olanlar; sağlık güvencesi/sigortası, yürüme, merdiven çıkma gibi fiziksel mukavemet gerektiren aktiviteler, günlük yaşam aktiviteleri ve öz bakım yeterlilikleridir. Öznel göstergeler ise; bireyin sağlığa dayalı fiziksel, psikolojik ve sosyal durumlarına dair kendi değerlendirmeleridir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 141-142).

Nitekim öznel iyi oluş ile ilişkilendirilen fiziksel ve zihinsel sağlık (OECD, 2013, p. 148), sosyal bağlam ile ilişkilendirilerek de değerlendirilebilmektedir. Helliwell ve Putnam, Dünya Değerler Anketi ile neredeyse ulusal temsil kabiliyeti olan ABD ve Kanada anketlerinden elde edilen büyük veri örneklerini inceleyerek; sağlıkla ilgili öznel değerlendirmelerin sosyal bağlamını ele almışlardır. Buna göre, sosyal sermaye birçok bağımsız kanal aracılığıyla ve farklı biçimlerde öznel iyi oluşla güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Örneğin; evlilik ve aile, arkadaşlar ve komşularla bağlar, dini ve topluluk bağları, işyeri bağları, bireysel ve toplu sivil katılım, güven ve güvenilirlik hem doğrudan hem de sağlık üzerindeki etkileri yoluyla, mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile bağımsız ve sağlam bir şekilde ilişkilidir (Helliwell & Putnam, 2004, p. 1435).

Sağlık göstergesi iş-yaşam dengesi ile de ilgilidir. İş hayatına yönelimleri fazla olan bireylerin sağlık sorunları yaşamaları ve sosyal bağlarının zarara uğraması söz konusudur. Diğer yandan özel hayata yönelimleri fazla olan bireyler de kendilerini memnun edecek bir yaşamı sürebilmek için yeterli kazancı elde edememektedirler (Türe, 2019, s. 316).

3.1.1.1.6. Kişilik Özellikleri

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri kişilik özellikleridir. Bireylerin kişilik özellikleri pek çok faktöre göre değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim tecrübeler, diğer insanlarla ilişkiler, iş ilişkileri, kişilik testleri gibi vasıtalarla bireylerin kendi kişilik tiplerini, kişisel özelliklerini ve diğer insanların kişisel özelliklerini fark etmeleri mümkündür. Ancak fark edilemeyen kişilik özellikleri olduğu gibi, kişilik özellikleri zaman içinde değişim potansiyeline de sahiptir. Bireyin şahsiyet inşasında etkin olan unsurlar da mevcuttur. Bunlar, psikolojik, ailevi, çevresel, iman/inanç gibi unsurlar olabilir (Can, 2020, s. 481).

Örneğin, sorumluluk, özerklik (Genç, 2011, s. 11), dışadönüklük, benlik saygısı (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 856) ve nevrotiklik birer kişilik eğilimi olup, öznel iyi oluş düzeylerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Diener, Oishi & Lucas, 2003, p. 403). Yaşam kalitesi kavramıyla ilintili olarak ele alınan mutluluk da (Genç, 2011, s. 11) bir kişilik özelliğidir. Sayısız olumlu sonucu bulunan mutluluk, bireyleri sorun üreten olmaktan çıkarıp, çözüm üreten bir kişilik özelliğine taşımaktadır. Nitekim toplum tarafından da sevilen mutlu insanların genel itibariyle kendilerini üzüntüye sevk edecek kıyaslamalardan kaçındıkları ve makul bir gerçeklik yaklaşımına sahip oldukları belirtilmektedir. Stres ve olumsuz duygusallığın getirdiği yıkıcı etkileri bertaraf edebilen mutlu insanların bağışıklık sistemi, sağlıkları ve yaşamları (Taş, 2020, s. 112) daha kaliteli olabildiğinden, bireysel, ailevi ve toplumsal düzeyde faydaları da daha yüksek olabilmektedir.

Kişilik tipi, bireylerin sorulara verdikleri cevaplar üzerinde etkin olarak, öznel iyi oluştaki değişimlerin önemli bir kısmını açıklayabilmekle birlikte; yaşam koşullarından bağımsız değildir ve yaşam koşuları uzun vadeli öznel iyi oluş düzeyini etkileyebilmektedir (Diener et al., 2003, p. 403). Kişiliğin, analizde kullanılan ana değişkenlerle ilişkili ya da ilişkisiz bir değişken (OECD, 2013, p. 150) olabileceği unutulmamalıdır.

3.1.1.1.7. Manevi Değerler

Yaşam kalitesi ile ilgili bireysel göstergelerden bir diğeri sahip olunan manevi değerlerdir. Manevi yaşam alanının; hayatın anlamı, umut ve iyimserlik konularında ciddi anlamda bir destek sağladığı belirtilmektedir (Taş, 2020, s. 114). Bilimsel çalışmalarda insanın önlenemez

bir biçimde inanan bir varlık olduğunu belirtilmektedir. Nitekim bir yaratıcıya duyulan iman; bireyin yaşamını anlamlı bir biçimde sürdürebilmesi, mutluluk duyması ve öz varlığını geliştirmesi bakımından bir ihtiyaç olarak kabul görmüştür (Can, 2020, s. 495-496).

Manevi değerler, bireysel düzeyde ve diğerkâmlık bağlamında toplumsal düzeyde etkilere sebep olabilmektedir. İman da söz konusu iki etkiye sahip unsurlardan biridir. Zira iman, sadece bireylerin iç dünyalarındaki dinginliği değil bir bütün olarak toplumu ve sosyal yaşantıdaki dengeleri etkiler. Bu bağlamda iman, sosyal, siyasal ve iktisadi yaşamı ve yaşam kalitesini kuşatan bir konumdadır (Can, 2020, s. 482).

Yukarıda sıralanan bireysel göstergelere ek olarak stres ve yaşam şeklinin de bireysel göstergeler arasında ele alındığı görülmektedir (Yetim, 2018, s. 4).

3.1.1.2. Sosyal Göstergeler

Yaşam kalitesi bağlamında sosyal göstergeler önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Etkili sosyal göstergelerin, bireysel veya toplumsal özellikler değişmediğinde istikrarlı olması, buna mukabil koşullar değiştiğinde ise dinamik olması önem arz etmektedir (Atkinson, 1982, p. 113). Bu bağlamda sosyal destek, sosyal içerilme, sosyal ilişkiler öncelikle önem arz etmektedir. Bununla birlikte boş zaman faaliyetleri, kültür, çevre ve şehir, güvenlik ve suç ile yaşam süresi beklentisi gibi unsurlar da sosyal göstergeler içinde değerlendirilmektedir.

3.1.1.2.1. Sosyal Destek, İçerilme ve İlişkiler

Yaşam kalitesi ile ilgili sosyal göstergelerden biri sosyal destek, sosyal içerilme ve sosyal ilişkilerdir. Sosyal ilişkiler, sosyal iletişim ve sosyal destek; yalnızlık deneyimi karşısında hem yaşam değerlendirmeleri hem de duygulanım üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu için öznel iyi oluşun en önemli itici güçlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2013, p. 149). Lu ve Gilmour (2004, p. 272), öznel iyi oluşa ulaştıran yolların belirli bir benlik görüşünden başladığını; sosyal ilişkilere duyulan inançlar ve sonrasında gerçek sosyal etkileşimlerde üretilen öznel deneyimler yoluyla ilerlediğini ve nihayetinde öznel iyi oluşa yol açtığını belirtmektedirler.

Sosyal bir varlık olarak insanlar, (aile, arkadaşlar, meslektaşlar gibi) diğer insanlarla temaslar kurmaktadır (OECD, 2011, p. 26). İnsanların söz konusu etkileşimler vesilesiyle daha mutlu, sağlıklı ve başarılı olduğu (Türe, 2019, s. 316); ilişkilerin sıklığı ve kalitesinin de iyi oluşun önemli bir belirleyicisi olduğu kabul edilmektedir. Başkalarıyla paylaşılan etkinliklerin daha tatmin edici olması, sosyal ağlar vasıtasıyla sağlanan maddi ve duygusal destek de bu bağlamda iyi oluş üzerinde etkindir. İlişkiler vasıtasıyla sağlanan güven düzeyi;

demokratik katılım, sağlık ve benzeri pek çok alanda yakın sosyal çevrenin ötesine geçecek daha geniş etkilere sahiptir (OECD, 2011, p. 26).

Bireyin ailesi, akrabaları, arkadaşlar ve komşular gibi insani ve sosyal ilişkileri (Eisenman et al., 2017, p. 127) ve iletişimi sosyal bir destek mekanizması ve içerilme sağlayarak yaşam kalitesini etkilemektedir. Söz konusu destek mekanizmaları yaşam doyumu, ait olma ve kendini gerçekleştirme zemininde muhtelif aktiviteler sunarak yaşam kalitesinin genişlemesine sebep olmaktadır (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 142).

Sosyal ilişkilerin duygusal ve koruyucu işlevleri bulunmaktadır ve sosyal refah için önem arz eder. Ancak arkadaşlıkların, dostlukların çoğunun insan hayatındaki rolü ve önemli benzersizdir. Arkadaşlık, diğer sosyal ilişkilerden farklı olarak arzu edilen bir duygusal bağlılık türü olarak değerlendirilmektedir. Arkadaşlıklar zaman zaman stres veya üzüntünün kaynağı da olabilirler. Ancak genel itibariyle bağlılık; duygusal desteklere erişim, yakın arkadaşlık, daha yakın ilişkiler olasılığı ve memnuniyet sunması dolayısıyla faydalıdır. Bir bireyin sosyal ağında daha fazla sayıda insanın olması önemlidir ancak, diğer insanlarla özellikle de arkadaşlarla olan ilişkinin kalitesi ve sıklığı daha fazla önem arz etmektedir (Eisenman et al., 2017, p. 128).

Arkadaşlık ya da dostluğun hangi zeminde gerçekleştiği, birlikte yapılan aktivitelerin türü ve çeşidi de ayrıca değerlendirmeye açık bir alandır. Benzer şekilde arkadaşlık ve dostluk kavramları arasında yoğunluk, anlayış, paylaşım, içtenlik, samimiyet, karşılıksız sunulması, çıkar ilişkisi içermesi/içermemesi ve benzeri konulardaki farkların mevcudiyeti de değerlendirmeye açıktır.

Bu bağlamda arkadaşlık, toplumsal, örgütsel ve bireysel çevre zemininde ayrı ayrı ele alınabilir. Örneğin; mahalle/yerleşim yeri odaklı, işyeri/istihdam odaklı, eğitim odaklı, boş zaman odaklı ve diğer arkadaş çevreleri söz konusudur. Arkadaşlığın oluştuğu zeminin yanı sıra bireyin iletişim kapasitesi, bilgi düzeyi, olumlu kişilik özellikleri de arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinde belirleyici olabilir (Eisenman et al., 2017, p. 129-139).

Bütün bu sosyal ilişkiler ve ağlar bireyin sosyal anlamda içerilmesi için önemli olmakla birlikte, bazen bireyler sosyal içerme için özel politikalara veya kararlara da ihtiyaç duyarlar. Özellikle dezavantajlı grupların sosyal hayata dâhil olmaları bağlamında ele alınan sosyal içerme politikaları (Genç & Çat, 2013, s. 369), yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi riskler karşısında bir çözüm sunmayı amaçlar ve başarısı ölçüsünde ilgili birey ya da grupların yaşam kalitesini etkiler.

3.1.1.2.2. Boş Zaman Faaliyetleri

Yaşam kalitesi ile ilgili sosyal göstergelerden bir diğeri boş zaman ve bu zamanlarda gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Bireylerin kendi istekleri çerçevesinde değerlendirdikleri televizyon izlemek, kite iletişim araçlarını kullanmak, gazete okumak (Maditinos, Papadopoulos & Prats, 2014, p. 521), kitap okumak, müzik dinlemek (Yetim, 2018, s. 4), dinlenmek ve eğlenmek gibi boş zaman faaliyetlerinin yaşam kalitesini artırdığı ifade edilmektedir. Ayrıca arkadaş ziyaretleri, açık hava etkinlikleri, spor aktiviteleri, kültürel faaliyetler ve hobiler de (Maditinos et al., 2014, p. 521) boş zaman faaliyetleri arasında yer almaktadır. Keşfetme, yenilenme gibi sonuçları olan bu faaliyetler, ülkeler ve kültürler arasında farklılık gösterdiği gibi yaş grupları arasında da farklılık gösterebilmektedir. Boş zaman faaliyetleri paraya endeksli olduğu ölçüde gelir düzeyi ile de ilgilidir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 144).

Ücretli emek, ücretsiz hane içi emek ile uyku, yemek ve kişisel bakım için harcanan zamanlar dışında kalan zamanları ifade eden boş zamanı, aktif boş zaman ve pasif boş zaman olarak değerlendirmek de mümkündür. Aktif boş zamanda fiziksel ve zihinsel enerji harcanacak faaliyetler söz konusu iken; pasif boş zamanda önemli miktarda fiziksel ve zihinsel enerji harcanmamaktadır (Maditinos et al., 2014, p. 519-521). Dolayısıyla boş zamanın aktif veya pasif olması da öznel değerlendirmeleri etkileyebilecektir.

Boş zamanın yaşam kalitesiyle ilişkisinin ölçümünde (bazı tesislerin kullanım sıklığı gibi) yer merkezli ve (boş zaman deneyimlerinden memnuniyet gibi) kişi merkezli göstergeler de belirlenmesi mümkündür. Bu bağlamda genel olarak kişi merkezli boş zaman memnuniyetinin yaşam kalitesinin iyi bir temsilcisi olduğu; sosyal aktivitelere daha sık katılan ve boş zamanlarından elde ettikleri psikolojik faydalardan daha fazla memnuniyet duyan bireylerin yaşam kalitesi algılarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Politikalar bağlamında boş zamanın değerlendirildiği tesislerin ve hizmetlerin sayısının artırılması veya niteliğinin geliştirilmesi ile bireysel yaşam kalitesinin otomatik olarak artacağı yönünde varsayımlar da söz konusudur (Lloyd & Auld, 2002, p. 43).

3.1.1.2.3. Kültür

Yaşam kalitesi ile ilgili sosyal göstergelerden bir diğeri kültürdür. Kültürel değişkenler, ortalama öznel iyi oluş düzeylerindeki farklılıkları açıklayabileceği gibi; daha da önemlisi, kültürün hangi değişkenlerin öznel iyi oluşu daha çok etkilediğini belirleyebilme özelliğidir. Her ne kadar toplumlar arasında öznel iyi oluş değerlendirmesi yapmak kolay olmasa da bir dereceye kadar kültürler arası geçirgenlikten bahsedilmektedir (Diener et al., 2003, p. 403).

Diener ve Suh (2000), kültürler arası pek çok farklılığa saygı gösterilebileceğini, ancak toplumların hastalıklı yönlerini fazlasıyla kabul ettiği gerekçesiyle kültürel göreceliği reddettiklerini belirtmektedirler. Bu bağlamda yaşam kalitesinin önemli bir bileşeni olan insan sağlığını ve mutluluğunu bir toplum hakkında yargıda bulunmak için iki iyi başlangıç ölçütü olarak değerlendirmektedirler (p. 5). Nitekim her kültürde var olan mutluluk arayışı hususunda bireyci ve kolektivist kültürün baskın olduğu ülkeler arasında bazı farklılıklar olduğu da bilinmektedir. Bireyci kültüre sahip toplumlarda hedonik iyi oluş daha yüksek iken, kolektivist kültüre sahip toplumlarda aile ve arkadaşlar ile geçirilen vakit ve sosyalleşme ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda sosyal destek, katılım ve yaşam doyumunu artıran bir niteliğe sahiptir (Taş, 2020, s. 114).

Kültürel bakış açısında, öznel iyi oluşu da doğal olarak içeren psikolojik süreçlerin tabiatının ve bu süreçleri oluşturan tecrübelerin tamamen kültürel olarak oluşturulduğu varsayıldığından; kültür ve öznel iyi oluşun karşılıklı oluşum dinamiğine dair bir analiz oldukça verimli sonuçlar ortaya koyabilecektir (Lu & Gilmour, 2004, p. 271).

Kültürel psikolojik yaklaşımda belirli bir yapının ifade ettiği anlam ve ölçüler çerçevesinde otomatik bir varsayım söz konusu olmayıp; belirli bir kültürel bağlamdaki anlam sorgulanmaktadır. Kültürel çok yönlü öznel iyi oluş modelini deneysel kanıtlarla destekleyen Lu ve Glimour (2004), kültürün mutluluk kavramını oluşturan ve dolaylı yollarla öznel deneyimleri şekillendiren önemli bir güç olabileceğini ve farklı kültürlerin üyelerinin çeşitli mutluluk görüşlerine sahip olabileceklerini savunmaktadırlar. Ancak bununla birlikte kültürün (bireysel yönelimli veya sosyal yönelimli -bireyci ve kolektivist-) farklı öznel iyi oluş türleri için tercihleri kısıtlayabileceğini ve toplum üyeleri için farklı öznel iyi oluş kaynakları ve koşulları sunabileceğini de belirtmektedirler. Bu görüşe göre kültür dolaylı yollardan benliği de şekillendiren bir unsurdur. Farklı benlik görüşleri de öznel iyi oluş bağlamındaki düşünceleri, duyguları ve davranışları belirler. Lu ve Gilmour, ayrıca Batılı bir öznel iyi oluş anlayışının diğer kültürlerin üzerine bindirilmemesi gerektiğin; buna mukabil yerli öznel iyi oluş kavramlarının tespit edilerek sistematik olarak haritalandırılması gerektiğini belirtmektedirler. Diğer bir ifade ile baskın Batılı anlayış, Batı'nın kendisi için yerlidir (yereldir). Lu ve Gilmour, kolektivist kültürde yaşayan insanların diğer kültürler üzerinde daha agresif bir etki eğiliminde olan bireyci Batı'dan kültürel değerleri, öz görüşleri, inançları, tutumları ve davranışları benimsemeyi öğrendiklerine ve oluşan karma yapıya da dikkat çekmektedirler (p. 271-272).

3.1.1.2.4. Çevre ve Şehir

Yaşam kalitesi ile ilgili sosyal göstergelerden bir diğeri yaşanılan çevredir. Çevresel kalite, geliştirilebilir özelliğinin yanı sıra, doğası gereği coğrafi bir nitelik de taşımaktadır (OECD, 2013, p. 149). Bireylerin yaşadıkları coğrafi konum bilgisi ve söz konusu coğrafi bölgenin özellikleri yaşam kalitesi bağlamında bir gösterge niteliğindedir. Gizlilik endişeleri, yanıtlayanlarla ilgili ayrıntılı coğrafi bilgilerin açıklanmasını engellese de kentsel ve kırsal bölgeler, başkentler, eyaletler, iller ve ilçeler düzeyinde hem bölgesel hem de sosyo-ekonomik bir analiz gerçekleştirilebilir. Coğrafi bilgide mevcut demografik verilerin yanı sıra ihtiyaca binaen önem arz eden başka ek değişkenler de konuya dâhil edilebilmektedir. Örneğin göç durumu, doğum ülkesi, varış yılı, daimi ikametgâh, vatandaşlık, etnik kimlik, birincil lisan ve konuşulan diğer lisanlar ile yaşanılan bölgenin kentleşme düzeyi bu değişkenler arasında sayılabilir (OECD, 2013, p. 146).

Günümüzde bir ihtiyaç haline gelen şehir düzeyindeki yaşam kalitesi ölçümlerinde; çevre ve mekânsal bağlamdaki ilişkiler, ekonomik büyüme ve yaşanabilirlik standartları bağlamında ele alınmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında önemi artan şehirler; toplumsal hareketliliğin, yaşamın ve keza ekonomik faaliyetlerin odağında olan cezbedici özellikleri bulunan, değişim ve dönüşüm sürekliliği gösteren mekânlardır. Bu özelliklerin içinde bireylerin kaliteli bir yaşam tercihi de yatmaktadır (Sarı & Kındap, 2018, s. 39-41). Türkiye'nin şehir planlama tarihini ele aldığı çalışmasında Tekeli, şehirlerin büyüme biçiminin yaşam kalitesini düşürücü bir etki yaptığını ifade etmektedir (Tekeli, 2009, s. 123).

Bölgesel ve çevresel bağlamda dış dünyaya eklemlenme düzeyi de yaşam kalitesini etkileyen bir unsurdur. Teknolojik gelişmeler ve yerel yönetimlerin artan gelirleri; şehirleşme hızı durağan, dış dünyaya eklemlenme düzeyi yüksek olmayan şehirlerde de yaşam kalitesinde gelişmeler yaşanmasını mümkün kılmaktadır (Tekeli, 2009, s. 212). Şehirde yaşayan bireylerin tercihleriyle meydana gelen dengesizlik ve sürdürülemezliklerin 1980 öncesindeki ifadesi ile kamu yararı, son yıllardaki ifadesi ile de yaşam kalitesi odaklı bir yaklaşımla çözümü beklenmektedir. Toplumu referans alan söz konusu iki kavramdan ilkinde hukuksal ve kuramsal; ikincisinde ise gizli bir tüketim anlamı yüklüdür. Bu bağlamda kamu yararında modernist bir ahlak, yaşam kalitesinde ise postmodernist bir tatminin vurgulandığı ifade edilmektedir. Şehirlerin ortaya çıkışında rol oynayan sınıf temelli toplum yapısı, şehir dendiğinde sosyal bağlamda farklılaşmış katmanları akla getirmektedir. Öznel boyutu ağırlık arz eden yaşam kalitesi kavramı, toplum katmanlarına göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Bu bağlamda Tekeli (2009), insan haklarının Bildirge'deki soyut düzeyinden yaşam kalitesi çerçevesinde somut düzeye geçişi için şehirleri uygun bir mekân olarak gördüğünü, ancak

yine de insan haklarının eşitsiz yapıları aşmak için yeterli olmadığını belirtmektedir. Örneğin, toplumun üst tabakalarında yer alanların güvenlik gerekçelerine sığınmaları, şehirde yaşayan diğerlerinin girişini engelleyen "kapılı topluluklara" (gated communities) yerleşerek mekânsal bir ayrıcalık ortaya koymalarına sebep olmaktadır. Keza şehirlerde toplumsal katmanların altındakiler, kentsel hizmetlerin ve dolaylı olarak da yaşam kalitesinin düşük olduğu kesimlerinde yaşar durumdadırlar (s. 217-218).

Bu genel değerlendirmelerin yanı sıra şehirlerde yaşam kalitesini etkileyen çevresel faktörlerin çok boyutlu bir yapı sergilediğini ifade etmek mümkündür (Yavuzçehre & Torlak, 2006, s. 194). Gürültü, hava kirliliği ve kötü çevre koşulları bu bağlamda ele alınmaktadır. Kirlilik ve kötü çevre koşulları, küresel hastalık yükünün dörtte birinden sorumlu olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin yaşadıkları yerin güzelliğine ve temizliğine eğilmeleri arzu edilmektedir (OECD, 2011, p. 30). Yerel yeşil alanların kapsamı ise çevre bağlamında yaşam kalitesine katkıda bulunan unsurlardan biridir (OECD, 2013, p. 149). Trafik ve ulaşım da potansiyel olarak şehirdeki genel yaşam kalitesi, şehrin genel görünümünü ve algısını önemli ölçüde etkileyen unsurlardandır. Yolların şehir ulaşım sistemlerine bağlanması, sürdürülebilir, kolay erişilebilir ve uygun maliyetli ulaşım ağları; yaşam kalitesine katkı sunmaktadır. Benzer şekilde yol güvenliği, ulaşım süresi ve trafik sıkışıklıkları, şehirdeki trafik durumu bağlamında yaşam kalitesi üzerinde etkili unsurlardır (Segíňová, 2015, p. 98-99). Gürültünün verdiği rahatsızlık, AB nüfusunun yaşam kalitesini en az %25 oranında düşürmektedir. Nitekim Avrupa Parlamentosu'nda konuya dair yasal önlemler getirilmiştir (Slechta, 2015, p. 102). Toplu taşıma hizmetlerine olan talebi olumlu yönde etkileyen unsurlar ise; emniyet, araçta geçirilen sürenin kısalığı, hizmetlerin sıklığı, bir ulaşım aracından diğerine aktarmada geçiş süresi, mesken ve işyerine yakın duraklar, yüksek yakıt fiyatları, yüksek park ücretleri, şehir merkezlerine erişimde ücretlendirmedir (Segíňová, 2015, p. 99).

3.1.1.2.5. Güvenlik ve Suç

Yaşam kalitesinin bir diğer önemli sosyal göstergesi bireysel ve toplumsal boyutları bulunan kişisel güvenlik, mağduriyet ve bununla ilgili olarak suç oranlarıdır (OECD, 2013, p. 149). Suçların sebep olabileceği can ve mal kaybı, fiziksel acı, travma, travma sonrası stres ve kaygı, yaşam kalitesini etkilemektedir (OECD, 2011, p. 32). Can ve mal kaybını suçun sebep olduğu maddi kayıplar, diğer unsurları ise manevi kayıplar olarak değerlendirmek mümkündür (Türe, 2019, s. 316).

Örneğin son zamanlarda gündemi meşgul eden konulardan biri olan şiddet suçunun meydana getirebileceği korku ve savunmasızlık duygusunun, bireysel ve toplumsal iyi oluş üzerindeki

etkisi oldukça yüksek olarak değerlendirilmektedir (Anand & Santos, 2007, p. 135). Güvensizlik ve suç sonrası yaşanan "travma sonrası stres bozukluğu" ise, sıklıkla depresyon, anksiyete ve yaşam kalitesinde bozulma ile ilişkilendirilmektedir (Lefebvre, Fortin & Guay, 2021, p. 526). Bireylerin gelir değişkeni hesaba katılmadığında, güvenli olmayan veya yoksun bir bölgede yaşamak, düşük yaşam doyumu düzeyi ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Öznel iyi oluş ölçümlerinde gerçek oranlardan ziyade algılanan suç oranlarının öznel değerlendirmelerde daha etkin olması sebebiyle; yaşanan mağduriyet ile algılanan güvenlik ölçümlerinin bir arada ele alınması uygun görülmektedir (OECD, 2013, p. 149).

Ancak suçların etkileri bu durumlarla sınırlı kalmayıp, mesleki faaliyetlerde aksamalara (verimsizlik, yüksek devamsızlık oranları) ve sosyal işlevlerde bozulmalara (hareket özgürlüğünde kısıtlanma, sosyal uyumun aşınması) sebep olabilmektedir (OECD, 2011, p. 32).

3.1.1.2.6. Yaşam Süresi Beklentisi

Yaşam kalitesinin sosyal göstergelerinden bir diğeri de yaşam süresine dair beklentilerdir. Yaşam süresi, görece bireysel sağlıkla ilgili bir konu olmakla birlikte, sosyo-ekonomik boyutuyla değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda yaşam süresi beklentisi bir kalkınma ve azgelişmişlik göstergesi olarak değerlendirilmekte (Çiftçi, 2008, s. 51), dolayısıyla yaşam kalitesini etkilemektedir.

Birleşmiş Milletlerin "Beşeri Kalkınma Endeksi" çerçevesinde ele alınan üç ölçütten biri de yaşam süresi ile ilgilidir (Çiftçi, 2008 s. 54). Özellikle belirli hastalar için gerçekleştirilen bazı çalışmalarda (Shrestha et al., 2019) yaşam süresi (lenght of life, LOL) ile yaşam kalitesi arasında kıyaslamalar yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yaşam süresi beklentisi, hem bireysel hem sosyal boyutlarıyla değerlendirilebilen ve sağlık teması ile ilişkilendirilebilecek bir göstergedir.

Yukarıda söz konusu edilen göstergelerin yanı sıra aile, okul, bağlılık ve güven de sosyal göstergeler arasında değerlendirilebilmektedir (Genç, 2011, s. 11). Başarının da yaşam memnuniyetini etkileyen sosyal göstergeler arasında ele alındığı görülmektedir (Yetim, 2018, s. 4).

3.1.1.3. Ekonomik Göstergeler

Sübjektif refaha yönelik sosyo-ekonomik göstergeler hakkında veri toplamak, ilgili göstergelerin göreceli önemlerinin belirlenmesine imkân tanımaktadır. Ekonomik göstergeler bağlamında bireylerin gelir, servet ve tüketimini kapsayacak bir biçimde maddi koşullar kavramı kullanılması uygundur. Yaşam kalitesi ve öznel iyi oluş ölçütlerinde maddi koşullar ile ilgili bağlantıya sıklıkla odaklanılmaktadır (OECD, 2013, p. 146-148). Nitekim maddi

yaşam standartları, net milli gelir, gerçek hane geliri ve tüketim ölçüleriyle daha yakından ilişkilidir (Stiglitz et al., 2009b, p. 13). Ekonomik göstergeleri gelir ve servet başta olmak üzere, gelirden bağımsız olmayan borçlanma, tüketim ve harcamalar ile barınma (konut) çerçevesinde tasnif etmek mümkündür.

3.1.1.3.1. Gelir ve Servet

Yaşam kalitesi ile ilgili ekonomik göstergelerden ilki gelir ve servettir. Ekonomik gelişme, yaşam kalitesinin iyileşmesi için gerekli bir koşul olarak görülmektedir (Zavras et al., 2020, p. 46). Dolayısıyla ekonomik gelişmeyle ilişkili olan gelir düzeyi, diğer yaşam kalitesi göstergelerine kıyasla daha baskın olarak değerlendirilebilir. Yeterli düzeyde gelire sahip olmak, toplumsal yaşama katılımda, sosyalleşmede, eğitime devam edebilmede, sağlık konularında, çalışma yaşamındaki başarıda, barınma koşulları ve aktiviteler gibi refahın diğer boyutlarına ulaşmada önem arz etmektedir (OECD, 2011, p. 20). Dolayısıyla gelir göstergesinin öznel refah anketlerine dâhil edilmesi esastır (OECD, 2013, p. 147). Servet ise beraberinde getirdiği iktidar, özgürlük, güvenlik, prestij ve gelir getirme gibi muhtelif fonksiyonları ile (Aksu, 1993, s. 100-124) bireylere gelirin sağladığı refahın ötesinde bir hareket kabiliyeti sunmaktadır.

Gelir göstergesi esasen temel demografik değişkenler kadar önemli kabul edilmektedir. Ancak bir ölçüt olarak gelir, (haftalık, aylık gibi) kısa vadeli değişikliklerden ziyade (bir yıl gibi) uzun vadeli değişikliklere daha duyarlıdır. Gelir ve servet ölçütlerinin yaşanılan yer ve maliyetlere dair bilgiler ile desteklenmesi de önem arz etmektedir (OECD, 2013, p. 147-148).

Gelir durumunu bireysel düzeyde ya da hanehalkı düzeyinde değerlendirmek mümkündür. Ekonomik performansı bir bütün olarak izlemek bilgi sağlıyor olsa da, vatandaşların maddi yaşam standartlarındaki eğilimleri takip etmek bakımından hane geliri ve tüketim ölçümleri daha iyi birer göstergedir. Nitekim bazı OECD ülkelerinden elde edilen veriler, gerçek hane gelirinin kişi başına düşen reel GSYİH'den oldukça farklı bir şekilde ve tipik olarak daha düşük bir oranda büyüdüğünü göstermektedir. Çünkü hanehalkı düzeyinde bir bakış açısı, devlete ödenen vergiler, devlet tarafından ödenen sosyal yardımlar, finansal şirketlerle ilişkiler sonucunda oluşan hanehalkı düzeyindeki krediler ve faiz ödemeleri gibi ödemelerin de dikkate alınmasını gerektirmektedir (Stiglitz et al., 2009b, p. 13). Bu durumda brüt gelirin yanında vergi ve transferler sonrasındaki net gelir hakkında bilgi sahibi olunması mümkündür. Eşdeğer hane gelirinin (hane büyüklüğü ve kompozisyonu) ve gelirin kaynağının (ücret, maaş, kâr, faiz, transfer gelirleri vb.) dikkate alınması daha detaylı bilgi sağlamaktadır (OECD, 2013, p. 147). Ayrıca kapsamlı bir tanımlama yapıldığında hanehalkı gelirleri ve tüketiminin,

devlet tarafından sağlanan sübvansiyonlu sağlık ve eğitim hizmetleri gibi ayni hizmetleri de yansıtması beklenmektedir (Stiglitz et al., 2009b, p. 13). Esasen yaşam standartlarına ve tüketim olanaklarına yön veren genel itibariyle hane geliri olduğundan, hanehalkı geliri bireysel gelirden daha önemli görülmektedir. Yine de imkânlar dâhilinde, bireysel ve hanehalkı gelirini bir arada değerlendirmek daha çok bilgi sunacaktır. Bununla birlikte, bireysel gelir durumu bazı yaşam kalitesi göstergeleri ile ilişkili olabilmektedir. Dolayısıyla gelir ile öznel iyi oluş arasındaki basit ilişkinin çoğu, gelirin ilişkili olduğu diğer göstergelerden kaynaklanabilmektedir. Bu durum gelirin yaşam kalitesini iyileştiren bir kanal olduğu şeklinde ya da hem gelir durumunu hem de yaşam kalitesi ölçütlerini iyileştiren başka faktörlerin olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir (OECD, 2013, p. 147-148). Aynı zamanda gelir azalırken üretimin genişleyebileceği veya amortisman ile bir ülkedeki gelir akışları ve fiyatlar arasındaki farklar dikkate alındığında, bunun tam tersinin de olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Stiglitz et al., 2009b, p. 13).

Diener ve Biswas-Diener (2002) gelir, öznel iyi oluş ve psikolojik süreçler arasındaki ilişkiye yönelik farklı bulgular ortaya koymaktadırlar. Bunlar; ulusal zenginlik ile öznel iyi oluş ortalamaları arasında büyük korelasyonların varlığı, ülke düzeyinde gelir ve öznel iyi oluş arasında çoğunlukla küçük korelasyonların varlığı ve söz konusu korelasyonların yoksul ülkelerde daha büyük görünmesine (yoksul bireyler için mutsuzluk riskinin çok daha yüksek olması) rağmen; son yıllarda iktisaden gelişmiş toplumların çoğunda ekonomik büyümeyle öznel iyi oluş arasındaki ilişkide küçük bir artışın görülmesidir. Diener ve Biswas-Diener'e göre, daha fazla para, yoksulluktan kaçınmak ve gelişmiş bir ülkede yaşamak anlamına geldiğinde, öznel iyi oluşu artırabilmektedir. Ancak gelir, maddi arzuları gelirleriyle birlikte yükselen varlıklı bireyler tarafından elde edildiğinde, uzun vadede öznel iyi oluş biraz artmış gibi görünmektedir. Söz konusu bulgular; birkaç ana teori çerçevesinde açıklanmaktadır. İlki, gelirin öznel iyi oluşu yalnızca bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olduğu ölçüde geliştirdiği fikridir. İkincisi, gelir ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin, insanların maddi arzularının miktarına bağlı olduğuna yöneliktir. Diener ve Biswas-Diener ilk fikrin, ikincisinin özel bir durumu olduğunu iddia etmektedirler. Üçüncü bir açıklama ise üretim ve tüketim için geçerli olan toplumsal normların gelir-öznel iyi oluş ilişkisini anlamak için gerekli olduğu fikridir, ancak bu konudaki araştırmalar sınırlıdır. Ayrıca, yüksek öznel iyi oluşun bireylerin yüksek gelir elde etme şansını artırabileceği ifade edilmektedir (p. 119). Nitekim görülmektedir ki nesnel ve öznel göstergeler arasındaki ilişki son derece girift olup zamana, topluma, değişkenlerin sayısına ve niteliğine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Genel olarak yoksul bireylerin yaşam kalitelerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Ancak yine de gelir düzeyi başlı başına yeterli bir yaşam kalitesi göstergesi

değildir. Geliri yüksek düzeyde olan bir bireyin isteği, zamanı ve enerjisi düşük düzeyde ise yaşam kalitesi yüksek olmayabilir. Benzer şekilde kamu tarafından sunulan hizmetlerin yetersizliği, çevre kirliliği, yeşil alanların az olması, kalabalık, trafik ve suç oranlarının yüksek olması da yaşam kalitesini düşürebilen gelirden bağımsız değişkenlerdir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 141). Kaldı ki yaşam kalitesi çalışmalarının farkındalık noktası da budur. Bu gerçeklik, ihtiyaca göre çeşitlenen sosyal politikaların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Bir diğer konu ise gelir ve mutluluk arasındaki ilişkidir. Batı kökenli bazı çalışmalarda gelirin mutluluk üzerindeki etkileri, son derece zengin bireyleri incelerken bile yüksek düzeyde tespit edilmemiştir. Oldukça zengin bireylerin ulusal örnekler ortalamalarından biraz daha fazla mutlu olduğuna, ancak zengin olmayan gelir gruplarının dağılımında önemli bir örtüşme olduğuna dair veriler mevcuttur (Maluka, 2004, p. 30-31).

Bazı teoriler, materyalizmin öznel iyi oluşun olumsuz bir öngörücüsü olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Materyalist arayışların kendini gerçekleştirme hedeflerine müdahalesi, ters etki oluşturabilmektedir. Nitekim paranın dışsal amaçları, toplumların içsel ihtiyaçlarını karşılama noktasında elverişli ve yeterli olmayabilir. Dolayısıyla araştırma bulguları, gelir ve öznel iyi oluş arasında güçlü bir nedensellik bağı ortaya koymayabilir. Nitekim zengin ülkelerin yoksul ülkelerden çok daha mutlu görünmesi mümkün iken, konu varlıklı insanlar düzeyinde incelendiğinde bu kişiler zengin ülkelerdeki yoksullardan yalnızca biraz daha mutlu görünebilmektedir. Bu durumda; beklentileri ve maddi arzuları incelemek, söz konusu durumu açıklamada daha faydalı olacaktır. Örneğin, gıda, barınma ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların karşılanmadığı ülkelerde zenginlik öznel iyi oluşu daha fazla etkilerken, temel ihtiyaçların karşılandığı ülkelerde çok daha az bir etkiye sahiptir (Maluka, 2004, p. 32). Bu duruma örnek olarak Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin Yunan halkının yaşam kalitesine etkisinin araştırıldığı 2020 tarihli bir çalışmanın sonuçları verilebilir. Kıyaslamalı Sağlık ve Refah Araştırmasının verilerinin kullanıldığı söz konusu çalışmada, ekonomik krizin Yunan halkının yaşam kalitesini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca yaşam kalitesi daha düşük olanların dezavantajlı gruplar olduğu ifade edilmektedir (Zavras et al., 2020, p. 41).

Scitovsky'nin gelir-mutluluk paradoksunda ise Amerikan toplumu için eşi görülmemiş ve hızla büyüyen refahın, yararlanıcılarını tatminsiz bıraktığı tespit edilmiştir. Scitovsky'nin gelir-mutluluk paradoksu kapsamlı ampirik araştırmalara yeni bir araştırma sahası açmış olması bakımından son derece önemlidir. Örneğin, aşırı rahatlıktan kaynaklanan refah üzerindeki olumsuz etkilerden biri aşırı yeme ve obezitedir. Keza aşırı televizyon izleme de benzer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Pugno, 2013, p. 8).

Özetle, mutluluk araştırmalarına dair uluslararası literatürde düşük gelir düzeyine sahip bireylerin ya da milli gelir düzeyi düşük olan bazı ülkelerin; gelir düzeyi yüksek olan bireylere ya da milli gelir düzeyi yüksek olan ülkelere göre daha mutlu olduğu veya mutluluk sıralamasında daha üst sıralarda olduğu durumların varlığı ileri sürülmektedir. Ancak gelir ve mutluluk arasındaki ilişki sadece söz konusu faktörlere göre değerlendirilemeyeceğinden diğer faktörlerle beraber değerlendirilmesi önem arz eder (Şeker, 2009, s. 131-132).

3.1.1.3.2. Borçlanma

Yaşam kalitesi ile ilgili ekonomik göstergelerden bir diğeri borçlanmadır. Borçlanma hem ulusal düzeyde hem bireysel düzeyde hem de hanehalkı düzeyinde değerlendirilebilir bir konudur. Ancak öznel değerlendirme söz konusu olduğunda kişinin kendi koşulları ağırlık kazanmaktadır. Bireysel borçlanmanın ardındaki gerekçeler çeşitlilik arz etmektedir. Tüketim, yatırım, ev satın alma, eğitim amaçlı borçlanma bu gerekçelerden bazılarıdır. Ancak farklı gerekçelerle borçlanmanın ortak sebebi bireysel ya da hanehalkı gelirindeki yetersizliklerdir. Borçlanma, geri ödemede bir fazlalık beklentisi olmaksızın gerçekleştiğinde dayanışmacı bir toplumsal yapıya işaret eder. Ancak borç, geri ödemesinde bir fazlalık beklentisi veya şartı ile verildiğinde artık gerçekleşen işlem bir kredi verme işlemidir ve güven adı altında esasen güvensizliğin hâkim olduğu bir toplumsal yapıya işaret eder.

Finansal liberalizasyon sürecinin beraberinde getirdiği artan kredi kullanımı, kredilerin faiz ödemelerinin gerçekleştirilebilmesi için kredi kullanan bireylerin daha fazla çalışmasını ya da tüketiminden daha fazla kısmasını gerektirmektedir. Daha da olumsuz bir tablo ise kredi borçlarının yeni krediler alınarak kapatılmaya çalışılmasıdır.

Alacaklı borçlu ilişkilerini finansallaşma üzerinden ve insan odaklı bir biçimde açıklayan Lazzarato'ya (2015) göre, homoeconomicus'un özel bir biçimi borçlandırılmış insandır. Bu insan özgür olmakla birlikte, davranışları kredi sözleşmesiyle altına girdiği borcun tanımladığı çerçevede kalmak zorundadır. Dolayısıyla borçlar, geri ödemesine uygun bir yaşam tarzını beraberinde getirmektedir. Kredi sözleşmeleri bireylere geri ödeme yükümlülüğünü hatırlatan birer senet vazifesi görmektedir ve birey borcunu ödeyemediğinde yerine başka birtakım unsurlardan vazgeçecektir. Bu unsurlar; daha fazla fiziksel veya zihinsel emek harcanması sebebiyle azalan boş zaman faaliyetleri, aile ile geçirilen vakitler veya ölümden sonra kazanılacağı umulan huzur bile olabilmektedir. Zira borç geleceği ilgilendirmektedir ve borçlanan insan gelecekte öngörülemez olan tüm çatallanmaların ve risklerin sorumluluğunu üzerine almaktadır (s. 23-43). Dolaysıyla borçlu birey bir şekilde borcunu geri ödeme baskısı altındadır ve bu baskının yaşam kalitesini, yaşam memnuniyetini, öznel iyi oluşu ve mutluluğu etkilemesi son derece beklenilir bir sonuçtur.

Malezya'da sorunlu krediler, kredi kartı borçları ve iflaslar ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmanın sonuçlarına göre, genç çalışanlar arasında (bireysel borçlanma ile ilgili olan) finansal tatmin ve finansal davranış yaşam kalitesi ile pozitif ve orta düzeyde bir ilişkiye sahiptir. Sübjektif finansal durum algısı ise yaşam kalitesi ile düşük düzeyde de olsa ilişkilidir. Bu bağlamda yüksek borçlanma düzeyleri, finansal memnuniyetsizliğe sebebiyet vermektedir (Aripin & Puteh, 2017, p. 1-11). TÜİK'in (2021a) 2020 yılı "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" sonuçlarına göre "*konut alımı ve konut masrafları dışında borç veya taksit ödemesi olanların*" oranı %58,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran bir önceki yıl 12,8 puan daha fazladır. Bu orana "*konut alımı ve konut masrafları*" eklendiğinde "*borç veya taksit ödemesi olanların oranı*" daha da artmaktadır.

Nitekim bireyin borçlarını da içeren finansal durumuna ilişkin öznel algısı finansal refahın, dolayısıyla yaşam kalitesinin bir bileşeni konumundadır. Bireyin iktisadi bağlamda öznelliği, öznel algı ölçeği ile değerlendirilebilir. Bu bağlamda nakit yönetimi algısı, ekonomi pratiği, gelir yeterliliği, kredi yönetimi ile alışveriş becerileri öznel algıya dâhil edilebilir (Aripin & Puteh, 2017, p. 5).

3.1.1.3.3. Tüketim ve Harcamalar

Yaşam kalitesi ile ilgili ekonomik göstergelerden bir diğeri gelirden ve borçlanmadan bağımsız olmayan tüketim ve harcamalardır. Nitekim gelir, borçlanma ve gider gibi ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek, yaşam kalitesi bağlamında öznel ölçüleri toplamak için önemli bir gerekçedir (OECD, 2013, p. 148).

Bireyin ya da hanehalkının tüketim düzeyinin ve harcama kalemlerinin incelenmesi yaşam kalitesine veya öznel iyi oluşuna dair bir fikir vermesi bakımından önemlidir ancak daha kapsamlı bir sonuca varabilmek için farklı verilerle desteklenmesi de gerekmektedir. Örneğin, sosyo-ekonomik krizler, işsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık için erişilebilir kamu hizmetlerinin kalitesi ve gerektiğinde özel hizmetlerle ikâmesi, kalitesiz konutlarda yaşamanın getirdiği tamirat, tadilat masrafları, elektrik, su, doğalgaz gibi temel tüketim kalemlerine yönelik zamlar, enflasyonist ortam ve tüketim üzerinden alınan dolaylı vergiler birlikte değerlendirildiğinde tüketim ve harcamaların yaşam kalitesi ile ilgisi daha görünür olmaktadır.

Gelir tüketim ve tasarrufların (yatırımların) toplamı biçiminde ifade edilmektedir. Ancak her zaman bu eşitlik gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda gelir akışları, bir hanehalkının gerçek tüketim düzeyi için nispeten sınırlı bir ölçüdür. Zira bireyler tüketim için daha önce birikmiş varlıklardan yararlanabileceği gibi, bu unsurların eksikliği halinde borç ya da kredi de almaktadırlar. Bu nedenle, tüketim ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştırmak için

harcamalar ile belirli mal ve hizmetlere erişim ölçümlerinin olması önem arz etmektedir. Finansal stres veya acil bir durumda belirli bir miktar paraya erişme imkânına yönelik sorular da analitik bir fayda sağlayabilmektedir. Harcamalarla ilgili kalitesi yüksek bilgi toplamak zor ve maliyetlidir. Bu sebeple anketlerde genellikle ek sorulara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mümkün değil ise, maddi yoksunluk ölçütleri, tüketimin yeterliliğini değerlendirmenin bir yolu olarak ayrıntılı harcama verilerine bir alternatif sağlamaktadır (OECD, 2013, p. 147).

3.1.1.3.4. Konut ve Özellikleri (Barınma)

Yaşam kalitesi ile ilgili ekonomik göstergelerden bir diğeri de barınılan yer ile konut ve özellikleridir. Barınma başlığı altında yaşanılan konut ve konutun özellikleri (konut sahipliği, güvenlik, konfor, konut tipi, ısınma, elektrik, su, beyaz eşya, kullanışlı ürünler gibi olanaklar) yaşam kalitesini etkilemektedir. Söz konusu imkânlar genellikle gelir düzeyi ile de ilişkilidir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 143). Bununla birlikte kırılgan bir nüfus grubu olan öğrencilerin kaldıkları (devlet veya özel) yurt ve apart öğrenci evleri de bu kapsamda söz konusu edilebilir. Bireysel gelir elde etmeyen öğrencilerin maddi imkânları hanehalkı geliri ya da burs imkânları çerçevesinde değerlendirilebilir.

Konutta (ya da yurt odasında) yaşayan insan sayısı, konut büyüklüğü (OECD, 2013, p. 146), konutun içinde bulunduğu çevrenin ya da semtin özellikleri, konutun yapım malzemesi, konutun yaşı, konut içindeki tesisat yapılarının sağlamlığı, konutun afetlerdeki dayanıklılığı ve benzeri pek çok konu barınma ve yaşam kalitesi ile ilişkili olarak ele alınabilir.

Nitekim konut kalitesi, bireylerin maddi koşullarının önemli bir unsurudur. Konut koşullarının öznel iyi oluşu ve dolayısıyla yaşam kalitesini etkilediğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Maddi koşulların öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin önem arz ettiği araştırmalarda konut kalitesi hakkında bilgi toplamak da önem arz etmektedir. Konut kalitesi hususunda oda sayısı, barınma maliyetleri, rutubet veya gürültü gibi kalitenin belirli yönlerini araştırmak faydalı olabilir (OECD, 2013, p. 147). Konutun kirası, aidatı, ısıtma/soğutma gibi diğer maliyetleri de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Yukarıda söz konusu edilen göstergelerin yanı sıra işsizlik ve çalışma saatleri de ekonomik göstergeler arasında değerlendirilebilmektedir (Genç, 2011, s. 11).

3.1.1.4. Örgütsel Göstergeler

Yaşam kalitesi bağlamında örgütsel göstergeler de önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Örgüt kelimesi genel anlamıyla düşünüldüğünde, iki veya daha fazla bireyin ortak bir amaç için bir araya geldikleri ve davranışlarını belirli kurallar çerçevesinde şekillendirdikleri bir

yapıdır. Her örgüt kendine has bir yapıya sahip olup (Genç, 2011, s. 21), bireysel ve toplu etkileşim, koşullar, imkânlar, aidiyet ve benzeri özellikleri ile yaşam kalitesi ve öznel iyi oluşu etkileme potansiyeline sahiptir. Nitekim çalışma hayatı, iş tatmini ve buna bağlı olarak iş-yaşam dengesi, sivil katılım, yönetim ve güven ile eğitim kurumları örgütsel göstergeler bağlamında değerlendirilebilecek konu başlıklarıdır.

3.1.1.4.1. Çalışma Hayatı ve İş Tatmini

Yaşam kalitesi ile ilgili örgütsel göstergelerden ilki çalışma hayatı ve iş tatmini işle ilgilidir. İyi bir işe sahip olmak; toplumsal yaşama katılım, sosyalleşme, eğitimin sürdürülebilirliği gibi refahın diğer boyutlarına ulaşmak için bir vasıta olarak görülmektedir (OECD, 2011, p. 20). Dolayısıyla çalışma hayatı, yapılan işten (ya da sahip olunan meslekten) duyulan tatmin ve iş güvencesi ya da istihdam sözleşmesinin türü gibi unsurlar yaşam kalitesi ve öznel iyi oluş ile ilişkilendirilmektedir.

Çalışma hayatında geçirilen zaman, başarı düzeyi, pozitif gelişmeler, dışlanma ve aktif katılım yaşam kalitesini etkileyebilmektedir. Bireylerin işlerini sevmesi, sorumluluk alabilecekleri bir işte çalışmaları, gelir düzeylerinin artması, hizmet yılları ve işyerindeki pozisyonlarının yükselmesi de yaşam kalitesi üzerinde etkili unsurlardandır. Bu vesileler ile mesleki algı artmakta ve sosyal olanaklar iyileşebilmektedir. İstihdam durumunun, öznel iyi oluş üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. İşten duyulan tatminin müteakip işgücü piyasası davranışını öngördüğüne dair kanıtlar da bulunmaktadır (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 143). Mevcut istihdam türü, psikoloji ve stres üzerinde etkili olduğu gibi, sosyal uyum açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda iş ve istihdamı sadece para kazanmanın bir yolu olarak görmemek gerekmektedir. İş, bir benlik saygısı kaynağı ve bireyi toplumla bütünleştiren bir unsurdur. Dolayısıyla tatmin olma durumuna işaret eder ve öznel iyi oluş bu durumdan etkilenebilir (Maluka, 2004, p. 35-36). İşsizlik güçlü bir biçimde depresif etki meydana getirerek mutluluğu ve yaşam memnuniyetini etkilemektedir (Frey & Stutzer, 2000, p. 918). Uzun süreli işsizlik ve uzun sürelerle iş aramak, zihinsel sağlığı olumsuz etkileyerek yaşam kalitesini düşürebilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 143). Nitekim işsiz bireylerin çalışan bireylere kıyasla daha düşük yaşam doyumu, daha yüksek stres ve daha yüksek intihar oranlarına sahip olduğu ifade edilmektedir (Maluka, 2004, p. 35-36).

İşsizlik ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin uyum düzeyi çerçevesinde araştırıldığı bir çalışma sonuçlarına göre; yüksek ve düşük gelir elde edenler, yüksek ve düşük yaşam doyumuna sahip olanlar ve yüksek iş tatmini bildirenler ile düşük iş tatmini bildirenler arasında uyum hızları önemli farklılıklar göstermektedir. Söz konusu sonuçlar,

farklı özelliklerde olan ve işini kaybeden bireylerin yeni sürece uyumunun hızlı ve eksiksiz olmadığını, diğer bir ifade ile işsizliğe uyum sürecinin homojen bir yapıda olmadığını göstermektedir. Nitekim işsizlik literatürdeki genel kabul ile yaşam doyumu sabit noktasını değiştiren birkaç önemli olaydan birisidir. Ancak Georgellis ve arkadaşları (2008) her bireyin işsizlikten aynı şekilde etkilenmediğini, aynı şekilde tepki vermediğini ve uyum hızının şokun büyüklüğüne göre değiştiğini ifade etmektedirler. İşsizlik sürecine uyum, işsizliğin erken dönemlerinde (örneğin ilk bir yıl) geç dönemlerine (örneğin ikinci ve üçüncü yıl) nazaran daha belirgindir. Bu sebeple istihdam ümidi işsizlik süresinin uzamasıyla birlikte hızla düşmektedir. Dolayısıyla işsizleri daha sonraki dönemlerde değil, erken dönemde desteklemek için hızlı ve sağlam politika ihtiyacını ortaya koymaktadır. Politikaların ötelenmesi, artan uzun vadeli işsizlik oranları açısından istenmeyen sonuçları beraberinde getirebilecektir. Bu tür bireysel farklılıkları yansıtan bulgular, politika perspektifinden ele alındığında, evrensel ve katı işsizlik politikalarının etkinliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Heterojen sonuçlar, politikaların tasarlanmasında ve uygulanmasında daha esnek bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Georgellis, Gregoriou, Healy & Tsitsianis, 2008, p. 676-677).

OECD ülkeleri için endüstri ilişkileri sistemindeki gelişmelerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, endüstri ilişkileri sistemindeki gelişmeler, yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Bu bağlamda endüstri ilişkilerinin gelişimi, beraberinde çalışma koşullarında ve ücretlerde iyileşmeyi getirdiği için yaşam kalitesi üzerinde etkili olmaktadır (Sevgi & Başol, 2020, s. 1541-1548).

3.1.1.4.2. İş-Yaşam Dengesi

Yaşam kalitesi ile ilgili örgütsel göstergelerden biri de iş-yaşam dengesidir. Bireylerin iş hayatına başladıktan sonra iş ve sosyal rollerini dengeleme konusunda gösterdikleri başarı, bireyin kendini iyi hissetmesinde güçlü bir etki meydana getirmektedir (Türe, 2019, s. 316).

İşin gereklilik ve sorumlulukları ile özel yaşamın gereklilik ve sorumlulukları arasındaki dengenin doğru bir biçimde kurulması, bireysel refah ve esenlik için esas kabul edilmektedir. Yeteri kadar çalış-a-mama; yeterli gelir elde edememe ve arzu edilen yaşam standartlarına ulaşamama ile sonuçlanabilmektedir. Keza fazla çalışmak da bireysel sağlığı olumsuz yönde etkiliyorsa, bireyin kendisine, ailesine, çocuklarına ve faaliyetlerine yeteri kadar zaman ayırmasını engelliyorsa; refah ve esenlik üzerinde olumsuz bir etki meydana getirebilmektedir. Nitekim bireylerin zamanlarını şekillendirmeleri, gereklilikler ve bireye has koşullardan bağımsız değildir. Yine bireysel tercihler, sosyo-kültürel ve politik bağlamlar da zaman kullanımını şekillendirebilmektedir (OECD, 2011, p. 22).

İş-yaşam dengesi, özellikle işe gidip gelme ve başkalarının bakımı ile ilgilenme süreleri üzerinden öznel iyi oluşu etkilemektedir. Konuyla ilgili önlemler arasında zamanın nasıl kullanıldığı kadar, ücretli ve ücretsiz olarak çalışılan saatler, boş zaman ve algılanan zaman darlığına ilişkin bilgiler de değerlendirilmektedir (OECD, 2013, p. 149).

Greenhaus, Collins ve Shaw (2003) çalışmalarında, iş-aile dengesini üç bileşen üzerinden değerlendirmişlerdir. Bunlar; zaman dengesi (iş ve aileye eşit zaman ayrılması), ilgi dengesi (iş ve aileye eşit ilgi gösterilmesi) ve memnuniyet dengesidir (iş ve aileden eşit memnuniyet). Çalışma sonuçlarına göre, iş ve aile rollerine önemli ölçüde zaman ayıran bireylerden; ailesine işinden daha fazla zaman ayıran bireylerin, zaman dengesini sağlayan bireylere ve işine ailesinden daha çok zaman ayıran bireylere göre daha yüksek bir yaşam kalitesine sahip oldukları tespit edilmiştir (p. 510).

İş-yaşam dengesi üzerinde etkisi olan örgütlerden biri de sendikalardır. Sendikaların iş-yaşam dengesine yardımcı olma fonksiyonu yaşam kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Sendikalar iş güvencesini ve ücretleri artıran toplu sözleşmeler vasıtasıyla ve kayıt altında çalışmayı destekleyerek doğrudan; azaltılan çalışma saatleri ve genişletilen ebeveynlik izinleri vasıtasıyla da iş-yaşam dengesi bağlamında dolaylı olarak işçilerin yaşam kalitesine etki etmektedir (Sevgi & Başol, 2020, s. 1553).

Batı literatüründe özellikle yakın tarihli çalışmalarda kadınların iş ve yaşam memnuniyeti arasında kuvvetli bir ilişki olduğu saptanmaktadır. Bu durum, kadınların sosyal rollerindeki değişime ve kariyer seçimlerinin genişlemesine bağlanmaktadır. Yaşam memnuniyetleri yüksek olan insanların genellikle işlerinden daha fazla tatmin duydukları ve bunun da iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin iç kişilik faktörlerini yansıtabileceği ifade edilmektedir (Maluka, 2004, p. 34-35).

3.1.1.4.3. Sivil Katılım, Yönetim ve Güven

Yaşam kalitesi ile ilgili örgütsel göstergelerden bir diğeri de sivil katılım, yönetim ve güven ile ilgili unsurlardır. Siyasi sesin duyurulabilmesi yoluyla topluma katılım, bireysel refah için gerekli bir esas olarak kabul edilmektedir. Siyasi ses, hem tüm insanlar için değerli olan temel özgürlüklerin ve hakların bir parçası konumundadır hem de kamu politikasının hesap verebilirliğini ve etkinliğini artıran bir araçtır. Nitekim sivil katılım, aidiyet ve güven duygusunun gelişmesine zemin hazırlarken; kamu politikaları da sunulan kamu hizmetleri, kurum ve piyasaların düzenlenmesi ve sınırlarının çizilmesi ile adalet sistemi ve benzeri unsurlar vasıtasıyla bireysel yaşam üzerinde etki oluşturmakta, dolayısıyla bireysel refahı ve yaşam kalitesini de etkilemektedir (OECD, 2011, p. 28).

Frey ve Stutzer'e (2000) göre, doğrudan demokrasi ve yerel özerklik şeklindeki kurumsal faktörler büyük ölçüde bireysel iyi oluşu (refahı) artırmaktadır. Seçmen tercihlerine daha yakın siyasal sonuçların ve siyasi katılım olanaklarının öznel iyi oluş üzerinde olumlu etkisi mevcuttur. Nitekim Frey ve Stutzer'e göre demokrasinin kapsamı ve biçimine ilişkin kurumsal koşullar öznel iyi oluş üzerinde büyük ve sistematik etkilere sahiptir. Vatandaşların aktif katılımı, yönetim ve politik hesap verilebilirlik üzerinde etkin olup, alınan kararlar vatandaşa daha yakın olmaktadır. Yerel yönetimler ise hem sakinlerinin ihtiyaçlarına dair bilgilere hem de vatandaşların doğrudan kontrolüne daha yakın birimlerdir (p. 918-921).

Yolsuzluk da yaşam değerlendirmelerini etkileyen bir diğer göstergedir ve sonuçları ilgi uyandırmaktadır (OECD, 2013, p. 149). Bu bağlamda güven ise başta hükümetler, yönetim ve kurumlara yönelik olmak üzere dünyanın hemen her ülkesinde yaşayan bireyler için geçerli ve güncel bir konudur. Nitekim güvensizliğin giderek arttığı bir toplumda sorunların çözümüne dair yollar da tıkanmaktadır (Zuckerman, 2021, s. 23-24). Güven düzeyi düşük toplumlarda, bireysel ve kurumsal ilişkiler nicelik ve nitelik yönünden değişime uğrayabilmekte ve karmaşık mekanizmalar devreye girebilmektedir. Dolayısıyla farkındalık, şeffaflık, değişim ve eşitsizlikle bağdaştırılabilecek olan güvensizliğin ekonomik ve sosyal bedelleri mevcuttur. Bu bağlamda güven unsuru ile bireysel sağlık, servet, mutluluk, bireyin kendini yönetme yeteneği ve daha pek çok unsur arasında ilişki kurmak mümkündür (Zuckerman, 2021, s. 42-43). Dış âlemde marjinalleşme, sinme ya da aktivist davranışlara yol açabilen güvensizlik, bireyin iç âleminde kaygı, endişe, stres, öfke gibi duyguları harekete geçirerek yaşam kalitesini doğrudan ve dolaylı yollarla etkileme potansiyeline sahiptir.

3.1.1.4.4. Eğitim Kurumları

Yaşam kalitesi ile ilgili örgütsel göstergelerden bir diğeri de eğitim kurumları ve eğitimin kurumsal olarak yapılanması ile ilgilidir. Eğitim kurumları, çok küçük yaşlardan gençlik dönemine hatta hayat boyu öğrenme çerçevesinde ileri yaşlara kadar toplumun hemen hemen tamamını ilgilendirmektedir. Örgün öğretim, açık öğretim, uzaktan öğretim, meslek edindirme, mesleğe yöneltme, kurs ve sertifika programları dâhil olmak üzere pek çok yapıda örgütlenen eğitim kurumlarının kalitesi; yaşam kalitesinin, yaşam tatmininin, öznel iyi oluşun ve mutluluğun en temel belirleyicilerindendir.

Akademik, sosyal ve duygusal işleyişi teşvik etme ve bu gelişim alanlarındaki zorlukları güçlendirme kapasitesine sahip olan okullar, öğrencilerin evden uzaktaki temel ortamları olarak ayrıcalıklı ve stratejik bir öneme haizdir (Herman, Reinke, Parkin, Traylor & Agarwal, 2009, p. 433). Bu bağlamda okullar, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına ve

öğrencilere destek sağlanmasına vesile olan yaşam alanlarıdır (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379). Diğer bir ifade ile okullar, sosyal değişimin aracıları olarak da tanımlanmaktadır (Herman et al., 2009, p. 443).

Literatürde okul yaşam kalitesi, üniversite yaşam kalitesi gibi eğitim kurumları odaklı konular sıklıkla öğrenci, öğretmen ve yönetim boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda eğitim kalitesi, adaptasyon sorunları, okul performansı, öğrenci-öğretmen-aile iletişimi gibi konular ile sağlık ve psikoloji odaklı yaklaşımların sıklıkla ele alındığı görülmektedir. İlköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim düzeylerinde araştırılan konunun niteliğine göre farklı çalışmalar mevcuttur.

Bu kitabın uygulama ayağındaki içeriğini ilgilendiren düzey ise yükseköğretimdir. Bu bağlamda eğitim kalitesinin, hizmet veren kurumun niteliğinin (devlet veya vakıf), yerel ve uluslararası öğrencilerin beklenti veya tercihlerinin ve öğrencilerin kendine has koşul ve durumlarının tespiti önem arz etmektedir. Eğitim kurumlarının devlet veya vakıf niteliği, öğrencilerin konuya bakış açılarındaki farklılıklar nedeniyle yaşam kalitesi değerlendirmelerine farklı yansıyabilmektedir. Zira eğitim kurumlarına ücret ödenmemesi, çok az ücret ödenmesi ya da ücret ödenmesi farklı değerlendirme koşulları meydana getirmektedir. Ekonomik olarak bireye maliyeti düşünüldüğünde ücret ödenen kurumlara yönelik olarak öğrencilerin daha eleştirel yaklaşım sergileyebilmeleri olasıdır. Bu durum eğitim kurumunun eğitim niteliğinin ve katkılarının daha fazla sorgulanmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla ister istemez bir müşteri memnuniyeti bakış açısı ortaya çıkabilmekte olup, öğretim üyelerinin ya da öğretmenlerin tutumlarındaki farklılıklar da değerlendirilmelidir. Üniversite düzeyinde kariyer gelişimi ve mezuniyet sonrası iyi bir iş sahibi olup olmama (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1380), diğer eğitim düzeylerinde iyi bir ortaokul ya da liseyi kazanabilme durumları da bireysel değerlendirmeleri etkileyecektir. Özellikle akademik kaliteye küresel bir yaklaşım zemini hazırlamak isteyen üniversite yöneticilerinin söz konusu farklılıkları değerlendirmelerinin faydalı olacağı düşünülmektedir (Yasin & Bélanger, 2015, p. 29).

Her öğrencinin okulla ilgili fikir ve düşünceleri aynı değildir (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379). Ancak üniversiteler bilinçli kararlar alabilecek genç yetişkinler olarak öğrencilerin yaşam deneyimlerinin bir parçasıdır ve bu sebeple önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu sorumluluk yönetimden öğretim üyelerine kadar herkesin ortak sorumluluğudur.

Üniversiteler sadece örgün öğretimin gerçekleştiği mekânlar olmayıp mensupları tarafından çok yönlü ilişkilerin odağında bulunmaktadır. Üniversite, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin kendi içlerindeki ilişkileri içerdiği gibi, her iki kesimin yöneticilerle aralarındaki ilişkileri ve öğretim üyesi ile öğrenci ilişkilerini de içermektedir. Söz konusu ilişkilere

önem verilen üniversitelerde öğrencilerin sosyal gelişimlerine destek olacak etkinliklerin düzenlenmesi ve öğrencilere verilen değeri ortaya koyacak ortamların oluşturulması oldukça önemlidir (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379).

Üniversite yaşam kalitesi, öğrencilerin üniversite yaşamına dair iyi oluş seviyesine işaret etmektedir. Bu ilişki ağı içerisinde üniversite yaşam deneyimi bir boyuttur ve öğrencinin bu çerçevedeki tatmin veya tatminsizliği öznel bir değerlendirme içermektedir. Deneyimler akademik, sosyal ve üniversite ile ilgili diğer konuları içerebilmektedir (Kangal, 2012, s. 16). Eğitim kurumlarındaki yaşam kalitesi, öğrencilerin eğitim sürecindeki aidiyet duygusundan, mesleğe yönelik tutumlara kadar pek çok değişken ile etkileşime sahiptir. Eğitim kurumlarına dair yüksek bir yaşam kalitesi, öğrencilerin eğitim hayatına katılımlarını arttırmaktadır (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379-1380). Örneğin, Üniversite Yaşam Kalitesi (ÜYK, Quality of College Life-QCL), üniversite yaşamından duyulan memnuniyeti ve öğrenci sadakatini ifade eden bilişsel bir değerlendirmeyi ve üniversite yaşamı süresince gerçekleşen ve üniversite yıllarında yaşanan olumlu duyguların sıklığını ifade eden duyuşsal deneyimleri içermektedir. Nitekim üniversite yaşam kalitesinin öğrenci memnuniyeti ve öğrenci sadakatine aracılık ettiği tespit edilmiştir (Yu & Kim, 2008, p. 2-3). Özellikle öğretim üyeleri ile olan ilişkilerin üniversite yaşam kalitesi konusunda belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, üniversitelerde iyi ilişkiler, saygı, sevgi ve güven geliştirebilen öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi düzeyleri yüksek olacaktır. Öğrencilerin akademik başarısı, beklenti ve ümitleri, okula bağlılıkları, öğrenci ihtiyaçlarının kavramsallaştırılması, yürütülen programların değerlendirilmesi gibi unsurlar da bu çerçevede değerlendirmeye tabi tutulabilir. Konu demografik, sosyo-ekonomik, sağlık ve dini inançlar gibi değişkenlerin etkisine açıktır (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379). Benzer şekilde bahsi geçen konular farklı düzeylerdeki eğitim kurumları için de ağırlıkları değişmekle birlikte, geçerlilik tespitine açık konulardır.

Yukarıda söz konusu edilen göstergelerin yanı sıra stres, olumlu ve olumsuz duyulanım ile duygusal tükenmişlik de örgütsel göstergeler arasında değerlendirilebilmektedir (Genç, 2011, s. 11). Sağlık kurumları ve işleyiş mekanizmaları da örgütsel bir yapı analizi ile bu sınıflandırmaya dâhil edilebilir. Belirtmekte fayda vardır ki hangi sınıflandırma altında olursa olsun göstergelerin çeşitlendirilmesi mümkündür ve göstergeler etkileşimleri çerçevesinde birbirleri ile geçişken niteliklere sahiptir.

3.1.2. Nesnel ve Öznel Tasnif

Toplumsal ve bireysel düzeyde hedeflenen yaşam kalitesinin zirvesi ile sosyo-ekonomik politikalar vasıtasıyla ulaşılmak istenen noktanın ortak bir küme teşkil etmesi beklenmektedir.

Bu ortak küme, insani değerler, insan onuru, mutluluk, tatmin duygusu, sağlık (Sapancalı, 2009, s. 10), yapabilirlikler (Adaman, Kalaycıoğlu, Yakut-Çakar, Boymul & Bedük, 2014), eğitim, barınma, çevre, içerilme, ailevi ve sosyal ilişkiler, istihdam imkânları, sosyal güvenlik, yeterli bir gelir düzeyi gibi bireysel ve toplumsal hedefleri içermektedir. Nitekim yaşam kalitesi, kişilerin nesnel (objektif) bağlamdaki durumları ve öznel (sübjektif) bağlamdaki yaşam doyumları çerçevesinde nicelik ve niteliği birlikte konu etmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 137).

Göstergelerin değişken bir yelpazede ele alınıyor oluşu, evrensel düzeyde kabul edilen bir standart ya da ortak bir yaklaşım mevcut olmasa da nesnel ve öznel boyutlarıyla bir değerlendirmeyi mümkün kılmakta olup (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 137; Sapancalı, 2009, s. 9), başarılı bir çalışma yapabilmek için nesnel ve öznel göstergelerin birlikte ele alınması önem arz etmektedir (Şeker, 2009, s. 131). Keza, yaşam kalitesine yönelik tanımlamalarda her ne kadar bireylerin yaşamlarına dair öznel algıları ön plana çıkarılsa da, konuyu nesnel boyutlarıyla ele almak da mümkündür (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138). Yine genel değerlendirmelerde ve belirli bir yaşam alanına yönelik değerlendirmelerde nesnel ve öznel göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim yaşam kalitesi üzerine çalışan pek çok uzman, hem nesnel hem de öznel göstergelere ihtiyaç duyulduğu konusunda hemfikirdir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

Ancak nesnel ve öznel göstergeler arasındaki ilişki girift bir yapı sergilemektedir. Cummins (2000, p. 55) nesnel ve öznel yaşam kalitesi göstergeleri arasındaki ilişkiyi gözden geçirdiği çalışmasında, değişkenlerin etkileşiminin, öznel yaşam kalitesini dar bir aralıkta homeostatik olarak koruyucu bir sistem içinde gerçekleştiğini öne sürer. Cummins'e göre, sistemde değişen çevre koşullarına uyum sağlama kapasitesi söz konusu olduğundan, nesnel ve öznel göstergeler arasındaki ilişki zayıftır. Ancak, nesnel koşullar çok kötü olduğunda, homeostaz (dengeleşim) bozulabilmekte ve bu durum gerçekleştiğinde, nesnel ve öznel göstergeler daha güçlü bir kovaryasyon (birlikte değişim) sergileyebilmektedirler.

Campbell'e (1976) göre, nesnel bir sosyal gösterge olarak GSMH, mutluluğun niceliğinin değerlendirilebileceği nihai bir mihenk taşı değildir. Bu gerçeğin farkına varılması ile insanların yaşamlarının daha eksiksiz bir biçimde tanımlanmasını sağlayacak, daha geniş ve daha hassas bir dizi önlem için başlayan arayış, Dudley Duncan tarafından 1969 yılında "*sosyal göstergeler hareketi*" olarak adlandırılmıştır. Bu hareket, eğitim, sağlık, istihdam, suç mağduriyeti, siyasi katılım ve nüfus artışı gibi kamu yaşamının ilgili alanlarındaki değişimi izleyen yeni istatistiksel dizilerin gelişimi olarak tanımlanmıştır (p. 117-118).

Nesnel bağlamda değerlendirilen sosyal göstergelerin neredeyse tamamı, devlet kurumları aracılığıyla raporlanan ve bireyin kendi yaşamını kendince tanımlamasına bağlı olmayan göstergelerdir. Ancak sosyal göstergeler, bireylerin yaşadıkları olayları, davranışlarını veya özelliklerini tanımlayabilir. Dolayısıyla bu veriler, nesnel göstergeler olarak adlandırılabilecek göstergeler olup tutulan istatistikler muhtelif amaçlar için değer taşımaktadır. Bu amaçlar; nüfus içindeki değişkenliklerin haritasının çıkarılması, eşitsizliklerin belirlenmesi, kamusal taleplerin tahmin edilmesi, eğilimlerin tahmin edilmesi veya yaşam kalitesinin nesnel olarak değerlendirilmesi olabilir. Yaşam kalitesinin nesnel göstergeler üzerinden değerlendirilmesine birkaç örnek vermek gerekirse; eğitim seviyesinin yükselmesi, tıbbi bakım yeterliliğinin artması, standartların altında kalan konut sayısının azalması, temiz hava ve suya erişimin artması gibi örnekler sıralanabilir. Söz konusu durumların gerçekleşmesi neticesinde, yaşam kalitesinin de arttığına dair makul değerlendirmeler yapmak mümkündür (Campbell, 1976, p. 117-118).

Bununla birlikte, çoğu yaşam kalitesi çalışmasında başlangıç noktası, bireyin öznel iyilik haliyle ilgili deneyimidir. Ne var ki yaşam kalitesini ölçme girişimleri, bireysel olmayan bir perspektife doğru kaçınılmaz bir kaymayı içermektedir. Bunun sebebi, bireylerin kendi iyilik hallerine ilişkin öznel algılarının açık bir şekilde karşılaştırılamaması; bu algıların beklenti ve sosyal karşılaştırmalardan etkilenmesidir. Dolayısıyla ister istemez öznel deneyimleri etkileyen nesnel koşulların tanımlanmasına yönelinmektedir. Ancak söz konusu nesnel koşulların çoğu bireye has değildir ve dolayısıyla ölçülmesi de mümkün değildir. Eğitim ve istihdam seviyesi ya da gelir düzeyi gibi topyekûn olarak ölçümü gereken unsurlar sebebiyle; yaşam kalitesini ölçmeye çalışan birçok araştırmacı kademeli olarak, bireylerin öznel refah deneyimleri vasıtasıyla dolaylı yollardan bir toplumun veya bölgenin kolektif düzeyde deneyimlenen koşullarını açıklama yoluna gitmişlerdir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

Nesnel ve öznel göstergelerin genel tasnifinde, nesnel göstergeler; genel itibariyle gelir, eğitim, iş yaşamı, meslek, sağlık, barınma gibi unsurlar çerçevesinde değerlendirilirken; bireyin sahip olduğu söz konusu imkânlar dolayısıyla duyduğu tatmin ise yaşam kalitesinin öznel boyutunu temsil etmektedir. Her iki göstergeyi de ayrı ayrı öncelikli olarak değerlendiren araştırmacılar da mevcuttur. Esasen nesnel ve öznel göstergeler için uluslararası bir sistem veya standart henüz mevcut olmamakla birlikte konunun cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşanılan konut, eğitim, sağlık, gelir düzeyi, sosyal destek, iş yaşamı ve boş zaman etkinlikleri gibi belirli ana başlıklar altında ele alındığı görülmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138-139).

Daha genel bir değerlendirme yapmak gerekirse nesnel göstergeler (yaşam standardı, fiziksel sağlık durumu ve kişisel gelir gibi) *sıklığa veya fiziksel miktara* dayalı ölçümlerdir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Eğitim, meslek, yaşanılan konut durumu gibi koşullar

da nesnel göstergeler içinde değerlendirilmektedir (Aydıner-Boylu & Paçacıoğlu, 2016, s. 138). Kişinin psikolojik durumu iyi olmasa bile, fiziksel durumunun tespit edilmesi nesnel göstergeler kapsamında ele alınmaktadır. Bireylerin algı ve tecrübelerinden derlenen öznel göstergeler (Sevgi & Başol, 2020, s. 1547) ise, çoğunlukla (yaşam memnuniyeti, iş tatmini ve kişisel mutluluk gibi) *psikolojik tepkilere* dayanmaktadır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Öznel değerlendirmelerden elde edilen psikolojik göstergeler üç sınıflandırmada ele alınmaktadır. Bunlar; "*yaşam tatmini, psikolojik etki ve iyilik hali*"dir. Dolaysıyla yaşam kalitesi üzerinde etkili olan öznel faktörler; psikolojik sağlık, aile ilişkileri, evlilik yaşamı, ülke yönetimi, eğitim, iş yaşamı, barınma koşulları ve mahalle, din, ekonomik durum gibi koşullardan ve bu koşulların değerlendirilmesinden oluşmaktadır (Sevgi & Başol, 2020, s. 1547).

Konuyu bir örnek ile açıklamak gerekirse; birey ve onu etkileyen dış çevre ile içsel özellikleri bir aracın iki ön tekerleği gibidir. Bir tekerlek sosyal göstergeler ve nesnel koşullar ise diğer tekerlek öznel göstergeler ve sübjektif değerlendirmelerdir. Bu bağlamda nasıl ki araçlara iyi, kaliteli ve güvenli bir yol seyri için rot balans ayarı ve belirli aralıklarla bakım gerekiyorsa; bireylerin de böylesi bir ince ayara ihtiyaç duyduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin nefes alabilecek temiz bir havanın olması nesnel bir göstergedir, ancak alınan nefesin kalitesi bireysel özelliklere göre değişebilir. Bu bağlamda sosyal göstergeler tekerleğinin ayarı ekonomi, devlet, sosyo-ekonomik politikalar ve benzeri unsurlar çerçevesinde gerçekleşirken; öznel göstergeler tekerleğinin ayarı ise bireysel özellikler, bireylerin sosyal ilişkileri ve motivasyonu gibi unsurlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kuşkusuz bu unsurların ilişkili olduğu pek çok alt boyut da mevcuttur.

Aşağıda Tablo 5'de nesnel ve öznel göstergelerin "bireysel" düzeyde tasnifine yer verilmiştir.

Tablo 5. Yaşam kalitesinde nesnel ve öznel bireysel göstergeler

Nesnel Göstergeler	**Öznel Göstergeler**
Sağlık / Fizyolojik durum	Sağlık / Psikolojik durum
Gelir	Aile ilişkileri ve evlilik hayatı
Eğitim	Eğitim
Meslek	Ülke yönetimi
Yaşanılan konut(un durumu)	Çalışma ve iş yaşamı
	Konut ve mahalle
	Din ve inanç
	Ekonomik durum (ve yatırımlar)

Kaynak: Aydıner-Boylu, A. & Paçacıoğlu, A. B. (2016). Yaşam kalitesi ve göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8*(15), s. 138; Sevgi, H. & Başol, O. (2020). Endüstri ilişkilerinin gelişmesinin yaşam kalitesine etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. Çalışma ve Toplum, 66(2020/3), s. 1547'den uyarlanmıştır.

Ancak yaşam kalitesini etkileyen nesnel ve öznel göstergeler sayılanlar ile sınırlı değildir. Cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal yardımlar, ekolojik ve fiziki yaşam çevresi ile olan ilişkiler, sosyal adalet, kamu hizmetleri ve kamusal etkileşim gibi faktörler de yaşam kalitesi üzerinde etkilidir (Sevgi & Başol, 2020, s. 1547).

Sosyal göstergelerdeki nesnel unsurlar bireyin kendi hayatının sınırlarını aşan, iktisadi ve sosyal düzeyde ele alınması gereken konulardır. Dolayısıyla sınıflandırma itibariyle bireysel düzeydeki nesnel göstergelerden ayrılmaktadır. Örneğin bireysel gelir düzeyi her ne kadar GSMH'den bağımsız değilse de GSMH demek değildir. Ya da bireyin yaşadığı işsizlik durumu, işsizlik oranından bağımsız değilse de işsizlik oranı demek değildir. Bu nedenle aşağıda Tablo 6'da, Tablo 5'den farklı olarak sık kullanılan nesnel ve öznel "sosyal" göstergeler sıralanmıştır.

Tablo 6. Yaşam kalitesinde nesnel ve öznel sosyal göstergeler

Nesnel Göstergeler (Bireysel değerlendirmeden bağımsızdır.)	**Öznel Göstergeler (Bireysel değerlendirmelere dayalıdır.)**
Yaşam süresi	Güvenlik duygusu
Suç oranı	Maddi varlıklar
İşsizlik oranı	Mutluluk
GSMH	Yaşam memnuniyeti
Yoksulluk oranı	Aile ile olan ilişkiler
Okullaşma oranı	İş memnuniyeti
Haftalık çalışma süresi	Dağıtım adaleti algısı
İntihar oranı	Sınıfsal aidiyet
Bebek ölüm oranı	Hobiler ve üyelikler (Boş zaman faaliyetleri)
	Kamu vicdanı

Kaynak: Aysan, Ü. (2017). *Türkiye'de yaşlıların yaşam memnuniyeti ve refah algıları*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 9.

Özetle yaşam kalitesi genel itibariyle fiziksel, sosyal ve maddi refaha bağlıdır. Daha özelde ise, demografik faktörler, sosyoekonomik özellikler, (fiziksel, sosyal ve makro-ekonomik) çevre, kişilik özellikleri, sağlık, yaşam tarzına bağlıdır. Bu faktörlerden belirleyici önceliği olanın ise finansal koşullar tarafından tanımlanan ekonomik ortam olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla finansal anlamda bir gerileme sadece temel ekonomik önlemler üzerinde değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal refah üzerinde de etkin olarak değerlendirilmektedir (Zavras et al., 2020, p. 46).

Kahneman ve Krueger'e (2006) göre; gerçek zamanlı, gerçek olaylara bağlı gündelik konulara dair veriler, refahı bireysel zaman kullanımına bağlı olarak ortaya koyabilmektedir. Nitekim zaman kullanımı geleneksel iktisadi analize uygundur. Öz (bireysel, kendi kendine)

bildirim ile elde edilen öznel refah ölçütleri, iktisadi yapı üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir. Öznel ölçütler, refah analizini dolaysız yollardan göstererek geleneksel refah analizlerinde faydalı bir tamamlayıcı olarak da değerlendirilebilir. Diğer yandan, öznel değerlendirme içeren çalışmalardan elde edilen veriler; toplumsal refah artışını önemseyenlerin dikkatlerini, artan tüketim fırsatlarından artan sosyal temaslara kaydırmaları gerektiğini göstermektedir (p. 22).

Yaşam kalitesini ölçebilmek amacıyla çoğunlukla ampirik yöntemlere başvuran araştırmacılar; yaşam memnuniyeti, mutluluk ya da öznel iyi oluş ölçekleri gibi öznel ölçütleri ve İnsani Gelişme Endeksi ya da Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi gibi nesnel ölçütleri kullanmaktadırlar (Heylighen & Bernheim, 2004, p.1). 1960'lı yıllardan itibaren nesnel olarak ölçülen eğitim, barınma gibi sosyal göstergelerin bireylerin yaşam kalitesi hakkında sadece %15 düzeyinde açıklayıcı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla açıklayıcılığının daha kuvvetli olduğu düşünülen psikolojik veya öznel göstergeler ön plana çıkmaya başlamıştır (Uysal-Şahin, 2020, s. 5).

Nitekim nesnel ve öznel göstergelerin bir arada kullanılma nedenlerinden biri, nesnel göstergelerin yaşam kalitesine etkisinin her zaman beklenen doğrultuda olmadığı veya çok büyük bir etkisinin olmadığı düşüncesidir. Bir diğer neden ise, göstergelerin *güçlü ve zayıf yönlerinin* mevcudiyetidir (Aysan, 2017, s. 8-9). Bu bağlamda göstergelerin değişime karşı duyarlı olması önemlidir. Göstergelerin değişime karşı duyarsız olması durumunda gösterge ne kadar güvenilir olursa olsun zayıf bir gösterge olarak değerlendirilebilir (Atkinson, 1982, p. 113).

Sosyal göstergelerin nesnel olması, algıları içermemesi, karşılaştırmalara uygun olması, ölçülebilirliğinin yüksek derecede mümkün olması, toplumdaki normatif idealleri göstermesi, iktisadi göstergelerin yetersizliklerini farklı boyutlarıyla tamamlayabilmesi görece olumlu bazı özellikleridir. Sosyal göstergelerin zayıf yönleri ise, toplumların değişken yapıları içinde yanıltıcı sonuçlar içerebilmesi, farklı unsurların yorumlanmasındaki güçlükler, evrensel bir uzlaşı olmadığında sübjektif değerlendirmelere duyulan ihtiyaç, değişken seçimi ve ağırlıklandırılmasındaki tartışmalı durumlar ve bireysel algıları yansıtmaması sebebiyle değerlendirmelerin eksik kalabilmesidir (Aysan, 2017, s. 9-11).

Bireysel göstergelerin görece olumlu yönleri ise; bireysel tecrübeleri ortaya çıkarması ile farklı kalite ve memnuniyet ölçeklerini bir arada değerlendirerek bileşik endeksler oluşturmanın imkân dâhilinde olmasıdır. Bireysel göstergelerin zayıf yönleri; cevapların kesin bir doğru olarak kabul edilememesi, cevapların bireylerin anlık duygu durumundan etkilenmesi, toplumdaki kaliteyi objektif olarak ölçememesi, bireysel özelliklerden, kişiler arası ilişkilerden ve koşullara adaptasyon kabiliyetinden etkilenmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Nitekim öznel göstergeler toplumsal değerlendirmeler için yeterli olmamakla birlikte, bireysel değerlendirmeler bakımından oldukça önem arz etmektedir (Aysan, 2017, s. 11-12).

Özetle, yaşam kalitesine dair her iki ölçütün genel değerlendirmesi, bireyin yaşamındaki tüm farklı unsurlarının nasıl bir araya geldiğine dair kapsayıcı bir yargı sunmaktadır. Ancak bu tanımla ilgili üç sorun mevcuttur. Bunlardan ilki; bireysel değerlendirmelere dair sorular ile sadece öznel ölçüm yapılabileceğine dairdir. Bu ölçümün güvenilirliği ve karşılaştırılabilirliği sınırlıdır. İkinci olarak, yaşam kalitesi, bir ölçüde bireyin karakterine ve eğilimlerine bağlıdır. Zengin, işinde başarılı, sağlıklı ve mutlu bir evliliği olan bir birey, tüm bu olumlu durumlara rağmen yine de hayatının iyi gitmediğine dair bir hisse sahip olabilir. Bu durumun sebebi kişisel hedeflerin yerine getirilememiş olması ya da bireyin depresif bir kişiliğe sahip olması olabilir. Dolayısıyla, elde edilen bu öznel verilere göre söz konusu kişinin iyi bir yaşam kalitesine sahip olmadığını söylemek; sonuçları kamu politikası ve araştırma açısından kısmen anlamsız hale getirecektir. Üçüncü sorun ise bunun tam tersidir. Bireyin kendi yaşamıyla ilgili öznel tatmini, yaşamdan beklentileriyle güçlü bir bağa sahiptir. Yaşamdan beklentiler de bireyin sosyal konumuyla ilgilidir. İnsanlar kendilerini, öznel algılarıyla sosyal konumlarını göz önünde bulundurarak diğer insanlarla karşılaştırırlar. Bu bağlamda düşük beklentiler, beklentileri karşılamayan yüksek başarıdan daha yüksek öznel yaşam kalitesi bildirimlerine yol açabilir. Bu durum da yaşam kalitesini artırmanın yollarından birinin bireylerin beklentilerinin azaltılması olduğu sonucuna kapı aralamaktadır. Bu durum, kişisel gelişim ve kalkınmaya dair başarma arzusunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855).

Söz konusu sorunlar yaşam kalitesinde, gerek öznel deneyim açısından gerek nesnel değerlendirme açısından, dikkatli ve detaylı bir ayrıştırma ve değerlendirmeye duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki kısmında göstergelerin ve çalışma sorularının sahip olması gereken özelliklere, endekslerin sahip olması gereken niteliklere ve kavramdan uygulamaya geçerken dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilecektir.

3.1.3. Göstergelerin ve Soruların Sahip Olması Gereken Özellikler

Yaşam kalitesinde öznel göstergeler, politika önlemlerinin tasarlanması ve değerlendirilmesinde yararlı araçlar olarak kabul görmektedir (Plagnol, 2010, p. 749-750). Ayrıca, bireylere, toplumlara, nesnelere ya da yaşantılara dair kalite söz konusu olduğunda; kaliteye dair göstergelerin öncelikle betimleyici, ayırt edilebilir özellikte ve ölçülebilir olması önem arz etmektedir (Sapancalı, 2009, s. 11).

Nitekim öznel iyi oluşu ele alan yaşam kalitesi analizlerinde öznel iyi oluş, çoğunlukla bireylerin genel yaşam doyumu veya mutluluğu hakkındaki anket soruları vasıtasıyla

değerlendirilmektedir. "Doyum" ve "mutluluğa" dair sorular, kısmen farklı kavramları ölçmekle birlikte, esasen sosyo-demografik özellikler ve sağlık değişkenleriyle ilişkili olarak oldukça benzer bir niteliğe de sahiptir. Dolayısıyla genellikle birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Plagnol, 2010, p. 749-750). Bu özelliği sebebiyle "sosyal göstergeler hareketi" olarak da anılan yaşam kalitesi analizlerinde, nitel verilerin ölçümü zorluklar içermektedir (Sapancalı, 2009, s. 10). Bu nedenle gerek nesnel gerek öznel göstergelerin tasarlanmasında ve sorulacak soruların oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken konular ve farkında olunması gereken durumlar mevcuttur. Bu konu ve durumları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

Yaşam kalitesine yönelik kavramların kapsayıcılık ilişkisi: Çalışmanın nesnel mi öznel mi, nitel mi nicel mi olduğuna göre göstergelerin tespit edilmesi ve soruların seçilmesi değişiklik gösterecektir. Örneğin bir bütün olarak yaşamdan memnuniyetin sorgulanmasında, ilk bakışta, memnuniyet çalışmalarının mutluluk çalışmalarından daha iyi bir tercih olacağı düşünülebilir. Zira insanlardan ne kadar mutlu olduklarını derecelendirmeleri istendiğinde, verdikleri cevapların esas olarak duygusal durumlarla ilgili olduğu varsayılır. İyi oluşu değerlendirmeye çalışırken, araştırmacıların olumlu bir duygusal durumdan daha fazlasını içeren bir kavramı kullanmaları gerektiğini öne sürmek mantıklı görünecektir. Yaşam kalitesini değerlendirirken ise iyi oluşu içeren kavramlardan farklı bir hazırlık yapmak gerekecektir. Zira yaşam memnuniyeti ile refah arasındaki ilişki, beklenenden çok daha karmaşık olabilmektedir (Bates, 2009, p. 9).

Soruların sorulma sırası: Bireylerin, refah değerlendirmelerini, ilgili tüm faktörlerden ziyade kararlarını verdikleri anda en erişilebilir olan bilgilere dayandırdıkları ifade edilmektedir. Bu durumda, anket sorularına verilen yanıtlar, "soruların sorulma sırasına göre hassas" olabilecektir (Bates, 2009, p. 7).

Cevaplarda kararsız kalmama: Yaşam tatmini hakkındaki sıfırdan ona (tamamen memnuniyetsizden tamamen memnuna) şeklindeki değerlendirme sorularında yanıtlayıcıların cevap vermeyi reddetme veya bilmiyorum şeklindeki cevapları oldukça düşük seviyededir (Plagnol, 2010, p. 749-750). Bununla birlikte, nitel araştırmalarda mülakatı yöneten kişinin cevap veren kişiye yönelik açıklayıcı ifadeleri de benzer bir fayda sağlayabilir.

Yaşamdaki önemli yönlerin tespiti: Soruların, katılımcıların yaşamın hangi yönlerinin kendi iyilikleri için önemli olduğunu değerlendirmelerine imkân tanıması avantaj sunmaktadır. Bu değerlendirme, bireysel tercihleri içermektedir. Bireysel tercihlerin genellikle refah düzeyini doğru bir biçimde yansıttığı varsayılmaktadır. Nitekim kişi başına düşen GSYİH ya da eğitimle elde edilen kazanımlar gibi nesnel göstergelerin kapsamı, bireysel tercihlere dayanmadıkça bu göstergelerin görünüşte nesnel kaldığı belirtilmektedir. Ancak bireylerin

kararlarını genellikle, seçimlerinden elde etmeyi bekledikleri faydaya dayandıracakları ve bu fayda beklentisinin çoğu zaman bireylerin seçimlerini yaptıktan sonra gerçekten deneyimledikleri fayda ile eşleşmeyeceği de belirtilmektedir. Dolayısıyla bireysel seçimler her zaman gerçek faydayı yansıtmayabilir (Plagnol, 2010, p. 750-751). Ancak bireyin yaşamında ağırlık verdiği göstergelerin tespiti bakımından son derece önemlidir.

Yaşam seyri boyunca refahtaki değişimlerin yaşam kalitesinde mutlak bir değişim gerektirmeyeceğine yönelik farkındalık: Yaşam seyri boyunca refah düzeyindeki değişimlerin yaşam kalitesinde mutlak bir değişim gerektirmediğine yönelik veriler, öznel göstergelerin önemini göstermektedir. Örneğin analiz sadece (gelir düzeyi ya da mali durum gibi) nesnel göstergelere dayanıyorsa, (gelir düzeyi ya da mali durumdan) duyulan memnuniyetin yaşam boyu gelir yörüngesini yansıtacağı sonucuna varılabilir (Plagnol, 2010, p. 750-751). Ancak yaşlı bireylerin emeklilikten sonra daha düşük gelir elde etmelerine rağmen şaşırtıcı bir şekilde kendileriyle aynı mali düzeye sahip gençlere kıyasla mali durumlarından memnun olduklarını gösteren çalışmalar (Hansen, Slagsvold & Moum, 2008, p. 323) mevcuttur. Dolayısıyla yaşamın bir anındaki kalite ve memnuniyet değerlendirmesi, yaşam seyri boyunca nesnel göstergeler değişse bile bu değişime paralel bir seyir izlemeyebilir.

Sabit nitelikler, geçici durumlar ve ortalama yanıt: Bireyler genellikle, yanıtlayanın nispeten sabit nitelikleri tarafından belirlenecek cevaplar yerine, yargılarını oluşturdukları bağlam tarafından geçici olarak erişilebilir kılınan karşılaştırma bilgilerinden yararlanırlar. Örneğin, yanıt verenler, "ortalama" yanıtın, seçmeleri istenen yanıt ölçeğinin orta aralığındaki değerlerle temsil edildiğini varsayma eğilimindedir (Bates, 2009, p. 7).

Karşılaştırmalara bağlı yargılar: Erişilebilir bilgilerin değerlendirmeler yapmak için kullanılma şeklinin, sorulan soru ile nasıl ve ne şekilde ilişkili olduğuna dair yargılara bağlı olduğu belirtilmektedir. Örneğin, cevaplandırma esnasında "geçen yıl meydana gelen son derece olumlu bir olay" akla geldiğinde, şu anki hayatın 20 yıl önceki ya da geçen yılki hayat ile karşılaştırılıp karşılaştırılmadığına bağlı olarak, "şu anki hayat" hakkındaki değerlendirme olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilecektir (Bates, 2009, p. 7).

Kavramlara dair yargılar: Memnuniyet/kalite-mutluluk anlayışı kişinin bu unsurları nasıl tanımladığına bağlı olarak da değişebilir. Ayrıca kabullenmek, sabretmek, tahammül etmek ve razı olmak arasında farklar vardır ve bireysel hırslar, diğer kişilerle kıyaslamalar gibi durumlar da söz konusu değişkenliğe etki edebilir.

Kişilik özellikleri, değişken ruh hali ve yeni olan olaylar: Öznel iyi oluş yargıları, yargı sırasındaki haleti ruhiyeden etkilenir. Dolaysıyla verilen anlık cevapların geniş bir zaman

dilimi için geçerli olması beklenmemelidir. Nitekim yaşam memnuniyetinin tipik olarak koşullardaki olumlu değişikliklerin hemen ardından arttığı ve olumsuz değişikliklerin hemen ardından azaldığına dair kanıtlar olduğu ifade edilmektedir. Ek olarak, bir kişinin kendi iyiliğine ilişkin öznel değerlendirmesinin önemli ölçüde bir kişilik özelliği olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca bireysel değerlendirmelerde, tutumların etik boyutları mevcuttur. Örneğin sorular, bireylerin sadece yaşamlarının ne kadar iyi gittiğine dair görüşlerini değil, aynı zamanda yaşamlarına uygun tepki vermeye dair hislerini de somutlaştırabilecektir. Bir örnek vermek gerekirse birey, iyi gittiği için değil, minnettarlık veya cesaret gibi erdemleri arzuladığı için hayatından memnun olabilir. Bu tür değerlendirmelerde, belirli erdemlere farklı vurgu yapıldığında -örneğin kültürler arasında ve uzun zaman serilerinde karşılaştırmalar yaparken- sonuçlar değişiklik gösterebilecektir (Bates, 2009, p. 7-9).

Olumsuz profil oluşturmaktan kaçınma: Katılımcılar, olumsuz görünmekten kaçınmak için, örneğin, yaşamdan duydukları memnuniyeti abartarak, öznel iyi oluşa ilişkin özel yargılarını kendileriyle iletişim kurulmadan önce düzenleyebilirler (Bates, 2009, 7).

Toplumsal cazibe yanlılığı: Bireylerin araştırmalarda gerçek duygu veya düşüncelerini yansıtan yanıtları seçmek yerine, sosyal olarak daha arzu edilir veya kabul edilebilir olduğuna inandıkları yanıtları seçme eğilimi olarak tanımlanan (Grimm, 2010) toplumsal cazibe yanlılığı (social desirability bias) araştırmalarda öne çıkan bir diğer sorundur (Karabulut, 2017, s. 86). Dolayısıyla sosyal olarak arzu edilen yanıtların fazla bildirimine veya sosyal olarak daha az arzu edilen yanıtların eksik bir bildirime sebep olur. Söz konusu eğilimin bireysel bir onay ihtiyacından kaynaklanan bir kişilik özelliği olduğu düşünülmektedir. Örneğin, katılımcılar çevreyi pek önemsemese bile, toplum kendilerinden aksini beklediği için çevreye duyarlı bir tutum sergileyebilir (Grimm, 2010).

Zaman kıyaslamaları ve derecelendirme: Mutluluk derecelendirmelerinin zaman içinde karşılaştırılması, bireylerin öznel durumlarını derecelendirme ölçekleriyle ilişkilendirirken, zaman içinde yaşanan olaylardan etkilenebilmektedir. Bireylerin öznel durumlarına ilişkin tanımlarını zaman içinde değiştirmeleri durumunda, görünüşte değişmemiş bir mutluluk derecesi, esasen mutlulukta meydana gelen çok büyük bir değişikliği gizleyebilecektir. Örneğin, derecelendirme ölçeğinin en üstünde, kendisini başlangıçta "çok mutlu" olarak değerlendiren ve daha sonra mutlulukta büyük bir artış yaşayan bir kişi, kendisini yine "çok mutlu" olarak tanımlamak zorunda kalacaktır. Birey sonradan meydana gelen bir değişim ile önceki durumunun aslında "pek mutlu değil" sınıflandırmasına girdiğini düşünebilir (Bates, 2009, p. 7). Ya da birey sonradan meydana gelen bir olay ile geçmiş değerlendirmesinin aslında verdiği cevaptan daha mutlu olduğunu da fark edebilir.

Ülke kıyaslamalarında kültürel farkların etkisi: Bir başka ülke veya bir başka ülkenin vatandaşları ile kıyaslama yapılırken memnuniyet/kalite ya da mutluluğu belirleyen kültürel yapılardaki farklılıkların ayrıştırılarak değerlendirilmesi gerekir.

Lisan ve çeviri problemleri: Lisan ve çeviri ile ilgili eksiklikler (Karabulut, 2017, s. 86), sorunun doğru ifade edilememesi veya doğru anlaşılamamasına, dolayısıyla doğru cevabın elde edilememesine sebep olabilir. Bu durum, kültürel farklılıklar ile bütünleşik bir sorun olarak değerlendirilebilir.

3.2. Yaşam Kalitesi Endeksleri ve Endekslerin Sahip Olması Gereken Nitelikler

Uluslararası kuruluşlardan sosyal politika oluşturan kurumlara, medyadan akademisyenlere çok sayıda kesim tarafından çeşitli yaşam kalitesi endeksleri önerilmiştir (Malkina Pykh & Pykh, 2008, p. 855). Nitekim yaşam kalitesine dair çok sayıda endeks oluşturulması imkânı mevcuttur. Ancak çalışmanın sınırlılıkları içerisinde sık kullanılan yaşam kalitesi endekslerine yer verilecektir. Nitekim dünya genelinde en çok kullanılan ve kamu politikaları için geçerli ve uygun on dört kıstas üzerinden değerlendirilen yaşam kalitesi endekslerinden yirmi ikisi aşağıda sıralanmaktadır (Hagerty et al., 2001, p. 75). Bu endekslerin seçilmesinde özellikle üç kıstas etkin olmuştur. Bunlar; alandaki araştırmacıların ilgisini çekmiş olması, basından ilgi görmüş olması ve kamu politikası uygulamaları içermesidir (Malkina Pykh & Pykh, 2008, p. 855-856; Sirgy, 2011, p. 1-2).

1- Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezlerinin (Centers for Disease Control and Prevention, CDC) Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesi Endeksi, (CDC's Health-Related Quality of Life, HRQOL) (CDC, 2021a) ve CDC'nin Davranışsal Risk Faktörü Gözetim Sistemi (BRFSS-Behavioral Risk Factor Surveillance System) (CDC, 2021b).

2- Dünya Sağlık Örgütünün Yaşam Kalitesi Endeksi (World Health Organization Quality of Life, WHOQOL), WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF gibi diğer DSÖ araçları (WHO, 2021).

3- Tüketici Güven Endeksi (Consumer Confidence Index, CCI).

4- Money Magazine'in yaşamak için paranın "En İyi Yerleri" Ölçütleri (Money's "Best Places" to Live).

5- Ekonomik Refah Endeksi (Index of Economic Well-Being, IEWB).

6- Gerçek İlerleme Endeksi (Genuine Progress Index, GPI).

7- Amerikan Demografik Refah Endeksi (American Demographics Index of Well-Being).

8- Johnston'un Yaşam Kalitesi Endeksi (Johnston's QOL Index).

9- Avrupa Birliğinde uygulanan bir araştırma olan (Gökdemir-Dumludağ, 2011, s. 16) Euro barometresi (Eurobarometer).

10- Veenhoven'in Mutlu Yaşam Beklenti Ölçeği (Veenhoven's Happy Life-Expecatancy Scale, HLE).

11- Uluslararası Yaşam Endeksi (International Living Index).

12- Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi (UN Human Development Index, HDI) (UNDP, t.y.).

13- Miringoff'un Sosyal Sağlık Endeksi (Miringoff's Index of Social Health)

14- Eyalet Düzeyinde Yaşam Kalitesi Araştırmaları (State-Level QOL Surveys)

15- Estes'in Sosyal İlerleme Endeksi (Estes' Index of Social Progress, ISP).

16- Diener'in Temel ve Gelişmiş Yaşam Kalitesi Endeksleri (Diener's Basic and Advanced QOL Indexes)

17- Cummins'in Kapsamlı Yaşam Kalitesi Ölçeği (Cummins' Comprehensive Quality of Life Scale, ComQol).

18- Michalos'un Kuzey Amerika Sosyal Raporu (Michalos' North American Social Report).

19- Filipinler'in (Ekonomik ve Sosyal) Hava İstasyonu (Philippines' Weather Station) (Mangahas, 1991; Mangahas, 2018).

20- Hollanda Yaşam Koşulları Endeksi (Netherlands Living Conditions Index, LCI).

21- Alman Sosyal Göstergeler Sistemi Projesi (German System of Social Indicators, SPES-Sozialpolitisches Entscheidungs- und Indikatorensystem für die Bundesrepublik Deutschland, Social Policy Decision-Making and Indicators System) (Noll, 2014).

22- İsveç ULF (Gelişim, Öğrenme, Araştırma) Sistemi (Swedish ULF -Utveckling Lärande and Forskning- System) (Hagerty et al., 2001, p. 75).

Ayrıca ABD'deki Genel Sosyal Araştırma (Şeker, 2009, s. 118) ya da TÜİK'in (2021b) Yaşam Memnuniyeti Araştırması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bununla birlikte pek çok endeks oluşturulmuştur. Örneğin Kahneman ve Krueger (2006); Gayri Safi Milli Mutluluğun, sübjektif ölçümün mevcut bilgi durumu ve sınırlılıkları göz önüne alındığında, aşırı derecede iddialı bir hedef gibi görünebileceğini; ancak çalışmalarında kullandıkları U-endeksinin veya bireylerin hoşlanılmayan duygusal bir durumda geçirdikleri zamanın oranının, toplumsal iyi oluşun belirlenmesinde umut verici bir ölçü olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, U-endeksi,

"hoş olmayan" (unpleasant) veya "istenmeyen" (undesirable) duygular için kullanılan bir dizin olup, bireyin hoş olmayan bir durumda (ki endeks duyguların tek bir özelliğine odaklanmaktadır) geçirdiği zamanın oranını ölçmektedir. Duygular düzeyinde sıralı bir ölçüt olan U-endeksi, kolay anlaşılabilir bir niteliktedir. Dolayısıyla, standart memnuniyet sorularını yanıtlarken kültürel veya dil farklılıkları nedeniyle farklılaşabilecek ülkeler arası karşılaştırmalar için uygun olduğu belirtilmektedir (p. 18-20).

Yaşam kalitesi endekslerinin karşılaması gereken bazı niteliklerden de söz etmek mümkündür. Bu özelliklere aşağıda Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablodan görüldüğü üzere ilk olarak endeksin örneğin kamu politikası geliştirme gibi pratik bir amacı olması beklenmektedir. İkinci özellikteki nitelik, kademe kademedir. Örneğin, bireysel düzeyde ihtiyacı olan bireylere yardım eden danışmanlar, aile düzeyinde ihtiyacı olan ailelere yardım eden sosyal hizmet uzmanları, ilçe düzeyinde ilçede yaşayanlara yardımcı olabilecek ilçe yöneticileri, ülke düzeyinde vatandaşlara yardımcı olabilecek politikalar ve programlar geliştiren ulusal birimler, uluslararası düzeyde ise dünya vatandaşlarına yardımcı olabilecek uluslararası kuruluşlar dikkate alınmalıdır (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 856). Benzer şekilde üniversite düzeyinde bir çalışma yapıldığında, üniversitedeki karar alıcı birimlerin dikkate alınması mümkündür.

Tablo 7. Yaşam kalitesi endekslerinin karşılaması gereken nitelikler	
1-	Endeksin pratik bir amacı olmalıdır.
2-	Endeks, politika oluşturan kişilerin muhtelif programlar geliştirmelerine ve değerlendirmelerine yardımcı bir nitelikte olmalıdır.
3-	Periyodik izleme ve kontrole izin verilmesi gerektiğinde, endeksin zaman serilerine dayanması gerekmektedir.
4-	Endeksin köklü bir teoriye dayanması gerekmektedir.
5-	Endeks bileşenleri güvenilir, geçerli ve hassas olmalıdır.
6-	Endeks tek bir sayı olarak bildirilmelidir ancak bileşenlerine ayrılabilmesi mümkündür.
7-	Bileşenlerine ayrılan endekslerin toplam yapıyı temsil etmesi gerekmektedir.
8-	Bileşenlerine ayrılan endeksler için alanı sınırlandırmak gerekmektedir.
9-	Her bir alan, hem nesnel hem de öznel olarak ölçülebilecek bir potansiyele sahip olmalıdır.
10-	Her bir alan, çoğu birey için uygunluğa sahip olmalıdır.
11-	Yaygın olmayan özel bir alan için tasarlanan ölçüm araçlarının, hedef grup için yaşam kalitesi yapısına yönelik varyansa katkıda bulunması gerekmektedir.
12-	Alanların yaşam kalitesine potansiyel katkıları nötr, pozitif veya negatif olmalıdır.
13-	Bazı alanlar, nesnel olarak ölçülemediklerinde kişilik, bilişsel süreçler ve duyuşsal boyutlar açısından farklılık gösterir.
14-	Çoklu karşılaştırma süreçleri boşluklar veya tutarsızlıklar oluşturabilir.
Kaynak: Malkina-Pykh, I. G. & Pykh, Y. A. (2008). Quality-of-life indicators at different scales: Theoretical background. *Ecological Indicators*, *8*, p. 856.	

Üçüncü nitelik, geçmiş koşulları değerlendirmek ve gelecekteki koşulları tahmin etmek bakımından önem arz etmektedir. Dördüncü nitelik, teorilerin yaşam kalitesinin iç ve dış değişkenlerle nasıl ilişkili olduğunu belirleyen kavramların ve nedensel yolların haritasının çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Beşinci nitelikte, endeksin güvenilirlik ve geçerlilik düzeyinin belirtilmesi ve kamu politikası girdilerine cevap veren değişiklikleri hassas bir biçimde gösterebilmesi beklenmektedir. Altıncı bir nitelik olarak bütün parça ilişkisini görebilmek açısından endeksin bileşenlerine ayrılabilmesi de önemlidir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 856). Ölçümlerde, özellikle yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluşa dair konuların daha küçük alt kategorilere bölünmesi imkân dâhilindedir. Zira alt kategoriler, üst ana kategori ile uyumlu olacaktır. Dolayısıyla ölçek, "toplamda tutarlı" bir ölçek olacaktır (Karabulut, 2017, s. 85). Ancak yaşam kalitesi, sadece bileşenleri değil tüm yaşamı kapsadığından; toplamdaki alanlar da yaşam deneyiminin tamamını kapsamalıdır. Dolayısıyla yedinci nitelik, yaşam kalitesi bileşen alanlarına bölünerek ele alınacak ise, söz konusu farklı alanların toplam yapıyı temsil etmesi gerekliliğine yöneliktir. Bununla birlikte, her yaşam alanı, bir bütün olarak yaşam kalitesinin önemli ancak ayrı bir bölümünü kapsamalıdır. Dolayısıyla yaşamın her veçhesi varsayılan bir alan olarak ele alınırsa, olası alanların sayısı sonsuz çıkacaktır. Bu nedenle yedinci niteliğin gerekliliklerini karşılayan az sayıda alanı tanımlamak için alanı sınırlandırmak gerekmektedir. Söz konusu alanların hem nesnel hem de öznel olarak ölçülebilecek bir potansiyele sahip olması da önemlidir. Onuncu nitelik gereği, yaşam kalitesi içindeki her bir alanın, çoğu birey için uygunluğa sahip olması gerekmektedir. Zira belirlenmiş bir hedef kitle için tasarlanan yaşam kalitesi ölçümleri, muhtelif bağlam ve ortamlar için diğer kesimlerin yaşam deneyiminin toplamını sağlayamayabilir. Dolayısıyla genel bir yaşam kalitesi ölçümünün geçerliliği, farklı bağlamlardaki muhtelif nüfus gruplarında gösterilmelidir. On birinci nitelik gereği, eğer yaygın olmayan bir ölçüm aracı için özel bir alan önerilmesi söz konusu ise, bu ölçüm aracının hedef grup için yaşam kalitesi yapısına yönelik varyansa katkıda bulunması beklenmektedir. Alanların yaşam kalitesi yapısına katkıları ise potansiyel olarak nötr, pozitif veya negatif olmalıdır. Dokuzuncu nitelik ile ilgili olan on üçüncü nitelik, öznel yaşam kalitesine yönelik bilişsel ve duygusal süreçleri, bir sonuç değişkeni olarak yaşam kalitesinden ayırma görevi görmektedir. Son nitelik gereği, her yaşam alanının öznel boyutunun bilişsel ve duyuşsal bir bileşene sahip olması sebebiyle memnuniyetle ilgili sorularla ölçüleceği hatırlatılmaktadır. Bu durumda yaşam kalitesi algısı, çoklu karşılaştırma süreçlerinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Söz konusu süreçler, bireyin algıladığı hâlihazırdaki durumu ile diğer insanlara veya geçmişe atfedilen zanna dayalı diğer koşullar arasındaki boşluğu veya tutarsızlığı oluşturmaktadır. Memnuniyete yönelik sorulara verilen cevaplar, söz konusu tutarsızlıkların ve dolayısıyla yaşam kalitesinin en cimri ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 856).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN YAŞAM KALİTESİ VE COVID-19: NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Çoğu insan için büyük bir hedef olduğuna inanılan yaşam kalitesinin sağlanabilmesi konusunda politika ve ihtiyaç uyumu önem arz etmektedir. Politika yapıcılar veya karar alıcılar için nesnel veriler kadar öznel veriler de değerli ve önemlidir. Öznel iyi oluş, birçok sosyal, ekonomik ve örgütsel faktörden etkilenmekte ve dolayısıyla bireysel yaşam kalitesini de etkilemektedir. Bu nedenle, en azından ilke olarak, hükümetin eylemlerinden ve karar alıcıların kararlarından etkilenmesi mümkündür. Bu bağlamda yaşam kalitesinin politikalardan, kararlardan ve uygulamalardan etkilenebileceğinin kabulü, politika yapıcılar ve karar alıcılar için zorlu bir süreç anlamına gelmektedir (Maluka, 2004, p. 13-18). Sosyal politikaların ya da yönetim ve kararların zemini boş beyaz bir kâğıda benzetildiğinde; esasen politika yapıcılardan ve karar alıcılardan ihtiyaçları bağlamında en fazla sayıda kişiyi, en uygun geometrik şekilleri çizerek (politikalar üreterek, kararlar alarak ve uygulayarak) o kâğıda sığdırmaları istenmektedir. Kâğıdın sınırları bütçe ile ilgilidir; ancak geometrik şekilleri boşluk bırakmayacak biçimde kâğıda sığdırmak bir yönetim kabiliyetini ve sorunların en iyi biçimde tanımlanmasını gerektirmektedir.

Bu bağlamda risk altındaki nüfusta ya da öğrenciler gibi belirli bir nüfus kesiminde hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için "sentetik popülasyon" olarak adlandırılan bileşimli nüfus kitlelerinin araştırılması oldukça önemlidir (Doherty et al., 2018, p. 1). Zira bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri, yaşamdaki olaylardan (Maluka, 2004, p. 11) ve bireylerin uyum düzeyinden etkilenmektedir. Olaylar ve uyum düzeyleri belirli nüfus gruplarında, belirli bölgelerde yaşayan ya da etnik kimliği bulunan topluluklarda, cinsiyet temelinde ve pek çok değişken özelinde farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla nüfusun belirli kesimleri incelenmek isteniyor ise, o kesimin kendilerine münhasır koşulları ve durumları değerlendirilerek, göstergelerin bu verilere göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu kesimlerden biri de üniversitelerin uyguladıkları politikalardan ve aldıkları kararlardan etkilenebilecek olan öğrenciler ve kendine münhasır koşulları olan uluslararası öğrencilerdir. Birer beşeri sermaye yatırımı yapmakta olan uluslararası öğrenciler, ana vatanlarından uzakta olmaları, ana dillerinden başka bir dil becerisine dair yükümlülükleri, farklı bir kültürde yaşamaya başlamaları ve benzeri sebeplerle bulundukları yeni ülkede kendilerine has koşullara sahiptir.

Üniversite yaşamı başlı başına her öğrenci için yeni ve dinamik bir sürecin başlangıcıdır. Zira üniversite yaşamı, eğitim süreci boyunca atılan sayısız adımlardan, bireylerin yaşamında

çok önemli bir yer tutan emek piyasalarına giriş, çalışma yaşamı, iş ve meslek edinme gibi olaylara yönelik son adımların atıldığı yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında akademik ve mesleki eğitimin yanı sıra, kampüs yaşamı, sosyalleşme, sosyal ilişkiler, deneyimler, kültür ve çevre gibi unsurların bütünleşmiş etkileri söz konusudur. Bu ve benzeri unsurlar öğrencilerin mutluluk, öznel iyi oluş ve en nihayetinde yaşam kaliteleri üzerinde hâlihazırda bir etkiye sahiptir ve deneyimleri çerçevesinde gelecek yaşamlarında da etkin olacaktır.

Bu bağlamda, 2019 tarihi ile anılan ancak 2020 yılının Mart ayında alışık olunmayan bir yaşam biçimini beraberinde getiren COVID-19 süreci, takip eden 2021 yılında da etkilerini sürdürmüştür. Konu, 2022 yılı itibariyle hala gündemin en üst sıralarındadır. Bu etkiler ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak sınıflandırılabileceği gibi, eğitim ve sağlık konuları düzeyinde de ayrıca ele alınabilir. İzolasyon tedbirleri başta olmak üzere, vatandaşların ve öğrencilerin günlük alışıldık hareketliliklerine yönelik muhtelif kısıtlamalar ve uygulamalar bireylerin yaşamlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkilerden biri de fiziksel erişim kısıtlamalarıdır.

Kamusal alanlar, vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir role sahiptir. Bu alanlara erişim, yaşam kalitesi, insan ilişkileri, sosyal destek ve etkileşimlerle kuvvetli bir ilişkiye sahiptir. Kamusal alanlarda aktif olanların ve bu alanları sık kullananların önemli bir kesimini ise genç nüfus oluşturmaktadır (Szczepańska & Pietrzyka, 2021, p. 1). 2020 yılının Mart ayında üniversitelerde çevrimiçi öğretime geçen ve genç yetişkin olarak değerlendirilebilecek olan üniversite öğrencileri de söz konusu yeni koşullardan ve değişimlerden etkilenen önemli bir grup olmuştur. Özellikle uluslararası yükseköğretim öğrencileri ve COVID-19 kısıtlamaları ile ilgili literatür incelendiğinde, yaşam kalitesinin önemli göstergeleri arasında maddi koşullar, barınma ve eğitim temalarının ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmektedir. Bununla birlikte literatürde fiziksel ve psikolojik sağlık konuları da sıklıkla ele alınmıştır.

Bu kapsamda öncelikle COVID-19 sürecinde yükseköğretim ve uluslararası öğrenciliğin değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha sonra konuya dair literatür aktarılarak, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına ve değerlendirmelerine yer verilecektir. Araştırma, İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve COVID-19 sürecini tecrübe eden uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesine yöneliktir. Elde edilen sonuçların özellikle kriz dönemlerinde, birer beşeri sermaye yatırımı yapmakta olan uluslararası öğrenciler ile ilgili alınacak kararlarda ve uygulanacak politikalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

4.1. Yükseköğretim ve COVID-19 Süreci

Eğitimin işlevini felsefi ve kültürel bağlamda açıklamak mümkündür. Ancak bireysel açıdan düşünüldüğünde eğitimin işlevi; bireysel özellikler ve önceliklere göre değişecektir. Bu bağlamda; eğitime verilen önemin derecesi, bireysel çabalar, eğitimin bireysel yaşama katkısı, toplumdan beklentiler ve tecrübeler; öznel değerlendirmelerde rol oynayarak "üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesini" etkileyecektir. Dolayısıyla bireyin hedefleri ile üniversitelerin hedefleri örtüştüğü müddetçe kaliteye yaklaşmak daha kolay olacaktır (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379). Bu bağlamda yükseköğretimin en önemli amaçları; niteliği ve bilgi donanımı yüksek akademik ve mesleki bilgiler ile donanmış bireyler yetiştirmek ve yenilikçi teknolojiler üreterek yenilikçi araştırmalar ile bilim dünyasına katkı sunmaktır. Bu amaca katkı sağlayacak başarılı öğrencilerin varlığı ulusal ve uluslararası düzeydeki kurumsal rekabeti etkileyecektir (Arslan & Altınbaş-Akkaş, 2014, p. 869). Uluslararası öğrencilerin üniversite tercihleri ise, üniversitelerin küresel düzeyde tercih edilirliğini ortaya koyduğundan ayrı bir öneme sahiptir.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi güncel verilerine göre, Türkiye'de 2021 yılı itibariyle 129 devlet üniversitesi, 74 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf Meslek Yüksek Okulu (MYO) olmak üzere toplam 207 üniversite bulunmaktadır. 2020-2021 öğretim yılında ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki üniversite öğrencilerinin 7.595.918'i devlet üniversitelerinde, 636.363'ü vakıf üniversitelerinde, 8.716'sı vakıf MYO'larda bulunmaktadır. Toplam üniversite öğrenci sayısı 8.240.997'dir. 2019-2020 öğretim yılında devlet üniversitelerinde 144.417, vakıf üniversitelerinde 40.581, vakıf MYO'larda 34 olmak üzere toplam 185.032 uluslararası öğrenci bulunmaktadır. 2021 yılı itibariyle güncel verilere göre profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve araştırma görevlisi pozisyonları dâhil olmak üzere akademisyen sayıları; devlet üniversitelerinde 152.929, vakıf üniversitelerinde 28.053, vakıf MYO'larda 251 olmak üzere toplam 181.233 kişidir (YÖK, 2021). Türkiye'de öğrenci akademisyen oranı, OECD'nin standardı olan 15,8'in oldukça üzerinde kalmaktadır. Artan öğrenci sayıları ve finansal kaynakların sınırlılığı düşünüldüğünde üniversitelerin daha iyi yönetim arayışlarına yöneldikleri görülmektedir (Arslan & Altınbaş-Akkaş, 2014, p. 870). Öğrencilerin genel düzeydeki ve üniversite yaşam alanındaki yaşam kaliteleri ve memnuniyetleri; üniversitelerin görevlerini gerçekleştirmeleri ve amaçlarına ulaşmaları konusunda etkili olabilecek unsurlardır. Dolayısıyla üniversiteler sundukları hizmetler, aldıkları kararlar ve yönetim biçimleri ile öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde bir etki oluştururken; öğrencilerin yaşam kalitesi ve memnuniyet düzeyleri de üniversitelerin muhtelif amaçlarına ulaşmasında etkili olabilecektir.

Krizler, sosyo-ekonomik yaşamın her alanına etki etmektedir. Bu etki alanlarından biri de eğitim alanıdır. COVID-19 süreci de beklenmedik, öngörülemeyen, olağan dışı ve hızlı kararlar alınmasını gerektiren bir durumu ifade ettiği için (Sezgin, 2003, s. 182-183) esasen bir kriz olarak nitelendirilebilir. Nitekim kriz, bunalım, buhran anlamlarına sahiptir. TDK krizi, *"bir ülkede veya ülkeler arasında toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran"* olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021). Ancak krizin ekonomik, sosyal, psikolojik, siyasi, yönetimsel, çevresel ve tıbbi bakımdan farklı tanımlamaları da mevcuttur (Sezgin, 2003, s. 182-183). Krizin niteliğine göre etkileri değişken olacaktır. Örneğin ekonomik bir krizin eğitim alanındaki etkisi çoğunlukla maliyet ve bütçe ile ilgili iken, COVID-19 krizinin "yükseköğretim ve öğrenciler" bağlamında öncelikli etkisi eğitim kurumlarına fiziksel erişimin kısıtlanması sebebiyle eğitimin sürdürülebilirliği olmuştur.

Nitekim Dünya Sağlık Örgütünün (WHO) 2020 yılının Mart ayında COVID-19 olarak anılan küresel salgını ilan etmesinden sonrasında, dünyanın dört bir yanındaki yükseköğretim kurumlarının normal işleyişlerinde kısıtlamalar ve takip eden süreçlere göre ciddi anlamda değişiklikler meydana gelmiştir (McKeown, Bista & Chan, 2022, p. 2). Seyahat yasakları, karantina ve sosyal mesafe uygulamalarının yanı sıra virüsün ülke nüfusuna yayılmasını sınırlamak amacıyla neredeyse günlük kararlarla çevrimiçi eğitim yöntemi tercih edilmiştir (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, p. 1-2). Salgın koşulları çerçevesinde üniversiteler bir yandan teknolojik altyapısını ve imkânlarını derslerin çevrimiçi verilebilmesi için hızlıca hazır hale getirmeye çalışırken, sınavların çevrimiçi yöntemlerle yapılabilmesi için de bir hareketlilik başlamıştır. Diğer yandan COVID-19 sürecinde birçok üniversite kampüslerini boşaltmış ve yurtlar da bu durumdan etkilenmiştir (Conrad, Hahm, Koire, Pinder-Amaker & Liu, 2021, p. 117). Yerleşkeler öğrencilerin fiziksel olarak üniversiteye gelmediği dönemde sessizliğe bürünmüştür.

COVID-19 salgın süreci ile birlikte kuvvetli bir biçimde gündem oluşturan çevrimiçi eğitim, "uzaktan eğitim", "e-öğrenme", "harmanlanmış öğrenme", "web/bilgisayar tabanlı öğrenme", "sanal öğrenme", "tele-eğitim", "internet tabanlı öğrenme", "dağıtılmış öğrenme" gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (Sun & Chen, 2016, p. 160). Çevrimiçi eğitim sistemi, öğretim üyeleri ve özellikle öğrenciler açısından eğitim eksikliği, farkındalık eksikliği, değişimi benimsemede tereddüt, yetersiz internet bağlantısı, çevrimiçi sınavlar ve öğrencilerin ekrana bakarken derse katılmaları gibi bazı sorunlar barındırmaktadır. Nitekim günümüzde çevrimiçi sınıflar uzaktan eğitimin yeni bir dalı olarak değerlendirilmektedir (Asif, Khokhar, Khan & Javed, 2021, p. 3). Uzaktan eğitime duyulan ihtiyacın nedenleri arasında; eşitlik temelinde eğitime erişim, maliyet etkinliği, eğitim sistemlerinde kapasite artırımı, eğitim

deneyimine uluslararası bir boyut katılması, seyahat için zaman ve maliyetlerin azaltılması ile küresel düzeyde uzmanlara erişim ve işbirliği yer almaktadır (Sun & Chen, 2016, p. 160). Özellikle yükseköğretimde uzaktan eğitimin engelleri ise; başarının değerlendirilmesi, çevrimiçi sınavlardaki denetim eksikliği, bilgilerin kalıcılığı ve uygulama yeteneklerinin kolayca takip edilememesi, düşük gelirli öğrencilerin erişim sorunları ve dijital teknoloji farklılıklarından kaynaklanan sayısal uçurum olarak sıralanmaktadır (Bell & Federman, 2013, p. 177-181).

COVID-19 ile birlikte bazı üniversitelerin uzun vadede çevrimiçi eğitime devam etme düşüncesi, uzaktan eğitimin kalıcı olduğuna dair bir gösterge olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca üniversitelerin salgını, dijital dönüşüm ile yeni sunum ve değerlendirme yöntemlerini yürütmek için kullandığı yönünde yorumlar da mevcuttur. Uzaktan eğitim konusunda başarı için teknolojik donanım, barınma ve ev ortamına erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesi gerekli görülmektedir (EUROFOUND, 2021b, p. 30). COVID-19 sürecinin beraberinde getirdiği çevrimiçi öğrenmeye geçişin zorunlu karakteri ise; eğitime erişimde eşitsizlikleri artırma eğilimi taşımaktadır. Bu süreçte öğrenim için seyahat etme geleneğinin yerini, sınıf ortamının ve ders materyallerinin dizüstü bilgisayara, tabletlere, akıllı telefonlara ve internet ortamlarına taşınması almıştır. Kuşkusuz bu süreçten araştırmacılar, personel ve eğitim kurumları kadar her yaştan öğrenciler de etkilenmiştir. UNESCO'ya göre dünya çapında okullara kayıtlı 850 milyon çocuk ve genç yetişkinin yarısı COVID-19 sürecinde okulların kapanması nedeniyle bir süre eğitim veya öğretimde görünmemiştir. Çevrimiçi derslere katılma olasılığının düşük olduğu birçok düşük ve orta gelirli ülkeyi kapsayan dünyanın güney yarısı söz konusu koşullardan daha çok etkilenmiştir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne göre güney yarımkürede internet erişimi düşük olduğundan 360 milyon kadar gencin internet erişimi bulunmamaktadır. Bu sebeple birçok ülke ders yayınlarını daha düşük bir maliyet ile televizyon veya radyo vasıtasıyla gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Nitekim internet erişimi olmayan, yoksul ailelerden gelen öğrenciler için eğitime erişim kolay olmamış ve bu durum eğitim eşitsizliklerini artırmıştır (Nature, 2020). Örneğin sınırlı internet dağıtımı veya düşük bant kapasitesi bulunan ülkelerde çevrimiçi öğrenme fırsatları kısıtlı kalmıştır. Bu bağlamda sayısal uçurum (digital divide) yükseköğrenimdeki eşitsizliklerin önemli bir nedenini teşkil etmiştir (Salmi, 2021, p. 5-7). Eğitim; istihdam edilebilirlik ve gelir ile kuvvetli bir ilişkiye sahip olduğundan oluşan eşitsizliklerin bir ömre yayılacağına dair endişeler gündeme gelmiştir (Nature, 2020).

Salgın sürecinde bazı durumlarda çevrimiçi olarak alınan eğitim kararının ardından fiziksel olarak sınıflara geri dönüldüğü, ancak enfeksiyon oranında hızlı ve fazla artışlar olduğunda

tekrar çevrimiçi eğitime geçildiği tecrübe edilmiştir. Bazen de esneklik sunması gereği *"HyFlex Öğrenim Modeli"* olarak anılan yöntem ile eğitimin hem çevrimiçi hem yüz yüze kombinasyonlarla sunulduğu, öğrencilerin çevrimiçi veya yüz yüze derslere katılabildikleri gözlemlenmiştir. Kuşkusuz her iki durumda da karar alıcıların ve eğitmenlerin, uygulanabilir ve etkili öğrenme deneyimleri oluşturmak amacıyla öğrenme ortamının olanaklarını ve kısıtlamalarını dikkate alarak işleyişe dair süreci keşfetmesi ve en iyi çözümü sunması gerekmektedir. Bu durumda özellikle kırsal olanlar olmak üzere bazı bölgelerde internet bağlantısının (istikrarlı, yeterli veya hiç) olmaması ve aile üyeleri arasında evdeki teknolojik araç gereçlerin kullanımı için oluşan ortak kullanım ihtiyacı gibi kapsamlı sorunların olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir (Lockee, 2021, p. 5).

COVID-19 süreci; beraberinde getirdiği hızlı ve beklenmedik değişikliklerle yükseköğretim kurumlarını bazı konularda yeniden değerlendirmeye sevk etmiştir. COVID-19 sürecinin yükseköğretim kurumları açısından küresel düzeyde yeniden değerlendirmeye açtığı konular şu şekilde sıralanabilir:

- Yönetişim yapısı,
- Kurumsal kaynaklar,
- Politika ve kararların gözden geçirilmesi,
- Özel ya da kamu sektör organizasyonu,
- İnsan organizasyonu,
- Organizasyon biçimleri,
- Esneklik,
- Pedagojik araçlar,
- Öğrenci müfredat esnekliği,
- Öğrenme yönetim sistemlerinde (ÖYS) eğitim,
- Öğrencilerin öğrenimden geri kalma durumlarını etkileyen konular,
- İletişim yaklaşımları ve algıları,
- Kriz ve stres yönetimi,
- Mevcut ve yeni öğrenme paradigmaları arasındaki boşluğun telafisi için yenilikçi araçların ve teknolojilerin geliştirilmesi ve test edilmesi,
- Sanal öğrenme,
- Değişim programları vb. (McKeown et al., 2022, p. 2-3).

Bahsi geçen durumların yanı sıra salgın koşulları ve ardı ardına alınan kararlar dünyanın her tarafındaki yükseköğretim kurumlarının toplumdaki önemli konumunun ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Salgın koşulları yükseköğretim kurumlarını kapanmaya zorlarken, yükseköğretim kurumlarının rollerinin yalnızca öğretme ve öğrenmenin ötesine geçen değerler ve sosyal normlar gibi konularda da aksaklıklar anlamına geldiği netleşmiştir. Irkçı söylemler ve yabancılara karşı güvensizlik, beraberinde dışlanma ve ayrımcılığın öğrenciler tarafından daha yoğun hissedilmesi sorununu derinleştirmiştir. Salgın koşullarının uluslararası ilişkileri daha sert ve gergin hale getirmiş olması, yükseköğretim kurumlarının şüpheler sebebiyle devletler tarafından kısıtlamalara maruz kalması; devletler arasındaki akademik ilişkileri de yeni bir baskı altına sokmuştur (McKeown et al., 2022, p. 2).

Munna (2021) tarafından COVID-19 salgın sürecinde yükseköğrenimin sürdürülebilirliği konusunda bazı ortak gerçekleri tespit etme amacıyla yapılan bir çalışmada sürdürülebilirliğin öğrenciler, tüm ilgililer ve bireyin kendi içinde yeni ilişkiler kurmayı gerektirdiği belirtilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın bugünün ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyeti üzerinden tanımlandığı çalışmada; COVID-19 salgın süreci ile başa çıkabilmek için, eğitim kurumlarının iyi tasarlanmış bir "acil durum planı" hazırlamasının, bilgi iletişim teknolojisi altyapısının, öğrenme araçlarının, kitlesel açık çevrimiçi kursların, güvenilir ve yeterli e-kitap ve e-notlar şeklindeki dijital öğrenme kaynaklarının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca çevrimiçi eğitim verirken beş farklı unsurun sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bunlar; öğrenim videoları, içerik, motivasyon, ilişkiler ve ruh sağlığıdır (p. 1).

Politika, toplum ve teknoloji bakış açısıyla COVID-19 sürecinde küresel yükseköğrenimin ele alındığı çalışmada ise, McKeown ve arkadaşları (2022) dünya çapındaki bilim adamları ve uygulayıcıların, yükseköğretim kurumlarının küresel COVID-19 salgınına verdiği yanıtları analiz etme amacı taşımaktadırlar. Muhtelif ülke örneklerini COVID-19 salgını çerçevesinde ele alan çalışmada; salgınlar da dâhil olmak üzere kriz yönetimine sahip olan devletlerdeki tecrübenin, acil ancak oldukça düzenli bir geçiş süreci şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bölgesel düzeyde eşitsiz yapı sergileyen toplumların yükseköğretimde karşılaştıkları sorunların ise daha varoluşsal zorluklar içerdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, aniden uzaktan öğretime geçilmesi, hazırlık veya kaynaklara bakılmaksızın gerçekleştiğinden, dünyanın her yerindeki yükseköğretim kurumları için bir dereceye kadar ortak paydanın teknoloji olduğu ifade edilmektedir. Daha iyi teknolojilere, okuryazarlığa ve altyapıya sahip olan toplumlarda salgın, sağlıklı bir ilerlemenin gerçekleşmesine izin vermiştir. Ancak teknoloji erişimi ve kullanışlılığında boşluk olan toplumlarda yükseköğretim ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Özel yükseköğretim kurumları ise öğrenim gelirlerindeki kayıplar sebebiyle zorluklar yaşamıştır (p. 1-2).

Küresel salgın ve izolasyon önlemleri, bazı kurumlar için öğrenci kayıtlarındaki istikrarlı düşüşle birleştiğinde, yükseköğretim liderleri arasında uluslararası eğitim ve değişimin geleceği hakkında giderek derinleşen endişeler yaşandığı vurgulanmaktadır. Söz konusu endişeler, politika yapıcıları ve kurumsal liderleri ulusal politikalar geliştirme yönünde harekete sevk etmiştir. Nitekim eğitim-öğretim bağlamında içine girilen yeni dönem, köklü değişiklikler ve tepkilere rağmen, uluslararası eğitim-öğretimde geri dönülemez biçimde zarar görüldüğü anlamına gelmemektedir. Öğrencilerin, öğretim üyelerinin ve yükseköğretim kurumlarının yeni koşullara hızlı ve zorunlu olarak uyum sağlama konusunda gelişim ve esneklik göstermesi, bir bilgelik ve deneyimin neticesi olarak değerlendirilmekte ve küresel yükseköğretimin gelecekteki eylemlerine rehberlik edeceği öngörülmektedir (McKeown et al., 2022, p. 3). Diğer bir ifade ile COVID-19 salgını, bir yandan eşitsizlikleri ve dışlanmayı körükleyen bir ortam oluştururken, diğer yandan toplumsal bağlara yeni bir boyut kazandırarak; ortak yarar peşinde dayanışma, işbirliği ve sosyal ilişkileri güçlendirme fırsatı da sunmaktadır (ECLAC-UNESCO, 2020, p. 15).

COVID-19 tehdidi ortadan kalksa bile, bu süreçte elde edilen tecrübe ile yeni nesil eğitimde acil uzaktan/çevrimiçi öğretim bazı boyutlarıyla kalıcılık kazanmış durumdadır. Ayrıca çevrimiçi eğitimi talep edecek yeni kitlelerin olacağı da tahmin edilmektedir. Nitekim zorunlu süreçlerin beraberinde getirdiği esnekliğin ve öğrenme olanaklarının, öğrencilerin ve eğitimcilerin beklentilerini değiştireceği ve sınıf temelli öğretim ile sanal öğrenme arasındaki çizginin daha da azalacağı ihtimali üzerinde de durulmaktadır (Lockee, 2021, p. 6).

4.2. Uluslararası Öğrencilik ve COVID-19 Süreci

Günümüzde uluslararasılaşma tüm dünya devletleri için yükseköğretimin temel bir unsuru ve eğilimi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye yükseköğretim sistemi de her geçen gün artan uluslararasılaşma hızıyla dikkat çekmektedir. Bu süreçte, uzun vadeli bir başarı seviyesinin tesis edilmesi için, çok boyutlu ve çok taraflı politikaların tüm paydaşlarıyla bütünleşik bir biçimde yürütülebilmesi önem arz etmektedir. Yükseköğretim alanında uluslararasılaşma; gerek öğrenciler ve akademisyenler gerekse muhtelif sosyal çevreler açısından kültürel ve sosyo-ekonomik hareketlilikle bütünleşik bir nitelik arz etmektedir. Uluslararası öğrencilerin anlamı kamu kaynaklarının yetersiz olduğu ve kendi kaynağını kendi finanse eden bazı ülkelerdeki üniversiteler için bir gelir kaynağı olmanın çok ötesindedir. Bu bağlamda kalite süreçlerine hız kazandırması, üniversite kültürüne katkı sağlaması, hoşgörünün gelişmesi ve önyargıların kırılması eğitim alanında uluslararasılaşmanın getirilerinden öne çıkanlar arasında sayılabilir (Çetinsaya, 2014, s. 141-142).

Dünya üzerinde gelişmiş olarak nitelenen ülkeler, uluslararası öğrenci hareketliliğinde ilk sıralarda yer almaktadırlar. ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Almanya ve Fransa, dünya üzerinde dolaşım halinde olan uluslararası öğrencilerin yaklaşık olarak yarısını misafir etmektedirler (Armağan, 2020, s. 23). Hiyerarşik küresel bağlamdan dolayı, ABD'nin dünyanın bir numaralı eğitim merkezi olduğu ve en büyük önceliği uluslararası öğrenci alımı olan yükseköğretimin birden çok biçimde uluslararasılaşmasına öncülük ettiği belirtilmektedir. Buna rağmen COVID-19 salgınının uluslararası öğrenci hareketliliğinin merkezinde olan Amerikan yükseköğreniminin bile geleneksel hareketlilik deneyimini tamamen bozduğu ifade edilmektedir (Yu, 2021, p. 1).

Türkiye'ye eğitim amacıyla göç edenlerin göç ettikleri illere göre dağılımında ise, kuruluşu eski tarihlere dayanan çok sayıda üniversitenin bulunduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük iller ilk sırayı almaktadır (Snoubar, 2020, s. 119). Türkiye'ye yönelik olarak 1960'lı yıllarda başlayan uluslararası öğrenci hareketliliği, 1992 yılında hayata geçirilen "Büyük Öğrenci Projesi" ile ilerleme kaydetmiş, 2008 yılından itibaren YÖK kararlarıyla birlikte hız kazanmıştır. 2010 tarihinde ise Türkiye'de uluslararası öğrenci sayısının önemli oranda artmasına vesile olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) kurulmuştur. Aynı zamanda kendi imkânları ile eğitim talebinde bulunan uluslararası öğrencilerin sayısı da artış göstermiştir (Koyuncu, 2020, s. 14-17). 2010 yılında Türkiye'de 25 bin civarında olan uluslararası öğrenci sayısı, 2021 yılı itibariyle 185 bin civarına ulaşmıştır (Erken, 2021, s. 1-16).

Uluslararası öğrenci hareketliliği, ülkeler üzerinde muhtelif potansiyel etkilere sahiptir. Bunlar; iktisadi gelişim, rekabet gücünün desteklenmesi, bilimsel, teknolojik ve eğitim kalitesinde gelişmeler, kültürel ve sanatsal alanda birikim olarak sıralanabilir (Armağan, 2020, s. 38). Üniversitelerin aday öğrenciler tarafından tercih edilmesinde üniversite yöneticilerinin öğrenci beklentilerine nasıl cevap verdikleri önem arz etmekte ve üniversite imajını etkilemektedir. Benzer şekilde öğrenci deneyimleri ve bu deneyimlerin nasıl iyileştirileceği de oldukça önemlidir. Bu nedenle öğrencilerin üniversite deneyimini ölçmek hayati bir öneme sahiptir (Singh, Augsutine & Singh, 2010, p. 1).

Yaşam kalitesine ait pek çok boyut tüm nüfus gruplarıyla birlikte özel olarak gençleri de etkilemektedir. Gençler, yaş itibariyle gençlik evresinde (Kahya, 2020, p. 950) ve öğrencilik hayatında pek çok sorunla karşılaşabilmektedirler. Nitekim Snoubar (2020), psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla gençlik döneminin yükseköğretim alanının kendine has güçlüklerini de kapsayan ayrı bir çerçeve içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yabancılaşmanın özellikle gençlik döneminde yoğun bir biçimde yaşanması, toplumsallaşmaya ve süregelen

kültürün benimsenmesine dair reddedişler, mezun olduğunda ne olacağını bilememenin yanı sıra ahlaki, sosyal ve kişilik gelişimlerinin gençlik dönemine tekabül etmesi gençlerin yaşadığı genel sorunlar arasında sayılmaktadır (s. 120-121). Uluslararası öğrenci hareketliliğinde öğrenci kabulü, vizeler ve bürokratik işlemler, adaptasyon sorunları, barınma ve lisan gibi konular ise başlıca sorun alanları olarak tespit edilmiştir (Armağan, 2020, s. 23). Ev sahiplerinin uluslararası öğrencilere evlerini kiralamaktan imtina etmeleri, devlet yurtlarının çoğunlukla burslu öğrencilere tahsis edilmesi, öğrencilerin sosyo-ekonomik şartlarının yeterli olmaması durumunda ciddi bir barınma sorunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca evli öğrencilerin aile bütünlüğü açısından vize alımı ve ikâmet işlemlerinin kolaylaştırılması da bir ihtiyaç olarak varlığını korumaktadır. Bu durum özellikle lisansüstü öğrencilerin önemli ihtiyaçlarından biridir (Armağan, 2020, s. 35-38).

Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonunun Ağustos 2020 tarihli Raporunda COVID-19 virüsünün yayılmasını önlemek ve etkisini azaltmak amacıyla eğitim kurumlarında yüz yüze aktivitelerin 190'dan daha fazla ülkede kitlesel olarak kısıtlandığı belirtilmektedir. Dünya çapında tüm eğitim seviyelerinde 1,2 milyardan fazla öğrenci yüz yüze ders almayı bırakmış (ECLAC-UNESCO, 2020, p. 1), 1,5 milyardan fazla öğrencinin eğitimi ise COVID-19 sürecinden etkilenmiştir (Browning et al., 2021, p. 19). Tarih boyunca beklenmedik zamanlarda gerçekleşen ve bu yönüyle bir kriz olarak adlandırılan afet ve salgın hastalık gibi olaylar toplumun dezavantajlı olarak adlandırılan kırılgan kesimlerini açık bir biçimde daha fazla etkilemektedir. Bu bağlamda iktisaden bağımsızlıklarını henüz kazanamamış olan ve ailelerinden ayrı kalan üniversite öğrencilerinin (Kınalı, 2021, s. 1) ve özellikle uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin de COVID-19 sürecinde bazı dezavantajlılıklar yaşadıklarını ifade etmek mümkündür. Nitekim COVID-19 salgınının meydana getirdiği aksaklıklardan zengin ve yoksul ülkeler birlikte etkilenirken, öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ise daha geniş kapsamlı olmuştur (Salmi, 2021, p. 5-7).

Genel olarak üniversite öğrencileri, salgının önemli psikolojik sonuçlarına maruz kalan savunmasız bir nüfus grubu olarak kabul edilmektedir (Panayiotou, Panteli & Leonidou, 2020, p. 18). "Geçici göçmenler" olarak değerlendirilen uluslararası öğrenciler ise, eğitim almakta oldukları ülkedeki geçici statüleri nedeniyle salgın esnasında birtakım zorlayıcı koşullar (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, p. 1-2) ve stres unsurları ile başa çıkmak durumunda kalmışlardır. Ailelerinden binlerce kilometre uzakta mahsur kalmaları, hava yolculuklarının sınırlandırılması, salgının kendi ülkelerindeki seyri, üniversite kampüslerinin kapanması gibi konular uluslararası öğrenciler için birer stres unsuru olmuş; çaresizlik, tecrit ve mali yükler, çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir (Garg, Kohli & Kaushal, 2022, p. 729). Bu sorunlar;

işsiz kalmak, maddi zorluklar, kira ödeyememek, erzak alamamak (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, p. 1-2), yer değiştirme mecburiyetinden kaynaklı barınma sorunları, değişen eğitim süreçlerine uyum sorunları ve fiziksel ya da psikolojik sağlık sorunlardır. Avrupa'daki uluslararası öğrencilerin salgın nedeniyle benzeri görülmemiş konaklama sorunları yaşadığı; hatta yurtların boşaltılması ile birlikte, evsizlik riski ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda kira sözleşmeleri, öğrenciler evlerine dönmüş olsa bile ya da artık çalışamayacak olsalar bile ödenmesi gereken bir gider olarak varlığını korumaktadır. Yaşanan zorluklar öğrencilerin tüm deneyimlerini etkilemekte; ülkelerin çoğunda genel bir düzenleme olmadığından çözüme ulaşma yolları bireysel düzeyle sınırlı kalmaktadır. Öğrencilerin yer değiştirmesi ve COVID-19'un beraberinde getirdiği yeni koşullar akademik performansı da etkilemektedir (The Pie News, 2020). Öğretiminin çevrimiçi hale getirilmesi, araştırmalarının devamı için üniversite binalarına erişim sağlanamaması, akran ilişkilerinin bozulması, mezuniyet törenlerinin iptali, yurtların kapanması, yer değiştirme ve kariyer gelecekleriyle ilgili belirsizlikler yaşanmış olması (Panayiotou et al., 2020, p. 18) yaşam kalitesi üzerinde bir takım etkileri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Çin ve Doğu Asya kökenli olan bazı uluslararası öğrencilerin artan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konularında sorun yaşadıkları belirtilmektedir (Gomes & Forbes-Mewett, 2021, p. 1-2).

Bu süreçte uluslararası öğrencilerin ekonomik, sosyal ve psikolojik düzeyde yaşadıkları sorunların sonuçlarına dair bir bilinmezlik söz konusudur. Bu bilinmezlik son dönemde gerçekleştirilen akademik çalışmalar ile ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Nitekim uluslararası öğrenciler için COVID-19 sürecinde yaşam kalitesini etkileyen en önemli sorunların maddi koşullar, barınma ve eğitimle ilgili sorunlar olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer önemli sorun alanları ise sosyal ilişkiler ve (fiziksel ve psikolojik) sağlık konuları ile ilgilidir.

COVID-19 sürecinde yükseköğretim kurumları ve uluslararası yükseköğretim öğrencileri ile ilgili verilen bilgilerden sonra çalışma kapsamında ele alınan COVID-19 salgın sürecinin muhtelif boyutlarıyla uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesine etkilerini içeren literatüre yer verilmesi faydalı olacaktır.

4.3. Literatür

Yükseköğretim öğrenciliği, niteliği gereği uluslararası yükseköğretim öğrenciliği ile pek çok kesişen kümeye sahiptir. Bu nedenle literatürde öğrenciler için ulaşılan sonuçların hemen hemen tamamı uluslararası öğrencileri de kapsayacak niteliktedir. Ancak uluslararası öğrencilerin; bizatihi kendileri, yaşam koşulları, COVID-19 süreci ve üniversite eğitimi

hakkında yaşam kalitesine dair değerlendirmeleri ayrıca önem arz etmektedir. Genel olarak yükseköğretim öğrencileri ve uluslararası yükseköğretim öğrencileri için öne çıkan yaşam kalitesi göstergeleri gelir ve maddi koşullarla ilgili göstergeler, barınma, eğitim ve hizmet kalitesine dair konulardır. Ayrıca fiziksel ve psikolojik sağlık, sosyal ilişkiler, kişilik özellikleri, bir hedefe sahip olma, öğrenim görülen kuruma duyulan aidiyet ve benzeri konulardaki öğrenci değerlendirmeleri de son derece önemlidir. Bu bağlamda oldukça geniş kapsamlı olan söz konusu göstergelerle ilgili literatür, çalışma konuları çerçevesinde sınırlı tutulmuştur. COVID-19 süreci, öğrencilik yıllarını kapsaması bağlamında genç nüfus, yükseköğretim öğrenciliği ve uluslararası yükseköğretim öğrenciliği literatürünün konunun niteliği gereği birbiri ile bütünleşik bir yapıda olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Hâlihazırda öğrencilik yıllarını kapsayan genç nüfusun fiziksel ve zihinsel sağlığı son derece önemli bir göstergedir. COVID-19 salgın süreci ile bu göstergenin önemi daha da artmıştır. Zahran ve arkadaşları (2007), üniversite öğrencilik yıllarını kapsayan bir yaş aralığı olarak 18-24 yaş arasındaki öğrencilerin fiziksel olarak sağlıksız günlere göre daha fazla zihinsel sağlıksız gün bildirdiklerini tespit etmişlerdir. Diğer bir ifade ile zihinsel/psikolojik alandaki yaşam kaliteleri fiziksel alana göre daha düşük olarak belirlenmiştir (Zahran, Zack, Vernon-Smiley & Hertz, 2007, p. 389). Bununla birlikte ulusal ve uluslararası araştırmalarda üniversite öğrencilerinin akademik ve zihinsel deneyimlerinin iyileştirilmesine önem verildiği görülmektedir. Ancak Arslan ve Altınbaş-Akkaş'a (2014, p. 870) göre, öğrencilerin fiziksel ve sosyal deneyimleri, bireysel ihtiyaçlarının tatmini ve boş zaman faaliyetleri hususunda ayrılan kaynaklar kısıtlıdır.

EUROFOUND'un (2020) Yaşam, Çalışma ve COVID-19 Raporuna göre ise, gelecekleri konusunda yaşlı katılımcılara nazaran daha iyimser olan gençler, konu "kendileri hakkında olumlu hissetmek" olduğunda, yaşlılara (65+) göre daha az olumlu bildirimde bulunmuşlardır. Yaşlılar için bu oran %68 iken gençler için %58 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, AB hükümetleri tarafından uygulamaya konulan sosyal mesafe, okulların kapatılması, sokağa çıkma yasağı gibi kısıtlayıcı uygulamaların gençleri diğer yaş gruplarından daha fazla etkilemesi ile izah edilmektedir (p. 29).

Salgın esnasında üniversite öğrencilerinin yaşadığı psikolojik sağlık sorunlarının tespit edilememesi, öğrencilerin sağlıkları ve eğitimleri üzerinde uzun vadeli sonuçlar doğurabilmektedir. Genel nüfusa kıyaslandığında üniversite öğrencileri, yüksek düzeyde kaygı, depresyon, madde kullanımı ve düzensiz beslenmeden mustarip, kırılgan (savunmasız) bir nüfus olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle COVID-19 salgınında eğitim deneyimlerinin doğası kökten değiştiğinde, bu savunmasız nüfus grubunun ruh sağlığı üzerindeki yükün

artacağı belirtilmektedir (Browning et al., 2021, p. 1-2). Nitekim Kıbrıs'ta COVID-19 krizi ve karantina esnasında üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesindeki değişimin incelendiği ve psikolojik süreçleri belirlemenin önemine vurgu yapılan bir çalışmada, COVID-19 salgını öncesindeki seviyelere kıyasla toplam, fiziksel ve psikolojik yaşam kalitesinde önemli düşüşler gözlendiği belirtilmektedir (Panayiotou et al., 2020, p. 17).

Browning ve arkadaşları (2021) COVID-19'un öğrenciler üzerindeki psikolojik etkilerini araştırdıkları çalışmalarında; sağlığı orta/kötü olan, ortalamanın altında aile geliri olan, 18-24 yaş arasında olan, kadın olan, ekran başında fazla zaman geçiren veya COVID-19 hastalığı geçiren birini tanıyan öğrencilerin daha yüksek düzeyde psikolojik etki yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik sınıf olarak ortalamanın üzerinde kalan, dışarıda en az iki saat geçiren veya elektronik ekran başında sekiz saatten az zaman geçiren öğrencilerin daha düşük düzeyde psikolojik etki yaşadıkları belirtilmektedir. Ayrıca ankete katılan tüm öğrencilerin salgından bir şekilde olumsuz etkilendikleri, katılımcıların %59'unun yüksek düzeyde psikolojik etki yaşadığı vurgulanmaktadır. Çalışmada ırk ve etnik köken bağlamında değişkenlik gösteren sonuçlar da mevcuttur (2021, p. 1-2). Çalışmada öğrencilerden sıklıkla sosyalleşme fırsatlarını kaçırma (dışarı çıkamama, mezuniyet ve son spor karşılaşmalarını kaçırmak) yönünde olumsuz geribildirimler geldiği belirtilmektedir (Browning et al., 2021, p. 17).

Cao ve arkadaşları (2020) tarafından salgın sırasında üniversite öğrencilerinin psikolojik durumlarını değerlendirmek ve kaygılarını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre ise, üniversite öğrencilerinin %24,9'u (%0,9'u şiddetli, %21.3'ü hafif düzeyde) COVID-19 salgını nedeniyle kaygı yaşamıştır. Üniversite öğrencileri tarafından yaşanan kaygıya karşı koruyucu faktörler ise kentsel alanlarda yaşamak, ebeveynlerle yaşamak ve sabit bir aile geliri olarak tespit edilmiştir. Ancak COVID-19 ile enfekte bir akraba veya tanıdık olması, yaşanan kaygı için bağımsız bir risk faktörü olarak belirlenmiştir. COVID-19 ile ilgili olan stres unsurlarından; ekonomik stres etkenleri, günlük yaşam üzerindeki etkiler ve akademik gecikmelerin, salgın sırasında Çinli üniversite öğrencilerinin kaygı belirtileri düzeyiyle pozitif ilişkili olduğu; ancak sosyal destek kaygılarıyla negatif ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Çalışmada üniversite öğrencilerinin ruh sağlığının, halk sağlığı ile ilgili acil durumlarla karşılaştıklarında önemli ölçüde etkilendiği; toplumun, ailelerin ve eğitim kurumlarının dikkatine, yardımına ve desteğine ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (p. 3-4).

Szczepańska ve Pietrzyka (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, COVID-19 salgını esnasında sosyal mesafe, izolasyon ve kamusal alanlara sınırlı erişimin gençlerin yaşam

kalitesi ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Neticede bir nevi tecrit olan izolasyonun genel yaşam kalitesi ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğu ve söz konusu durumun öğrencilerin kamusal alanlardaki aktivite düzeyleri ile fiziksel ve psikolojik sağlıklarında önemli bir bozulmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yokluğundan önemli ölçüde etkilendikleri sosyal etkileşimlerin, uzaktan temas ile ancak kısmen telafi edilebileceği bildirilmektedir (p. 1). Nitekim Yılmaz (2018), benlik saygısı ile algılanan sosyal desteğin üniversite öğrencilerinin utangaçlıklarıyla öznel iyi oluşları ve öğrencilerin yalnızlıklarıyla öznel iyi oluşları arasında tam aracılık yaptıklarını tespit etmiştir. Ayrıca algılanan sosyal destek ve yalnızlığın benlik saygısı ile öznel iyi oluş arasında kısmi aracılık yaptıkları da belirtilmektedir (s. iv).

Leong bin Abdullah ve arkadaşları (2021), üniversite öğrencilerinin COVID-19 sürecindeki yaşam kalitesine dair gerçekleştirdikleri çalışmalarında, enfekte olma korkusu, salgın kaynaklı sosyo-ekonomik çöküş ve akademik karmaşaya dair belirsizliklerin üniversite öğrencileri üzerinde son derece büyük psikolojik etkiler oluşturduğunu belirtmektedirler. Çalışmada, COVID-19 sürecindeki sorunlarla başa çıkmada dinin yardımı; daha fazla sayıda çevrimiçi derse katılım ile aileden, arkadaşlardan ve diğer önemli kişilerden daha fazla sosyal destek alıyor olmasının, daha yüksek yaşam kalitesi ile anlamlı şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Leong bin Abdullah, Mansor, Mohamad & Teoh, 2021, p. 1-2). Ayrıca yaş, günlük rutinin kaybı ve çalışmanın kesintiye uğraması nedeniyle yaşanan hayal kırıklığı, Covid- 19 vakalarının yüksek olduğu bölgelerde yaşamak, önceden var olan tıbbi hastalık öyküsü ve daha yüksek depresif ve anksiyete belirtilerinin ise daha düşük yaşam kalitesi ile anlamlı olarak ilişkili olduğu belirtilmektedir. Malezya hükümeti tarafından tüm ülke için konulan "hareket kontrol emri" (movement contol order) kaldırıldıktan sonra bile COVID-19 dolayısıyla üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesinin bozulduğu belirtilmektedir (Leong bin Abdullah, Murad, Teoh & Mohamad, 2020, p. 2).

Wuhan'da 76 gün süren COVID-19 kapanmasının Çin Halk Cumhuriyetinde öğrenim gören uluslararası öğrenciler üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, söz konusu kapanmanın duygusal zorluklar meydana getirdiği, her uluslararası öğrencinin bu süreçteki bireysel deneyimlerinin önemli olduğunu ve araştırılması gerektiği belirlenmiştir (English, Yang, Marshall & Nam, 2021, p. 30).

Kıbrıs'taki üniversite öğrencilerinin refahı üzerinde COVID-19 salgınının etkileri ile karantina öncesinde ve karantina sürecinde öğrencilerde görülen davranış değişikliklerini ele alan Solomou ve arkadaşlarının çalışmasında (2021), toplam 387 üniversite öğrencisinin %89,3'ünün depresif belirtiler bildirdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre, akademik stresi

daha fazla ve akademik doyumu daha düşük olan öğrenciler daha fazla depresyon belirtisi bildirmişler ve kendilerini daha yalnız hissetmişlerdir (Solomou, Constantinidou, Karekla, Psaltis & Chatzittofis, 2021, p. 1).

Yeşil-mavi alanların Hollanda'daki COVID-19 salgını sırasında uluslararası öğrencilerin terapiyle ilgili değerlerine ilişkin deneyim ve algıların ele alındığı bir çalışmada ise, öğrencilerin doğaya maruz kalma tercihlerinin çeşitlilik arz ettiği ve doğanın fiziksel aktiviteler, huzurlu anlar, üretkenlik, yalnızlık zamanı ve sosyal katılım için bir alan sağlayarak iyi oluş üzerinde çoklu bakış açılarını tatmin edebileceği tespit edilmiştir (Hu, 2021, p. 48).

Bulguroğlu ve arkadaşları (2021) çalışmalarında, üniversite yıllarının düzenli fiziksel aktivitelerin bir yaşam biçimi haline getirilmesindeki önemini vurgulamakta ve fiziksel aktivite odağından üniversite öğrencilerinin salgın sürecindeki yaşam kalitesi ve depresyon seviyelerini tespit etmeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmada katılımcıların %30,7'sinin fiziksel bağlamda aktif olmadığı, %48,5'inin fiziksel aktivite seviyesinin düşük olduğu, %20,8'inin ise fiziksel aktivite seviyesinin sağlıklarını korumak için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Neticede COVID-19 salgın sürecinde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyesinin oldukça düşük olduğu ve ilgili süreç esnasında öğrencilerin yaşam kalitesi ve depresyon düzeylerinin olumsuz olarak etkilendiği belirtilmektedir (Bulguroğlu, Bulguroğlu & Özaslan, 2021, s. 306).

Bulut ve arkadaşları (2021) çalışmalarında, COVID-19'un İstanbul'daki yükseköğrenim öğrencileri üzerindeki etkilerini ele almışlardır. Buna göre, COVID-19 sürecinde öğrencilerin yaşam koşullarında ve günlük rutinlerinde, arkadaşlarla temas, genel madde kullanımı ve fiziksel aktivitede önemli bir azalmanın yanı sıra yüksek düzeyde depresyon, akademik stres ve akademik memnuniyetsizlik gibi önemli değişiklikler saptandığı belirtilmektedir. Ayrıca kolayca borçlanabilecek kişi sayısının depresyona karşı koruyucu nitelikte olduğu belirtilmektedir. Araştırmada öne çıkan diğer sonuçlar ise, COVID-19 salgınının İstanbul'daki yükseköğretim öğrencilerinin yaşamları üzerinde çok boyutlu etkileri olduğu, salgının ilk dönemlerinde öğrencilerin yüksek düzeyde depresyon, akademik stres ve akademik memnuniyetsizlik yaşadıkları; öğrenciler arasında yalnızlık, kadın olmak, aşırı alkol tüketimi ve akademik stresin depresyonu yordadığı ve sosyal desteğin depresyona karşı koruyucu bir faktör olarak öne çıktığıdır. Çalışmada COVID-19 salgını nedeniyle akademik yılı başarıyla tamamlayamayacağından endişe edenlerin oranı %66, COVID-19 salgını nedeniyle öğretim yöntemlerinde yaşanan değişikliğin ciddi bir strese sebep olduğunu belirtenlerin oranı %67,2 olarak tespit edilmiştir (Bulut, Yorguner & Akvardar, 2021, p. 291-293).

Kutlu ve arkadaşlarının (2021) COVID-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyelerinin yaşam kalitesine etkisini ele aldıkları çalışmalarında; fiziksel aktivite seviyesinin erkekler lehine anlamlı bir biçimde yüksek olmakla birlikte, kadın ve erkek katılımcıların fiziksel aktivite seviyeleri ile yaşam kaliteleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Çalışmada uzun süreli evde kalmayı gerektiren durumlarda fiziksel etkinliklere katılım sağlanmasının yaşam kalitesini artıracağı belirtilmektedir (s. 2958).

Salgın sürecini kendi ülkesinden uzakta geçirmek zorunda kalan uluslararası öğrencilerinin karantina öncesi ve sonrası duygu durumlarının ele alındığı Bogenç ve Bekci'nin (2021) çalışmalarında, karantina dönemindeki (Mart, Nisan, Mayıs) "özlem", "korku", "endişe", "yalnızlık" ve "panik" duygularının karantina sonrası (Haziran, Temmuz, Ağustos) "kavuşma", "huzur", "güven", "birliktelik" ve "sakinlik" duygusuna dönüştüğü belirtilmektedir (s. 41).

Ergül-Topçu ve arkadaşlarının (2021) salgın sürecinde üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarıyla ilgili faktörleri ele aldıkları çalışmalarında ise risk faktörleri; aile yanında geçirilen zamanın artması, salgından duyulan endişe, akademik stres ve kadın olmak olarak belirlenmiştir. Koruyucu faktörler ise algılanan sosyoekonomik düzeyin yüksek oluşu, sosyal destek, akademik memnuniyetin yüksek oluşu ve bireysel konularda konuşacak yakınlıkta birinin varlığı olarak sıralanmaktadır (Ergül-Topçu, Yasak, Kalafat & Altınoğlu-Dikmeer, 2021, s. 78).

Psikolojik ve fiziksel sağlığın yanı sora öğrenciler açısından maddi koşullar ve barınma koşulları da COVID-19 sürecinde özellikle önem kazanan konular arasındadır. Salmi'ye göre (2021); salgın, ülkeler ile yükseköğretim kurumları düzeyinde ve öğrencilerin kendileri arasında göze çarpan boşlukları devamlı kılan dijital uçurumun boyutunu ve sosyoekonomik eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, aile geliri düşük olan öğrenciler, kız öğrenciler ve ırksal/etnik azınlıklardan gelen öğrenciler için yükseköğrenimde adaleti sağlamaya odaklanan ulusal ve kurumsal düzeylerde önlemler oldukça önem taşımaktadır (p. 7).

COVID-19 salgınının AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b) araştırma raporunun sonuçları oldukça yol göstericidir. Rapora göre, gençleri desteklemeye yönelik politika çabalarına rağmen gençler, COVID-19 krizi ve kısıtlamalar sırasında iş kaybından en çok etkilenenler arasında yer almıştır. Öğrencilerin %12'si işsizlikle karşı karşıya kaldıklarını bildirmişlerdir. İşsiz veya faal olmayan gençlerin, salgın esnasında konut güvensizliği durumları %17, geçinmekte güçlük çekme durumları %43 ve tasarruflarının olmaması durumu %39 olarak tespit edilmiştir. Gençlerin yarısından fazlası ebeveynleriyle birlikte yaşadıklarını ve bu durumun bir güvence sağladığını bildirmişlerdir. Rapora göre, AB'deki gençler, COVID-19 salgınının yayılımını yavaşlatmak için uygulanan

kısıtlamaların etkilerine karşı diğer nüfus gruplarına göre daha savunmasızdırlar. Gençlerin iş kaybı, finansal güvensizlik ve psikolojik sağlık sorunları yaşama olasılığının yaşlı gruplara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Rapora göre gençler, evde kalma gereksinimleri ve okulların kapanmasıyla bağlantılı olarak yaşam doyumunun ve psikolojik sağlığın azaldığını bildirmişlerdir.

Class tarafından 2020 yılı Mart ayında gerçekleştirilen ankette ise ev sahiplerinin %40'ının öğrencilerin kira sözleşmelerini iptal etmelerine müsaade ederken, %60'ının sözleşmeleri iptal etmedikleri tespit edilmiştir. Bazı üniversiteler öğrencilerine geçici bir çözüm olarak otellerde konaklama imkânı sunmuştur. Ancak lojistik sorunlar kurumları zorlamaktadır. Bu bağlamda Avrupa'da öğrenim gören öğrencilerin durumlarının ciddiyetinin, aldıkları fonun yeterliliğine göre değişkenlik gösterdiği belirtilmektedir (The Pie News, 2020).

Conrad ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ise COVID-19 salgın sürecinde zorunlu yer değiştirme ile bağlantılı olarak bir Amerikan üniversitesindeki öğrenciler tarafından bildirilen endişe, keder, yalnızlık ve depresif, genel kaygı ve travma sonrası stres bozukluğu semptomları incelenmiştir. Neticede yer değiştirmesi zorunlu olan öğrencilerin ve değerli kişisel eşyalarını geride bırakmak zorunda kalan öğrencilerin, yer değiştirmesi zorunlu olmayan öğrencilere kıyasla daha olumsuz psikolojik sonuçlar bildirdikleri tespit edilmiştir (p. 117).

Aktaş ve arkadaşlarının (2022) COVID-19 salgını sırasında uluslararası öğrencilerin psiko-sosyal refah ve genel sağlık düzeylerine yönelik çalışmalarında, uluslararası öğrencilerin psikolojik sıkıntı yaşadıkları, bireysel ve temel gereksinimlerini sağlamada zorluk yaşayan öğrencilerin genel sağlık anketi puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uluslararası öğrencilerin seyahat kısıtlamaları başlamadan önce ülkelerine dönmeyi tercih etmedikleri belirtilmektedir (Aktaş, Zonp & Adıgüzel, 2022, p. 1).

Özkan-Bardakcı ve Bardakcı'nın (2021) COVID-19 döneminde Konya ilindeki uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunları nitel bir metotla ele aldıkları çalışmalarının sonuçları, Türkiye'deki uluslararası öğrenciler hakkında bilgi sağlaması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu bağlamda, uluslararası öğrencilerin ailelerinden uzakta bulunmaları nedeniyle endişe duydukları, ancak bu endişelere rağmen eğitim hayatlarına kendi ülkeleri dışındaki yerlerde devam etme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (s. 69). Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeyi ile COVID-19 kısıtlamalarında sosyal hayatın değişimini ele alan bir başka çalışmada; öğrencilerin aileleri ile temasları arttıkça, psikolojik iyi oluş seviyelerinin azaldığı belirtilmektedir. Bu durum, kısıtlamalarla birlikte okul hayatının evlere taşınması

ve günlük yaşam rutinindeki değişim ile birlikte aile üyelerinin özgürlüklerinin kısıtlanması ve başka bir şehirde öğrenim görme neticesinde bağımsızlığa alışan öğrencilerin ailelerinin yanına geri döndüğünde tekrar ailelerinin koyduğu kısıtlamalar ile karşı karşıya kalmaları üzerinden izah edilmektedir (Ergül-Topçu ve ark., 2021, s. 77).

Öğrenciler açısından eğitim ve eğitimle ilgili sorunlar COVID-19 sürecinde ciddi anlamda ağırlık kazanmıştır. COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b) araştırma raporunun eğitimle ilgili bölümünde, birçok ülkede gençlerin uzaktan eğitime geçişte zorluklar yaşadıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda çevrimiçi öğrenmeye geçişte ailelerin gençlere verebileceği çevrimiçi öğrenme desteğine dair farklılıklar nedeniyle, düşük gelirli hanelerdeki gençler açısından oluşabilecek eşitsizliklere dikkat çekilmektedir. Kişisel bilgisayar ve internete kesintisiz erişim gibi eksikliklerin özellikle dezavantajlı geçmişe sahip öğrencileri etkileyerek dijital bir bölünmeye neden olduğu belirtilmektedir. Bazı üniversitelerde öğrenci konaklama imkânının olmaması sebebiyle, farklı bir şehre taşınan veya taşınmak üzere olan, destekleyici bir aileye veya kalacak/geri dönecek başka bir yere sahip olmayan gençler üzerinde önemli bir etki oluştuğu, bazı durumlarda evsiz kalma riskini arttırdığı belirtilmektedir. Rapora göre, özellikle eğitim süreçlerini tamamlayan veya tamamlamak üzere olup emek piyasasına giriş aşamasındaki kırılgan durumda olan gençler de süreçten olumsuz etkilenmişlerdir. Üniversitelerdeki sosyal etkileşim fırsatlarının kaçmasının, psikolojik sağlık sorunlarına ve sosyal dışlanma duygularına katkıda bulunduğu belirtilmektedir. EUROFOUND'un (2021b) Haziran ve Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirilen ve çevrimiçi eğitime dair sorular içeren yaşam, çalışma ve COVID-19 e-anketi sonuçlarına göre, Avrupa'da yaşayan öğrencilerin yalnızca %40'ı salgın sürecindeki çevrimiçi eğitimden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin sadece %38'inin salgın sırasında çevrimiçi eğitimin olumlu bir deneyim olduğunu kabul ettiği, %42'sinin salgın bittiğinde daha fazla çevrimiçi eğitim talep ettiği belirtilmektedir. Öğrencilerin %79'unun evde çevrimiçi eğitime katılmak için zaten yeterli donanıma sahip oldukları veya edindikleri belirtilmektedir. Bu oran, geçim darlığı yaşayan öğrencilerde %74, böyle bir darlık çekmeyen öğrencilerde ise %81'dir (p. 30). 2018 yılı itibariyle OECD ortalamasında 15 yaş üstü bireylerin evde hazır bulunan dijital donanımına bakıldığında, %82'sinin bilgisayar, %92'sinin internet bağlantısı, %54'ünün eğitim yazılımına sahip olduğu görülmektedir (ECLAC-UNESCO, 2020, p. 6).

Asif ve arkadaşlarının (2021) COVID-19 kapanmalarının ve çevrimiçi eğitimin özel üniversite öğrencilerinin sağlıkla ilgili yaşam kalitelerine etkilerini ele aldıkları çalışmanın sonuçlarına göre, çevrimiçi ders alan lisans öğrencilerinin yaşam kalitelerinde belirgin bir

düşüş gerçekleşmiştir. Ayrıca sosyal işlevsellik alanı dışında COVID-19 kapanmalarının yaşam kalitesine etkisinde cinsiyet bazında önemli bir fark saptanamamıştır (p. 3).

Eboka (2021), COVID-19 salgını sırasında kendi ülkelerinden çevrimiçi eğitime erişmek zorunda kalan uluslararası son sınıf öğrencilerinin deneyimlerini ele aldığı çalışmasında, öğrencilerin yoğun duygular yaşayıp yaşamadıklarının net olmadığı, COVID-19 salgınının öğrencilerin akademik performansını olumsuz yönde etkilediği (düşük notlar) yönünde veriler sunmaktadır. Ayrıca özellikle geniş bant internet için yeterli mali kaynaklara sahip olmayan, aile sağlığı veya ekonomik zorluklar nedeniyle dikkati dağılan, çevrimiçi materyalleri anlamakta zorlanan, teknik aksaklıklar yaşayan ve çevrimiçi eğitimde ülkeler arası zaman farklılıkları yaşayan öğrencilerin varlığına dikkat çekmektedir (p. 19).

Küresel yükseköğretim sektörüne analiz sağlayan Quacquarelli Symonds'un (QS, 2020) COVID-19'un potansiyel uluslararası öğrenciler üzerindeki etkilerinin ele alındığı raporunda, öğrencilerin yurtdışında okuma planlarının değişip değişmediği ve çevrimiçi eğitime uyum konuları incelenmiştir. Buna göre; katılımcıların %57'si COVID-19'un yurtdışında okuma planlarını değiştirdiğini, %18'i değiştirmediğini belirtmiş, %25'i ise çekimser kalmıştır. Katılımcıların %53'ü yurtdışında okuma planlarını gelecek yıla ertelemek veya ertelemek istediklerini belirtmişlerdir. COVID-19 nedeniyle çevrimiçi eğitim almaya hiç ilgi duymayanların oranı %40, biraz ilgi duyanların oranı %20, aşırı ve çok ilgi duyanların oranı ise %20'dir (p. 2-13).

Özkan-Bardakcı ve Bardakcı'nın (2021), COVID-19 döneminde Konya ilindeki uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunları nitel bir metotla ele aldıkları çalışmada Türkiye'ye yeni gelen uluslararası öğrenciler için lisan öğrenme ve çevrimiçi eğitime uyum sürecinin daha fazla zorluklar içerdiği belirtilmektedir (s. 69).

Tengilimoğlu ve arkadaşlarının (2021) Türkiye'deki 435 uluslararası öğrenci ile gerçekleştirdikleri ve uluslararası öğrencilerin COVID-19 sürecinde uzaktan eğitim hakkındaki görüş ve memnuniyetlerini değerlendirdikleri çalışmalarının sonuçları oldukça önemlidir. Buna göre vakıf üniversitelerinin senkron eğitimi daha yaygın olarak tercih ettikleri, devlet üniversitelerinde asenkron eğitim verildiği, uzaktan eğitime katılan öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun dersleri takip etme konusunda sorunlar yaşadığı, *"uzaktan eğitimden genel memnuniyet oranının"* %64, uzaktan eğitimi etkili bulma oranının ise %53,8 olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, lisansüstü eğitim düzeyindeki öğrencilerin diğer öğrencilere kıyasla uzaktan eğitimden daha memnun oldukları belirtilmektedir. Uzaktan eğitimde öğrenciler tarafından yaşanan en önemli sorunlar ise internet erişim sorunları, teknik

donanım sorunları, sanal ortamda iç motivasyon ve disiplin eksikliği ile etkileşim içeren ders yapılmadığında dersleri anlama güçlüğüdür. Ayrıca COVID-19'un uluslararası öğrencilerin %90,8'inin sosyal hayatını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Tengilimoğlu, Mansur, Saffar & Tengilimoğlu, 2021, p. 1404-1405).

Nitekim konuya dair çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmanın amacı da geçmişi son iki yıla dayanan COVID-19 sürecinde İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini değerlendirmek ve COVID-19 kısıtlamalarının gelir, barınma ve eğitim temaları bağlamında etkilerini tespit etmektir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında araştırma verileri ve değerlendirmeler yer almaktadır.

4.4. Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Süreci: İstanbul Üniversitesi Örneği

4.4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yaşam kalitesi muhtelif nüfus kesimlerinin mutlu ve iyi olmalarıyla ilgili olup; nesnel ve öznel çok sayıda değişkenin seçilerek değerlendirilmesi imkân dâhilindedir (Calvo et al., 2009, p. 113). Konunun bireysel, sosyal, ekonomik ve örgütsel göstergeler ile değerlendirilebilecek boyutları mevcuttur. Yaşam kalitesini etkileyen unsurlardan biri de önemli yaşam olaylarıdır. Bu bağlamda COVID-19 salgın süreci yeni ve önemli bir yaşam olayı olarak değerlendirilebilir. Nitekim 2020 yılı İnsani Gelişme Raporunun gündeminde, salgın koşulları yer almaktadır. Geniş bir nüfus kitlesini ilgilendiren felaketlerin, karmaşıklık ve istikrarsızlık döneminin, insani gelişmenin temelinde yatan özgürlükleri aşındırdığı ifade edilmektedir (Khoday, 2021). COVID-19 salgın sürecinin başlaması ile birlikte dünya üzerindeki insanların tamamı beklenmedik bazı etkilere ve değişimlere maruz kalmıştır. Bu etki ve değişimlere maruz kalan gruplardan biri de öğrencilerdir. Öğrencilerin yaşam alanları içinde eğitim yaşam alanı önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla COVID-19 salgını ile birlikte eğitim süreçlerinin değişmesi öğrenciler açısından önemli bir yaşam olayı olarak değerlendirilebilir.

Kendilerine has koşulları olan ve sayıları giderek artmakta olan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamaları ile birlikte yaşadıkları sorunlar ise diğer öğrencilerden ayrı bir kategori olarak incelenmelerini gerektirmektedir. Zira uluslararası öğrenciler hâlihazırda kendi ülkelerinden kilometrelerce uzakta beşeri sermaye yatırımı yapan bireylerdir. Beşeri sermaye yatırımı da her yatırım gibi bazı maliyetler meydana getirmektedir. İnsanın bizatihi kendisinin var olma biçimi ve mutluluğun temel hedef olarak ön plana çıktığı İnsani Gelişme Yaklaşımında; ulusların gerçek zenginliği insan, diğer bir ifade ile beşeri sermaye olarak görülmektedir (Sapancalı, 2009, s. 66).

COVID-19 sürecinin başlaması ile birlikte bir yandan seyahat kısıtlamaları, izolasyon ve karantina önlemleri, sokağa çıkma yasakları ve bazı diğer uygulamalar, uluslararası öğrenciler üzerinde zorlayıcı etkiler oluştururken; diğer yandan uluslararası öğrenciler açısından maddi koşullar, barınma ve eğitimle ilgili sorunlar meydana gelmeye başlamıştır. Üniversitelerin çevrimiçi eğitime geçmesiyle birlikte ise öğrenciler yeni eğitim ve sınav süreçlerine uyum sağlamaya çalışmışlardır. Maddi koşullar, barınma ve yeni eğitim süreçlerinin gerektirdiği koşullar birbiri ile bağlantılıdır. Bu süreçte sınıf ortamı bilgisayar ve internet bağlantısı üzerinden evlere taşındığından, sınıf mevcudu da bir nevi öğrencinin kaldığı yerde odasını paylaşmak zorunda kaldığı kişi sayısı olmuştur. Derse geç kalan öğrencilerin yerini internet bağlantısı olmayan ya da düzensiz olan öğrenciler; dersi dinlemeyen öğrencilerin yerini yeterli teknolojik donanımı olmadığından dersleri takip edemeyen öğrenciler almıştır. Nitekim teknolojik donanım sahipliğinde belirleyici bir unsur olan maddi koşulların ve barınılan yerin konforunun COVID-19 kısıtlamalarındaki çevrimiçi eğitim deneyimi üzerinde etkileri olduğunu ifade etmek mümkündür. Özetle, COVID-19 kısıtlamaları uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi için önemi bulunan üç alanda da (maddi koşullar, barınma, eğitim) değişimler meydana getirmiştir. Bununla birlikte öğrencinin COVID-19 sürecine ve bu süreçteki fiziksel ve psikolojik sağlığına dair öznel değerlendirmeleri de son derece önemlidir.

Bu çalışmada İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve COVID-19 kısıtlamalarını tecrübe eden uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerinin COVID-19 kısıtlamaları ile birlikte nasıl etkilendiğinin ve bu süreçte uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde etkin olan faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı üniversite yaşam kalitesinin değil, İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerinin COVID-19 kısıtlamalarındaki yaşam kalitesinin değerlendirilmesidir.

Nitekim uluslararası öğrencilik boyutundan özellikle eğitim yaşam alanında meydana gelen beklenmedik bir kriz olarak COVID-19 sürecinin ve kısıtlamaların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi son derece önem arz etmektedir. Zira sayıları her geçen gün artmakta olan uluslararası öğrenciler, yerel ve küresel düzeyde bugün ve gelecek için önemli bir beşeri sermaye yatırımı niteliğindedir. Bu çerçevede ayrıca COVID-19 salgın süreci tecrübelerinden yola çıkarak, kriz dönemlerinde uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerinin korunması ya da iyileştirilmesi yönünde atılacak adımlar için bir kılavuz ve veri seti sunmak amaçlanmaktadır.

4.4.2. Materyal ve Yöntem

Bireysel özellikler, maddi koşullar, barınma ve eğitim yaşam alanı, öğrencilik boyutu ile değerlendirildiğinde yaşam kalitesi bağlamında öne çıkan en önemli göstergelerdir. Bu

bağlamda uluslararası öğrencilerin demografik bilgileri ve nesnel koşullarının yanı sıra temel yaşam kalitesi göstergeleri olan bireysel özellikler, maddi koşullar, barınma ve eğitim konuları ile COVID-19 kısıtlamaları hakkındaki öznel değerlendirmelerinin tespiti oldukça önemlidir. Zira yaşam kalitesinin ön plana çıkan ayırt edici özelliği, nesnel unsurların etkisi ile desteklenen bireyin yaşamla ilgili öznel algısı ve yorumudur (Sevgi & Başol, 2020, s. 1546).

Bu araştırmanın materyalini "İstanbul Üniversitesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Süreci" konulu ankete verilen cevaplar oluşturmaktadır. Veri olarak kullanılan anketlerin sayısı 490'dır. Cevaplanması zorunlu 52 sorudan toplam 25.480 cevap elde edilmiştir. Açık uçlu sorulara gelen 150 cevap ile değerlendirilen toplam cevap sayısı 25.630 olmuştur.

Yaşam kalitesi araştırmalarında araştırılacak konunun niteliği ve önceliği çerçevesinde bazı yaklaşım ve teorilerin rehberliğinden faydalanabilmek mümkündür. Araştırmada ilk olarak, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine dayalı olarak da açıklanabilen (Özcan, 2014, s. 103) "İnsan Gereksinimleri Yaklaşımı" rehberliğinde bir yaşam kalitesi gösterge seti oluşturulmuştur. İnsan gereksinimleri yaklaşımında öne çıkan gereksinimler olan gelir ve barınma göstergeleri nesnel ve öznel değerlendirme boyutuyla, yine birer gereksinim olan eğitim ve sağlık göstergeleri ise sadece öznel değerlendirme boyutuyla ele alınmıştır. İkinci olarak araştırmada "Yukarıdan Aşağı Teori"nin rehberliğinde hareket edilmiştir. Nitekim yaşam olaylarının (COVID-19 kısıtlamaları) bireysel düzeyde öznel değerlendirilmesinde yukarıdan aşağı teori önem arz etmektedir (Aysan, 2017, s. 23). Üçüncü olarak araştırmada nesnel ve öznel göstergeler ile yaşam boyunca meydana gelen olaylar ve durumlar karşısındaki uyum sağlama gücünü birlikte değerlendiren (Tuzgöl-Dost, 2004, s. 37) "Uyum Düzeyi Teorisi"nin rehberliğinden de faydalanılmıştır. Nitekim COVID-19 kısıtlamaları önemli bir yaşam olayıdır ve uluslararası öğrencilerin yeni eğitim süreçlerine uyum sağlayıp sağlayamadığı öznel düzeyde değerlendirilmiştir. Son olarak araştırmada kişilik özeliklerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ele alan "Kişilik Teorisi"nin rehberliğine de başvurulmuştur.

Bu araştırma, *"tarama modelinde"* tasarlanmıştır. Tarama modeli, geçmişte var olan ya da hala varlığını koruyan bir durumu *"var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlar"* (Karasar, 1994, s. 77). Bu şekilde mevcut koşullar ve problemlerin tespit edilerek teorik düzeyde ve uygulayıcılara yönelik olarak katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda hala varlığını koruyan bir durum olarak COVID-19 kısıtlamaları ele alınmıştır. Veriler, istatistiksel değerlendirmelere elverişli olacak sayıda ve şekilde toplanmıştır.

Araştırmada COVID-19 kısıtlamalarının İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini nasıl ve hangi boyutlarıyla etkilediğini incelemek amacıyla *"tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden" kolayda örnekleme (convenience sampling)* yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde rahatlıkla ulaşılabilen birimler seçilme olasılıkları bilinmeden örnekleme dâhil edilmektedir (Baştürk & Taştepe, 2013, s. 145). Kolayda örnekleme, mevcut olan, ulaşması hızlı ve kolay olan öğelere dayanmaktadır. Bu yöntemde araştırmacının hâlihazırda var olan öğeler içerisinden yeterli sayıda öğeyi örneklem olarak belirlemesi söz konusudur (Baltacı, 2018, s. 259). Ayrıca en yaygın kullanılan örnekleme stratejisi olup, nitel ve nicel çalışmalarda kullanılabilmektedir (Yağar & Dökme, 2018, s. 5). Kolayda örnekleme yönteminin Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların yaklaşık olarak %90'ında kullanıldığına dair veriler bulunmaktadır. Bu yöntemle elde edilen verilerle ulaşılan bilgiler yalnızca verilerin toplandığı grubu temsil etmekte, ana kütleye ilişkin bir genelleme yapılmamaktadır (Haşıloğlu, Baran & Aydın, 2015, s. 20). Çalışma sonuçları, tüm uluslararası öğrenciler için bir genelleme amacı taşımamakla birlikte, tüm uluslararası öğrenciler için benzer bazı sonuçları içerebileceği de bir gerçekliktir.

Gerçekleştirilen anket çalışması nicel bir çalışmadır ancak açık uçlu bir soru ile nitel veriler de toplanmıştır. Ayrıca COVID-19 kısıtlamalarının üzerinden fazla zaman geçmeden, öğrencilerin konuya dair tecrübeleri henüz çok yeni iken çalışmanın tamamlanması isabetli görülmüştür. Dolayısıyla kolayda örneklemin bu amaca hizmet açısından uygun olduğu düşünülmüştür.

Araştırmanın iki temel varsayımı bulunmaktadır. Bu varsayımlar; anketlerin Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde tasarlanması sebebiyle ankete katılan tüm uluslararası öğrencilerin ankette yer alan soruları ve ifadeleri anladığı ve anket çalışmasına samimiyetle, gerçeğe bağlı kalarak cevap verdiğidir. Araştırmanın ana ve alt problemleri ise aşağıdaki gibidir.

- COVID-19 kısıtlamaları beraberinde getirdiği koşullar ile uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini etkilemiş midir?

- COVID-19 kısıtlamaları uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini maddi koşullar boyutuyla etkilemiş midir?

- COVID-19 kısıtlamaları uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini barınma boyutuyla etkilemiş midir?

- COVID-19 kısıtlamaları uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini eğitim boyutuyla etkilemiş midir?

Bu bağlamda araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin kendilerine dair öznel değerlendirmeleri ile yaşam kalitelerine dair öznel değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_2: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin maddi koşullarına dair öznel değerlendirmeleri ile yaşam kalitelerine dair öznel değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_3: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin barınma koşullarına dair öznel değerlendirmeleri ile yaşam kalitelerine dair öznel değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_4: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin eğitim koşullarına dair öznel değerlendirmeleri ile yaşam kalitelerine dair öznel değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4.4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini COVID-19 kısıtlamaları ile ilgili olarak ele alan bu çalışmanın çalışma evrenini İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören 9678 uluslararası öğrenciden 2021 girişli öğrencilerin çıkarılmasıyla ulaşılan 7563 uluslararası öğrenci oluşturmaktadır. 2021 girişli öğrenciler COVID-19 kısıtlamalarını (İstanbul Üniversitesinde öğrenci iken veya hâlihazırda öğrenim görmekte oldukları düzeyde öğrenci iken) tecrübe etmedikleri gerekçesiyle çalışma evreninden çıkarılmıştır.

Gerekli asgari örneklem büyüklüğü (n) ise evren büyüklüğü (N) olmak üzere α= 0.05 için örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılarak belirlenmiştir. Buna göre 10.000 evren büyüklüğü için -/+0.05 örneklem hatası (d) (%95 güven düzeyi), p gerçekleşme olasılığı, q gerçekleşmeme olasılığı olmak üzere, p=0.5 ve q=0.5 (heterojen) alınarak 370 olarak hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014, s. 50). Örneklem büyüklüğü, evren büyüklüğünün belli olduğu durumlarda kullanılan; $n= [Nz^2pq] / [d^2 (N-1) + z^2pq]$ formülünü (Daniel, 2005) esas alan çevrimiçi hesaplama aracı kullanılarak ayrıca teyit edilmiştir (Raosoft).

N: Evren birim sayısı, n: Örneklem büyüklüğü

P: Evrendeki X'in gözlenme oranı, Q (1-P): X'in gözlenmeme oranı

d= Örneklem hatası

Comrey ve Lee (1992), örneklem büyüklüğünü belirli sayılar üzerinden değerlendirmektedirler. Buna göre, 50 katılımcı "çok az", 100 katılımcı "az", 200 katılımcı "ortalama", 300 katılımcı "iyi", 500 katılımcı "çok iyi", 1000 ve üzeri katılımcı ise "mükemmel" şeklinde sınıflandırılmaktadır (p. 217). Bu araştırmada kullanılan anket sayısı 490'dır. Bu sayıya ulaştıktan sonra anket sonlandırılmıştır. Nitekim el altında mevcut olan kaynaklar sınırsız olsa dahi, örneklem grubunu gerektiğinden fazla tutmak anlamsız olarak da değerlendirilebilmektedir (Sencer & Sencer, 1978, s. 490).

4.4.4. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Anketin tasarlanmasında yaşam kalitesi ile ilgili kavram, yaklaşım, teori ve göstergelerden konu ile ilgili olanlar dikkate alınarak sorulacak soruların taslağı oluşturulmuştur. Daha sonra ilgili literatür taranarak, gerçekleştirilen araştırmalarda sorulan sorular yaşam kalitesi konusu bağlamında incelenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan konuyu tüm yönleriyle kapsayan bir ölçek tespit edilemediğinden oluşturulan sorularda ölçek kullanılmamıştır. Anketteki soru ve ifadelerin hazırlanmasından sonra konuyu ve anketi farklı boyutları ile değerlendirebilecek dört profesör, üç doktor öğretim üyesi, iki araştırma görevlisi olmak üzere dokuz akademisyenin görüşleri alınmıştır. Ayrıca ikisi uluslararası öğrenci olan üç doktora ve bir uluslararası yüksek lisans öğrencisi ile soru ve sorunlara yönelik değerlendirme yapılmıştır. Soru ve ifadelerin netleşmesiyle birlikte 53 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Yaşam alanlarının her boyutuna yönelik maddeler tasarlanırken, maddelerin ilgili yaşam alanını kapsama özellikleri göz önünde bulundurulduğundan; ilgili alanlara ait soru ve ifadelerin sayısal olarak dağılımı aynı olmamıştır. "İstanbul Üniversitesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Süreci" konulu anket, yapılan değerlendirmeler sonrasında kapsam, amaca uygunluk ve lisan bakımından tekrar incelenmiş ve ankette gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır. Sorular, anketin geri dönüş oranını etkilememesi açısından belirli bir sayıda tutulmuştur. Anketle ilgili genel açıklamalar ve beşli likert ölçeği içeren sorulara ait açıklamalar amacına uyun bir yönerge ile ankete eklenmiştir.

"İstanbul Üniversitesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Süreci" konulu anket, 2021 yılının Kasım ayında pilot çalışması bittikten sonra, 9 Aralık 2021-9 Ocak 2022 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anket, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde hazırlanmıştır. "Google-Formlar" platformunda oluşturulan anket bağlantısı, çevrimiçi olarak İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve iletişim bilgileri mevcut olan bütün uluslararası öğrencilere lisan tercihi sunacak şekilde e-posta ve kısa mesaj hizmeti ile zaman aralıklı olarak iki kez gönderilmiştir. Anketin uluslararası öğrencilere gönderimi İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezi vasıtasıyla

gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezini ziyaret eden öğrencilere de elden anket formu dağıtılmış ve araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerden cevaplar toplanmıştır. Öğrenciler; anketin konusu, ortalama cevaplanma süresi, araştırmaya katılımın gönüllülük üzere olduğu, istedikleri zaman cevaplamaktan vazgeçebilecekleri ve anketi yarıda bırakabilecekleri, anketten elde edilen verilerin topluca ve bilimsel amaçlarla değerlendirileceği, başka bir amaçla kullanılmayacağı veya paylaşılmayacağı ve veri gizliliği konularında yazılı (ve gerektiğinde ayrıca sözlü) olarak bilgilendirilmişlerdir. Öğrencilerden ankete başlamadan önce bahsi geçen konularda bilgilendirildiklerine ve araştırmaya katılmayı onayladıklarına dair onam alınmıştır.

Toplamda 527 anket toplanmıştır. Bu anketlerden 37 tanesi eksik veya hatalı işaretlemeler sebebiyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Çalışmada COVID-19 kısıtlamaları sürecini tecrübe eden 2020 ve önceki yıllarda üniversiteye kayıt olmuş öğrencilerin cevapları değerlendirilmiştir. Neticede 490 anket elde edilmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Bu sayı, çalışma evreninin % 6,48'ine tekabül etmektedir.

4.4.4.1. Demografik ve Kişisel Bilgi Formu

Bu formda katılımcılara cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim gördükleri akademik düzey, üniversiteye hangi yıl kaydoldukları, ülkeleri, engellilik durumları, barındıkları yer, burs alıp almadıkları ve aylık ortalama gelir düzeyleri sorulmuştur. COVID-19 kısıtlamaları ile ilgili olarak da kısıtlamalarda barındıkları yer, kendilerine ait bir odaya, eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına, dersler ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik donanıma sahip olup olmadıkları, aldıkları yardım ve hizmetler ile okul kaydını dondurup dondurmadıkları sorulmuştur. Bu formda toplam 17 soru yer almaktadır.

4.4.4.2. Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve COVID-19 Anketi

Ankette nesnel yaşam kalitesi göstergeleri ve öznel yaşam kalitesi göstergeleri bir arada kullanılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere ankette (1) demografik bilgiler ve nesnel göstergeler kapsamında 17 soru yer almaktadır. Öznel değerlendirme içeren ifadelerin sayısı ise 35'tir. Öznel değerlendirme içeren ifadeler kapsamda (2) uluslararası öğrencilerin kendileri ve COVID-19 kısıtlamalarıyla ilgili genel değerlendirmelerine yönelik 10 ifade, (3) maddi koşullarla ilgili 7 ifade, (4) barınmayla ilgili 5 ifade, (5) eğitimle ilgili 13 ifade yöneltilmiştir. Öğrencilerin eklemek istedikleri hususlarla ilgili açık uçlu olarak tasarlanan yapılandırılmamış bir soru haricinde diğer sorular ve ifadeler kapalı uçlu olacak şekilde yapılandırılmıştır. Toplamda uluslararası öğrencilere 53 soru yöneltilmiştir.

Öznel değerlendirme içeren sorular beşli likert ölçeği şeklinde tasarlanmıştır. Likert ölçeği, bir ifadeye katılıp katılmamaya yönelik derecelendirilmiş onay ifadeleridir (Neuman, 2014, s. 303). Likert ölçeğine ankette *"1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılıyorum 5-kesinlikle katılıyorum"* şeklinde yer verilmiştir. Likert tipi sorular, fazla sayıdaki sorulara verilen cevapların ortalamaları, standart sapmaları ve faktör analizleri yapılmasına imkân vermekte ve bu şekilde hangi unsurların daha ağırlıklı olduğu ortaya konulabilmektedir (Arıkan, 2018, s. 136). Likert ölçeğinde dört ile sekiz kategori arasında bir tercih isabetli olup (Neuman, 2014, s. 303), en yaygın kullanılanı beşli olanıdır. Ortadaki değer, nötr kalma, cevap vermekten çekinme ya da kesin bir karar verememe durumunu yansıtmakta; sağ ve sol kısımlarda simetri sağlanmasına imkan vermektedir (Arıkan, 2018, s. 140). Veriler toplandıktan sonra kategorilerin birleştirilerek sonuçların aktarılması mümkündür (Neuman, 2014, s. 303). Nitekim bu araştırmada (gerekli görülen yerler haricinde) ortadaki değer sabit bırakılmak suretiyle, "katılıyorum" ve "katılmıyorum" değerlendirmelerine ait kategoriler birleştirilerek sonuçlar aktarılmıştır.

Ankette yer alan nesnel göstergelere dair sorulardan ve öznel değerlendirme ifadelerinden;

- COVID-19 öncesinde ve COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere dair sorular ile "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesi, Super ve Disseldrop'un (2020, p. 3) COVID-19 sürecinde uluslararası öğrencilerin iyi oluş raporundan,

- COVID-19 kısıtlamalarında eğitim ihtiyacını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma ve yeterli teknolojik araçlara sahip olma ile ilgili sorular, EUROFOUND'un (2021b) COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkilerini ele aldığı araştırma raporundan,

- "COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım" ifadesi Leong bin Abdullah ve arkadaşlarının (2020, p. 2) üniversite öğrencilerinin COVID-19 sürecindeki yaşam kalitesine dair gerçekleştirdikleri çalışmalarından,

- "Ailem ve akrabalarım dışında maddi destek alabileceğim kişiler ya da kurumlar var" ifadesi, Bulut ve arkadaşlarının (2021, p. 291) COVID-19'un İstanbul'daki yükseköğretim öğrencilerinin yaşamları üzerindeki etkisini ele aldıkları çalışmalarından,

-"COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ve "COVID-19 sürecinde çevrimiçi eğitim benim için olumlu bir deneyimdi" ifadeleri EUROFOUND'un (2021b) COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki

etkilerini ele aldığı araştırma raporundan esinlenilerek ve kısmen uyarlanarak ankete eklenmiştir.

4.4.5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler IBM SPSS 26.0 paket programı kullanılarak parametrik olmayan korelasyon analizi ve çapraz tablo yöntemi ile analiz edilmiştir.[1] Nesnel göstergeler çapraz tablo analizi ile yorumlanmıştır. Öznel değerlendirme içeren ifadeler için ise normallik sınamaları yapılmıştır. Değişkenlere uygulanacak normallik sınamalarında sayısal yöntemlerden Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Yanı sıra destekleyici olarak Shapiro-Wilk testi sonuçları da verilmiş, ancak 50'den büyük gözlemler için daha etkili olan Kolmogorov-Smirnov testi (Demir, 2020, s. 119) sonuçları dikkate alınmıştır. Değişkenlerin tümü normal dağılmadığı için değişkenler arasındaki ilişkilerin non-parametrik yöntemler ile yapılması uygun görülmüştür. Neticede değişkenler arasında ilişkilerin varlığı veya yokluğunun tespit edilmesi, şayet var ise bu ilişkinin kuvvetini ölçmek amacıyla parametrik olmayan yöntemlerden biri olan ve 1938'de Maurice Kendall tarafından geliştirilen Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizinde anlamlı çıkan ifadeler için çapraz tablo yöntemi kullanılarak detaylar verilmiştir. Anketteki açık uçlu sorudan elde edilen cevaplardan, COVID-19 kısıtlamaları ve yaşam kalitesi bağlamında önemli görülenler ise nitel bir veri sunması amacıyla konusuna göre sınıflandırılarak aktarılmıştır.

4.4.6. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında 2020 ve önceki yıllarda öğrenim gördüğü birime kayıt olan önlisans, lisans ve lisansüstü düzeylerdeki İstanbul Üniversitesi uluslararası öğrencileri yer almaktadır. Uluslararası öğrenciler arsında COVID-19 kısıtlamalarını tecrübe etmedikleri gerekçesiyle 2021 yılında kaydolan öğrenciler hariç herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Henüz ilk yıllarında olan uluslararası öğrencilerin anket formundaki ifadeleri anlamakta güçlük çekebilecekleri düşüncesi ile anketin İngilizce versiyonu da Türkçe versiyonu ile birlikte sunulmuştur. Anketin hangi dilde cevaplanacağını araştırmaya katılan uluslararası öğrenciler tercih etmiştir. Cinsiyet kategorisinde eşit veya eşite yakın bir sayı hedeflenmiş ve bu hedef sağlanmıştır.

Anketin e-posta/kısa mesaj hizmeti vasıtasıyla ilk gönderimi 9 Aralık 2021 günü, gün içinde gerçekleştirilmiştir. İlk gönderimde gelen cevap sayısı 100 anket civarında sınırlı kalmıştır. İkinci kez anket linki gönderilmeden önce İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne gelen uluslararası öğrencilere anket formunun

1 SPSS çapraz tablo analiz sonuçlarında en fazla 0,1 puanlık yuvarlama hataları bulunabilmektedir.

elden dağıtılmasına başlanmış ve bu şekilde 112 anket daha toplanmıştır. İkinci kez e-posta/kısa mesaj hizmeti vasıtasıyla anket gönderiminde uluslararası öğrencilerin gün içindeki akademik yoğunluğu dikkate alınarak akşam saatleri tercih edilmiştir. Nitekim bu şekilde elde edilen en yüksek cevap sayısına ulaşılmıştır. Toplamda 490 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Esasen ankette uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarındaki istihdam durumu ya da staj durumlarına ait sorular da yöneltilmek istenmiş; ancak anket cevaplama süresinin fazla uzamaması için bazı sorulardan feragat edilmiştir. Zira uluslararası öğrencilerin istihdamı ve staj durumları incelenmesi gereken değişkenlerin sayısını oldukça artırmaktadır. Nitekim yaşam kalitesi ve COVID-19 kısıtlamaları bakımından uluslararası öğrencilikle ilgili en önemli görülen sorulara yer verilmiştir. Bu durum, araştırmanın en önemli kısıtlılığını oluşturmaktadır.

4.4.7. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmesi

Yaşam kalitesi çalışmalarında hem genel değerlendirmelerde hem de belirli bir yaşam alanına yönelik değerlendirmelerde nesnel ve öznel göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim yaşam kalitesi üzerine çalışan pek çok uzman, hem nesnel hem de öznel göstergelere ihtiyaç duyulduğu konusunda hemfikirdir (Malkina-Pykh & Pykh, 2008, p. 855) . Örneğin Avrupa Yaşam Kalitesi Anketlerinde (EQLS) nesnel ve öznel değerlendirmeler bir arada ele alınmaktadır (Sapancalı, 2009, s. 76-77). Bu bağlamda araştırma bulguları ve bulgulara dair değerlendirmeler üç temel düzeyde gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki demografik bilgiler, gelir, barınma ve öğrencilikle ilgili nesnel göstergelerin değerlendirilmesidir. İkinci olarak uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerine ve COVID-19 kısıtlamalarına dair öznel değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu kısımda öğrencilerin kendileri, bireysel özellikleri ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin değerlendirmesini içeren genel nitelikli ifadeler ile maddi koşullar, barınma ve eğitim yaşam alanlarına dair ifadelere verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Son olarak öğrenciler için ankete eklenen açık uçlu soruya verilen cevapların nitel yöntemle değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir.

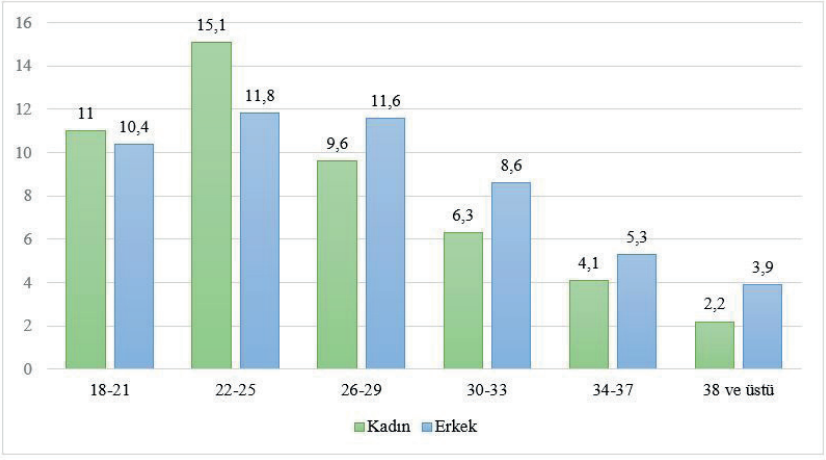
4.4.7.1. Nesnel Göstergelere Yönelik Sonuç ve Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan *uluslararası öğrencilerin (bundan sonra vurgulanması gerekli görülmedikçe sadece öğrenci olarak geçecektir)* %48,4'ü kadın (237 kişi), %51,6'sı erkektir (253 kişi). Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralığı 18-49 yaş arasındadır. Yaş ortalaması ise 26,9'dur. Cinsiyete göre yaş dağılımı Grafik 1'de gösterilmektedir. Öğrenciler içinde 18-25 yaş aralığında kadınların erkeklerden fazla olduğu ancak 26 yaş ve sonrasında kadınların erkeklerden daha az sayıda oldukları görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %76,1'i bekâr, %23,9'u evlidir. Kadınların %79,3'ü bekâr, %20,7'si evli; erkeklerin %73,1'i bekâr, %26,9'u evlidir. Araştırmaya katılan önlisans öğrencilerinin %33,3'ü, lisans öğrencilerinin %22,2'si, tezli yüksek lisans öğrencilerinin %17,3'ü, tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin %29,4'ü, doktora öğrencilerinin %32,7'si evlidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin geldikleri bölgeler arasında evli öğrencileri en çok olduğu bölge %55,6 ile Orta Doğudur. Bunu %17,9 ile Türk Cumhuriyetleri, %8,5 ile Afrika bölgesi izlemektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden %1,8'i engelliliği olduğunu belirtmiştir. %98,2'si herhangi bir engel durumu olmadığını belirtmiştir. 9 Engelli öğrencinin 2'si kadın (%22,2) 7'si (%77,8) erkektir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %58'i lisans öğrencisidir. Bunu sırasıyla %20,8 ile doktora öğrencileri, %16,5 ile tezli yüksek lisans öğrencileri, %3,5 ile tezsiz yüksek lisans öğrencileri, %1,2 ile önlisans öğrencileri takip etmektedir. (Araştırmaya katılan sanatta yeterlik öğrencisi sayısı 1'dir (%0,2). Bu değer doktora öğrenimi içinde değerlendirilmiştir.) Araştırmaya 6 önlisans, 284 lisans, 200 lisansüstü (81 tezli yüksek lisans, 17 tezsiz yüksek lisans, 102 doktora) öğrencisi katılmıştır.

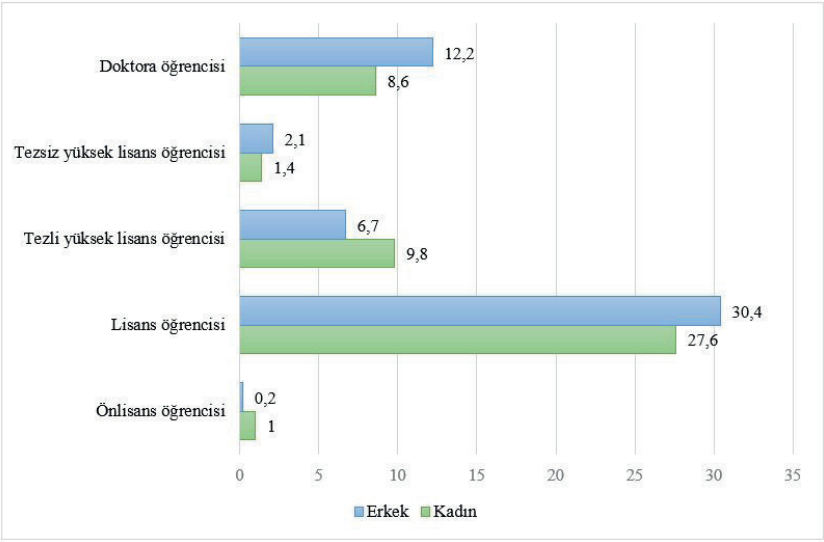

Grafik 1: Cinsiyete göre yaş dağılımı (%)

Araştırmaya önlisans düzeyinde 3 yüksekokul ve meslek yüksekokulundan 1'inde, lisans düzeyinde 15 fakülteden 14'ünde, lisansüstü düzeyde 12 enstitüden 6'sında öğrenim gören öğrencilerden cevaplar gelmiştir. En yüksek katılım %26,7 ile Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri birime göre ankete katılım oranları Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri birime göre ankete katılım sayı ve oranları		
	Sayi	**Oran**
İstanbul Tıp Fakültesi	16	%3,3
Hukuk Fakültesi	10	%2
Edebiyat Fakültesi	61	%12,4
Fen Fakültesi	12	%2,4
İktisat Fakültesi	73	%14,9
Eczacılık Fakültesi	11	%2,2
Diş Hekimliği Fakültesi	5	%1
İşletme Fakültesi	26	%5,3
Siyasal Bilgiler Fakültesi	13	%2,7
İletişim Fakültesi	19	%3,9
İlahiyat Fakültesi	21	%4,3
Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi	16	%3,3
Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	3	%0,6
Mimarlık Fakültesi	3	%0,6
Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	4	%0,8
Fen Bilimleri Enstitüsü	29	%5,9
İşletme İktisadı Enstitüsü	16	%3,3
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	17	%3,5
Sosyal Bilimler Enstitüsü	131	%26,8
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	3	%0,6
Adalet Meslek Yüksekokulu	1	%0,2
TOPLAM	**490**	**%100**

Grafik 2'de öğrenim görülen düzeye göre cinsiyet dağılımı yer almaktadır. Buna göre kadınların oranı lisans, tezsiz yüksek lisans ve doktora düzeylerinde erkeklerden daha az, önlisans ve tezli yüksek lisans düzeylerinde ise erkeklerden daha fazladır.

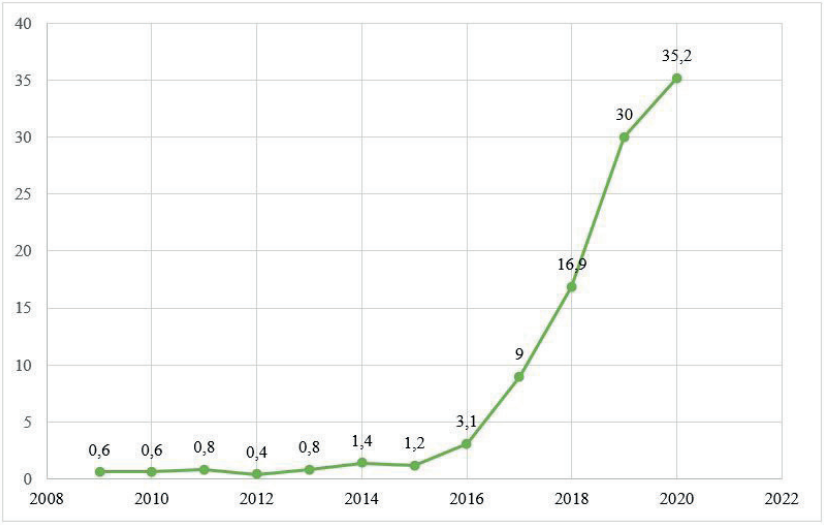

Grafik 2: Öğrenim görülen düzeye göre cinsiyet dağlımı (%)

Öğrencilerin %35,2'si üniversiteye COVID-19 kısıtlamalarının geçerli olduğu 2020 yılında kaydolmuş ve bu sebeple "hâlihazırda öğrenim gördükleri düzeyde" eğitim hayatına çevrimiçi derslerle başlamıştır. %64,8'i ise önce yüz yüze dersleri, daha sonra COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleşen çevrimiçi dersleri tecrübe etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %30'unu oluşturan 2019 girişliler üniversite yaşamını fiziksel olarak sadece 6 ay deneyimleyebilmiş, kayıt olduktan yaklaşık 6 ay sonra COVID-19 süreci ile karşılaşmışlardır. 2021 girişli öğrenciler yüz yüze ders dönemini ve COVID-19 kısıtlamaları sürecini kıyaslayamayacakları sebebiyle değerlendirmeye alınmamıştır. Tablo 9'da değerlendirme kolaylığı sağlaması amacıyla COVID-19 sürecinin başlangıcı esas alınarak derslerin çevrimiçi olduğu üç dönem, öncesindeki ve sonrasındaki dönemlerle birlikte verilmiştir. Grafik 3'te ise araştırmaya katılan öğrencilerin üniversiteye kaydoldukları yılların dağılımı verilmektedir.

Tablo 9. Eğitim-öğretim dönemlerine göre COVID-19 kısıtlamaları

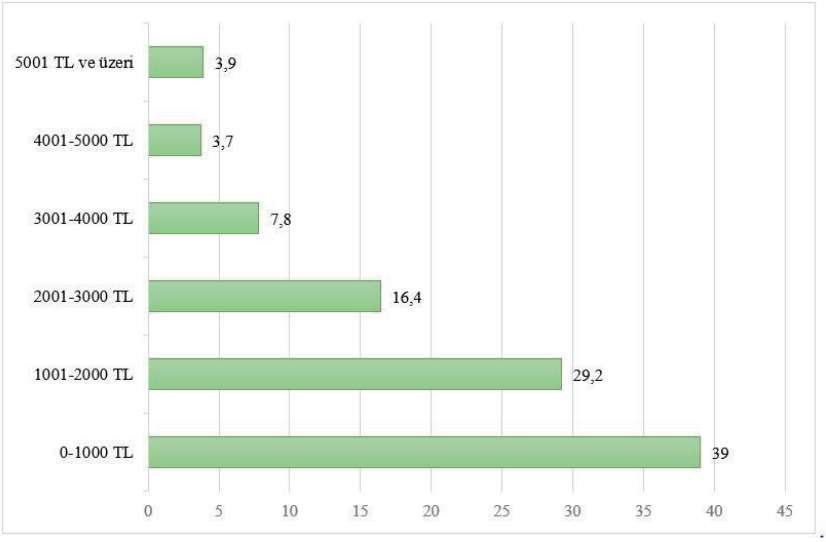
2019-2020 Güz	2019-2020 Bahar	2020-2021 Güz	2020-2021 Bahar	2021-2022 Güz
Yüz yüze ders	Çevrimiçi ders	Çevrimiçi ders	Çevrimiçi ders	Yüz yüze + Çevrimiçi ders (Hibrit eğitim)

Grafik 3: Öğrencilerin hâlihazırda öğrenim gördükleri düzey için üniversiteye kaydoldukları yıl (%)

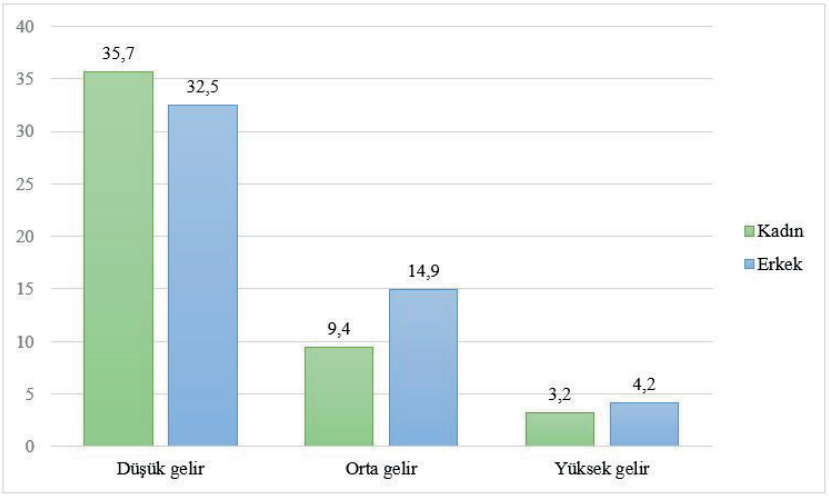
Araştırmaya katılan öğrencilerin %39'unun aylık ortalama (bireysel ya da aile) geliri 0-1000 TL arasındadır. Aylık ortalama geliri 5001 TL ve üzeri olanların oranı ise %3,9'dur (Grafik 4). Grafikte görülen gelir grupları ikili olarak düşük, orta ve yüksek gelir grubu olarak sınıflandırıldığında, düşük gelir grubundaki öğrencilerin oranı %68,2; orta gelir grubundaki öğrencilerin oranı %24,2; yüksek gelir grubundaki öğrencilerin oranı ise %7,6 olmaktadır.

Aylık ortalama gelir düzeyi 0-1000 TL arasında olan öğrencilerin %50,8'i, 1001-2000 TL arasında olan öğrencilerin %47,6'sı, 2001-3000 TL arasında olan öğrencilerin %56,8'i, 3001-4000 TL arasında olan öğrencilerin %44,7'si, 4001-5000 TL arasında olan öğrencilerin %38,9'u, 5001 TL ve üzeri olan öğrencilerin ise %21,1'i "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır. Bu bağlamda (aylık ortalama gelir düzeyi 2001-3000 TL olan öğrenciler hariç) gelir düzeyi azaldıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılımın arttığı görülmektedir.

Grafik 4: Uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)

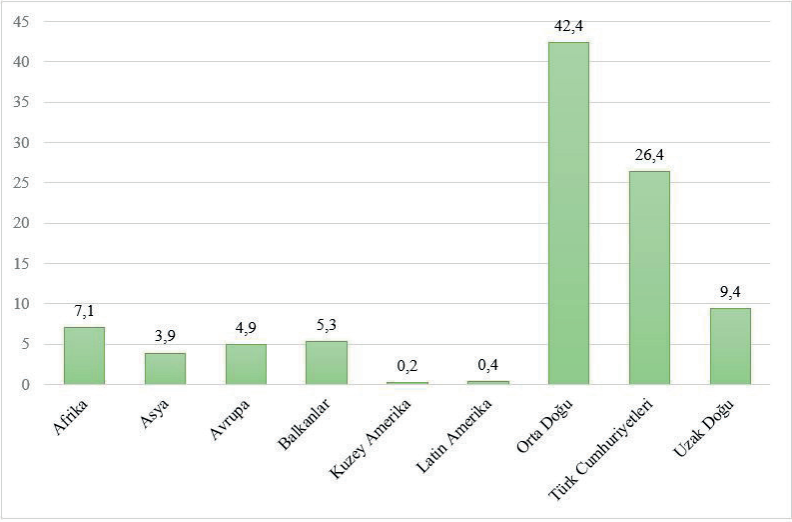
Cinsiyete göre gelir düzeyi incelendiğinde ise kadınların gelir bakımından erkeklere nazaran dezavantajlı olduklarını ifade etmek gerekmektedir. Düşük gelir grubunda bulunan kadın oranı daha fazla iken, orta ve yüksek gelir grubunda bulunan erkeklerin oranı daha fazladır (Grafik 5). Bu durum genel olarak kadınların yaşadığı maddi dezavantajlılıkların öğrencilik düzeyinde bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu sonuç, COVID-19 salgınında aile geliri düşük olan öğrenciler ve kız öğrenciler için yükseköğrenimde adaleti sağlamaya odaklanan ulusal ve kurumsal düzeylerdeki tedbirlerin önem taşıdığına dair tespiti (Salmi, 2021, p. 7) desteklemektedir.

Grafik 5: Cinsiyete göre uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)

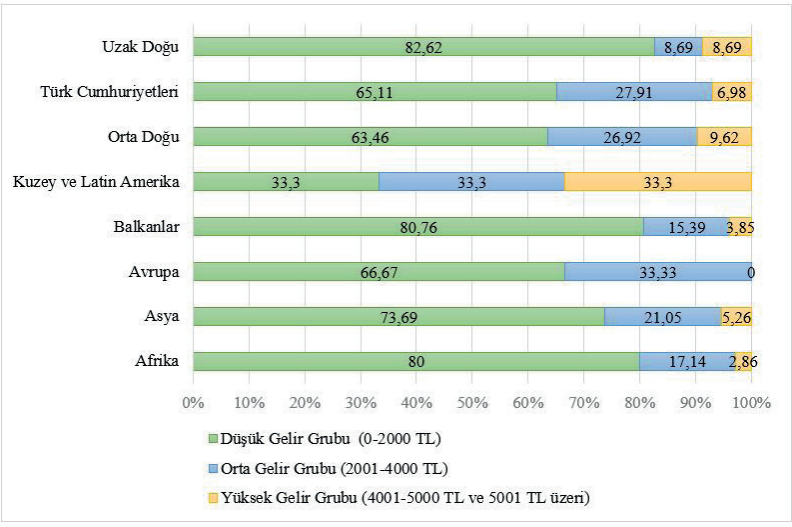
Araştırmaya 75 farklı ülkeden gelen öğrenciler katılım göstermiştir. Ülkeler bölgesel düzeyde sınıflandırıldığında[2] araştırmaya katılan öğrencilerin %42,4'ünün Orta Doğudan, %26,4'ünün Türk Cumhuriyetlerinden, %9,4'ünün Uzak Doğudan, %7,1'inin Afrika'dan geldiği görülmektedir. Bu bölgeleri %5,3 ile Balkanlar, %4,9 ile Avrupa, %3,9 ile Asya, %0,4 ile Latin Amerika ve %0,2 ile Kuzey Amerika takip etmektedir. İlgili veriler Grafik 6'da gösterilmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (%68,8) Orta Doğu ve Türk Cumhuriyetlerinden gelmekte olup; Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin çoğunluğunun Türkmenistan, Azerbaycan, İran, Afganistan gibi doğu kültürüne ait coğrafyalardan geldiği yönündeki verileri (Snoubar, 2020, s. 131) desteklemektedir.

2 *Afrika* (Benin, Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Etiyopya, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Komorlar, Kongo, Malavi, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Uganda, Zimbabve), *Asya* (Bangladeş, Hindistan, Moğolistan, Pakistan), *Avrupa* (Almanya, Belçika, Fransa, Gürcistan, İtalya, Moldova, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Ukrayna), *Balkanlar* (Bosna Hersek, Bulgaristan, Kosova, Kuzey Makedonya, Macaristan, Sırbistan, Yunanistan), *Kuzey Amerika* (ABD), *Latin Amerika* (Bolivya, Peru, Venezuela), *Orta Doğu* (Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Filistin, Irak, İran, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Tunus, Ürdün, Yemen), *Türk Cumhuriyetleri* (Azerbaycan, Doğu Türkistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) ve *Uzak Doğu* (Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Malezya, Tayland, Vietnam).

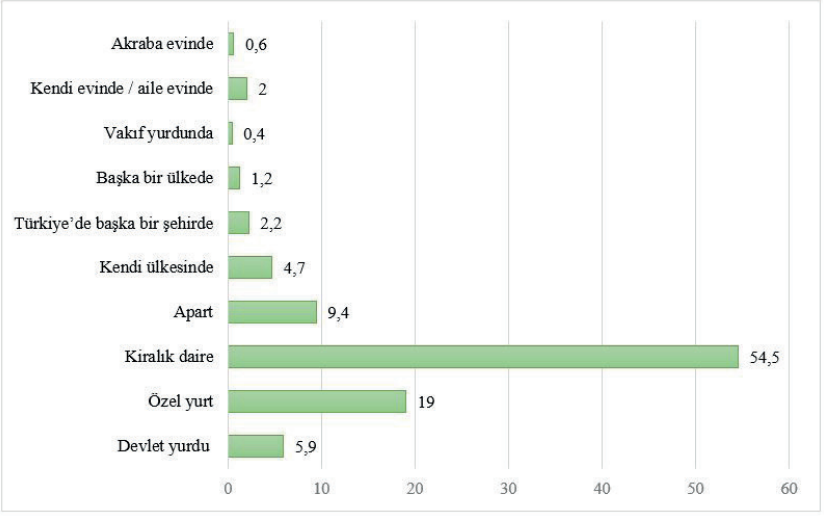
Grafik 6: Uluslararası öğrencilerin geldikleri ülkelerin bölgesel dağılımı (%)

Grafik 7'de bölgesel olarak öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri gösterilmektedir. Buna göre düşük gelir grubuna giren öğrencilerin sırasıyla en çok Uzak Doğu (%82,62), Balkanlar (%80,76), Afrika (%80), Asya (%73,69), Avrupa (%66,67), Türk Cumhuriyetleri (%65,11), Orta Doğu (%63,46) ile Kuzey ve Latin Amerika'dan (%33,3) geldiği görülmektedir.

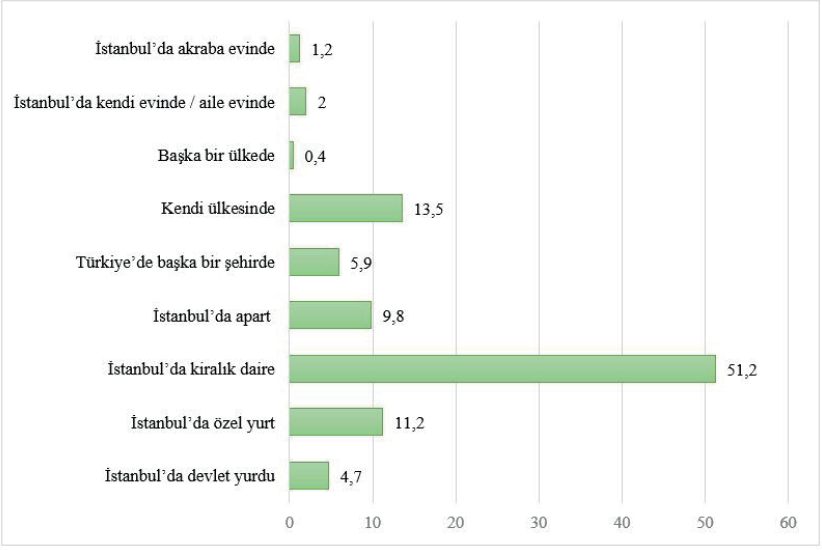
Grafik 7: Bölgesel düzeyde uluslararası öğrencilerin aylık ortalama gelir düzeyleri (%)

Barınma ihtiyacı insanın temel ihtiyaçlarından biri olup barınılan yer ve barınma koşulları yaşam kalitesinin önemli birer göstergesidir. Araştırmaya katılan öğrencilerden COVID-19 öncesinde İstanbul'da devlet yurdunda 29 (%5,9), özel yurtta 93 (%19), kiralık dairede 267 (%54,5), apart öğrenci evinde (misafirhane ya da kiralık oda olarak da değerlendirilebilmektedir) 46 (%9,4) öğrenci kalmaktadır. Öğrencilerden kendi ülkesinde 23 (%4,7), Türkiye'de başka bir şehirde 11 (%2,2), başka bir ülkede 6 (%1,2), vakıf yurdunda 2 (%0,4), İstanbul'da kendi evinde (aile evinde) 10 (%2) ve İstanbul'da akraba evinde 3 (%0,6) kişi kalmaktadır (Grafik 8).

Grafik 8: COVID-19 salgını öncesinde barınılan yer (%)

Araştırmaya katılan öğrencilerden COVID-19 kısıtlamalarında devlet yurdunda 23 (%4,7), özel yurtta 55 (%11,2), kiralık dairede 251 (%51,2), apart öğrenci evinde 48 (%9,8), Türkiye'de başka bir şehirde 29 (%5,9), kendi ülkesinde 66 (%13,5), bir başka ülkede 2 (%0,4), İstanbul'da kendi evinde (aile evinde) 10 (%2), İstanbul'da akraba evinde 6 (%1,2) kişi kalmaktadır (Grafik 9).

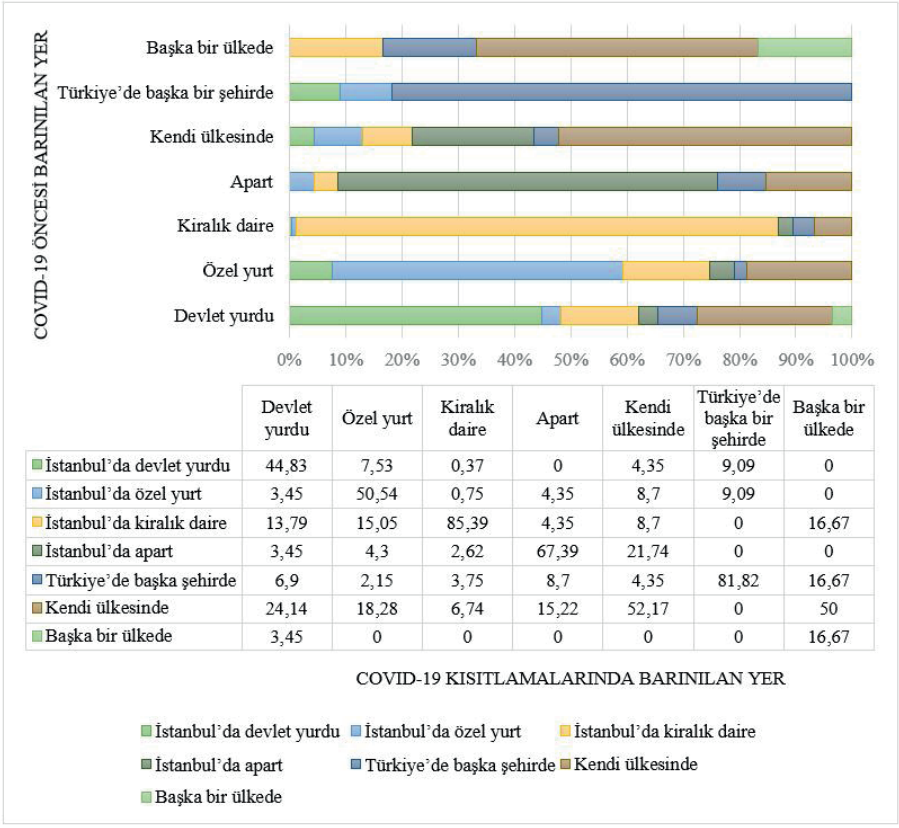
Grafik 9: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yer (%)

Grafik 8 ve Grafik 9 birlikte değerlendirildiğinde, COVID-19 öncesinde devlet yurdunda kalanların oranının %5,9 olduğu, COVID-19 kısıtlamalarında ise bu oranın %4,7'ye düştüğü görülmektedir. Ancak özel yurtlarda değişim daha belirgin olmuştur. COVID-19 öncesinde özel yurtta kalanların oranı %19'dur. Bu oran COVID-19 kısıtlamaları ile birlikte %11,2'ye düşmüştür. COVID-19 öncesinde kiralık dairede kalanların oranı %54,5 iken kısıtlamalar ile birlikte bu oran %51,2'ye düşmüştür. Apart öğrenci evinde kalanların oranı ise kısıtlamalarla birlikte %9,4'ten %9,8'e yükselmiştir. COVID-19 kısıtlamaları sürecini Türkiye'de başka bir şehirde geçirenlerin oranı %5,9; kendi ülkesinde geçirenlerin oranı %13,5'tir. Uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerine dönüşünde derslerin ve sınavların çevrimiçi olmasının etkisi mevcuttur. Bununla birlikte, salgın sürecinin belirsizliği, hayat pahalılığı, ailelerinin yanında olma isteği de öğrencilerin kararlarında etkili olabilecek diğer faktörler arasındadır. Benzer şekilde Türkiye'de başka bir şehirde barınma gerçeğinin temelinde de benzer faktörler yer alabilir.

COVID-19 salgını öncesinde evli öğrencilerin %70,9'u kiralık dairede, %7,7'si apart öğrenci evinde, %6,8'i özel yurtta, %5,1'i ise devlet yurdunda kalmaktadır. Bekâr öğrencilerin ise %49,3'ü kiralık dairede, %22,8'i özel yurtta, %9,9'u apart öğrenci evinde, %6,2'si ise devlet yurdunda kalmaktadır. Diğer barınma seçenekleri ise daha düşük pay almıştır. COVID-19 kısıtlamalarında ise bu paylar değişmiştir. Evli öğrencilerden İstanbul'da kiralık dairede kalanların oranı %65,8'e düşmüştür, apart öğrenci evinde kalanların oranı değişmemiştir (%7,7).

Evli öğrencilerin %11,1'i kendi ülkesinde kaldığını belirtmiştir. %6'sı Türkiye'de başka bir şehirde kalmış, yine %6'sı özel yurtta kalmıştır. Bekâr öğrencilerin ise %46,6'sı İstanbul'da kiralık dairede %14,2'si kendi ülkesinde, %12,9'u İstanbul'da özel yurtta, %10,5'i İstanbul'da apart öğrenci evinde, %5,9'u İstanbul'da devlet yurdunda %5,9'u ise Türkiye'de başka bir şehirde kaldıklarını bildirmişlerdir. Diğer barınma seçenekleri ise daha düşük pay almıştır. Barınma konusundaki hareketlilik Grafik 10'da daha detaylı olarak yorumlanacaktır.

COVID-19 salgın süreci öncesinde barınılan yere göre COVID-19 kısıtlamalarındaki barınılan yerin değişimini görmek ayrıca bir fikir vermesi açısından önemlidir. Bu değişim Grafik 10'da çapraz tablo analizi ile gösterilmektedir.

	Devlet yurdu	Özel yurt	Kiralık daire	Apart	Kendi ülkesinde	Türkiye'de başka bir şehirde	Başka bir ülkede
İstanbul'da devlet yurdu	44,83	7,53	0,37	0	4,35	9,09	0
İstanbul'da özel yurt	3,45	50,54	0,75	4,35	8,7	9,09	0
İstanbul'da kiralık daire	13,79	15,05	85,39	4,35	8,7	0	16,67
İstanbul'da apart	3,45	4,3	2,62	67,39	21,74	0	0
Türkiye'de başka şehirde	6,9	2,15	3,75	8,7	4,35	81,82	16,67
Kendi ülkesinde	24,14	18,28	6,74	15,22	52,17	0	50
Başka bir ülkede	3,45	0	0	0	0	0	16,67

Grafik 10: COVID-19 salgını öncesinde barınılan yere göre COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yerdeki değişim (%)

Grafik 10'da görüldüğü üzere, COVID-19 kısıtlamaları öncesinde devlet yurdunda kalan uluslararası öğrencilerin %44,83'ü COVID-19 kısıtlamalarında da İstanbul'da devlet yurdunda kalmaya devam etmiştir. Bu öğrencilerin %3,45'i özel yurda geçerken, %13,79'u kiralık daireye, %3,45'i apart öğrenci evine geçmiştir. %6,9'u Türkiye'de bir başka şehre giderken, %24,14'ü kendi ülkesine dönmüştür. %3,45'i ise bir başka ülkeye gitmiştir.

COVID-19 kısıtlamaları öncesinde özel yurtta kalanlar uluslararası öğrencilerin %50,54'ü COVID-19 kısıtlamalarında da özel yurtta kalmaya devam etmiştir. COVID-19 kısıtlamalarıyla birlikte özel yurtta kalan öğrencilerin %7,53'ü devlet yurduna, %15,05'i kiralık daireye, %4,3'ü apart öğrenci evine, %2,15'i Türkiye'de başka bir şehre taşınmış, %18,28'i kendi ülkesine dönmüştür.

COVID-19 kısıtlamaları öncesi kiralık dairede kalan uluslararası öğrencilerin %85,39'u COVID-19 kısıtlamalarında da kiralık dairede kalmaya devam etmiştir. Bu öğrencilerin %3,75'i COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de başka bir şehre taşınırken %6,74'ü kendi ülkesine dönmüştür. Benzer şekilde COVID-19 öncesi apart öğrenci evinde kalan uluslararası öğrencilerin %67,39'u COVID-19 kısıtlamalarında da apart öğrenci evinde kalmaya devam etmiştir. Bu öğrencilerin %8,7'si COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de başka bir şehre taşınırken, %15,22'si kendi ülkesine dönmüştür.

COVID-19 kısıtlamaları öncesinde kendi ülkesinde yaşayan uluslararası öğrencilerin (üniversiteye kayıt oldukları dönem ile COVID-19 kısıtlamalarının tarih olarak çakıştığı öğrenciler) %52,17'si derslerin ve sınavların çevrimiçi olacağı kararı neticesinde veya özel sebepler ile kendi ülkesinde kalmaya devam etmiştir. Bu öğrencilerin %21,74'ü COVID-19 kısıtlamalarında İstanbul'da bir apart öğrenci evine yerleşmiştir. Bu öğrencilerin %8,7'si İstanbul'da kiralık daireye, %8,7'si İstanbul'da özel yurda, %4,35'i İstanbul'da devlet yurduna yerleşmiştir. %4,35'i de Türkiye'de başka bir şehre yerleşmiştir.

COVID-19 kısıtlamaları öncesinde İstanbul'da olmayıp Türkiye'de başka bir şehirde kalan uluslararası öğrencilerin %81,82'si COVID-19 kısıtlamalarında yine Türkiye'de başka bir şehirde kalmaya devam etmişlerdir. COVID-19 kısıtlamaları öncesinde Türkiye'den ya da kendi ülkesinden başka bir ülkede kalan uluslararası öğrencilerin %50'si COVID-19 kısıtlamalarını kendi ülkesinde geçirmiştir. Geri kalan %50'sinin üçte biri COVID-19 kısıtlamalarında başka bir ülkede, diğer üçte biri Türkiye'de İstanbul'dan başka bir şehirde, diğer üçte biri de İstanbul'da kiralık dairede kalmıştır.

Grafikte karışıklık olmaması adına "oran itibariyle kitlesel bir harekete işaret etmeyen" öğrenci barınma hareketlerine yer verilmemiştir. Grafikte gösterilmeyen COVID-19 salgını

öncesinde vakıf yurdunda kalan 2 öğrenci COVID-19 kısıtlamalarını kendi ülkesinde geçirmiştir. COVID-19 salgını öncesinde kendi evinde (aile evinde) kalan 10 öğrenci COVID-19 kısıtlamalarına kendi evinde (aile evinde) kalmaya devam etmiştir. COVID-19 salgını öncesinde kalan 3 öğrenci İstanbul'da akraba evinde kalmaya devam etmiştir. COVID-19 salgını öncesinde özel yurtta kalan 2 öğrenci ile kiralık dairede kalan 1 öğrenci COVID-19 kısıtlamalarında İstanbul'da akraba evinde kalmıştır.

Özetle görülmektedir ki COVID-19 kısıtlamaları ile alınan çevrimiçi eğitim ve çevrimiçi sınav kararı uluslararası öğrencilerin barınma mekânlarını üniversitenin bulunduğu şehirden ve ülkeden bağımsız hale getirmiştir. Yüzde dağılım içerisinde COVID-19 öncesinde kaldıkları yeri değiştirmeyenler en yüksek değeri vermektedir. Buna rağmen öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında yer değiştirdikleri de açıkça görülmektedir. COVID-19 kısıtlamalarının başlamasıyla birlikte, devlet yurdunda kalan uluslararası öğrencilerin yaklaşık %55'i barınma yerini değiştirmiştir. Bu öğrencilerin yaklaşık %24'ü kendi ülkesine dönmüştür. Özel yurtta kalan öğrencilerin yaklaşık yarısı, kiralık dairede kalan öğrencilerin yaklaşık %85'i apart öğrenci evinde kalanların yaklaşık %67'si yer değiştirmemiştir. Öğrencilerin bazıları kendi ülkesine dönerken, bazıları bir başka ülkeye, bazıları da Türkiye'de başka bir şehre taşınmışlardır. Nitekim öznel değerlendirme içeren ifadelerden öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kaliteleri üzerinde etkili olan barınma sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir (Grafik 34 ve Grafik 37). Barınma konusunda ulaşılan sonuçlar, Avrupa'daki uluslararası öğrencilerin salgın nedeniyle benzeri görülmemiş konaklama sorunları yaşadığı tespitini kısmen desteklemektedir (The Pie News, 2020). Bu bağlamda AB üyesi ülkelerde de COVID-19 sürecinde farklı bir şehre taşınan veya taşınmak üzere olan, destekleyici bir aileye veya kalacak/geri dönecek başka bir yere sahip olmayan gençler üzerinde önemli bir etki oluştuğu belirtilmektedir (EUROFOUND, 2021b, p. 30).

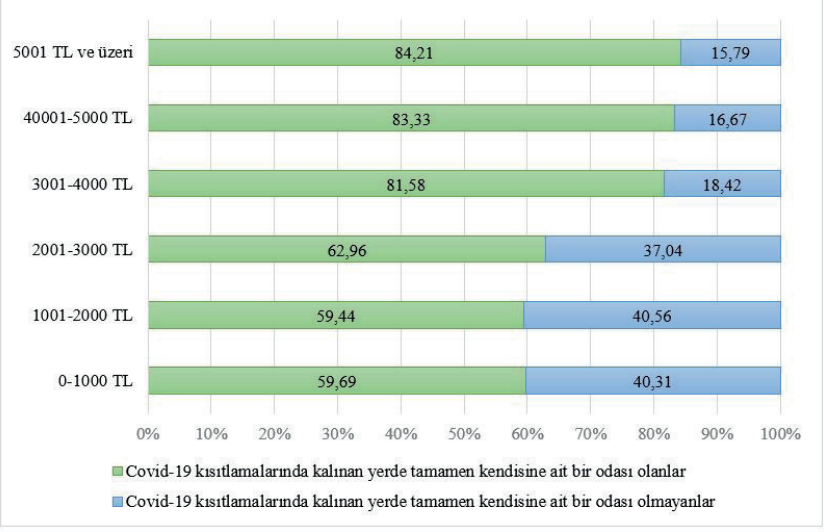
Nitekim yukarıda belirtildiği gibi barınılan yer yaşam kalitesinin önemli bir bileşenidir. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamaları sürecinde yaşanan barınma sorunları, bu sorunları yaşayan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde etkili olmuştur. Nitekim COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorun yaşadığını bildiren öğrencilerin %44,8'i COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığına katılmakta; %23,5'i ise COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığına katılmamaktadır. COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorun yaşamadığını bildiren öğrencilerin ise %59,8'i COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığına katılmamaktadır.

Uluslararası öğrencilerin eğitim yaşam alanına ait yaşam kalitesi göstergelerinden üçü, COVID-19 kısıtlamalarında kendisine ait bir oda, yeterli internet bağlantısı ve teknolojik

donanım sahipliğidir. Bu bağlamda öğrencilere COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yerde tamamen kendine ait bir odalarının olup olmadığı, barındıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olup olmadıkları, derslere girmek ve akademik faaliyetleri için yeterli teknolojik donanıma (kişisel bilgisayar, tablet vs.) sahip olup olmadıkları sorulmuştur.

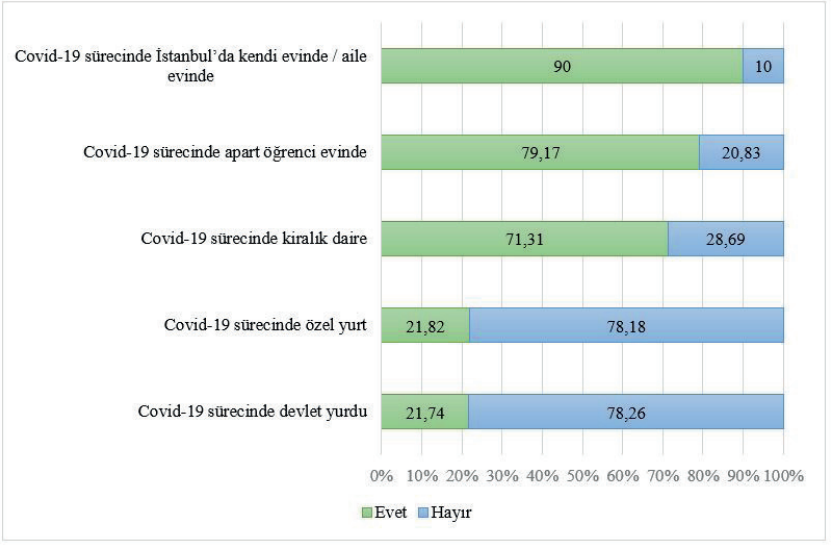
COVID-19 kısıtlamalarında kaldıkları yerde tamamen kendisine ait bir odası olan öğrencilerin oranı %63,7'dir. %36,3'ünün ise tamamen kendisine ait bir odası bulunmamaktadır. Kendine ait bir odaya sahip olmak çevrimiçi dersleri özenle dinleyebilmek, dikkatin dağılmaması ve sessiz bir çalışma ortamı sunması bakımından eğitimle ilgili yaşam kalitesine hizmet edebilme potansiyeline sahip önemli bir göstergedir.

Grafik 11'de gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumu değerlendirilmektedir. Grafikten görüldüğü üzere gelir düzeyi arttıkça COVID-19 kısıtlamalarında tamamen kendine ait bir odaya sahip olan öğrencilerin oranı da artmaktadır. Aylık ortalama gelir düzeyi 3000 TL'nin üstünde olanların aylık ortalama gelir düzeyi 3000 TL'nin altında olanlara göre oda sahipliği belirgin biçimde yüksektir.

Grafik 11: Aylık ortalama gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumları (%)

Grafik 12'de barınılan yere göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumu değerlendirilmektedir. Buna göre COVID-19 kısıtlamalarında devlet yurdunda kalan öğrencilerin %21,74'ünün, özel yurtta kalanların %21,82'sinin, kiralık dairede kalanların %71,31'inin, apart öğrenci evinde kalanların %79,17'sinin, kendi evinde (aile evinde) kalanların ise %90'ının tamamen kendilerine ait bir odası bulunmaktadır. Sonuçlar yurt, kiralık daire ya da apart öğrenci evi ve öğrencinin kendine ait evi arasındaki barınma koşulları ve konfora dair fikir vermektedir. Kendine ait odası olmayan öğrencilerin çoğunluğu yurtlarda kalan öğrencilerden oluşmaktadır.

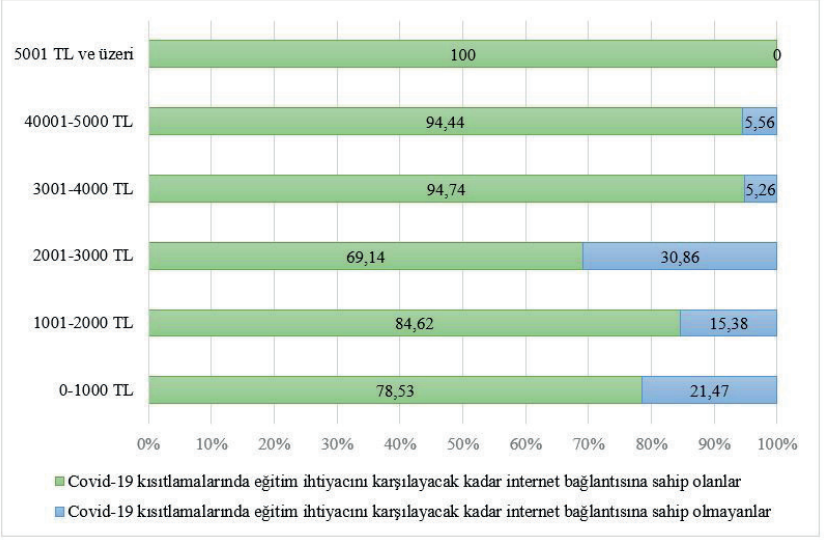
Grafik 12: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere göre uluslararası öğrencilerin tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma durumları (%)

COVID-19 kısıtlamalarında kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olan öğrencilerin oranı ise %81,4'tür. Öğrencilerin %18,6'sı ise yeterli internet imkânı olmadığını belirtmiştir. Yeterli internet imkânına sahip olmak, çevrimiçi derslerin kesintiye uğramdan takip edilebilmesi, bilgiye, araştırma kaynaklarına ve çevrimiçi ders materyallerine hızlı erişim açısından öğrenciler için son derece önemli bir göstergedir. COVID-19 kısıtlamaları sürecinde ise haiz olduğu bu önem katlanarak artmıştır. Nitekim internet, sokağa çıkma yasaklarında veya öğrenciler kütüphane veya kitabevi gibi kalabalık ortamlara girmekten imtina ettiklerinde, bilimsel bilgiye açılan yegâne kapılardan biri haline gelmiştir.

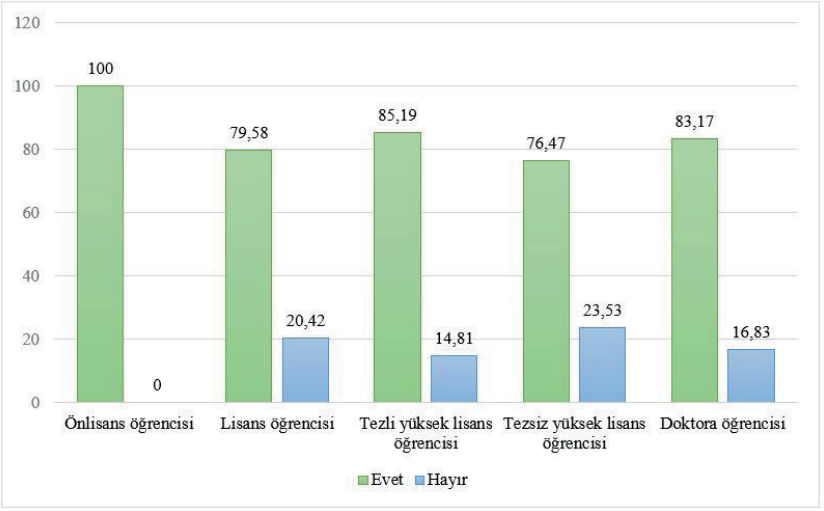
Grafik 13'te gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları

değerlendirilmektedir. Grafikten görülmektedir ki 3000 TL ve üzeri gelir gruplarında yeterli internet bağlantısına sahip olma durumu 3000 TL ve altındaki gelir gruplarına göre daha yüksektir. Ancak internet bağlantısına erişim maliyetleri, kendine ait bir odaya sahip olma ya da kişisel bilgisayar gibi teknolojik donanıma sahip olmaktan görece daha az maliyetlidir. Bu sebeple oda sahipliği ve teknolojik donanım sahipliğine göre yeterli internet bağlantısı olan öğrencilerin oranı daha fazladır.

Grafik 14'te öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları değerlendirilmektedir. Grafikten lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin internet imkânının, tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin internet imkânından daha az olduğu görülmektedir. Doktora ve tezli yüksek lisans öğrencilerinin eğitim hayatında araştırma, ödev sunumu ve tez hazırlama gibi sebeplerle internet kullanımının diğer öğrenim düzeylerine göre daha yaygın olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla lisansüstü öğrencilerinin internet erişimi, lisans öğrencilerine ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerine kıyasla daha fazladır. Bu bağlamda lisansüstü öğrencilerin çevrimiçi öğrenim sürecine geçildiğinde hâlihazırda diğer öğrenim düzeylerindeki öğrencilerden internet erişim imkânı bağlamında biraz daha avantajlı olduklarını ifade etmek mümkündür.

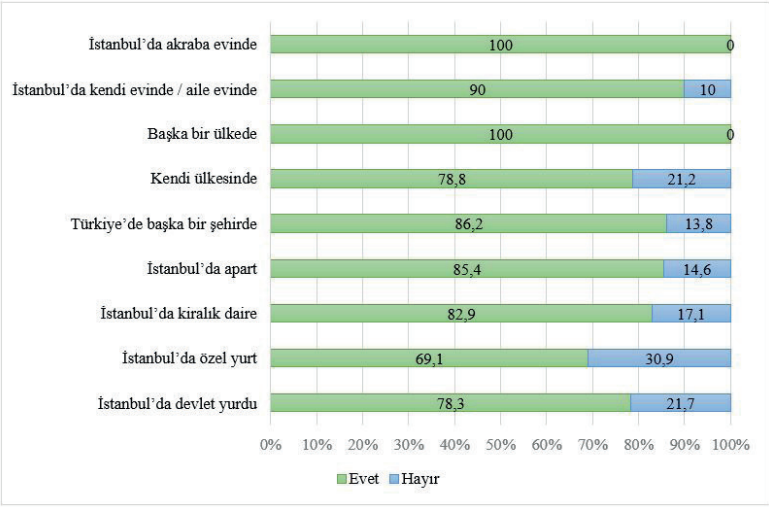

Grafik 13: Aylık ortalama gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)

Grafik 14: Öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin kaldıkları yerde eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)

Grafik 15'te barınılan yere göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin kaldıkları yere göre eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumu değerlendirilmektedir. Buna göre, İstanbul'da özel yurtta ve devlet yurdunda kalanlar ile kendi ülkesinde kalanlar yeterli internet imkânına sahip olmayanlar arasında ilk üç sırada yer almaktadırlar. Bu cevaplar internet imkânının hiç olmadığı anlamına gelmemekte, yeterli olmadığını ifade etmektedir. Yurt gibi kalabalık ortamlarda mevcut internet sağlayıcısının pek çok öğrenci tarafından paylaşıldığı düşünüldüğünde; internet bağlantısının kesintiye uğraması ya da yavaş olması çevrimiçi derslerin sağlıkla takip edilebilmesinin önünde bir engel olacaktır.

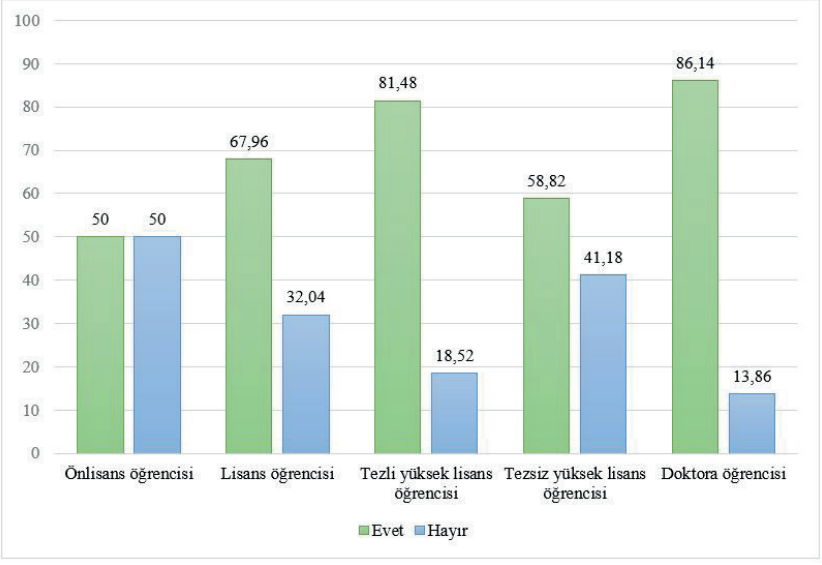

Grafik 15: COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere göre uluslararası öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olma durumları (%)

COVID-19 kısıtlamalarında derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik donanıma (kişisel bilgisayar, tablet ve benzeri) sahip olan öğrencilerin oranı ise %73,3'tür. %26,7'si ise yeterli teknolojik donanıma sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar, COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b, p. 30) araştırma raporunun, COVID-19 sürecinde öğrencilerin %79'unun evde çevrimiçi eğitime katılmak için zaten yeterli donanıma sahip oldukları veya edindiklerine yönelik tespitini desteklemektedir.

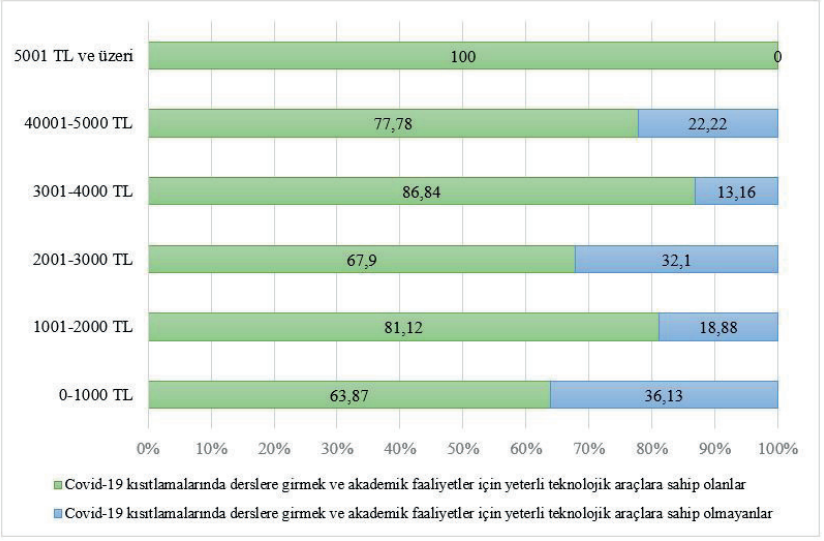
COVID-19 kısıtlamalarında derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik donanıma sahip olmamak, teknolojik donanımın hiç olmadığı anlamına gelmemekte, yeterli olmadığını ifade etmektedir. Nitekim COVID-19 kısıtlamalarında aile üyeleri ya da ev arkadaşları ile paylaşılan bir bilgisayar, öğrencinin kişisel eğitim gereksinimi için yeterli olmayabilir. Bu bağlamda kişisel bilgisayar gibi teknolojik araçlar derslerin düzenli takip edilebilmesi ve kişisel çalışmaların muhafazası için öğrenciler açısından son derece önemli bir göstergedir. Nitekim aynı internet gibi teknolojik donanım sahipliğinin de COVID-19 kısıtlamalarında haiz olduğu önem katlanarak artmıştır. Zira COVID-19 kısıtlamalarında sınıf ortamının yerini bilgisayarlardaki çevrimiçi dersler almıştır. Bu sonuçlar, literatürdeki başta kırsal olanlar olmak üzere bazı bölgelerde internet bağlantısının (istikrarlı, yeterli veya hiç) olmaması veya aile üyeleri arasında evdeki teknolojik araç gereçlerin kullanımı için oluşan ortak kullanım ihtiyacı gibi kapsamlı sorunların varlığını (Lockee, 2021, p. 5) desteklemektedir.

Grafik 16'da öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik donanıma sahip olma durumları değerlendirilmektedir. Grafikten lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin teknolojik araç sahipliğinin, tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin teknolojik araç sahipliğinden belirgin biçimde daha az olduğu görülmektedir. Doktora ve tezli yüksek lisans öğrencilerinin eğitim hayatında araştırma, ödev sunumu ve tez hazırlama gibi sebeplerle özellikle bilgisayar kullanımının diğer öğrenim düzeylerine göre daha yaygın olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla lisansüstü öğrencilerinin teknolojik araç sahipliği lisans öğrencilerine ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerine kıyasla daha fazladır. Bu bağlamda lisansüstü öğrencilerin çevrimiçi öğrenim sürecine geçildiğinde hâlihazırda diğer öğrenim düzeylerindeki öğrencilerden teknolojik araç sahipliği bağlamında belirgin biçimde avantajlı olduklarını ifade etmek mümkündür.

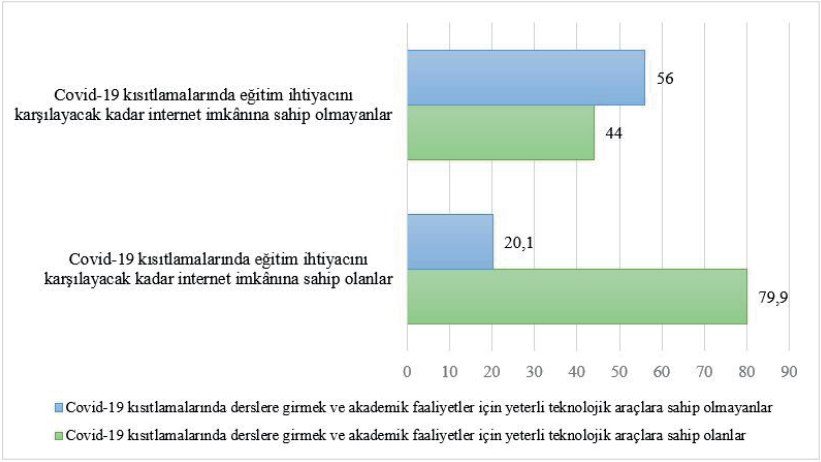
Grafik 16: Öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin yeterli teknoloji araçlara sahip olma durumları (%)

Grafik 17'de aylık ortalama gelir düzeyine göre COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin yeterli teknolojik donanıma sahip olma durumları değerlendirilmektedir. Yeterli teknolojik araçlara sahip olmayan öğrencilerin çoğunluğunun (%36,13) aylık ortalama gelir düzeyinin 0-1000 TL olduğu görülmektedir. Aylık ortalama gelir düzeyi 5001 TL ve üzeri olan öğrencilerin ise tamamı yeterli teknolojik araçlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Arada kalan gelir grupları arasındaki oranlar düzensizlik göstermektedir.

Grafik 17: Aylık ortalama gelir düzeyine göre göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin yeterli teknoloji araçlara sahip olma durumları (%)

Yeterli internet imkânı ve teknolojik donanım sahipliğinin birlikte değerlendirilmesi de önem taşımaktadır. Nitekim iki unsurdan birinin eksikliği diğerini de kullanılamaz hale getirebilmektedir. Grafik 18'de görülmektedir ki COVID-19 kısıtlamalarında eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olanların %79,9'u COVID-19 kısıtlamalarında derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara da sahiptir. %20,1'i ise yeterli teknolojik araçlara sahip değildir. COVID-19 kısıtlamalarında eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet imkânına sahip olmayanların ise %44'ü COVID-19 kısıtlamalarında derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara sahiptir. %56'sı ise yeterli teknolojik araçlara da sahip değildir. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamaları ile birlikte gündeme gelen çevrimiçi öğretim süreçlerine uyum sağlama konusunda her iki unsura birden sahip olamayan ya da iki unsurdan sadece birine sahip olan öğrencilerin sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b, p. 30) araştırma raporunun, kişisel bilgisayar ve internete kesintisiz erişim gibi eksikliklerin özellikle dezavantajlı geçmişe sahip öğrencileri etkileyerek dijital bir bölünmeye neden olduğuna yönelik tespitini desteklemektedir. Nitekim öznel değerlendirmelerde araştırmaya katılan öğrencilerin %35,7'si COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadıklarına katılmaktadırlar. "COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı" ifadesine katılanların oranı ise %32'dir (Bakınız Grafik 40).

Grafik 18: COVID-19 kısıtlamalarında internet imkânı olan ve olmayan öğrencilerin yeterli teknolojik araç sahipliği (%)

Kendine ait bir oda sahipliği ile internet ve teknolojik donanım sahipliğindeki eksiklikler öğrencilerin eğitim alanındaki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu eksiklikler, öğrencilerin akademik başarıları, öznel iyi oluşları ve mutluluk düzeyleri üzerinde de potansiyel etkilere sahiptir. Yine bu eksiklikler COVID-19 kısıtlamalarındaki eğitim kaybını telafi edilmesi zor bir hale getirmektedir. Nitekim öznel değerlendirmelerde araştırmaya katılan öğrencilerin %35,1'i "COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu" ifadesine katılmaktadırlar (Bakınız Grafik 40). Bu oran kendine ait bir odası olmayan öğrenciler için %37,6, yeterli internet imkanına sahip olmayan öğrenciler için %46,2, yeterli teknolojik araçlara sahip olmayanlar için ise %40,5'tir.

Uluslararası öğrencilerin bursluluk durumları da gelir, barınma koşulları ve çevrimiçi eğitimin maddi gerekliliklerini yerine getirebilme üzerinde etkin olan unsurlardan biridir. Araştırmaya katılan öğrencilerden %72'si burs almadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %17,7'si Türkiye'de devlet bursu almaktadır ve COVID-19 kısıtlamalarında da burs almaya devam etmiştir. Yine öğrencilerin %6,7'si Türkiye'de özel burs/vakıf bursu almaktadır ve COVID-19 kısıtlamalarında da almaya devam etmiştir. Öğrencilerin %1,2'si Türkiye'de devlet bursu aldıklarını ancak COVID-19 kısıtlamalarında bursun kesildiğini, 0,6'sı Türkiye'de özel burs/vakıf bursu aldıklarını ancak COVID-19 kısıtlamalarında bursun kesildiğini belirtmektedirler. Kendi ülkesinden burs alıp COVID-19 kısıtlamalarında burs almaya devam edenlerin oranı %1, bu yıl burs almaya başlayanların oranı ise %0,8'dir. Nitekim uluslararası öğrencilerin yaklaşık dörtte üçünün burs almadığı görülmektedir.

Özellikle burs almayan uluslararası öğrencilerin gelir düzeyi ve maddi destek konularındaki bazı sorulara verdikleri öznel değerlendirme içeren cevapların önem taşıdığı düşünülmektedir. Grafik 19'da burs almayan öğrencilerin yaklaşık yarısının gelir düzeyini (bireysel gelir ya da aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli bulmadığı görülmektedir. Bu cevabı verenlerin (%48,44), %26,63'ü "kesinlikle katılmıyorum", %21,81'i "katılmıyorum" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla kesinlik ifade eden seçenek daha yüksek orandadır. Burs almayan öğrencilerin %23,22'si ise gelir düzeyini (bireysel gelir ya da aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli bulduğunu belirtmiştir.

Grafik 19: Burs almayan uluslararası öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik öznel değerlendirmeleri (%)

Aile ve akraba desteği öğrencilerin maddi ve manevi yaşamları üzerinde etkili bir unsurdur. Zira aile ve akrabaların maddi desteği manevi desteğin de bir göstergesi konumundadır ve özellikle uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi için potansiyel bir göstergedir. Grafik 20'de burs almayan öğrencilerin %45,32'sinin genel olarak ailesinden ya da akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alamadıkları görülmektedir. Bu cevabı verenlerin, %27,76'sı "kesinlikle katılmıyorum", %17,56'sı "katılmıyorum" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla kesinlik ifade eden seçenek daha yüksek orandadır. Burs almayan öğrencilerin %33,71'inin ise genel olarak ailesinden ya da akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alabildikleri görülmektedir.

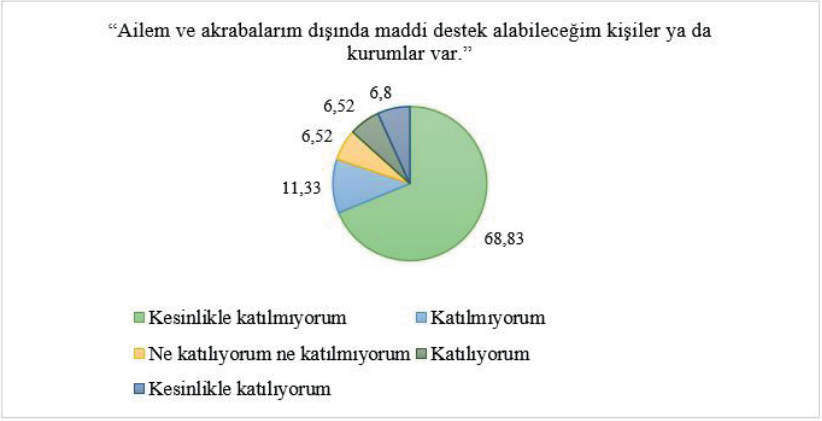
Grafik 20: Burs almayan uluslararası öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%)

COVID-19 kısıtlamalarında yeni koşulların öğrencilerin aile ya da akrabalarından aldıkları maddi desteği ne şekilde etkilediği önem arz etmektedir. Grafik 21'de burs almayan öğrencilerin %50,99'unun (COVID-19'dan bağımsız olarak bu oran %45,32 idi) COVID-19 kısıtlamalarında ailesinden ya da akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alamadıkları görülmektedir. Bu cevabı verenlerin, %30,88'i "kesinlikle katılmıyorum", %20,11'i "katılmıyorum" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla kesinlik ifade eden seçenek daha yüksek orandadır. Burs almayan öğrencilerin %30,03'ünün (COVID-19'dan bağımsız olarak bu oran %33,71 idi) ise COVID-19 kısıtlamalarında ailesinden ya da akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alabildikleri görülmektedir. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğin azaldığı görülmektedir. İki dönem arasındaki fark, yeterli maddi destek alamayanlarda %5,67'lik bir artış, yeterli maddi destek alabilenlerde ise %3,41'lik bir azalış şeklinde gerçekleşmiştir.

Grafik 21: Burs almayan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%)

Bir diğer önemli konu da öğrencilerin aile ya da akrabaları dışında maddi destek alabileceği kişi ya da kuruluşların olup olmadığıdır. Grafik 22'de görülmektedir ki burs almayan öğrencilerin %68,83'ü aile ya da akrabaları dışında maddi destek alabilecekleri kişi ya da kuruluşların olduğuna "kesinlikle" katılmamaktadır, %11,3'ü ise katılmamaktadır (toplamda %80,16). Kesinlikle katılan ve katılanların oranı ise toplamda %13,32'dir. Bu sonuç öğrenciler için (aile ve akrabalardan bağımsız olarak) maddi destek bağlamında güvencesiz bir yapıya işaret etmekte ve öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde potansiyel etkiler barındırmaktadır.

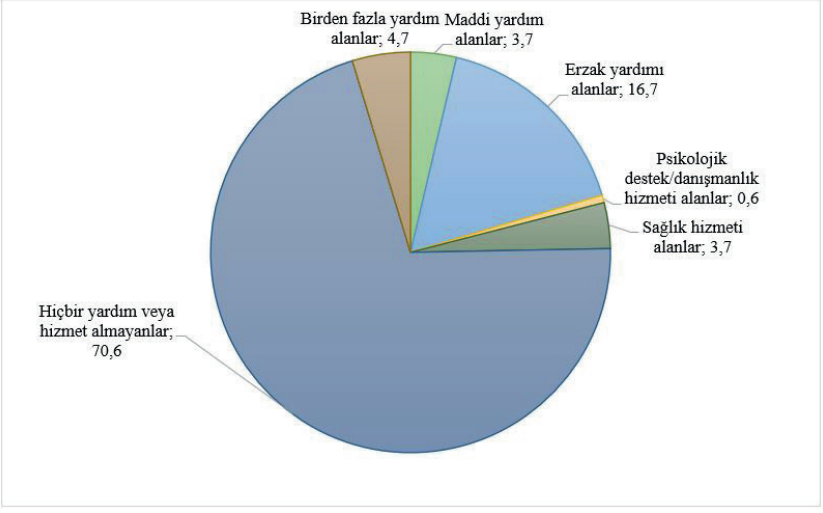
Grafik 22: Burs almayan uluslararası öğrencilerin aile ve akrabaları dışında maddi destek alabilecekleri kişi ve kurumlara yönelik değerlendirmeleri (%)

Ayrıca Grafik 23'te burs almayan öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesine yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Burs almayan öğrencilerin %54,39'unun COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerini karşılamakta zorluk yaşadıkları görülmektedir. Bu cevabı verenlerin, %33,99'u "kesinlikle katılıyorum", %20,40'ı "katılıyorum" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla kesinlik ifade eden seçenek daha yüksek orandadır. Burs almayan öğrencilerin %16,43'ünün ise COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerini karşılamakta zorluk yaşamadıkları görülmektedir.

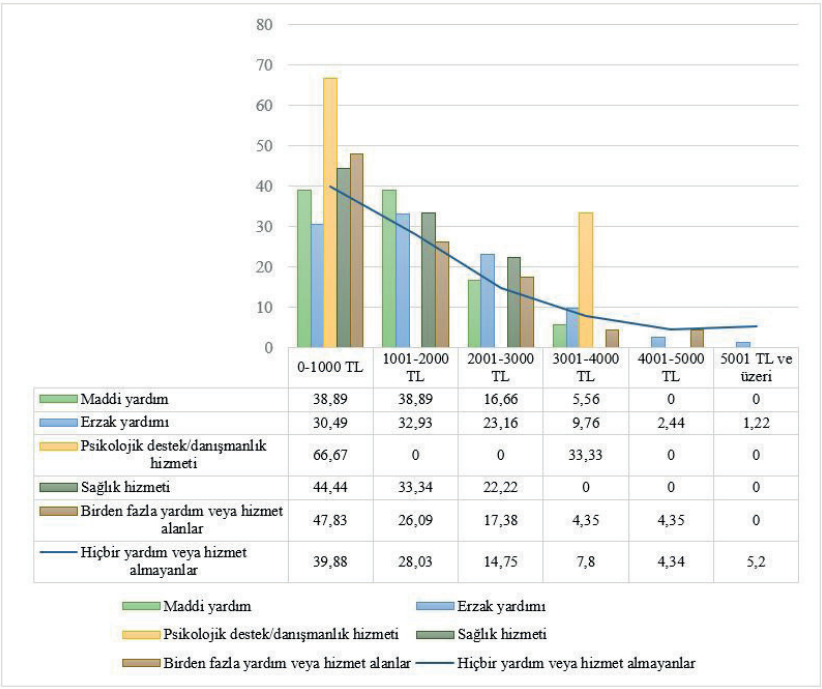
Grafik 23: Burs almayan uluslararası öğrencilerin pandemi koşullarında giderlerini karşılama durumuna yönelik değerlendirmeleri (%)

Araştırmaya katılan 490 uluslararası öğrenciden %70,6'sı COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de hiçbir yardım veya hizmet almadığını beyan etmiştir. %16,7 ile en çok erzak yardımı alınmıştır. Araştırmada verilen cevaplara göre 23 öğrenci birden fazla kategoride yardım veya hizmet almıştır. Birden fazla yardım veya hizmet alan 23 öğrenciden 21'inin ortak olarak aldıkları yardım erzak yardımıdır. Bu 23 kişiden 13'ü sağlık hizmeti, 11'i maddi yardım, 3'ü psikolojik destek/danışmanlık hizmeti aldıklarını belirtmişlerdir (Grafik 24).

Grafik 24: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de aldıkları yardım ve hizmetler (%)

Grafik 25'te COVID-19 kısıtlamalarında alınan yardımların gelir düzeyine göre dağılımına bakıldığında; maddi yardım alanların %77,78'inin düşük gelir grubunda, %22,22'sinin orta gelir grubunda yer alan öğrenciler olduğu görülmektedir. Yüksek gelir grubundaki öğrenciler maddi yardım almamıştır. Erzak yardımı alanların %63,42'si düşük gelir grubunda %32,92'si orta gelir grubunda, %3,66'sı ise yüksek gelir grubunda yer alan öğrencilerdir. Sağlık hizmeti alanların tamamı aylık ortalama geliri 3000 TL'den düşük olan öğrencilerdir. Birden fazla yardım ve hizmet alanların çoğunluğu (%47,83) ile hiçbir yardım veya hizmet almayanların çoğunluğu (%39,88) aylık ortalama geliri 0-1000 TL arasında olan öğrencilerdir. Bu grafikte gelir düzeyine dair nesnel bir veri üzerinden yorum yapılmıştır. Ancak öğrencilerin gelir durumlarına dair öznel değerlendirmelerin tespiti de önem arz etmektedir (Bakınız Grafik 26).

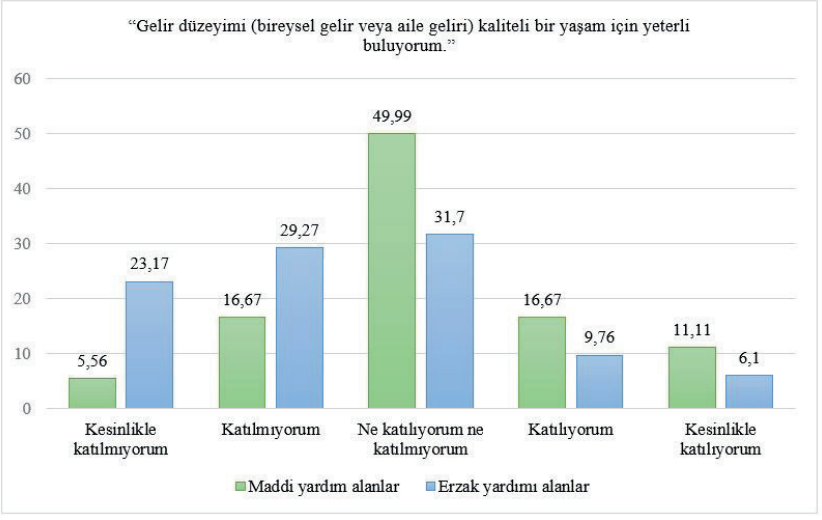

	0-1000 TL	1001-2000 TL	2001-3000 TL	3001-4000 TL	4001-5000 TL	5001 TL ve üzeri
Maddi yardım	38,89	38,89	16,66	5,56	0	0
Erzak yardımı	30,49	32,93	23,16	9,76	2,44	1,22
Psikolojik destek/danışmanlık hizmeti	66,67	0	0	33,33	0	0
Sağlık hizmeti	44,44	33,34	22,22	0	0	0
Birden fazla yardım veya hizmet alanlar	47,83	26,09	17,38	4,35	4,35	0
Hiçbir yardım veya hizmet almayanlar	39,88	28,03	14,75	7,8	4,34	5,2

Grafik 25: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de uluslararası öğrenciler tarafından alınan yardım ve hizmetlerin gelir düzeyine göre dağılımı (%)

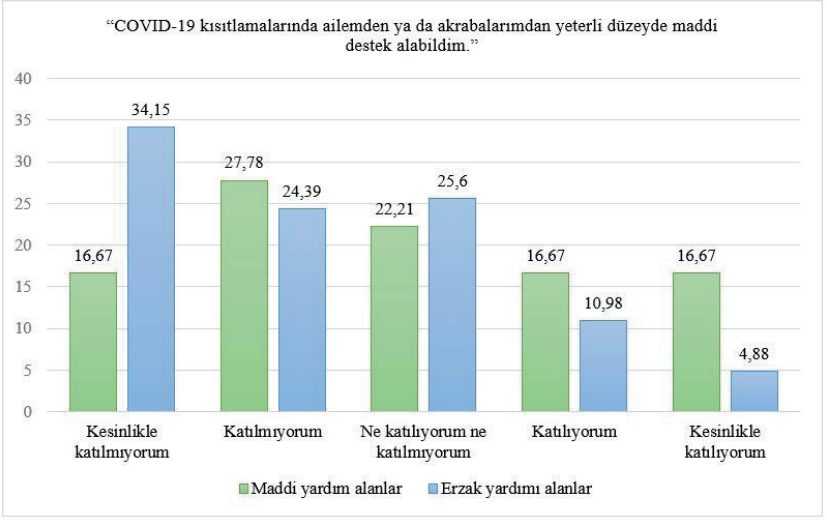
Grafik 26'da COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de sunulan kira yardımı gibi maddi yardımların ve erzak yardımlarının ne kadarının gelir düzeyini yeterli bulan ve bulmayan uluslararası öğrencilere ulaştığı görülmektedir. Uluslararası öğrencilerden maddi yardım

alanların toplam %22,23'ü, erzak yardımı alanların toplam %52,44'ü gelir düzeyini kaliteli bir yaşam için yeterli bulmadıklarını bildirmişlerdir. Ancak COVID-19 sürecinde Türkiye sınırları içinde verilen yardımlar esasen bir yoksulluk yardımı olmayıp, COVID-19 kısıtlamaları ve ilgili sürecin beraberinde getirdiği zorlukları hafifletmeyi amaçlamaktadır. Dolaysıyla gelir düzeyini kaliteli bir yaşam için yeterli bulan öğrencilerin de maddi yardım ve erzak yardımı almış olması COVID-19 salgın süreci için son derece makuldür. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin öncülüğünde toplanan bağışlar ve Kızılay'ın destekleri vasıtasıyla yardımlar uluslararası öğrencilere ulaştırılmıştır.

Grafik 26: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de maddi yardım ve erzak yardımı alan öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%)

Grafik 27'de COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de sunulan maddi yardımların ve erzak yardımlarının ne kadarının COVID-19 kısıtlamalarında aile ve akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alabilen ve alamayan uluslararası öğrencilere ulaştığı görülmektedir. Uluslararası öğrencilerden maddi yardım alanların toplam %44,45'i, erzak yardımı alanların toplam %58,54'ü COVID-19 kısıtlamalarında aile ve akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alamadıklarını bildirmişlerdir.

Grafik 27: COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de maddi yardım ve erzak yardımı alan öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi desteğe yönelik değerlendirmeleri (%)

Yukarıda verilen sonuçların yanı sıra, araştırmaya katılan öğrencilerin %83,5'inin COVID-19 kısıtlamaları sürecinde okul kaydını dondurmadığı tespit edilmiştir. Bu öğrenciler, çevrimiçi ders süreçlerinin tamamını mekândan bağımsız bir biçimde (gerek Türkiye'de gerek kendi ülkelerinde) deneyimleyebilenlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %16,5'i ise COVID-19 kısıtlamalarının en az bir döneminde okul kaydını dondurmuştur. Evli öğrencilerin %23,08'i, bekâr öğrencilerin ise %14,48'i COVID-19 kısıtlamalarında okul kaydını dondurmuştur. Kendine ait bir oda sahipliği, eğitim ihtiyacını karşılayacak kadar internet imkânı ve derslere girmek ya da akademik faaliyetler için yeterli teknolojik donanım sahipliği ile okul kaydını donduranlar ya da dondurmayanlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte okul kaydını donduran öğrencilerin %70,37'si, okul kaydını dondurmayan öğrencilerin ise %60,63'ü COVID-19 kısıtlamalarının hayatlarındaki önemli bir değişiklik olduğunu düşünmektedir. Okul kaydını donduran öğrencilerin %29,63'ü COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumunun kötüleştiğini, %51,85'i de COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini bildirmişlerdir.

4.4.7.2. Öznel Bildirimlere Yönelik Sonuç ve Değerlendirmeler

Yaşam kalitesine dair araştırmalarda nesnel ölçütlerin yanı sıra öznel bildirimlerin değerlendirilmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda anket çalışmasına katılan uluslararası öğrencileri tanımak ve yaşam kalitesine dair öznel değerlendirmelerini tespit edebilmek

amacıyla öğrencilerin kendileri ve COVID-19 kısıtlamalarıyla ilgili genel ifadelere; maddi koşullarla, barınmayla ve eğitimle ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri beşli likert ölçeği kullanılarak analiz edilmiştir.

Öznel bildirimlerin değerlendirmesinde öncelikle nicel analizlerde kullanılan istatistik yöntemlerine başvurulmuş ve Maurice Kendall tarafından geliştirilen Kendall'ın Tau korelasyon analizi ile elde edilen sonuçlara yer verilmiştir (Kendall, 1938).

Daha sonra elde edilen bulgular yüzde oranları verilerek ve çapraz tablo analizine başvurularak değerlendirilmiştir. Ankette beşli likert ölçeğine göre düzenlenen cevaplar üçlü olarak sınıflandırılarak sunulmuştur. Bu üçlü sınıflandırmaya göre "katılmıyorum" cevabı, kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevaplarının toplamıdır. Ne katılıyorum ne katılmıyorum kategorisi sabittir. "Katılıyorum" cevabı ise kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevaplarının toplamıdır. Gerek görüldüğü yerlerde kesinlik ifade eden cevaplara ayrıca yer verilmiştir.

4.4.7.2.1. Analiz Sonuçları

Nicel analizlerde kullanılan istatistiksel yöntemlerin bazı faraziyelere haiz olması gerekmektedir. En temel faraziyelerden biri istatistiki analizde kullanılan değişkenlerin normallik dağılımına sahip olması gerektiğidir. Normal dağılım, ortalama ve standart sapma ile tanımlanan sürekli bir olasılık dağılımı olarak tarif edilmektedir (Demir, Saatçioğlu & İmrol, 2016, s. 132). Normallik dağılımının olasılık fonksiyonu ise şöyledir:

$$Y = \frac{N}{\sigma\sqrt{2\pi}}\, e^{-(X-\mu)^2/2\sigma^2} \qquad (1)$$

1 numaralı olasılık fonksiyonuna göre normal dağılım iki parametre ile tanımlanmaktadır. Bu parametreler evren ortalaması (μ) evren standart sapmasıdır (σ). Söz konusu tanıma göre normal dağılım (-∞, +∞) aralığında X eksenine asimptotik ve simetrik; verilerin ortalama, mod ve medyanları simetri ekseni üstünde kesişik ve eğri altındaki toplam alanın olasılığı 1'e eşittir (Demir ve ark., 2016, s. 132). Mezkûr normallik faraziyesi ihmal edildiği zaman istatistiki yorumlar ve çıkarsamalar uygunsuz ve geçersiz olmaktadır.

Bir değişkenin normal dağılıp dağılmadığı temelde görsel ve sayısal yöntemler olmak üzere iki çeşit metotla tahlil edilebilmektedir. Histogram, dal yaprak grafiği, Q-Q grafiği gibi yöntemleri ihtiva eden görsel yöntemler; değişkenin gerçek değerlerinin dağılımı ile teorik değerlerini dağılımı arasındaki farkları göstermektedir. Sayısal yöntemler ise basıklık, çarpıklık, mod, medyan, varyans, standart sapma gibi betimsel istatistiklere dayanmaktadır

(Demir, 2020, s. 113). Bu çalışmada değişkenlere uygulanacak normallik sınamalarında sayısal yöntemlerden Kolmogorov-Smirnov testi uygulanacaktır. Yanı sıra destekleyici hususiyette olarak Shapiro-Wilk testi sonuçları da verilecek; fakat 50'den büyük gözlemler için daha etkili olan Kolmogorov-Smirnov testi (Demir, 2020, s. 119) sonuçları dikkate alınacaktır.

Kolmogorov-Smirnov testinde iki adet hipotez kurulmaktadır. Analizde, "H_0=Değişken normal dağılmaktadır" temel hipotezi, "H_1=Değişken normal dağılıma sahip değildir" alternatif hipotezine karşı test edilmektedir (Demir, 2020, s. 119). EK-I'de Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik dağılımı testlerinin sonuçları yer almaktadır.

35 değişkenin Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik dağılımı sınamaları sonuçlarının yer aldığı tabloya göre (EK-I) bütün değişkenler için "olasılık değerleri<0.05" olduğundan "değişkenler normal dağılmaktadır" temel hipotezinin %95 güven seviyesinde güçlü bir şekilde reddedildiği görülmektedir. Benzer sonuç Shapiro-Wilk sınaması tarafından da desteklenmektedir. Dolayısıyla değişkenlerin tümünün normal dağılmadığı söylenebilir. Bu nedenle, değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde verilerin normal dağılımını gerektirmeyen non-parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Bu bölümde değişkenler arasındaki ilişki korelasyon analizi vasıtasıyla tahlil edilecektir. Değişkenler arasında ilişkilerin varlığı veya yokluğunun tespit edilmesi, şayet var ise bu ilişkinin kuvvetini ölçmek amacıyla yapılan analize korelasyon analizi adı verilmektedir. İlişkinin büyüklüğünü ve yönünü ifade eden katsayı ise korelasyon katsayısı olarak adlandırılmaktadır (Altaş, Kaspar & Ergüt, 2012, s. 1).

Korelasyon katsayısının 1 olması değişkenler arasında mükemmel derecede pozitif bir ilişkiyi, -1 olması ise mükemmel derecede negatif ilişkiyi ve 0 olması da ilişkinin var olmadığını göstermektedir. Korelasyon analizinde temel ve alternatif hipotezler şu şekilde kurulmaktadır (Demir, 2020, s. 304):

H_0: İki değişken arasında ilişki yoktur.

H_1: İki değişken arasında ilişki vardır.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı veya yokluğunun tespitinde, normallik analizi sonucu değişkenlerin normal dağılmadıkları tespit edildiği için parametrik olmayan yöntemlerden biri olan ve 1938'de Maurice Kendall tarafından geliştirilen Kendall'ın Tau korelasyon analizi uygulanacaktır (Kendall, 1938).

Kendall Tau katsayısı uyumlu çiftlerin olasılığı ile uyumsuz çiftlerin olasılıkları arasındaki fark hesaplanarak elde edilir. Kendall Tau b korelasyon katsayısı şu şekilde formülize edilmektedir (Bolboacă & Jäntschi, 2006, p. 192):

$$\tau_b = \frac{C-D}{\sqrt{[(\frac{n(n-1)}{2-t})(\frac{n(n-1)}{2-u})]}} \quad (2)$$

2 numaralı formülde C uyumlu çiftlerin olasılıkları, D uyumsuz çiftlerin olasılıkları; X ve Y iki ayrı değişken olmak üzere t bağlı X değerlerinin sayısı ve u ise bağlı Y değerlerinin sayısı ve son olarak n gözlem sayısını ifade etmektedir. τ_b katsayısı +1 ise mükemmel pozitif uyumu ve ilişkinin aynı yönlü olduğunu; -1 ise mükemmel negatif uyumsuzluğu ve ilişkinin ters yönlü olduğunu ve 0 ise ilişkinin bağımsızlığını göstermektedir (Bolboacă & Jäntschi, 2006, p. 193).

Bu bağlamda aşağıda sırasıyla Tablo 10, Tablo 11, Tablo 12 ve Tablo 13'te; yaşam kalitesine yönelik ifadenin (COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı) genel ifadeler, gelir, barınma ve eğitim ifadeleri ile ilişkisinin tespiti maksadıyla uygulanan Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 10. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-genel ifadeler ilişkisi)

		COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Genel olarak iyimser biriyim.	COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir.	COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu.	COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım.	COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti.	COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim.	COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı.
COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Korelasyon Katsayısı	1.000	-,118**	,181**	,440**	,490**	,367**	,527**	,535**
	Olasılık Değeri		0.002	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
	Gözlem Sayısı	490	490	490	490	490	490	490	490

Not: "**" %99, "*" %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo 10'da yer alan Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi Sonuçlarına göre bütün değişkenler %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi ile genel ifadeler arasındaki ilişkide *"COVID-19*

kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi ile *"genel olarak iyimser biriyim"* ifadesi arasında negatif; *"COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir", "COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu", "COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım", "COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti", "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ve "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı"* ifadeleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım da artmaktadır. "Genel olarak iyimser biriyim" ifadesine katılım arttıkça, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır.

Korelasyon katsayılarına göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi ile diğer ifadelere nispeten en güçlü ilişki ise "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ve "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadeleri arasında görülmektedir. Buna göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesi ile yaklaşık olarak %53; "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadesi ile de yaklaşık olarak %54 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir.

Tablo 11. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-maddi koşullar ilişkisi)

		COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Gelir düzeyimi (bireysel gelir veya aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum.	Genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum.	COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı.	COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim.	COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı.	COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım.
COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Korelasyon Katsayısı	1.000	-,077*	-,088*	,245**	-,081*	,320**	,397**
	Olasılık Değeri		0.037	0.016	0.000	0.027	0.000	0.000
	Gözlem Sayısı	490	490	490	490	490	490	490

Not: "**" %99, "*" %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo 11'de yer alan Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi Sonuçlarına göre bütün değişkenler %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi ile gelir ifadeleri arasındaki ilişkide *"COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı"* ifadesi ile *"COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı", "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı"* ve *"COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım"* ifadeleri arasında pozitif; *"gelir düzeyimi (bireysel gelir veya aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum", "genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum" ve "COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim"* ifadeleri arasında ise negatif korelasyon tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım da artmıştır.

Korelasyon katsayılarına göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi ile diğer ifadelere nispeten en güçlü ilişki ise "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi

koşulları nedeniyle giderlerim arttı" ve "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadeleri arasında görülmektedir. Buna göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı" ifadesi ile yaklaşık olarak %32; "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesi ile de yaklaşık olarak %40 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir.

Tablo 12. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-barınma ilişkisi)

		COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	**İstanbuldaki barınma koşullarım konforludur.**	**COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım.**	**COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım.**
COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Korelasyon Katsayısı	1.000	-,087*	,230**	,125**
	Olasılık Değeri		0.018	0.000	0.001
	Gözlem Sayısı	490	490	490	490

Not: "**" %99, "*" %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo 12'de yer alan Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi Sonuçlarına göre bütün değişkenler %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi ile barınma ifadeleri arasındaki ilişkide *"COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı"* ifadesi ile *"COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım"* ve *"COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım"* ifadesi ile pozitif; *"İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur"* ifadesi ile negatif korelasyonlu bir ilişki mevcuttur. Diğer bir ifade ile "İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır.

Korelasyon katsayılarına göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi ile diğer ifadelere nispeten en güçlü ilişki ise "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım" ifadesi arasındadır.

Tablo 13. Kendall'ın tau-b korelasyon analizi sonuçları (yaşam kalitesi-eğitim ilişkisi)

			COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	**Eğitim hayatım, yaşamımda önemli bir yere sahiptir.**	**Üniversiteme karşı yüksek bir aidiyet duygusu taşıyorum.**	**Genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum.**	**COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadım.**	**COVID-19 kısıtlamalarında "uluslararası öğrenci olmam sebebiyle" kendimi dezavantajlı hissettim.**	**COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu.**	**COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı.**	**Benim için, yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşim, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemlidir.**	**COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım.**	**COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim gerileldi.**
COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	Korelasyon Katsayısı		1.000	,110**	,110**	,094**	,192**	,284**	,362**	,169**	,183**	-,079*	,164**
	Olasılık Değeri			0.005	0.003	0.010	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.031	0.000
	Gözlem Sayısı		490	490	490	490	490	490	490	490	490	490	490

Not: "**" %99, "*" %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı temsil etmektedir.

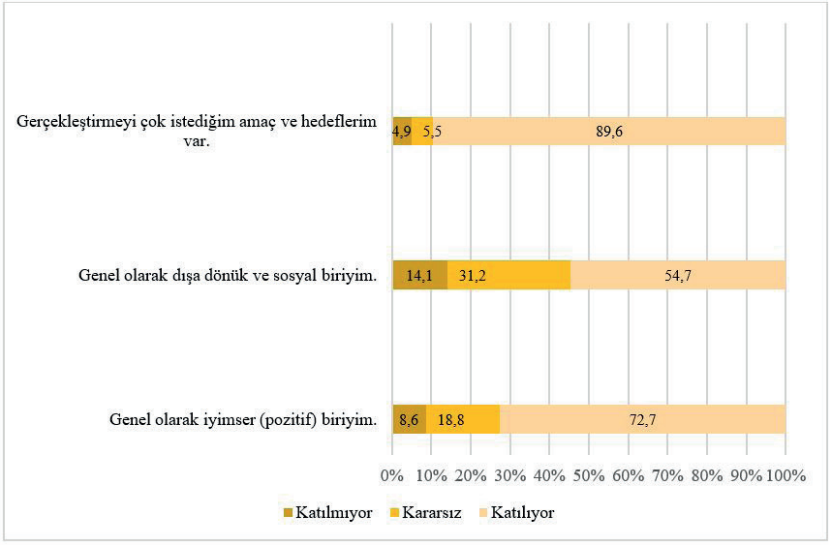
Tablo 13'te yer alan Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre bütün değişkenler %95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi ile eğitim ifadeleri arasındaki ilişkide *"COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı"* ifadesi ile *"COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım"* ifadesi arasında negatif; *diğer tüm eğitim ifadeleri ile* pozitif bir korelasyona sahiptir. Diğer bir ifade ile "COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım artmaktadır.

Korelasyon katsayılarına göre "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesi ile diğer ifadelere nispeten en güçlü ilişki ise "COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu" ifadesi arasındadır.

Araştırma sonuçlarının bundan sonraki değerlendirmelerinde öznel değerlendirme ifadeleri Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarındaki yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilecektir. İlgili değerlendirmeler EK-II'de ayrıca tablo olarak sunulmuştur. Ayrıca her bir yaşam alanına ait öznel değerlendirmeler kendi içinde genel değerlendirme ve (gerektiğinde) çapraz tablo analizi kullanılarak aktarılacaktır.

4.4.7.2.2. COVID-19 Kısıtlamalarının Genel Etkileri ve Yaşam Kalitesi

Birçok çalışmada yaşam kalitesine dair teoriler, örtük veya açık bir şekilde kullanılmaktadır (Sirgy, 2011, p. 7). Bu çalışmada da kişilik teorisi, amaç ve hayatın anlamı teorisi ve hedef teorisinin kapsamına girecek bazı sorular kullanılmıştır. Grafik 28'de uluslararası öğrencilerin kişilik özellikleri ile amaç ve hedef sahibi olmalarıyla ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır.

Grafik 28: Uluslararası öğrencilerin kişilik özellikleri ve hedef sahibi olma durumları (genel sonuçlar) (%)

Kişilik özelliklerinden biri olan ve bireyin psikolojisini olumlu yönde etkileyen *iyimserlik* ve bir kişilik eğilimi olan *dışa dönüklük* yaşam kalitesinin bir parçası olarak bilişsel ve duyusal değerlendirmeleri içeren öznel iyi oluş düzeylerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Diener et al., 2003, p. 403). Hatta kişiliğin iki uç noktasının dışa dönüklük ve nevrotik kişilik özellikleri olduğu belirtilmektedir (Headey, 2008, p. 221). Kişilik teorisine göre kişilik özellikleri, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluşu dolayısıyla bireysel yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir (Yetim, 2018, s. 13). Evrensel, bireysel ya da kültürel olarak farklılık gösterebilen hedefler,

bireyin farkında olduğu belirli arzular olup, ulaşılması beraberinde mutluluğu getirecektir. Hedeflerin kaynağında ihtiyaçların ya da değerlerin olması muhtemeldir (Diener, 2009, p. 38-39). Amaçlar da yaşam kalitesinin özel bir alanıdır (Frisch, 2009, p. 1-2).

Bu bağlamda araştırmaya katılan öğrencilerin %72,7'si "genel olarak iyimser biriyim" ifadesine katılmaktadırlar. Araştırmaya katılan kadınların %69,6'sı, erkeklerin ise %75,5'i bu ifadeye katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre kendini iyimser olarak değerlendirmek ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %12 oranında ters yönde birlikte hareket etmektedir. Diğer bir ifade ile "genel olarak iyimser biriyim" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır. Nitekim "genel olarak iyimser biriyim" ifadesine katılmayanların %71,4'ü, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır.

İyimser öğrencilerin tamamının dışa dönük olduğunu ifade etmek mümkün değildir. "Genel olarak dışa dönük ve sosyal biriyim" ifadesine katılanların oranı %54,7'dir. Araştırmaya katılan kadınların % 48,1'i, erkeklerin ise %60,9'u kendini dışa dönük ve sosyal olarak tanımlamıştır.

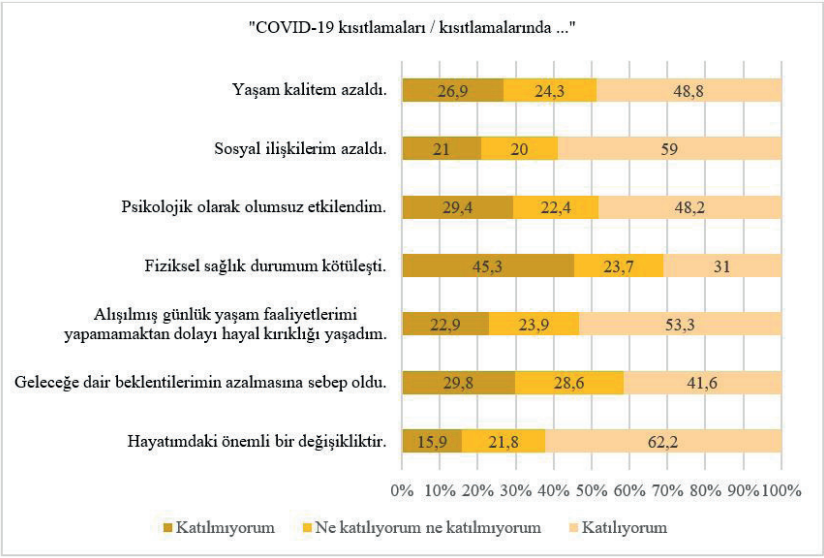
"Gerçekleştirmeyi çok istediğim amaç ve hedeflerim var" ifadesine katılanların oranı ise %89,6'dır. Bu oran kadınlarda %89, erkeklerde %90,1'dir. Amaç ve hedefleri olan öğrencilerin motivasyonu, amaç ve hedefleri olmayan öğrencilere (%4,9) göre daha yüksek olacaktır. Bu motivasyonun içinde araştırmanın konusu olan COVID-19 kısıtlamalarındaki zorlukları aşmak için çaba göstermek de bulunmaktadır. Bu bağlamda ulaşılan sonuç ümit vericidir.

İyimser biri olduğuna katılan öğrencilerin, verilen ifadeler hakkındaki öznel değerlendirmelerinin de iyimser kişilik yapısına uygun olması beklenmektedir. Ancak iyimser olduğuna katılan öğrencilerin çoğunluğu (%39,6) COVID-19 kısıtlamalarının geleceğe dair beklentilerinin azalmasına sebep olduğunu bildirmişlerdir. Yine iyimser olduğuna katılan öğrencilerin %29,2'si ise bu konuda kararsızdır. İyimser olduğuna katılan öğrencilerin %31,2'si ise COVID-19 kısıtlamalarının geleceğe dair beklentilerinin azalmasına sebep olmadığını belirtmişlerdir. Görülmektedir ki iyimser olduğuna katılan öğrencilerin üçte birinden fazlası (%39,6) COVID-19 kısıtlamalarında iyimserliğini koruyamamıştır. Bu durum COVID-19 kısıtlamalarının öğrencilerin psikolojileri üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir. Nitekim iyimser olduğuna katılan öğrencilerin %50,8'i COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış

günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadığını, %44,4'ü ise COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmektedirler. Dışa dönük ve sosyal olduğuna katılan öğrencilerin %54,9'u COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadığını, %50,4'ü ise COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmektedirler. Gerçekleştirmeyi çok istediği amaç ve hedefleri olduğuna katılan öğrencilerin %93,4'ü eğitim hayatının yaşamında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Hedonik döngü ve sabit nokta teorisine göre bireyler, başlarına gelen yeni olaylara veya koşullara başlangıçta güçlü bir tepki göstermektedirler. Fakat zaman içinde bu durumun gücü azalarak kaybolmakta, ilgili duruma dair bir alışkanlık geliştirilmekte ve olay veya koşul meydana gelmeden önceki mutluluk düzeylerine geri dönülmektedir (Güler & Dönmez, 2011, s. 38-40). Grafik 29'da yer alan ifadeler öğrencilerin öznel yaşam kalitesine dair (COVID-19 kısıtlamaları bağlamında) değerlendirmeler içermektedir.

Grafik 29'dan görüldüğü üzere, araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin %62,2'si "COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir" ifadesine katılmaktadır. Bu ifadeye katılmayanların oranı ise %15,9'dur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %38'inin COVID-19 kısıtlamalarının hayatlarındaki önemli bir değişik olduğuna "kesinlikle" katıldığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Nitekim COVID-19 salgın süreci ve kısıtlamalar değişen bir yaşam olayıdır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarının hayattaki önemli bir değişiklik olması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %18 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir" ifadesine katılanların %57,4'ü, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Grafik 29: Uluslararası öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamaları / kısıtlamalarında ..." genel ifadelerine yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

Araştırmaya katılan öğrencilerin %41,6'sı "COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu" ifadesine katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarının geleceğe dair beklentilerin azalmasına sebep olması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %44 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu" ifadesine katılanların %69,6'sı, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %55,3'ü "COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım" ifadesine katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan kaynaklanan hayal kırıklığı ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %49 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında alışıldık günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım" ifadesine

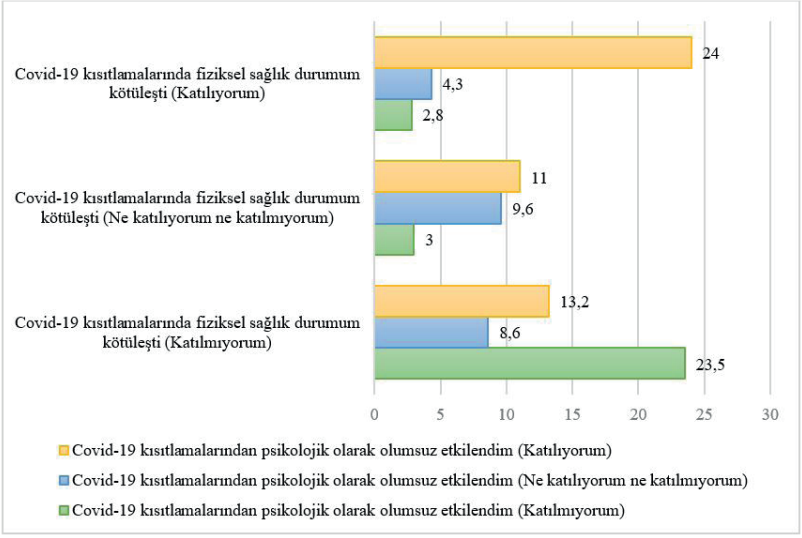
katılanların %66,7'si "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Ayrıca "COVID-19 kısıtlamalarında alışıldık günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım" ifadesine katılanların %69'u "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesine de katılmaktadır. Ulaşılan bu sonuç, bir nevi tecrit olan izolasyonun gençlerin genel yaşam kalitesi ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğu ve söz konusu durumun öğrencilerin kamusal alanlardaki aktivite düzeyleri ile fiziksel ve psikolojik sağlıklarında önemli bir bozulmaya sebep olduğu (Szczepańska & Pietrzyka, 2021, p. 1) yönündeki tespitleri desteklemektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlar, üniversite öğrencilerinin COVID-19 sürecinde günlük rutinin kaybı (Bulut ve ark., 2021, p. 291) ve çalışmanın kesintiye uğraması nedeniyle yaşadıkları hayal kırıklığı ile daha düşük yaşam kalitesi arasında tespit edilen anlamlı ilişkiyi de (Leong bin Abdullah et al., 2020, p. 2) desteklemektedir. Bu araştırma kapsamında elde edilen sonucun, COVID-19 salgınının AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b) araştırma raporunda yer alan, evde kalma gereksinimleri ve okulların kapanmasıyla bağlantılı olarak gençler arasında yaşam doyumunun ve psikolojik sağlığın azaldığına yönelik tespitleri de desteklediğini ifade etmek mümkündür.

İnsani Gelişme Yaklaşımında; sağlık konusu, eğitim ve refahı da kapsamaktadır. Zira sağlıklı bir bireyin eğitim görürken refaha kavuşabileceği düşünülmektedir (Özcan, 2014, s. 104). Bu bağlamda öğrencilerin fiziksel ve psikolojik sağlık durumlarının tespiti önem arz etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %31'i "COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti" ifadesine katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumunun kötüleşmesi ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %37 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti" ifadesine katılanların %75'i "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %48,2'si "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesine katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenmek ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %53 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesine katılanların %73,7'si

"COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu sonuç analizde yer alan tüm ifadeler arasından yaşam kalitesi ile en kuvvetli korelasyonu veren ikinci ifadenin "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadesi olduğunu göstermektedir.

Aşağıda Grafik 30'da "COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti" ve "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim" ifadelerinin çapraz tablo analizi yer almaktadır. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %24'ü COVID-19 kısıtlamalarında hem fiziksel durumlarının kötüleştiğini hem de psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmektedirler. %23,5'i ise COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumlarının kötüleşmediğini ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmediklerini belirtmektedirler. Diğer bir ifade ile fiziksel sağlık durumunun kötüleştiğine katılanların çoğunluğu psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerine de katılmaktadırlar. Benzer şekilde fiziksel sağlık durumunun kötüleştiğine katılmayanların çoğunluğu psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerine de katılmamaktadırlar. Dolayısıyla fiziksel sağlık durumu ile psikolojik sağlık durumu arasında etkileşim olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte toplamda COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenenlerin oranının %48,2, fiziksel sağlık durumu kötüleşenlerin oranının %31 olduğuna dair veriler ile birlikte yorumlandığında (Grafik 29) araştırmaya katılan uluslararası öğrenciler üzerinde COVID-19'un psikolojik etkilerinin fiziksel etkilerden daha fazla olduğu tespit edilmektedir. Ulaşılan bu sonuç, COVID-19 salgınında eğitim deneyimlerinin doğası kökten değiştiğinde, savunmasız bir nüfus grubu olan öğrencilerin ruh sağlığı üzerindeki yükün artacağı (Browning et al., 2021, p. 1-2) ve COVID-19 krizi esnasında öğrencilerin fiziksel ve psikolojik yaşam kalitesinde önemli düşüşler gözlendiği (Panayiotou et al., 2020, p. 17) yönündeki tespitleri desteklemektedir.

Grafik 30: COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin fiziksel ve psikolojik sağlık durumunun çapraz tablo analizi (%)

Analizde yer alan tüm ifadeler arasından yaşam kalitesi ile en kuvvetli korelasyonu veren ifade ise "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadesidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %59'u "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadesine katılmaktadırlar. Araştırmaya katılan öğrencilerin %31,4'ünün COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerinin azaldığına "kesinlikle" katıldığını belirtmekte fayda vardır. Nitekim Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerin azalması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %54 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadesine katılmayanların %70,9'u "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmamaktadır. Yine "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı" ifadesine katılanların %70,6'sı "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu sonuçlar, Tengilimoğlu ve arkadaşları tarafından (2021, p. 1404-1405) Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışma kapsamında ortaya koyulan COVID-19'un uluslararası öğrencilerin %90,8'inin sosyal hayatını olumsuz yönde etkilediği yönündeki tespiti kısmen desteklemektedir. Yaşam kalitesinin sosyal göstergeleri arasında bulunan sosyal destek ve sosyal ilişkilerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi oldukça önem arz etmektedir. COVID-19

kısıtlamaları, gençlik dönemindeki öğrencilerin yaşamında önemli bir yer tutan sosyal ilişkilerin azalmasına sebep olarak psikolojileri ve yaşam kaliteleri üzerinde etkili olmuştur. Sosyal ilişkilerinin azaldığını belirten öğrencilerin %68,5'i COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmektedirler. Ulaşılan bu sonuç, sosyal desteğin üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşları arasında tam aracılık yaptıkları yönündeki tespitleri (Yılmaz, 2018, s. iv) ve COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b, p. 30) araştırma raporunun, COVID-19 sürecinde üniversitelerdeki sosyal etkileşim fırsatlarının kaçmasının, psikolojik sağlık sorunlarına katkıda bulunduğuna yönelik tespitini desteklemektedir.

Genel değerlendirmede ise araştırmaya katılan öğrencilerin yarıya yakını (%48,8) COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azaldığını bildirmektedirler.

Grafik 29'daki öznel değerlendirme içeren ifadeleri nesnel bazı göstergelerle birlikte yorumlamak gerekirse, araştırmaya katılan engelli öğrencilerin tamamı (%100) COVID-19 kısıtlamalarının hayatlarındaki önemli bir değişiklik olduğuna katılmaktadırlar. Engelli olmayan öğrenciler için bu oran %61,54'tür. Yine araştırmaya katılan engelli öğrencilerin tamamı (%100) COVID-19 kısıtlamalarının geleceğe dair beklentilerinin azalmasına sebep olduğuna katılmaktadırlar. Engelli olmayan öğrenciler için bu oran %40,54'tür. Engelli öğrencilerin %88,89'u COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu oran engelli olmayan öğrenciler için %52,6'dır.

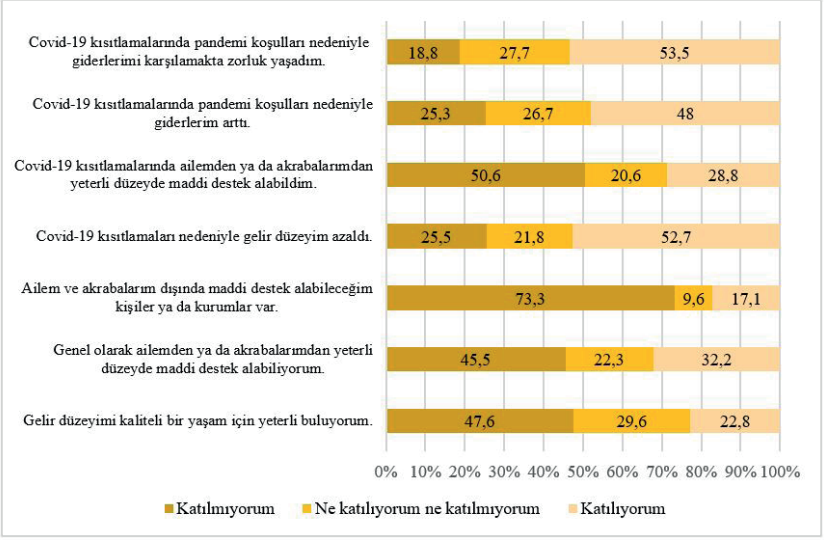
Evli ve bekâr öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumuna dair yorumları "kesinlik" ifade eden değerlendirmelerde açık bir fark oluşturmuştur. Bekâr öğrenciler fiziksel sağlık durumlarının kötüleştiğine %20,38 oranında "kesinlikle" katılmazken, evli öğrenciler %34,19 oranında "kesinlikle" katılmamışlardır. Yine bekâr öğrenciler fiziksel sağlık durumlarının kötüleştiğine %17,43 oranında "kesinlikle katılırken", evli öğrenciler %7,69 oranında "kesinlikle katılmıştır. Benzer bir sonuç, COVID-19'un psikolojik etkilerine yönelik olarak da ortaya çıkmıştır. Evli öğrenciler COVID-19'dan psikolojik olarak bekârlara nazaran daha az etkilenmişlerdir. Bekâr öğrencilerin %26,27'si, evli öğrencilerin %39,31'i COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenmediklerini bildirmişlerdir. Yine bekâr öğrencilerin %50,67'si, evli, öğrencilerin %40,17'si COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini bildirmişlerdir. Bekâr öğrencilerin % 25,74'ü evli öğrencilerin ise %30,77'si COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığına katılmamaktadır. "Kesinlikle" katılmayan bekârların oranı %9,12 iken "kesinlikle" katılmayan evlilerin oranı %16,24'tür. Bekâr öğrencilerin %50,67'si, evli öğrencilerin ise

%42,74'ü COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığını düşünmektedir. Bu değerlendirmede de bekâr ve evli öğrenciler arasında evliler lehine bir fark bulunduğu görülmektedir. Bu durum sosyal bir destek anlamında aile kurumunun yaşam kalitesine yönelik olumlu etkisi ile örtüşmektedir. Zira ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışmalarda genellikle evlilik ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin olumlu olduğu ileri sürülmektedir (Frijns, 2010, p. 17).

Özetle COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerin azalması ve COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenme, analize dâhil edilen tüm öznel değerlendirme içeren ifadeler arasında yaşam kalitesi ile pozitif yönlü ve en kuvvetli ilişkiye sahip olan unsurlardır.

4.4.7.2.3. Maddi Koşullar ve Yaşam Kalitesi

Maddi koşullar ve gelir esasen nesnel bir yaşam kalitesi göstergesidir (örneğin aylık ortalama gelir düzeyi). Öğrencilerin maddi koşullara dair bireysel değerlendirmeleri ise öznel bir yaşam kalitesi göstergesidir. Yeterli düzeyde gelire sahip olmak, toplumsal yaşama katılımda, sosyalleşmede, eğitime devam edebilmede, sağlık konularında, barınma koşulları ve aktiviteler gibi refahın diğer boyutlarına ulaşmada önem arz etmektedir (OECD, 2011, p. 20). Ancak gelir başlı başına yaşam kalitesinin tek ölçütü değildir; gelir göstergelerinin yaşanılan yer ve maliyetlere dair bilgiler ile desteklenmesi de önem arz etmektedir (OECD, 2013, p. 148). Nitekim Grafik 31'de öğrencilerin genel olarak ve COVID-19 kısıtlamalarındaki maddi koşulları, gelir ve giderleriyle ilgili öznel değerlendirmeleri yer almaktadır. Araştırma grubu uluslararası öğrenciler olduğu için istihdam ediliyor olup olmadıkları ayrımına gidilmeksizin gelir değerlendirmesi "bireysel veya aile geliri" ifadesi kullanılarak kendilerine bırakılmıştır.

Grafik 31: Uluslararası öğrencilerin maddi koşullarla ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

Öncelikle öğrencilerden "gelir düzeyimi (bireysel gelir veya aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum" ifadesine katılanların oranı %22,8, bulmayanların oranı %47,6'dır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre gelir düzeyinin kaliteli bir yaşam için yeterli bulunması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile "gelir düzeyimi kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır. Nitekim "gelir düzeyimi kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum" ifadesine katılmayanların %55,4'ü "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır.

"Genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum" ifadesine katılanların oranı %32,2, katılmayanların oranı ise %45,5'tir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre aile ya da akrabalardan yeterli düzeyde maddi destek alınması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile "genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır. Nitekim "genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum" ifadesine katılmayanların %54,7'si "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır.

"Ailem ve akrabalarım dışında maddi destek alabileceğim kişiler ya da kurumlar var" ifadesine katılanların oranı %17,1, katılmayanların oranı ise %73,3'tür. Bu ifadeye "kesinlikle" katılmayanların oranının %59,2, "kesinlikle" katılanların oranının %8 olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Maddi koşullarla ilgili genel değerlendirme içeren bu üç ifadeye verilen cevaplardan görülmektedir ki öğrencilerin beşte birinden biraz fazlası gelir düzeyini yeterli bulurken, yarıya yakını yetersiz bulmaktadır. Ailesinden yeterli maddi destek alabilenler ise öğrencilerin yaklaşık üçte biridir ve yaklaşık dörtte üçünün aile ve akrabaları dışında maddi konularda destek için başvurabileceği bir kişi ya da kurum bulunmamaktadır.

COVID-19 kısıtlamalarındaki maddi koşullarla ilgili değerlendirmelere bakıldığında ise, "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı" ifadesine katılanların oranı %52,7, katılmayanların oranı ise %25,5'tir. Bu ifadeye "kesinlikle" katılanların oranının %33,3 olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyinin azalması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %25 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedirler. Nitekim "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı" ifadesine katılanların %61,6'sı "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu bağlamda COVID-19 kısıtlamalarının, izolasyon ve karantina süreçlerinin, sokağa çıkma yasaklarının ve ilgili diğer uygulamaların araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası üzerindeki etkisi gelir düzeyinin azalması, üçte biri üzerindeki etkisi ise gelir düzeyinin "kesinlikle" azalması yönünde olmuştur.

"COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim" ifadesine katılanların oranı %28,8 (genel olarak yeterli düzeyde maddi destek alabilenlerin oranı %32,2 idi), katılmayanların oranı ise %50,6 (genel düzeyde maddi destek alamayanların oranı %45,5 idi) olarak belirlenmiştir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında aile ya da akrabalardan yeterli düzeyde maddi destek alınması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile "COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim" ifadesine katılım arttıkça "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim" ifadesine katılmayanların %54'ü "COVID-19

kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır. Bu bağlamda COVID-19 kısıtlamalarının, öğrenciler tarafından algılanan gelir düzeyi ile aile ve akrabalardan gelen maddi destek üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

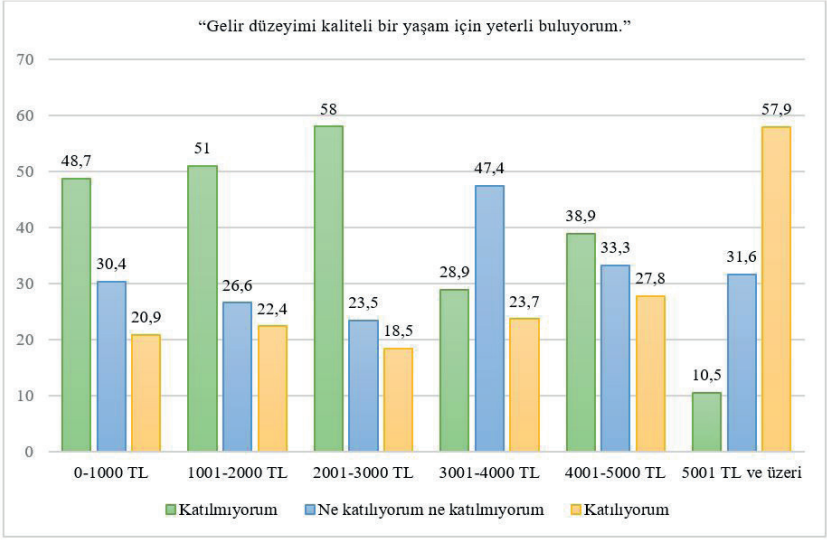
Gelirlerden ayrı düşünülemeyecek bir konu olan giderlerle ilgili değerlendirmeler incelendiğinde, "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı" ifadesine katılanların oranı %48, katılmayanların oranı ise %25,3'tür. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerin artması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %32 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı" ifadesine katılanların %62,1'i "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu sonuç maddi koşullarla ilgili kategoride (Grafik 31'de) yer alan ifadeler arasından yaşam kalitesi ile en kuvvetli korelasyonu veren ikinci ifadenin "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı" ifadesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerinin arttığına katılan öğrencilerin %63,4'ü COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığını bildirmektedir. Dolayısıyla bu öğrenciler için gelir-gider dengesi diğerlerinden daha fazla bozulmuştur. Pandemi koşulları nedeniyle giderlerinin arttığına katılan öğrencilerin %15,3'ü ise COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığına katılmamaktadır.

"COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesine katılanların oranı %53,5, katılmayanların oranı ise %18,8'dir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerin karşılanmasında zorluk yaşanması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %40 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesine katılanların %64,9'u "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu sonuç maddi koşullarla ilgili kategoride (Grafik 31'de) yer alan ifadeler arasından yaşam kalitesi ile en kuvvetli korelasyonu veren ifadenin "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım" ifadesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca pandemi koşulları nedeniyle giderlerini karşılamakta zorluk yaşayan öğrencilerin %67,2'si COVID-19

kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığını bildirmektedir. Pandemi koşulları nedeniyle giderlerini karşılamakta zorluk yaşayan öğrencilerin %15,3'ü ise COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığına katılmamaktadır.

İlgili verileri bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısının COVID-19 kısıtlamalarında hem giderlerinin arttığını hem de giderlerini karşılamakta zorlandıklarını ifade etmek mümkündür. Giderlerini karşılamakta zorluk yaşayan öğrencilerin %71'i düşük gelir grubunda, %24,8'i orta gelir grubunda, %4,2'si ise yüksek gelir grubundadır.

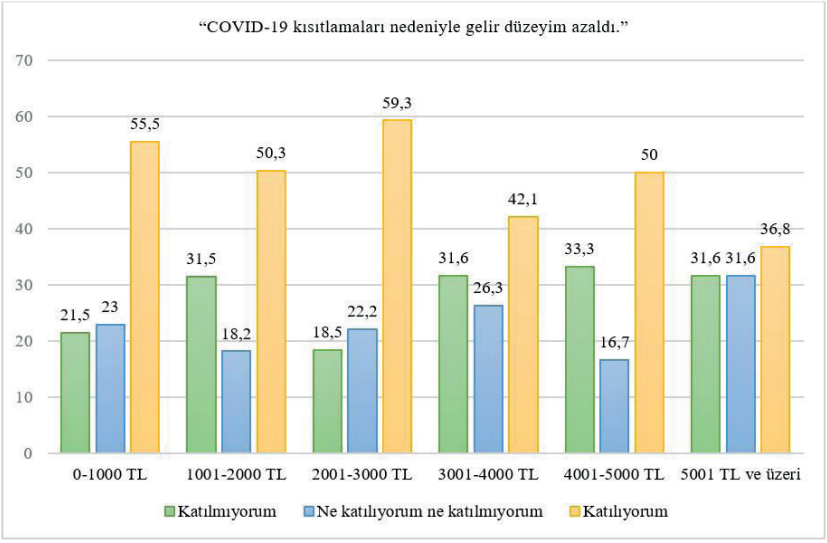
Grafik 32'de araştırmaya katılan öğrencilerin aylık ortalama gelirlerine göre gelir düzeylerine dair öznel değerlendirmeleri yer almaktadır. Buna göre, aylık ortalama gelir düzeyi 3000 TL'nin altında olan öğrencilerin gelir düzeyini kaliteli bir yaşam için yeterli bulmama oranlarının belirgin bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim yukarıda gelir düzeyi ile ilgili gerçekleştirilen diğer analizlerde de 3000 TL gelir sınırının değerlendirmelerdeki kırılmalarda önemli bir eşik olduğu görülmüştür.

Grafik 32: Aylık ortalama gelire göre uluslararası öğrencilerin gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%)

Grafik 33'te ise araştırmaya katılan öğrencilerin aylık ortalama gelirine göre COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeylerinin azalıp azalmadığına dair öznel değerlendirmeleri yer almaktadır. Buna göre her gelir grubu için COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığını bildirenler çoğunluktadır. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamalarının

olumsuz ekonomik etkilerinin her gelir grubundan öğrenci için geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu analizde de 3000 TL gelir sınırının değerlendirmelerdeki kırılmalarda önemli bir eşik olduğu görülmüştür.

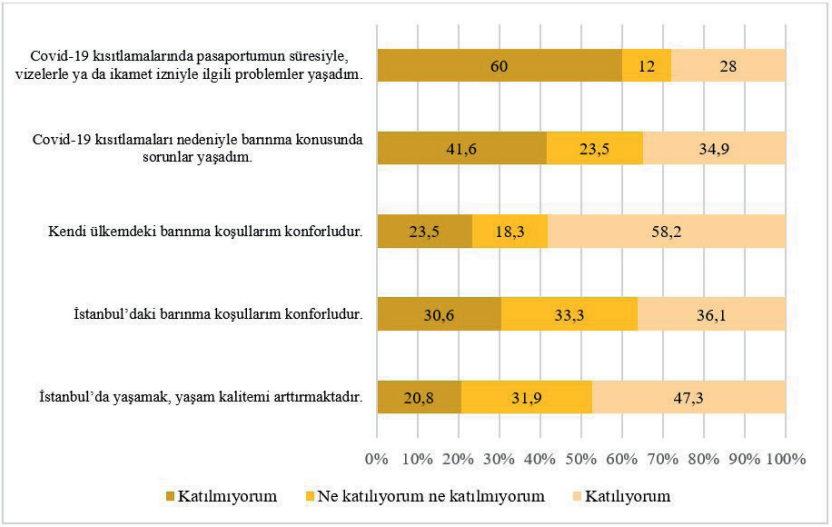

Grafik 33: Aylık ortalama gelire göre uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarındaki gelir düzeylerine yönelik değerlendirmeleri (%)

4.4.7.2.4. Barınma ve Yaşam Kalitesi

Barınma, yaşam kalitesi ile ilgili ekonomik göstergelerden biri olup gelir düzeyi ile de ilişkilidir. Uluslararası öğrenciler açısından barınılan yer ve barınma koşulları ayrı bir öneme sahiptir. Zira ailelerinden kilometrelerce uzakta, bir başka ülkede yaşayan uluslararası öğrencilerin barınma koşulları ile ailesinin yanında yaşayan öğrencilerin barınma koşulları farklılık arz edecektir. Nitekim bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlardan nesnel göstergelere ait sonuç ve değerlendirmelerin ele alındığı kısımda bu koşullar değerlendirilmiştir. Ancak öğrencilerin barınma koşullarına dair öznel değerlendirmelerini öğrenmek de önemlidir. Grafik 34'te uluslararası öğrencilerin barınma koşulları ve kalitesi ile barınmayla ilgili sorunlara yönelik ifadelere dair öznel değerlendirmeleri yer almaktadır.

Araştırma örnekleminin İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler olması sebebiyle, İstanbul'da yaşamanın öğrencilerin yaşam kaliteleri üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu öğrenilmek istenmiştir. Nitekim Grafik 34'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin %47,3'ü "İstanbul'da yaşamak yaşam kalitemi arttırmaktadır" ifadesine katılmakta, %20,8'i ise katılmamaktadır (%21'i "kesinlikle" katılmaktadır, %10,8'i "kesinlikle" katılmamaktadır).

Grafik 34: Uluslararası öğrencilerin barınmayla ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

"İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur" ifadesine katılanların oranı %36,1 katılmayanların oranı ise %30,6'dır (öğrencilerin %12'si "kesinlikle" katılmakta, %13,3'ü "kesinlikle" katılmamaktadır). Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre İstanbul'daki barınma koşullarını konforlu bulma ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken, ters yönde birlikte hareket etmektedir. Diğer bir ifade ile "İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur" ifadesine katılım arttıkça, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılım azalmaktadır. Nitekim "İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur" ifadesine katılmayanların %51,3'ü "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır.

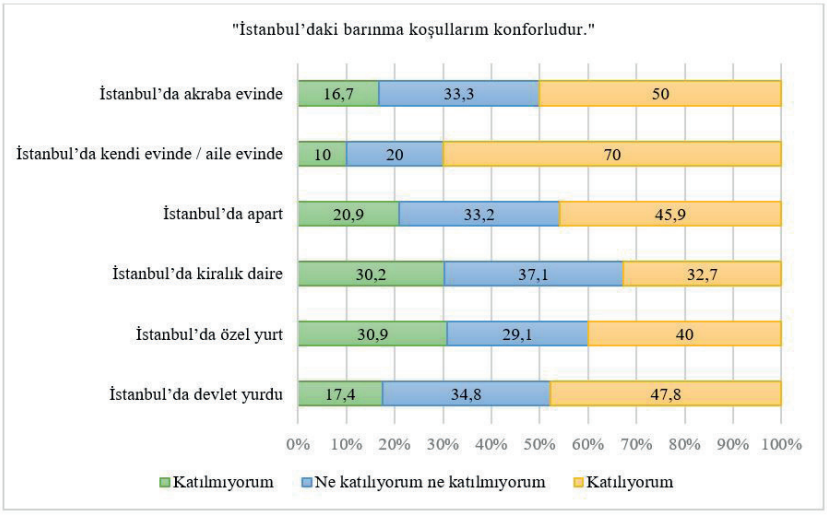
Buna mukabil "kendi ülkemdeki barınma koşullarım konforludur" ifadesine katılanların oranı %58,2 katılmayanların oranı %23,5'tir (öğrencilerin %30,6'sı "kesinlikle" katılmaktadır, %14,5'i "kesinlikle" katılmamaktadır). Bu bağlamda uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerindeki barınma koşullarını İstanbul'daki barınma koşullarından önemli bir farkla daha konforlu bulduklarını ifade etmek mümkündür.

COVID-19 kısıtlamaları sürecinde uluslararası öğrencilerin mustarip olduğu konuların başında zorunlu yer değişiklikleri gelmektedir. Yurtların kapanması ya da nöbetçi yurtlara taşınılması, ülkeler arası seyahatlerin engellenmesi, kısıtlanması ya da belirli şartlara

bağlanmasının yanı sıra belirsiz bir süreliğine ülkesine dönecek olan öğrencilerin hâlihazırda İstanbul'daki kira masrafları ya da yurt ücretleri ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan öğrencilerin %34,9'u "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım" ifadesine katılmaktadır. Öğrencilerin %20,4'ü yaşadıkları barınma sorunlarının ciddiyetine binaen bu ifadeye "kesinlikle" katıldıklarını bildirmişlerdir. Öğrencilerin %41,6'sı ise "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım" ifadesine katılmamaktadırlar. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşanması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu, görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %23 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir ve barınma kategorisindeki (Grafik 34) en kuvvetli ilişkiyi vermektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım" ifadesine katılanların %62,6'sı "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

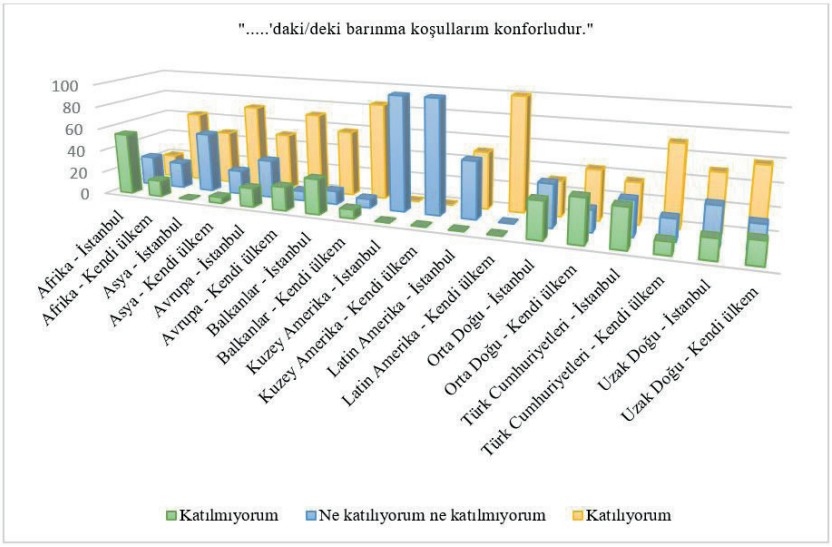
Uluslararası öğrenciler bağlamında barınma ve yaşam kalitesiyle ilişkilendirilebilecek bir diğer konu da COVID-19 kısıtlamalarında pasaport, vize veya ikamet izniyle ilgili olarak yaşanan sorunlardır. "COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım" ifadesine katılanların oranı %28, katılmayanların oranı ise %60'tır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında pasaport süresi, vizeler ya da ikamet izniyle ilgili sorunlar yaşanması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %13 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir ve barınma kategorisindeki (Grafik 34) en kuvvetli ikinci ilişkiyi vermektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım" ifadesine katılanların % 62,8'i "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadırlar.

Grafik 35'te COVID-19 kısıtlamalarında İstanbul'da barınılan yere göre öğrencilerin İstanbul'daki barınma koşullarına dair değerlendirmeleri yer almaktadır. Buna göre İstanbul'da kendi evinde (aile evinde) kalanların %70'i, akraba evinde kalanların %50'si, devlet yurdunda kalanların %47,8'i, apart öğrenci evinde kalanların %45,9'u, özel yurtta kalanların %40'ı, kiralık dairede kalanların ise %32,7'si İstanbul'daki barınma koşullarını konforlu bulmaktadır.

Grafik 35: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yere göre İstanbul'daki barınma koşullarına dair öznel değerlendirmeleri (%)

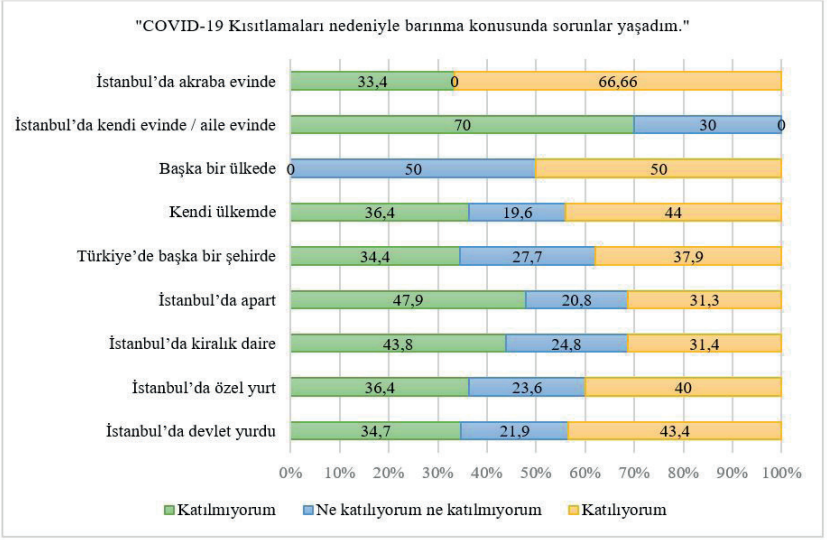
Uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi bağlamında bir diğer önemli kıyaslama ise bölgesel düzeyde öğrencilerin İstanbul'daki barınma koşulları ile kendi ülkelerindeki barınma koşullarının konforuna dair değerlendirmeleridir. Grafik 36'da uluslararası öğrencilerin bölgesel düzeyde İstanbul'daki ve kendi ülkelerindeki barınma koşullarının konforuna yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Örneğin Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenciler, İstanbul'daki barınma koşullarının konforlu olduğuna dair ifadeye %35,66 oranında katılmakta; kendi ülkelerindeki barınma koşullarının konforlu olduğuna dair ifadeye ise %70,54 oranında katılmaktadırlar. Sırasıyla İstanbul'daki barınma koşullarını konforlu bulanların ve kendi ülkelerindeki barınma koşullarını konforlu bulanların oranları bölgesel düzeyde şu şekildedir: Afrika (%20-%62,85), Asya (%47,37-%73,68), Avrupa (%50-%70,84), Balkanlar (%57,69-%84,61), Latin Amerika (%50-%100), Orta Doğu (%30,77-%43,26), Uzak Doğu (%50-%58,7). Araştırmaya Kuzey Amerika'dan katılan bir öğrenci ise ortalama yanıt bildirmiştir. Söz konusu iki kıyaslama arasındaki farklar büyükten küçüğe doğru sıralandığında barınma koşullarındaki konfor farkının en fazla olduğu öğrenciler %50 ile Latin Amerika'dan gelenlerdir. Bunu %42,85 ile Afrika, %34,88 ile Türk Cumhuriyetleri, %26,92 ile Balkanlar, %26,31 ile Asya, %20,84 ile Avrupa, %12,49 ile Orta Doğu, %8,7 ile Uzak Doğu izlemektedir. Özetle, tüm bölgelerden gelen öğrencilerin çoğunluğu kendi ülkelerindeki barınma koşullarını, İstanbul'daki barınma koşullarından daha konforlu bulduklarını ifade etmişlerdir.

Grafik 36: Uluslararası öğrencilerin bölgesel düzeyde İstanbul'daki ve kendi ülkelerindeki barınma koşullarına yönelik değerlendirmeleri (%)

COVID-19 kısıtlamalarında barınılan yere göre uluslararası öğrencilerin barınma sorunlarını ne oranda yaşadığı da önemli bir göstergedir. Grafik 37'de öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yere göre barınma konusunda sorun yaşanma durumlarına yer verilmektedir.

COVID-19 kısıtlamalarıyla birlikte İstanbul'da bir akrabasının evinde kalmaya başlayanların %66,66'sı, Türkiye'den veya kendi ülkesinden başka bir ülkede kalanların %50'si, kendi ülkesinde kalanların %44'ü, İstanbul'da devlet yurdunda kalanların %43,4'ü, İstanbul'da özel yurtta kalanların %40'ı, Türkiye'de başka bir şehirde kalanların %37,9'u, İstanbul'da kiralık dairede kalanların %31,4'ü, İstanbul'da apart öğrenci evinde kalanların ise %31,3'ü COVID-19 kısıtlamalarında barınma konusunda sorun yaşadıklarını bildirmişlerdir. İstanbul'da kendi evinde (aile evinde) kalanlar ise barınma konusunda sorun bildirmemişlerdir. Bu sonuç, COVID-19 salgınının AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b) araştırma raporunda yer alan, ebeveynleriyle birlikte yaşayan gençlerin bu durumu bir güvence olarak değerlendirdikleri yönündeki tespitleri destekler niteliktedir. Nitekim COVID-19 kısıtlama sürecinin başlangıcıyla birlikte yaşanan kargaşa ortamının beraberinde uluslararası öğrencilerin barınma durumuna dair pek çok sorun getirdiği açıkça görülmektedir.

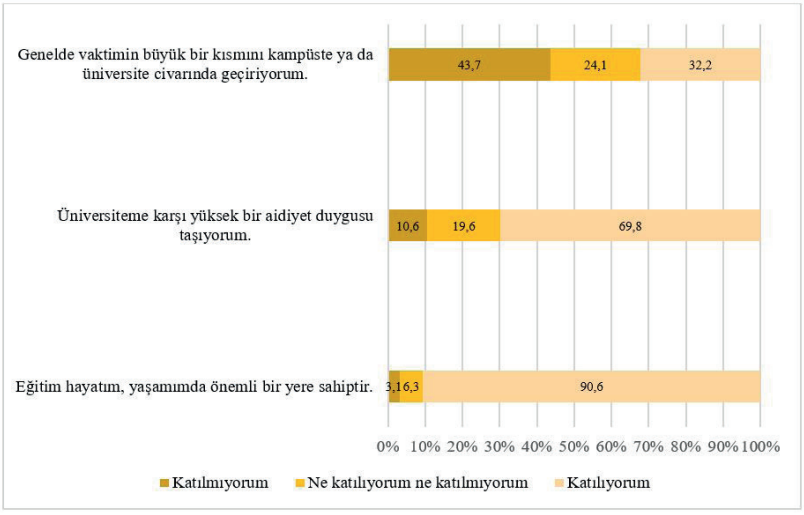
Grafik 37: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında barındıkları yere göre barınma konusunda sorun yaşanmasına yönelik öznel değerlendirmeleri (%)

4.4.7.2.5. Eğitim ve Yaşam Kalitesi

Eğitim, öğrencinin kendisi açısından bireysel bir yaşam kalitesi göstergesi, eğitim kurumları ve eğitim kalitesi bağlamında örgütsel bir yaşam kalitesi göstergesidir. COVID-19 kısıtlamaları sürecinde eğitim ise alınan kararlar ve hayata geçirilen uygulamalar bağlamında bir kriz yönetimi haline gelmiştir.

Grafik 38'de uluslararası öğrencilerin eğitim hayatı içinde kendilerini zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak ne şekilde konumlandırdıklarına dair öznel değerlendirmeleri yer almaktadır.

Grafik 38'e göre öğrencilerin %90,6'sı "eğitim hayatım yaşamımda önemli bir yere sahiptir" ifadesine katılmaktadır. Bu değerlendirme, konuya dair zihinsel bir değerlendirmedir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre eğitim hayatının öğrencinin yaşamında önemli bir yere sahip olması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %11 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "eğitim hayatım yaşamımda önemli bir yere sahiptir" ifadesine katılmayanların %53,3'ü, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmamaktadır.

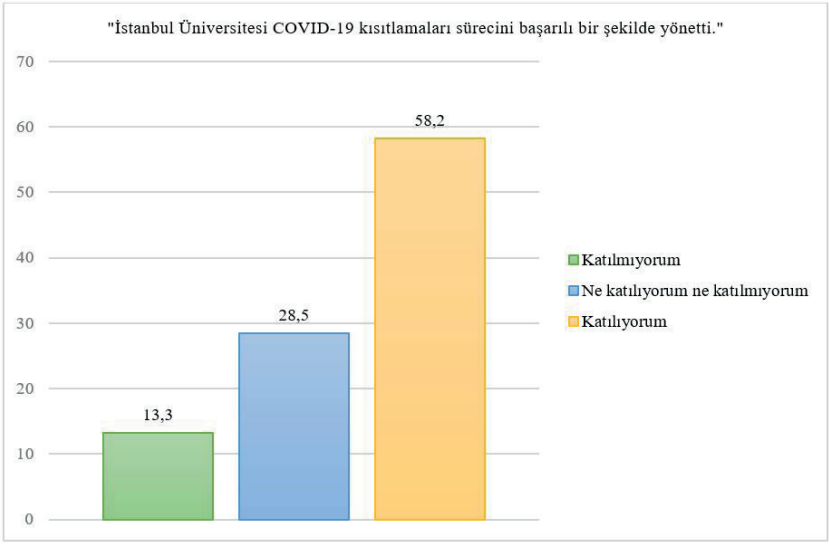

Grafik 38: Uluslararası öğrencilerin eğitim hayatlarına dair kişisel değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

İnsan gereksinimleri yaklaşımında sağlık, gelir, barınma ve eğitim unsurlarının bir fonksiyonu olan gereksinimler, sahip olma (having) bağlamında ifade edilmektedir (Sapancalı, 2009, s. 59-60) ve maddi yaşam koşullarına işaret etmektedir (Çakıroğlu, 2007, s. 61). Maddi yaşam koşullarından duyulan hisler *(sevgi-loving ve ait olma-being kavramları ve bu kavramlara ait bileşenler)* ise mutluluk düzeyini göstermektedir (Sapancalı, 2009, s. 59-60). Dolayısıyla öğrenciler tarafından bildirilen yüksek aidiyet duygusu öğrencilerin üniversite yaşamından duyacağı hazzın ve mutluluğun da bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim öğrencilerin %69,8'i "üniversiteme karşı yüksek bir aidiyet duygusu taşıyorum" ifadesine katılmaktadır. Bu değerlendirme ise duygusal bir değerlendirmedir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre üniversiteye yüksek bir aidiyet duygusu taşınması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %11 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "üniversiteme karşı yüksek bir aidiyet duygusu taşıyorum" ifadesine katılanların %52,9'u, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu bağlamda COVID-19 kısıtlamaları ile ilgili olarak öğrencilerin aidiyet duydukları eğitim ortamından eğitim bağlamında olmasa bile fiziksel bağlamda uzak kalmasının yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ifade etmek mümkündür. Ulaşılan bu sonuç, üniversite ile özdeşleşmenin ve yaşam doyumunun üniversite öğrencileri için üniversite hayatından memnuniyeti olumlu etkilediği yönündeki tespitleri (Arslan & Altınbaş-Akkaş, 2014, p. 869) desteklemektedir.

Bir diğer gösterge öğrencilerin vakitlerini nerede geçirdikleri ile ilgilidir. "Genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum" ifadesine katılanların oranı %32,2 iken katılmayanların oranı ise %43,7'dir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre öğrencilerin vaktinin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçirmesi ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %9 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum" ifadesine katılanların %58,2'si, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Vaktinin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiren öğrencilerin yine %58,2'si COVID-19 kısıtlamalarında alışıldık günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadığını bildirmektedir. Bekârların %36,7'si, evlilerin ise %17,9'u "genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum" ifadesine katılmaktadır. Sosyal değişimin aracıları olan okullar (Herman et al., 2009, p. 443), öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına ve öğrencilere akademik ve sosyal destek sağlanmasına vesile olan yaşam alanlarıdır (Elitok-Kesici & Çavuş, 2019, p. 1379). Bu yaşam alanına (fiziksel olarak kampüse ya da üniversite civarına) yakın ol-a-mamanın öğrenciler üzerinde duygular ve sosyal ilişkiler yönünden potansiyel etkileri olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bununla birlikte uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında üniversitenin yönetim başarısına dair genel değerlendirmeleri de önemli bir göstergedir. Grafik 39'da uluslararası öğrencilerin "İstanbul Üniversitesi COVID-19 kısıtlamaları sürecini başarılı bir şekilde yönetti" ifadesine yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır.

Grafik 39: Uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında üniversitenin yönetim başarısına yönelik değerlendirmeleri (%)

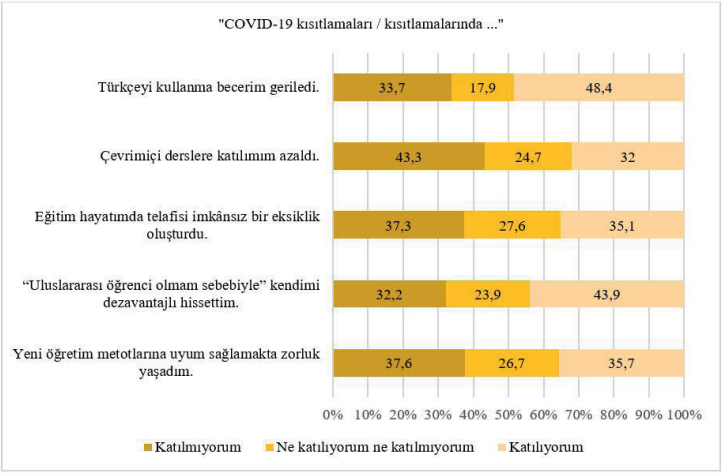
Grafik 39'a göre öğrencilerin %58,2'si bu ifadeye katıldıklarını ("kesinlikle" katılanların oranı %26,9), %13,3'ü ise katılmadıklarını belirtmişlerdir. İstanbul Üniversitesi'nin COVID-19 kısıtlamaları sürecini başarılı bir şekilde yönettiğini düşünen öğrencilerin %64,6'sı COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi eğitimin kendileri için olumlu bir deneyim olduğunu ve yine %64,6'sı COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldıklarını bildirmektedirler. Bununla birlikte yüz yüze dersler diğer öğrencilerden farklı olarak uluslararası öğrenciler açısından kültürel bir etkileşim anlamı da taşımaktadır. Nitekim zorunlu koşullar çerçevesinde gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimle birlikte uluslararası öğrencilerin kültürel etkileşim ihtiyaçları sınırlanmış olmaktadır. Bu bağlamda İstanbul Üniversitesi'nin COVID-19 kısıtlamaları sürecini başarılı bir şekilde yönettiğini düşünen öğrencilerin %63,5'i kendileri için yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşimin çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemli olduğunu bildirmektedirler.

COVID-19 süreci dünyadaki tüm yükseköğretim kurumları için bir kriz yönetimine dönüşmüştür. Bu bağlamda İstanbul Üniversitesi, 2020 yılının Mart ayında başlayan beklenmedik COVID-19 sürecinde çevrimiçi canlı dersleri üç hafta gibi görece kısa bir sürede hayata geçirmiş ve farklı türlerde eğitim materyalinin öğrenci ile paylaşılmasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) tüm öğrencileri için çevrimiçi eğitime hizmet edecek şekilde aktif hale getirilmiştir. Ayrıca sınavların da

çevrimiçi yapılabilmesine imkân tanınmış, ayrı bir web platformu oluşturulmuş ve sınav yöntemi için muhtelif seçenekler sunulmuştur. Çevrimiçi dersler ve sınavlarla ilgili hem akademik kadro hem de öğrenciler için videolu anlatımları da içeren kılavuzlar oluşturularak ilgililerine ulaştırılmıştır. Canlı dersler kayıt altına alınarak, dersi canlı olarak takip edemeyen öğrenciler için sonradan izleme imkânı verilmiştir. Bu durum, kendine ait bir odası olmayan, yeterli internet bağlantısına sahip olmayan ya da kişisel teknolojik donanıma sahip olmayan öğrenciler için derslerin kaçırılmadan takibini mümkün kılmıştır.

Ancak öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına kolaylıkla uyum sağlayıp sağlayamadığı ya da çevrimiçi derslere katılımlarının azalıp azalmadığı da önemli birer değerlendirme ölçütüdür. Bu bağlamda "İstanbul Üniversitesi COVID-19 kısıtlamaları sürecini başarılı bir şekilde yönetti" ifadesine katılmayan öğrencilerin %40'ı yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorlandıklarını, %38,5'i çevrimiçi derslere katılımlarının azaldığını bildirmişlerdir. Buna mukabil İstanbul Üniversitesi'nin COVID-19 kısıtlama sürecindeki yönetimini başarılı bulan öğrencilerin %42,5'i yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorlanmadıklarını, %45,3'ü ise çevrimiçi derslere katılımlarının azalmadığını bildirmektedirler. Bunlar ilgili çapraz tablo analizindeki en yüksek skorlardır. Dolayısıyla konunun öğrencilerin uyum düzeyleri, beceri ve yetenekleri ile öznel değerlendirmeleri çerçevesinde düşünülmesi faydalı olacaktır.

Eğitim ve beceriler yaşam kalitesi üzerinde etkin olan bireysel göstergelerdendir. Grafik 40'da uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında eğitim ile ilgili ifadelere yönelik öznel değerlendirmeleri yer almaktadır.

Grafik 40: Uluslararası öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamaları / kısıtlamalarında ..." eğitim ile ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

Grafik 40'a göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %35,7'si "COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadım" ifadesine katılmaktadırlar. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşanması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %19 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadım" ifadesine katılanların %60'ı, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Bu sonuçlar, COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b, p. 30) araştırma raporunun, birçok ülkede gençlerin uzaktan eğitime geçişte zorluklar yaşadıklarına yönelik tespitini desteklemektedir.

Eğitim süreçlerine dair değerlendirmelerin kapsayıcılığının yaş ve tecrübe ile birlikte arttığı düşünülürse lisansüstü öğrenciler için ayrı bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda öğrenim görülen düzeye göre COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta yaşanan zorluk birlikte değerlendirildiğinde; lisans öğrencilerinin %41,5'i, tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin %35,3'ü, tezli yüksek lisans öğrencilerinin 32,1'i, doktora öğrencilerinin ise %22,8'i zorluk yaşadıklarını bildirmiştir. Görüldüğü üzere öğrenim düzeyi yükseldikçe yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta yaşanan zorluk azalmaktadır. Zira lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrencilerin eğitim hayatında araştırma, ödev sunumu ve tez hazırlama gibi sebeplerle yeni öğretim metotlarının gerektirdiği internet ve bilgisayar kullanımı diğer düzeydeki öğrencilere göre daha fazladır. Bu sebeple hâlihazırda konuya dair kazanılmış bir alışkanlıkları mevcuttur. Bu sonuçlar, Tengilimoğlu ve arkadaşları (2021, p. 1404-1405) tarafından Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışma kapsamında ortaya koyulan lisansüstü eğitim düzeyindeki öğrencilerin diğer düzeyde öğrenim gören öğrencilere göre uzaktan eğitimden daha memnun oldukları yönündeki tespiti desteklemektedir.

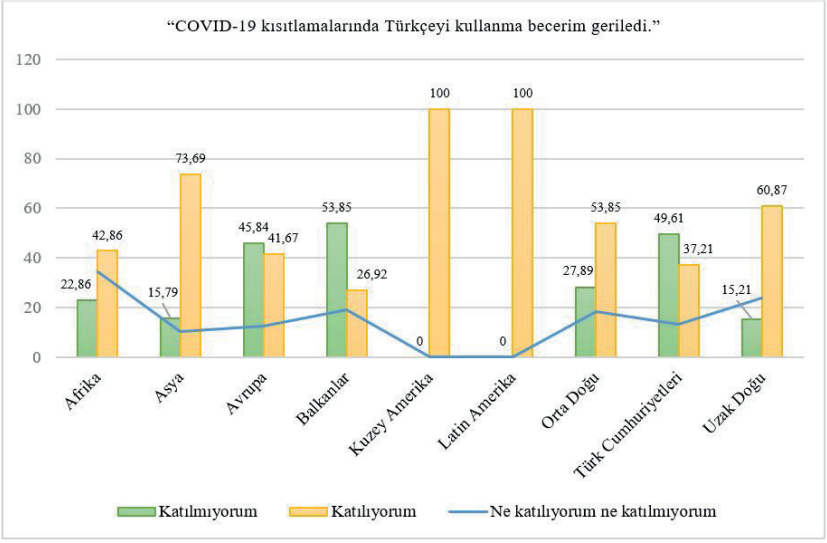
Araştırmaya katılan öğrencilerin %43,9'u "COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrenci olmam sebebiyle kendini dezavantajlı hissettim" ifadesine katılmaktadır. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrenci olmak sebebiyle dezavantajlı hissetmek ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu ilişki görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %28 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrenci olmam sebebiyle kendini dezavantajlı hissettim" ifadesine katılanların %61,4'ü, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %35,1'i "COVID-19 kısıtlamaları eğitim hayatımda telafisi imkansız bir eksiklik oluşturdu" ifadesine katılmaktadırlar. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarının öğrencinin eğitim hayatında telafisi imkansız bir eksiklik oluşturması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu ilişki görece kuvvetli bir ilişkidir. Bu iki değişken yaklaşık olarak %36 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamaları eğitim hayatımda telafisi imkansız bir eksiklik oluşturdu" ifadesine katılanların %71,5'i, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerden "COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı" ifadesine katılanların oranı %32 ("kesinlikle" katılanların oranı %18,2), katılmayanların oranı ise %48,3'tür ("kesinlikle" katılmayanların oranı %24,5'tir). Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımın azalması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %17 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı" ifadesine katılanların %60,5'i, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır.

Bu kapsamda son bir değerlendirme lisan becerisine dairdir. Araştırmaya katılan öğrencilerden "COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim geriledi" ifadesine katılanların oranı %48,4'tür ("kesinlikle" katılanların oranı ise %28,2'dir). Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerisinin gerilemesi ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %16 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim geriledi" ifadesine katılanların %57,8'i, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Ayrıca Türkçeyi kullanma becerisinin gerilediğine katılan öğrencilerin %51,1'i COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrenci olması sebebiyle kendini dezavantajlı hissettiğine, %72,2'si ise kendisi için yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşimin çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemli olduğuna da katılmaktadır. Nitekim anadilinden farklı dilde eğitim alan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında öğrenim gördükleri ülkeden uzaklaşmak zorunda kalmaları ya da fiziksel olarak sınıf ortamında bulunamamaları sebebiyle Türkçeyi kullanma becerilerinde eksiklikler meydana geldiğini ifade etmek mümkündür.

Grafik 41'de bölgesel düzeyde uluslararası öğrencilerin "COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim geriledi" ifadesine yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Buna göre sırasıyla Kuzey ve Latin Amerika'dan, Asya'dan, Uzak Doğu'dan, Orta Doğu'dan ve Afrika'dan gelen öğrencilerden Türkçeyi kullanma becerilerinin gerilediğine katılanlar katılmayanlardan oransal olarak daha fazladır.

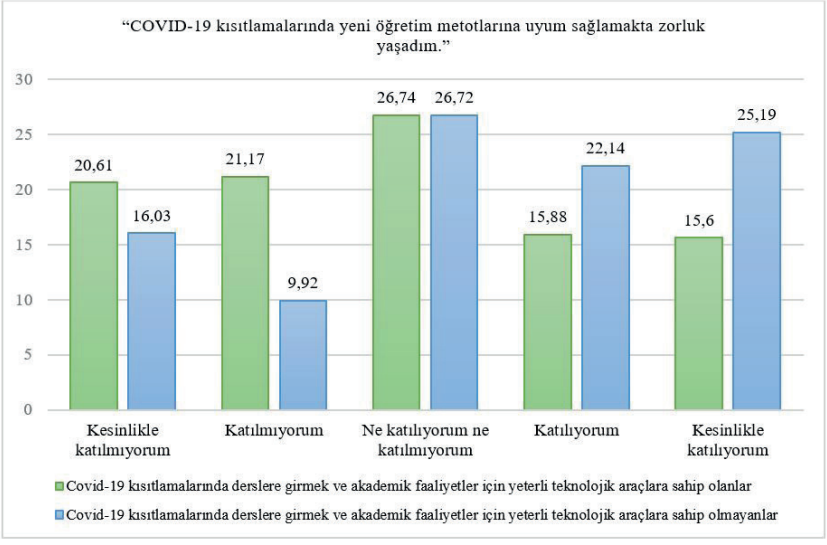

Grafik 41: Bölgesel düzeyde uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerisine yönelik değerlendirmeleri (%)

Elde edilen verilerden anlaşılmaktadır ki, COVID-19 kısıtlamalarında yaşanan uyum sorunları ve çevrimiçi derslere katılımın azalması, özellikle barınma ve lisan konusunda uluslararası öğrenci olmanın getirdiği dezavantajlılıklar, öğrencilerin eğitim yaşam alanının evlere kaymasıyla birlikte oluşan yeni eğitim yaşam alanındaki yaşam kalitesi üzerinde potansiyel etkilere sahiptir. Bu sonuçlar ilgili literatür bağlamında, uluslararası öğrenciler için adaptasyon sorunları, barınma ve lisan gibi konuların başlıca sorun alanları (Armağan, 2020, s. 23) olduğuna yönelik tespitleri desteklemektedir. Nitekim COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorlanan öğrencilerin %50,3'ü aynı zamanda çevrimiçi derslere katılımının azaldığını ve %57,7'si COVID-19 kısıtlamalarının hayatlarında telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturduğunu bildirmektedir. Çevrimiçi derslere katılımı azalan öğrencilerin %51'i COVID-19 kısıtlamalarının hayatlarında telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturduğunu bildirmektedir. Yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşamayan öğrencilerin ise %64,1'i çevrimiçi derslere katılımının azalmadığını bildirmektedir.

Dolayısıyla öğrencilerin yeni süreçlere uyum düzeyinin, derslere katılım ve eğitim yaşam alanı üzerindeki etkilerinin bütünleşik bir sonuç sergilediğini ifade etmek mümkündür.

Derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara sahip olma durumu nesnel bir gösterge, COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta yaşanan zorluğa dair değerlendirmeler ise öznel bir değerlendirmedir. Bu iki gösterge birlikte değerlendirildiğinde Grafik 42'de yeterli teknolojik araçlara sahip olan öğrencilerin olmayanlara göre daha az uyum sorunu yaşadığı açıkça görülmektedir. Yeterli teknolojik araçlara sahip olanların çoğunluğu uyum konusunda zorluk yaşamadıklarını bildirirken (kesinlikle katılıyorum %10,61, katılıyorum %21,17), yeterli teknolojik araçlara sahip olmayanların çoğunluğu ise uyum konusunda zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir (kesinlikle katılıyorum %25,19, katılıyorum %22,14).

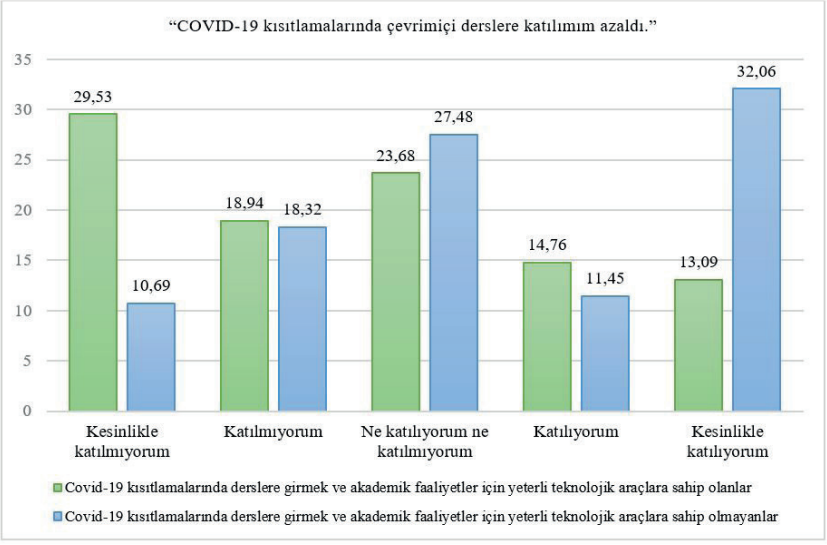

Grafik 42: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre yeni öğretim metotlarına uyum (%)

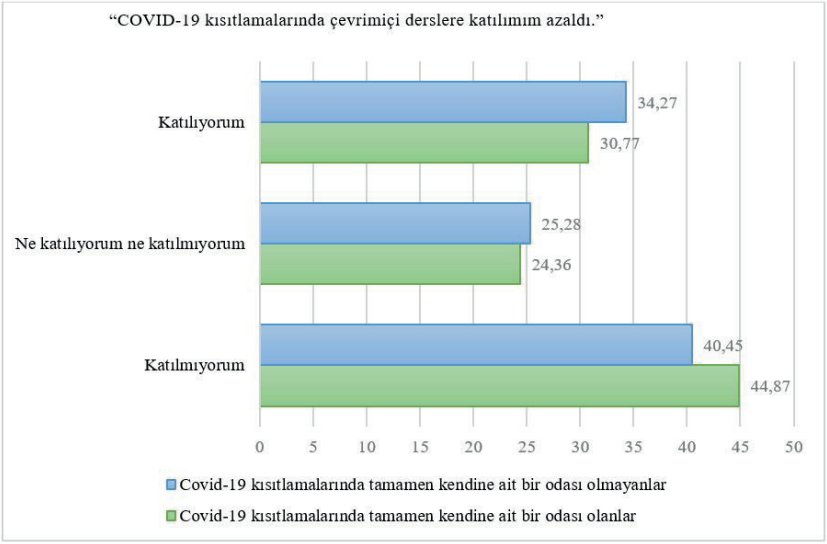
Benzer şekilde yine derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara sahip olma durumu ile COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımın azalma durumu birlikte değerlendirmek faydalı olacaktır. Grafik 43'te görüldüğü üzere COVID-19 kısıtlamalarında derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara sahip olmayanlardan "COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı ifadesine "kesinlikle katılıyorum" cevabını verenlerin oranı %32,06'dır. Yeterli teknolojik araçlara sahip olanlardan çevrimiçi derslere katılımım azaldı ifadesine "kesinlikle katılmıyorum" cevabını verenlerin oranı ise %29,53'tür. Dolayısıyla "kesinlik" ifade eden değerlendirmelerin

teknolojik araç sahipliğine göre belirgin bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlar, Tengilimoğlu ve arkadaşları (2021, p. 1404-1405) tarafından Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışma kapsamında ortaya koyulan internet erişimi ve teknik donanım sorunlarının uzaktan eğitimdeki en önemli sorunlardan biri olduğuna dair tespiti desteklemektedir.

Öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında tamamen kendilerine ait bir odalarının olup olmaması ile COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılım durumlarının birlikte değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Grafik 44'te tamamen kendine ait bir odası olanların çevrimiçi derslere katılımlarının, kendine ait bir odası olmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

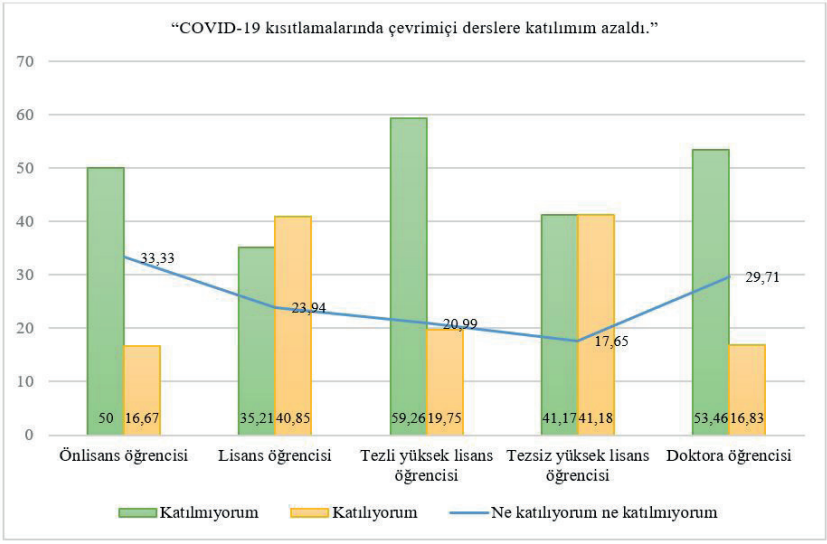
Grafik 43: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre çevrimiçi derslere katılım (%)

Grafik 44: Kendine ait oda sahipliğine göre çevrimiçi derslere katılım (%)

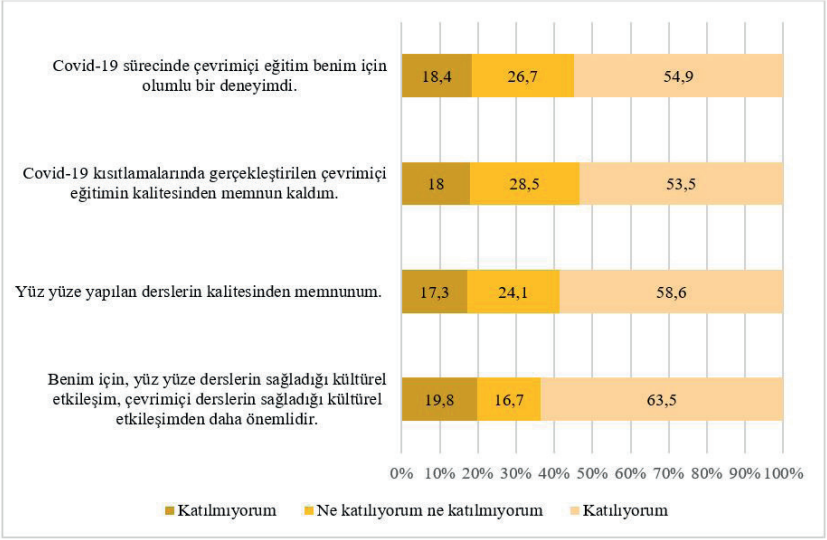
Grafik 43 ve Grafik 44'ten çıkarılan sonuçlar, çevrimiçi eğitim konusunda başarı için teknolojik donanım, barınma ve ev ortamına erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesinin gerekliliğini vurgulayan (2021b, p. 30) literatüre uygundur.

Çevrimiçi derslere katılım öğrenim görülen düzeye göre de farklılaşabilmektedir. Grafik 45'te tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çevrimiçi derslere katılımlarının lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çevrimiçi derslere katılım davranışları bakımından lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerini bir grup, tezli yüksek lisans öğrencilerini başka bir grup olarak düşünmek mümkündür.

Grafik 45: Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri düzeye göre çevrimiçi derslere katılım konusundaki değerlendirmeleri (%)

Çevrimiçi eğitim her ne kadar yeni bir olgu olmasa da, örgün öğrenim öğrencilerinin COVID-19 kısıtlamalarında beklenmedik bir şekilde karşılaştıkları bir durumdur. Çevrimiçi eğitim süreçlerinin bundan sonraki acil durumlarda tercih edilmesi ya da hibrit eğitim kapsamında acil durumlardan bağımsız olarak tercih edilmesi gündemde olan bir konu olduğundan, bazı sorulara cevaplar alınması önem taşımaktadır. Bu bağlamda Grafik 46'da öğrencilerin yüz yüze dersler ve çevrimiçi derslerle ilgili değerlendirmelerine yer verilmektedir.

Grafik 46: Uluslararası öğrencilerin yüz yüze ve çevrimiçi eğitim ile ilgili ifadelere yönelik değerlendirmeleri (genel sonuçlar) (%)

Öncelikle uluslararası öğrenciler için kültürel etkileşimin ne denli önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %63,5'i "benim için, yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşim, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemlidir" ifadesine katılmaktadır (kesinlikle katılanların oranı %43,5'tir). Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşimin çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemli olması ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %18 oranında aynı yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "Benim için, yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşim, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemlidir" ifadesine katılanların %55,9'u, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine de katılmaktadır. Dolayısıyla yüz yüze eğitimin uluslararası öğrenciliğin kültürel boyutuna dair bir gösterge olduğunu ifade etmek mümkündür.

Nitekim yüz yüze yapılan dersler ve çevrimiçi eğitim memnuniyeti birlikte değerlendirildiğinde, yüz yüze yapılan derslerin kalitesinden duyulan memnuniyetin daha fazla olduğu görülmektedir.

Örneklemin tamamı hem yüz yüze hem çevrimiçi ders deneyimine sahip, COVID-19 kısıtlamalarını (ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde) üniversite öğrencisi olarak

deneyimlemiş bireylerdir. Bu örneklem içinde yalnızca 2020 girişliler önce çevrimiçi, sonra yüz yüze dersleri deneyimlemişlerdir. Diğer öğrenciler üniversitedeki eğitim hayatlarına yüz yüze eğitim ile başlayanlardır. Bu çerçevede öğrencilerin %58,6'sı yüz yüze yapılan derslerin kalitesinden memnun olduklarına katılmaktadırlar ("kesinlikle" katılanların oranı %34,1'dir).

Araştırmaya katılan öğrencilerin %53,5'i "COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım" ifadesine katılmaktadır ("kesinlikle" katılanların oranı %29,2'dir). Bu sonuç, Tengilimoğlu ve arkadaşları (2021, p. 1404-1405) tarafından COVID-19 süreci bağlamında Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışma kapsamında ortaya koyulan uzaktan eğitimden genel memnuniyet oranının %64 olduğu tespitine yakın bir sonuç vermektedir. Kendall'ın Tau-b Korelasyon Analizi sonuçlarına göre COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden duyulan memnuniyet ile COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif korelasyon bulunmaktadır. Bu iki değişken yaklaşık olarak %7 oranında ters yönde birlikte hareket etmektedir. Nitekim "COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım" ifadesine katılmayanların %53,4'ü, "COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı" ifadesine katılmaktadır. Bu sonuç, Asif ve arkadaşlarının (2021, p. 3) özel üniversitede öğrenim gören ve COVID-19 kapanmalarında çevrimiçi ders alan lisans öğrencilerinin yaşam kalitelerinde belirgin bir düşüş gerçekleştiği yönündeki tespitlerini desteklemektedir.

"Covid19 sürecinde çevrimiçi eğitim benim için olumlu bir deneyimdi" ifadesine katılan öğrencilerin oranı ise %54,9'dur ("kesinlikle" katılanların oranı %31'dir). Bu ifadeye katılan öğrencilerin %46,5'i kadın, %53,5'i erkektir. Bu ifadeye katılmayanların oranı ise %18,4'tür ("kesinlikle katılmayanların" oranı %8,8'dir). Dolayısıyla öğrencilerin yarıdan fazlası COVID-19 sürecindeki çevrimiçi eğitim deneyimini olumlu bir deneyim olarak değerlendirmektedir. COVID-19'un AB ülkelerindeki gençler üzerindeki etkisini ele alan EUROFOUND (2021b, p. 30) araştırma raporunda ise, COVID-19 sürecinde öğrencilerin sadece %38'inin salgın sırasında çevrimiçi eğitimin olumlu bir deneyim olduğunu kabul ettiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin çevrimiçi eğitime dair olumlu tecrübe bildirim oranı, AB üyesi ülkelerdeki gençlerden daha fazladır. Aradaki bu farkta uluslararası öğrencilerin salgının zorluklarını aşma noktasında kendi ülkelerinde ya da uygun gördükleri başka barınma yerlerinde çevrimiçi eğitimden faydalanmalarının etkili olduğu düşünülebilir. Yaşam kalitesi teorileri içinde yer alan uyum düzeyi teorisi, bireyin kendi öznel deneyiminden türetilen bir standarda yöneliktir (Diener, 2009, p. 45). Araştırma sonuçları da bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Bu bağlamda çevrimiçi eğitim deneyimini olumlu olarak değerlendiren öğrencilerin yarıya yakını (%49,1) COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşamadıklarını bildirmektedir.

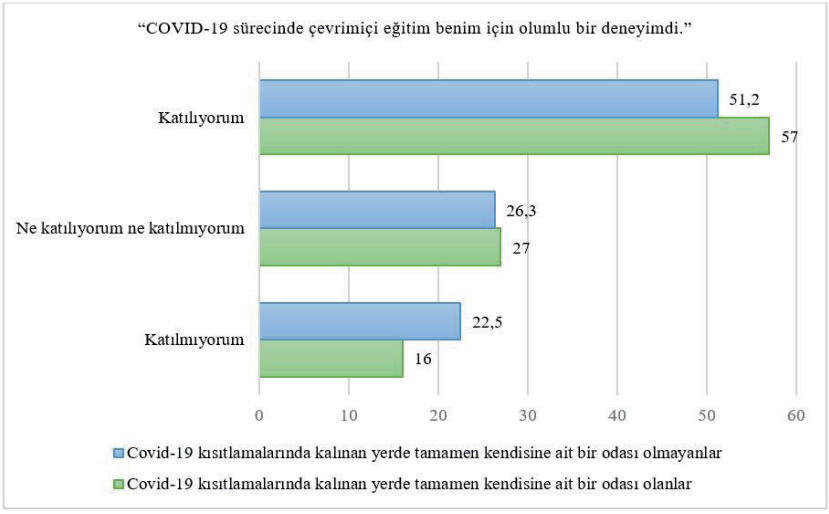
Grafik 47'de 2017-2020 yılları arasında üniversiteye kaydolan uluslararası öğrencilerin "yüz yüze yapılan derslerin kalitesinden memnunum" ve "COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım" ifadelerine yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır.

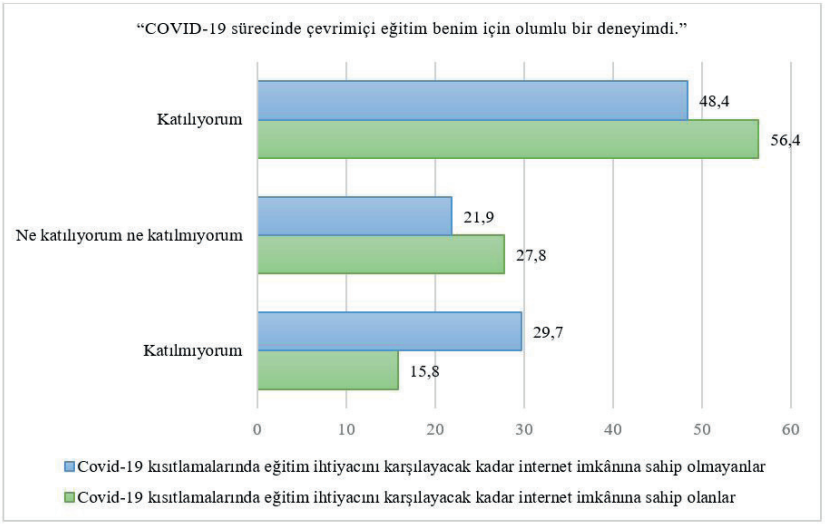
Grafik 47: 2017-2020 yılları arasında üniversiteye kaydolan uluslararası öğrencilerin yüz yüze ders ve çevrimiçi eğitim kalitesine yönelik değerlendirmeleri (%)

Grafik 47'de çevrimiçi eğitim kalitesinden duyulan memnuniyete katılma oranının, en yüksek düşüşü 2019 girişlilerde gösterdiği görülmektedir (%46,94). 2019 yılında yüz yüze eğitimle üniversite hayatına başlayan (ön lisans, lisans veya lisansüstü) öğrenciler için COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi eğitime geçişin etkilerinin daha kuvvetli hissedildiği görülmektedir. Nitekim üniversitede (hangi öğrenim düzeyinde olursa olsun) yeni bir programa başlamak heyecan verici, dinamik ve yeni bir başlangıçtır. 2020 girişliler ise (öğrenim görecekleri düzey -ön lisans, lisans ya da lisansüstü- fark etmeksizin) üniversiteye başladıklarında eğitimin çevrimiçi olacağına dair bir ön kabule sahiptirler ve bekledikleri gibi üniversiteye çevrimiçi eğitimle başlamışlardır. Bu öğrenciler 2021 yılının güz döneminde ise öğrenim gördükleri düzeyde ilk kez yüz yüze derslere girmeye başlamışlardır. 2019 yılından önce kayıt olanlar ise hâlihazırda en az üç dönemlerini yüz yüze derslerle geçirmiş öğrencilerdir. Dolayısıyla üniversite yaşamına ve derslere dair 2019 girişlilerden daha fazla tecrübeye sahiptirler.

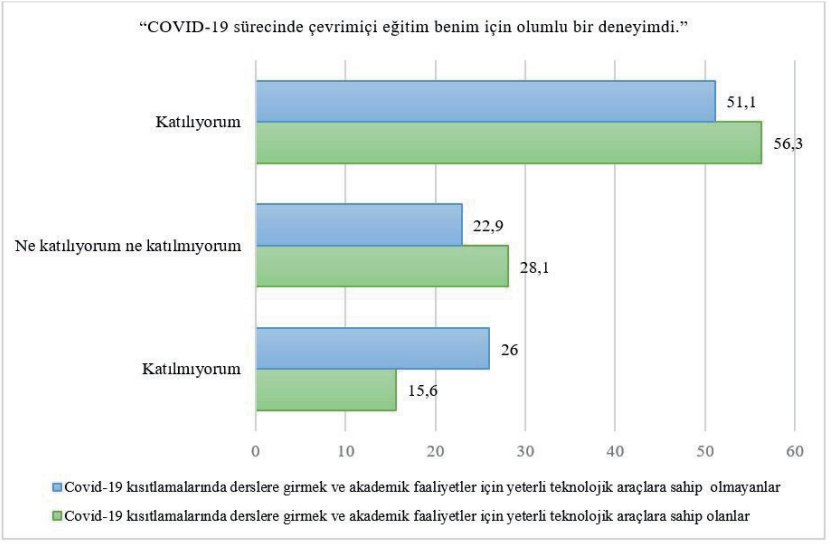
Aşağıdaki grafiklerde sırasıyla COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin barındıkları yerde tamamen kendilerine ait bir odaya sahip olma (Grafik 48), yeterli internet imkânına sahip olma (Grafik 49) ve teknolojik araçlara sahip olma (Grafik 50) durumuna göre "COVID-19 sürecinde çevrimiçi eğitim benim için olumlu bir deneyimdi" ifadesine yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Her üç grafik birlikte değerlendirildiğinde oda, internet ve teknolojik araç sahipliği göstergelerinin üçünün de çevrimiçi eğitim tecrübesine yönelik değerlendirmede etkili olduğu görülmektedir. Örneğin kendisine ait bir odası olanların da, yeterli internet imkânı olanların da, yeterli teknoloji araçlara sahip olanların da çevrimiçi eğitimi olumlu bir deneyim olarak değerlendirmeleri, kendine ait bir odası, yeterli internet imkânı ve gerekli teknolojik araçları olmayanlara göre daha yüksek orandadır.

Grafik 48: Kendine ait oda sahipliğine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%)

Grafik 49: İnternet erişimine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%)

Grafik 50: Yeterli teknolojik araç sahipliğine göre çevrimiçi eğitim deneyimi (%)

4.4.7.3. Nitel Değerlendirmeler

Uluslararası öğrencilerin konuya dair eklemek istedikleri cevapları yazabilmeleri için ankette yer alan açık uçlu sorudan 113 Türkçe, 35 İngilizce, 2 Arapça yanıt olmak üzere toplam 150 yanıt toplanmıştır.

Açık uçlu sorudan elde edilen yanıtlara göre, öğrencilerin yaşadığı pek çok sorunun hem genel anlamda hem de COVID-19 kısıtlama süreçleriyle ilgili olarak iç içe geçmiş durumda ve birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Sorunların başında maddi zorluklar ve burs olanaklarının yetersizliği gelmektedir. Maddi sorunlar, barınma ve eğitim sorunlarının da kaynağını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda aşağıda Şekil 2 ve Şekil 3'te açık uçlu soruya verilen Türkçe ve İngilizce cevaplara dayanarak kelime bulutları oluşturulmuştur. Arapça cevaplar Türkçeye çevrilerek buluta dâhil edilmiştir. Bulutlar, öğrencilerin dile getirdikleri konuların sıklığının kelimeler düzeyinde anlaşılması bakımından görsel bir zenginlik sunmaktadır.

Şekli 2: Uluslararası öğrencilerin dile getirdiği konular (Türkçe cevapların kelime bulutu)

Şekil 3: Uluslararası öğrencilerin dile getirdiği konular (İngilizce cevapların kelime bulutu)

Uluslararası öğrencilerin verdikleri cevaplar nesnel ve öznel yaşam kalitesi ölçütlerinin nicel analizi ile birlikte nitel bir değerlendirme imkânı da sunmaktadır. Bu bağlamda elde edilen cevaplar dört başlık altında sınıflandırılmıştır.

4.4.7.3.1. Maddi Koşullarla İlgili Konular

Açık uçlu sorudan elde edilen yanıtlar gruplandırıldığında; birinci grubu ekonomik zorluklar, burs olanakları, harçlar, gelir ve giderlerle ilgili konular oluşturmaktadır. Cevaplarda çalışmanın gerçekleştirildiği tarih itibariyle güncel bir konu olarak döviz kurlarındaki yükselişin yaşam maliyetlerine olan etkisi ve harçlara yansıması ihtimaline dair yaşanan endişeler dile getirilmiştir. Nitekim COVID-19 kısıtlamalarının yanı sıra enflasyon ve döviz kuru konularının öğrencilerin gündeminde olduğu görülmektedir.[3]

> *"...okula yıllık ödenen harç[ları] arttırmamanızı rica ediyorum çünkü biz Türkiye'de çalışıyoruz yani bizim de enflasyondan dolayı zararımız var."(E, 21, Lisans)*

> *"Biz uluslararası öğrenci olarak, seneye eğitim ücreti doların büyük artması dolayı[sıyla] bize büyük zam gelmesinden çok endişeleniyoruz şu an." (K, 22, Lisans)*

> *"COVID-19 sürecindeki ve sonrasındaki enflasyon 1600TL bursla yaşayan bir öğrencinin hayatta kalmasını gerçekten zorlaştırıyor, Yurt 1100 alıyor..." (E, 28, Doktora)*

Aile desteği almadan ya da alamadan öğrenimine devam eden öğrenciler hem çalışıp hem okumanın getirdiği zorluklardan bahsetmişlerdir. Evli olan öğrencilerin çalışma ve eğitim yaşam alanlarına ailelerinin de ortak olduğu görülmektedir.

> *"... ailemle hiçbir iletişimim yok burada tek yaşıyorum o yüzden eğitim hayatımda bazı maddi sıkıntılar yaşıyorum." (E, 22, Lisans)*

> *"İstanbul'da eşim ve üç çocuğumla yaşıyorum, sabah üniversiteye gidiyorum ve akşam çalışıyorum, burs alamadım. Yine de üniversiteye devam ediyorum ve üniversitede başarılı olmak hayatımda büyük bir hedef." (E, 33, Lisans)*

Cevaplarda uluslararası öğrencilere maddi destek verebilecek kurumlara, bu kurumların talep ettiği şartlara ve COVID-19 sürecinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde yapılan yardımlara değinmişlerdir.

3 Anketin başlangıç (9 Aralık 2021) ve bitiş tarihleri (9 Ocak 2022) arasında kalan 17 Aralık 2021 günü 1 Amerikan Doları ortalama 16,43 TL, 1 Euro ortalama 18,46 TL, 1 gram altın ise ortalama 952 TL üzerinden işlem görmüştür (Bigpara, 2022a). Sırasıyla anketin başlangıç (9 Aralık 2021) ve bitiş (9 Ocak 2022) tarihlerinde ise, 1 Dolar 13,79 TL - 13.84 TL (Bigpara, 2022b), 1 Euro 15.59 TL - 15.72 TL (Bigpara, 2022c), gram altın ise 786.59 -799.18 TL (Bigpara 2022d) üzerinden işlem görmüştür.

"Yabancı öğrencilere maddi destek verecek vakıflar veya diğer kurumlar yok denecek kadar az. Olanların da şartları çok yüksek. Bu nedenle bu doğrultuda bir şeyler yapılırsa yabancı öğrenciler için iyi olur." (E, 23, Tezli yüksek lisans)

"Lütfen yetkili kurumlar aracılığıyla yabancı öğrencilere maddi anlamda yardımcı olmaya gayret edin. Var olan burs programlarını her öğrenci kazanamıyor, şartları ağır ve aylık ücretleri az." (E, 23, Tezli yüksek lisans)

"COVID-19 kısıtlamalarında İstanbul Üniversitesi tarafından gıda yardımı yapıldı, bir kez de İstanbul Üniversitesi aracılığıyla Kızılay yardım yaptı ve zincir marketlerden birinden 150 liralık alışveriş kartı gönderildi." (E, 19, Lisans)

Ayrıca internet bağlatmanın ve lisan kurslarına gitmenin getirdiği ekstra masraflar dile getirilmiştir.

"Tek başıma yaşıyorum ve eve internet bağlamak zorunda kaldım ki ekstra masraf ve faturalar demek! En azından bu süreçte Üniversite öğrencilerine bedava veya indirimli imkânlar sağlanabilirdi."(K, 46, Doktora)

"... Türkçe dil kurslarına para harcayamıyoruz." (K, 28, Lisans)

Maddi koşulların eğitime yönelik olarak meydana getirdiği sıkıntılar da cevaplarda dile getirilen bir diğer unsur olmuştur.

"Hâlâ pandemi sürecinde olduğumuz bir dönemde ailemin de işsiz kalması benim yüz yüze sınava girmem konusunda sıkıntı oluyor. Yüz yüze sınav için gidiş dönüş uçak bileti parası, gidiş dönüş PCR test[i], orda gıda ve alış veriş yapmam kalmam bunlar çok masraflı ve ben öğrenciyim bu kadar masraf benim için ailem için çok fazla. Bu sebepten vize sınavına katılamadım final sınavı döneminde de İstanbul'da hasta oldum halsiz kaldım. İstanbul'da kalorifer ve su kullanacak kadar maddi imkanım yoktu ve hemen hastalanan bir insanım. Bu sebepten final sınavında da çok düşük not aldım ve 9 dersin hepsinden FF aldım. Bütünlemeye gelme imkanım da yok. Uluslararası öğrenciler için en azından vize sınavı çevrimiçi olsun final sınavı yüz yüze olsun. ..." (K, 21, Lisans)

4.4.7.3.2. Barınma ve İkâmet ile İlgili Konular

Barınma konusunda yapılan yorumlardan barınma sorunlarının gelir durumundan bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Barınma masraflarını karşılamanın zorluğu, öğrencileri yurtlar konusunda daha fazla barınma imkânı talep etmeye, fiyatı yurt masraflarından uygun olan kiralık daireleri tercih etmeye veya başka bir şehirde yaşamaya yöneltmiştir.

"Covid'den önce bir yurtta kalıyordum, ondan sora yurt fiyatları çok yükseldi ve bu yüzden ev kiralamaya geçtim, ev kirası, faturalar, temel gıdalar için bursum yetmiyor, üstelik ekonomik kriz olduktan sonra fiyatlar arttırdıktan sonra masraflara zor zar karşılaşabiliriz." (K, 30, Doktora)

"İstanbul Üniversitesi benim için en önemli yerdi hocalarıma teşekkür ederim, ama barınma problemimiz var. İstanbul'da her yer dolu ve pahalı o yüzden kalamayız, başka bir şehre gitmeye karar verdik maalesef." (K, 24, Tezli yüksek lisans)

COVID-19 sürecinde barınılan yerin kalabalık olmasının ve COVID-19 karantina süreçlerinin ayrı bir sorun teşkil ettiği belirtilmektedir.

"Konaklamada zorluk çekiyorum, bir odada birçok kişi var, hem rahat çalışma hem de COVID-19'da güvenlik açısından çok zor bir durum."(E, 33, Doktora)

"COVID-19 kısıtlamalarında kaldığım apartta sadece öğrenciler kalmadı. Öğrenci olmayan kişiler de konaklıyordu. Güvenlik açısından rahatsız oldum. COVID-19 sürecinde böyle bir yol seçtiler. 3 kişilik oda 1900 TL. Apart olmasına rağmen 3 kişi kalıyor. Kişi başı 1900 TL. COVID-19 sürecinde en temel sorunum barınmaydı." (K, 28, Tezli Yüksek lisans)

Öğrenciler, COVID-19 sürecinde yer değiştirmek zorunda kaldıklarında barınma için ödedikleri tutarları ve yaptıkları diğer masrafları geri alamadıklarını beyan etmektedirler.

"Yurtlara ödenen bedeller geri alınamadı, çünkü 9 aylık ödeniyordu. Kesintili verdiler. Pandemi ilk çıktığında, ilk birkaç hafta yurtta kahvaltı verilmeme sorunları oldu. Beşiktaş'ta özel yurtlar vardı ücreti de fazlaydı. Yurt kapatıldı. Nöbetçi yurtlarda kaldık. Kefil istendi kiralık ev için kefil bulamayınca 2 katı kira istendi. Eve taşınınca eşya almak zorunda kaldık. Memlekete dönünce eşyalar da ev sahibine kalmış oldu." (E, 19, Lisans)

"… Benim arkadaşlarım evden çıktılar. Evlerine geri dönmek için kira sözleşmesi bitti. Depozito sizde kalsın ama doğal gazı ödemeyelim dediler. Havalimanında içeri sokmadılar. Dışarda kaldık. Azerbaycanlı iş adamlarının yardımları oldu, bizi otele yerleştirdiler. İşadamları bir ulaşım imkânı bulana kadar burada kaldık. Nahcivan sınırından Azerbaycan'a götüreceğiz dediler. Buna razı olmadık. Yol tutuyor diye uzun yol, otobüsle gitmeyelim diye razı olmadık. Otellerde yer olmadığından askeri hangarlara yerleştiriyorlardı. 2-3 gün kendi hesabımıza fiyatı uygun otellerde kaldık. Evden çıkanlara ev bulduk. Akraba ve arkadaşına gidenler oldu. O arada soğuk kaptık, Covid olduk. Hastalandığım için arkadaşlarıma geçmesin diye ekstra 2-3 gün daha otelde kaldım." (E, 19, Lisans)

Bir diğer öğrenci yurt ortamında yaşadığı bir ayrımcılığı ve ilgisizlik olarak tanımladığı bir davranışı gündeme getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de yaşanan olumlu deneyimlere ve İstanbul Üniversitesi'nin sağladığı kolaylıklara değinmişlerdir.

> *"Devlet yurt idaresinden COVID-19 sürecinde yabancı öğrenci olarak karşılaştığım ayrımcılığı eklemek isterim. Bazı insanlar pandemi sırasında Türkiye'de mahsur kalan yabancı öğrencilere son derece yararsız ve kaba davrandılar. Şahsen, bir devlet yurdu müdürü tarafından "sokaklarda uyumak zorunda olmadığım için şanslı hissetmem" söylendi. ... Yabancı bir ülkede zor durumda kaldığımız bir dönemde ilgisizlik çok kötü hissettirdi." (K, 31, Tezli yüksek lisans)*

> *"İçerden baktığımız zaman olumsuzlukları görüyoruz. Ayrıca başka ülkelerde okuyan Boşnak öğrencilerin durumlarına bakınca iyi ki COVID-19 zamanında Türkiye'deydim söyledim. Okullar ve kurumlar bir yana, komşular ve tanıdığımız yerli arkadaşlarımız sık sık kapımıza kadar gelip yardım ediyorlardı. Salgın dönemi benim için çok verimli geçti, hayatı öğrendim." (K, 26, Doktora)*

> *"Özelikle pandemi sürecinde ve daha öncesinde ikamet kaydı gibi yorucu işlemlerde Üniversitenin sağladığı kolaylıklara da değinmek isterim. Gerekli belgeleri üniversiteye takdim ettikten sonra geri kalan işlemlerin üniversite tarafından yapılması da uluslararası öğrencilere sağlanmış en büyük kolaylıktır." (E, 27, Doktora)*

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'de yaşadıkları sorunların öğrencilerin yaşına bağlı olarak ve salgın koşullarına göre farklılık arz ettiğini ifade etmek mümkündür.

> *"Azerbaycan'da lise 17 yaşında bitiriliyor ve geldiğimde pandemi sürecinde 18 yaşıma girmemiştim, bu da bir zorluk meydana getirdi. 18 yaş altındakiler kredi ve banka kartı alamıyorlar, para transferi de yapamıyorlar. Memleketten para 18 yaş üstü kişiler aracılığıyla gönderiliyordu." (E, 19, Lisans)*

> *"20 yaş altı sokağa çıkma yasağı kondu Türkiye'de. Alışveriş yapma durumumuz kısıtlandı. Ev arkadaşlarımın hepsi 20 yaş altıydı, ben 18'ime yeni basmıştım. Toplu taşıma kullanamıyorduk 20 yaş altı diye. Dolmuş kullanıyorduk ve bu ekstra maliyetti." (E, 19, Lisans)*

Barınmayla bağlantılı konulardan bir diğeri de vize ve ikamet izinleriyle ilgilidir. Uluslararası öğrencilerin bazıları COVID-19 sürecinde vize ya da ikamet izinleriyle ilgili sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Ayrıca evli öğrencilerin ailesine ikamet izni çıkartma konusunda zorluklar yaşadıklarına dair cevaplar alınmıştır. Bu cevaplar, literatürdeki

özellikle lisansüstü düzeyde öğrenim görmekte olan evli uluslararası öğrencilerin önemli ihtiyaçlarından sayılan "öğrencilerin aile bütünlüğü açısından vize alımı ve ikamet işlemlerinin kolaylaştırılması" gerektiği (Armağan, 2020, s. 38) yönündeki tespiti desteklemektedir.

> *"COVID-19 nedeniyle yurt dışında kalan uluslararası öğrenciler[in] Türkiye'ye girebilme[si] için zorunlu kıl[ın]an vize konusunda baya zorluk yaşandı ve yaşanmakta. Bu konuda uluslararası öğrenci merkezi, ilgili enstitüye ve dahi üniversite olarak yurt dışındaki T.C. Büyükelçileri veya Konsolosluklarla irtibata geçip kendi öğrencileri[ne] kolay bir şekilde öğretim vize verme konusunda yardımcı olmaları[nı] öneml[e] rica etmekteyim. Teşekkürler.." (E, 30, Doktora)*

> *"Ben evliyim ve aileme ikamet izni çıkarmak için çok ama çok zorluk yaşadım, keşke öğrencileriniz gibi ailelerini de ikamet çıkarmak kolay olsaydı." (E, 33, Tezli yüksek lisans)*

4.4.7.3.3. Eğitim İle İlgili Konular

Ankete katılan öğrenciler COVID-19 sürecinde deneyimledikleri çevrimiçi dersler hakkında görüş bildirmişlerdir. COVID-19 salgınının yeni varyantlar ile sürdüğünü düşünen öğrenciler çevrimiçi eğitim talep ederken, bazı öğrencilerin salgından bağımsız bir biçimde çeşitli yararları sebebiyle çevrimiçi ders talep ettiği görülmüştür. Diğer yandan çevrimiçi derslerin öğrenime olumsuz etkileri olduğunu ve yüz yüze eğitimin daha faydalı olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Verimlilik ve motivasyon kaybı konusunda bireysel yaklaşım farklarının ve kişilik özelliklerinin değerlendirme farkı oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

> *"Sağlık riskleri nedeniyle yüz yüze ders veya sınav yapmak benim için son derece endişe verici. Ailem yaşlı ve ben enfekte olmaktan gerçekten endişeleniyorum. Üniversitenin bunu dikkate almasını ve virüs durumu daha stabil olana kadar online eğitime devam etmesini diliyorum. Beden ve ruh sağlığı hayati önem taşır. Teşekkürler."(E, 29, Tezsiz yüksek lisans)*

> *"Çevrimiçi eğitim benim için daha iyi ve derslerimi şimdi[den] daha çok anlıyordum keşke tekrar çevrimiçi eğitim ol[sa]."(K, 24, Lisans)*

> *"Pendemiden dolayı online eğitim almak benim için çok verimliydi, hem trafik[te] kalma süremi azaldı hem daha fazla evde çalışma zamanım oldu."(E, 27, Tezli yüksek lisans)*

> *"Daha fazla çevrimiçi eğitim talep ederdim. Çevrimiçi olsaydı ucuz bir yerde ev tutar, dersime katılabilirim. Üniversiteye yakın bölgelerde kiralar daha yüksek oluyor." (E, 21, Lisans)*

"İlk senemi onlinedan ders işleyerek geçirdiğim için pek memnun kalmadım, ama dersler iyi gitti fakat okul ortamı olmadığı için ve hocalarımı tanımadığım için, iyi tanıma fırsatım olmadı, manevi yönden iç açıcı değildi, onun haricinde bir sıkıntı yaşamadım çok şükür." (K, 33, Tezli yüksek lisans)

"Eğitimde bir kayıp yaşamadım dersler iyiydi hocalar da aktifti iyi kullandılar." (E, 21, Lisans)

"Selam. Benim hayatımda Covid dönemi kötü geçmedi, benim kendimi değiştirmeme yardımcı oldu ve daha çok zamanımı derslerle geçirdim. Çünkü okula gelme ve gitme zamanını derslerle ilgilendim… Eğitim hayatımı pozitif yönde etkiledi. Yüz yüze eğitim benim için ne kadar da önem arz etse online eğitimin de bazen gerekli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır." (K, 26, Doktora)

"Güzel bir anket çalışması olmuş efendim. Şunu belirteyim ki, uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamaları döneminde eğitim açısından yaşadığı en önemli eksiklik kaynaklara ulaşamama sorunuydu. Sınavlarımızda başarıyı elde etmek için okumamız gereken kitapları alamıyorduk (en büyük sıkıntımız buydu) ve sınavlara kitap yokluğundan dolayı doğru düzgün çalışamadığımız, online derslerden dolayı öğrencilerin öğrenime ciddiyetsiz yaklaşımı sebebiyle sınavlarda düşük notlar aldık." (E, 20, Lisans)

"Çevrimiçi eğitim öğrencinin aldığı eğitimin kalitesini düşürmektedir!" (E, 42, Doktora)

"Kısıtlamalarda akademik olarak uzun bir zaman boşa gitti" (E, 37, Doktora)

"Okuldan, eğitim atmosferinden uzak kaldığım için ders çalışma motivasyonumu tamamen kaybettim."(K, 33, Tezli Yüksek lisans)

Ankete katlan öğrencilerin cevaplarından çevrimiçi derslerin kendi ülkesinden derse giren öğrenciler için saat farkı sebebiyle bazı sorunlar oluşturduğu görülmektedir. Bu bilgi, Eboka'nın (2021, p. 19) çevrimiçi eğitimde ülkeler arası zaman farklılıkları yaşayan öğrencilerin varlığına dikkat çektiği çalışmasının sonuçlarını desteklemektedir.

"Online derslerimi buradan 2 saat daha geride olan ülkemde aldım. 6:30 gibi çok erken başladım ve internet kötüydü…" (K, 23, Tezli yüksek lisans)

Ankete katılan öğrencilerin COVID-19 sürecinde yaşadıkları teknik ekipman sorunları eğitim ve sınavlar konusunda bazı olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir.

"Tez sürecindeydim ve pandemi döneminde tezimi Türkçe yazmak neredeyse imkansızdı, oğluma okul derslerini takip etmesi için vermem gereken tek bir bilgisayarım vardı, açık kütüphaneler yoktu, danışmanımla düzenli olarak görüşemedim ve tüm bunlar hedeflerimi ve psikolojimi etkileyen çok zor bir durumdu." (E, 45, Tezli yüksek lisans)

"Online eğitimi Bakü'de aldım. Dağıstan sınırındaki köyümüze taşındım. Biraz daha izolasyon yapayım diye. Bakü'deyken sorun olmuyordu ancak merkezden uzaklaşmak amacıyla gittiğim köyde teknik sorunlar yaşadım. Sınav sırasında internet sayfası atıyordu." (E, 21, Lisans)

"Azerbaycan klavyesi bizimkiyle aynı değildi yanlış yazıyorduk. Bazı harflerin yerini çok düşünüyordum." (E, 19, Lisans)

Tıp alanında öğrenim gören uluslararası öğrencilerin ise COVID-19 sürecine dair dikkat çektiği en önemli konu pratik derslerde eksiklikleri olduğuna dairdir.

"... En önemlisi tıp fakültesine gidenler için teorik tamam, pratik[te] çok zayıf kaldık. Hekimliğe merhaba süresi artırılırsa bir de bazı kurslar yapsak farmakoloji ve reçete yazma kursu, basit dikişler kursu, semptomdan teşhise kursu gibi kurslar açılsa iyi olmaz mıydı?"(K, 49, Lisans)

Çevrimiçi sınavlar konusunda bazı öğrenciler teknik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çevrimiçi sınavların tembellik oluşturduğuna dair görüşler de mevcuttur.

"Online dersleri iptal edilsin veya online derslerin sınavları online olsun." (E, 26, Lisans)

"COVID-19 sırasında biraz teknik sorunlar yaşadım sınavlara girerken ama genel olarak başarılı yönetildiğini düşündüm." (E, 24, Lisans)

"Sınav sisteminde sistem gitti sorun oldu. 1 puanla kaldım. Sınav sistemlerinin değişmesi ödev mi olacak test mi belli değildi, biraz zorluklar oldu. Çalışmamızı kötü etkiledi. İnsan hangisine ne kadar zaman ayrılacağını bilemiyor tecrübesizlikten. Testlerde az süre tanındı. Cevap kâğıtlarını sisteme yükledik. Alışık olmadığımız bir durumdu." (E, 19, Lisans)

"Sınavların online olması kolaydı ama kendim için dezavantajı çok oldu. Dezavantajı offline dersler başladıktan sonra fark etmeye başladım. Online derslerde sınavlar online olduğu için notların hepsi önümüzde olması derslere çalışmamaya yol açtı, tembelliğim arttı." (K, 21, Lisans)

4.4.7.3.4. Salgın Koşullarından Kaynaklı Sorun ve Endişeler

Ankete katılan öğrencilerin bazıları salgın koşullarından kaynaklanan sorun ve endişelerini dile getirmişlerdir. Bunların arasında hastalığı geçirmek, hastalığı kapma kaygısı ve olumsuz psikolojik etkiler yer almaktadır.

> *"Eğitim sürecimde ne yazık ki ben de Covid'e yakalandım ve oldukça ağır geçirdim. Günlerce hastanede solunum desteğiyle tedavi görmek zorunda kaldım. Bu sebepten derslere de katılım sağlayamadım. Sağlık durumum oldukça yavaş ilerledi ve henüz tam anlamıyla eski sağlığıma kavuşamadım. Bu yüzden derslerimden geri kaldım, sınavlarıma giremedim. Başıma gelen bu talihsiz olay psikolojimi de çok kötü yönde etkiledi. Bu dönem son dönemim olduğu halde yaşadığım sağlık sıkıntısından dolayı derslerimden geri kalmam, kendi grup arkadaşlarımla eğitimimi bitiremeyecek olmamın derin üzüntüsünü yaşıyorum. Çok üzgünüm." (K, 28, Tezsiz yüksek lisans)*

> *"Ailemizden uzakta kaldık ve toplu taşmayla okula geliyoruz. Hasta olursak kim bize bakacak diye çok endişeleniyorum bir de yeni virüs çıkıyor her gün bulaşmaması imkânsız gibi bir şey." (K, 24, Lisans)*

> *"COVID-19 geldikten sonra herkesin hayatını olumlu ve olumsuz etkiledi ama olumludan çok olumsuz. Çünkü psikoloji olarak herkes evde oturup sadece teknoloji vs. eşyaları kullanmaktan herkes sıkılmıştır." (E, 20, Lisans)*

Öğrencilerin açık uçlu soru vesilesiyle gündeme getirdikleri diğer konuları özetlemek gerekirse;

- Uluslararası öğrencilerin kendilerine has koşullarını dikkate alan daha anlayışlı bir hizmet yaklaşımı,
- Psikolojik, maddi ve manevi destek ihtiyaçları,
- Kütüphanelerin kapalı olmasının eğitim üzerindeki olumsuz etkisi,
- Salgın döneminde kilo alınmış olması,
- COVID-19 kısıtlamalarındaki yalnızlık, sosyal ilişkilerin eksikliği ve beraberinde getirdiği olumsuzluklar,
- COVID-19 kısıtlamaları döneminde çevrimiçi yapılan stajların verimsiz olması,
- Kısmi zamanlı istihdam ihtiyacı,
- Sağlık sigortasına dair konular,
- Türkçe öğrenme sürecindeki aksamalar ve sorunlar,
- Öğrencilerin kendi ülkelerinde yaşanan (savaş, iç savaş, kriz gibi) siyasal ve ekonomik sorunlar olarak sıralanabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Günümüzde her alanda bütüncül bakış açısına duyulan ihtiyaç, yaşam kalitesi konusu için de gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim iktisadi refahın başlı başına yaşam kalitesi anlamına gelmediği, yaşam kalitesinin tespiti için bireysel, sosyal ve örgütsel pek çok unsurun bütüncül bir değerlendirmesine ihtiyaç duyulduğu fark edilmiştir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal yaşam kalitesinin korunması veya artırılması kolektif bir çabayı gerektirmektedir. Bu çalışma da böyle bir çabaya ortak olmak amacıyla, bugün ve gelecek için küresel bir beşeri sermaye yatırımı olan uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesini ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi üzerinde etkili olan unsurları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Üniversiteler, ulusal veya uluslararası tüm öğrencileri için sundukları hizmetlerin kalite değerlendirmesine dair pek çok anket gerçekleştirmektedirler. Ancak bu çalışma, uluslararası öğrencilerin bizatihi kendilerinin yaşam kalitelerini ele almaktadır. Diğer bir ifade ile özne üniversite değil uluslararası öğrencilerdir.

Uluslararası öğrencilerin (*bundan sonra vurgulanması gerek görülmedikçe öğrenci olarak geçecektir*) kendilerine ve COVID-19 kısıtlamalarına dair öznel değerlendirmeleri ve yaşam kaliteleri üzerinde etkin olan üç temel yaşam alanı (maddi koşullar, barınma, eğitim) ile ilgili nesnel ve öznel göstergelere dayanan araştırma sonuçlarından öne çıkanlar aşağıdaki başlıklar altında özetlenmiştir.

5.1.1. Bireysel Değerlendirmeler ve COVID-19 Kısıtlamaları

Öğrencilerin kendileri ve COVID-19 kısıtlamalarıyla ilgili değerlendirmelerinde; araştırmaya katılan öğrencilerin yarıya yakını COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azaldığını bildirmişlerdir. Yaşam içinde gerçekleşen bir olay olarak COVID-19 kısıtlamaları, öğrencilerin hayatlarındaki önemli bir değişikliktir. Öğrenciler, COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerinin azalmasından ve sürecin getirdiği olumsuz psikolojik etkilerden oldukça fazla etkilenmişlerdir. Zira COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerin azalmasının ve sürecin getirdiği olumsuz psikolojik etkilerin, yaşam kalitesi üzerindeki en etkin unsur olduğu tespit edilmiştir. COVID-19 kısıtlamaları, öğrencilerin alışıldık günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşamalarına sebep olmuş ve geleceğe dair beklentilerini de azalmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü kendini iyimser olarak tanımlamaktadır. Öğrencilerin yarısından fazlası kendini dışadönük ve sosyal biri olarak

tanımlarken; yaklaşık onda dokuzunun gerçekleştirmeyi çok istediği amaç ve hedefleri bulunmaktadır. Bu üç unsur yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkiye sahip unsurlardır. Ancak iyimser kişilik özelliğinin COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkisi sınırlı kalmıştır. Zira kendini iyimser olarak tanımlayan öğrencilerin bile geleceğe dair beklentilerinin azaldığı, psikolojik olarak olumsuz etkiler yaşadıkları ve COVID-19 kısıtlamalarında iyimserliklerini tam anlamıyla koruyamadıkları görülmektedir.

COVID-19 kısıtlamalarının öğrenciler üzerindeki psikolojik etkilerinin fiziksel sağlıkla ilgili etkilerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumunun kötüleşenlerin çoğunluğu psikolojik olarak da olumsuz etkilenmişlerdir. Dolayısıyla fiziksel sağlık durumu ile psikolojik sağlık durumu arasında etkileşim olduğunu ifade etmek mümkündür.

Evli olan öğrenciler, COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel ve psikolojik olarak bekâr öğrencilere nazaran daha az olumsuz etki yaşamışlardır. Yine evli öğrenciler, bekâr öğrencilere nazaran COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitelerinin azaldığına dair daha az bildirimde bulunmuşlardır.

COVID-19 kısıtlamalarının engelli öğrenciler üzerindeki psikolojik etkileri daha fazla olmuştur. Nitekim engelli öğrencilerin tamamı, engelli olmayan öğrencilerin beşte ikisi COVID-19 kısıtlamalarının geleceğe dair beklentilerinin azalmasına sebep olduğunu düşünmektedirler.

5.1.2. Maddi Koşullar

Öğrencilerin maddi koşullarla ilgili değerlendirmelerinde; aylık ortalama gelir düzeyi ile yaşam kalitesinin azalması arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Gelir düzeyi azaldıkça, COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi azalanların oranı artmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrenciler içinde düşük gelir grubunda bulunan kadınların oranı daha fazla iken, orta ve yüksek gelir grubunda bulunan erkeklerin oranı daha fazladır. Bu sonuç, genel olarak kadınların maddi koşullar bağlamında yaşadıkları dezavantajlılıkları destekler mahiyettedir.

COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin kaldıkları yerde tamamen kendilerine ait bir odalarının olması, derslere girmek ve akademik faaliyetler için yeterli teknolojik araçlara ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak kadar internet erişimine sahip olmaları; maddi koşullarla ve yeni eğitim süreçlerine uyum ile ilişkilendirilebilecek nesnel göstergeleri oluşturmaktadır.

Nitekim gelir düzeyi arttıkça, COVID-19 kısıtlamalarında tamamen kendine ait bir odaya sahip olan öğrencilerin oranı da artmaktadır. Aylık ortalama gelir düzeyi 3000 TL'nin üstünde

olan öğrenciler, oda sahipliği ve internet erişimi bakımından aylık ortalama geliri 3000 TL'nin altında olan öğrencilere göre daha avantajlıdır. Yeterli teknolojik donanıma sahip olmayan öğrencilerin çoğunluğu düşük gelir grubundaki öğrencilerdir. Aylık ortalama gelir düzeyi 5001 TL ve üzeri olan öğrencilerin ise tamamı yeterli teknolojik araçlara sahiptirler.

Söz konusu üç unsur çevrimiçi eğitim ihtiyaçları bağlamında birbirini tamamlar niteliktedir. Özellikle internet erişimi ve teknolojik araç sahipliği arasında daha kuvvetli bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunmaktadır. Çevrimiçi öğretim süreçlerine uyum sağlama konusunda her iki unsura birden sahip olamayan ya da iki unsurdan sadece birine sahip olan öğrenciler için bir dezavantajlılık söz konusu olmaktadır. Nitekim COVID-19 kısıtlamalarında yeterli internet erişimine sahip olan öğrencilerin beşte biri yeterli teknolojik araçlara sahip değildir. Kendine ait bir odası, yeterli internet erişimi ve teknolojik araçları olmayan öğrencilerin çoğunluğu COVID-19 kısıtlamalarının eğitim hayatlarında telafisi imkansiz bir eksiklik oluşturduğunu düşünmektedirler.

İnternet erişimi ve teknolojik donanım bakımından, tezli yüksek lisans ve doktora öğrencileri; lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerinden daha avantajlıdır. Nitekim söz konusu unsurlar tez yazımı, akademik araştırma ve benzeri sebeplerle hâlihazırda COVID-19 kısıtlamalarından bağımsız olarak lisansüstü öğrencilerin hayatlarında yer edinmiş bileşenlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık beşte biri gelir düzeyini yeterli bulurken, yarıya yakını yetersiz bulmaktadır. Ailesinden yeterli düzeyde maddi destek alabilenler ise öğrencilerin yaklaşık üçte biridir. Öğrencilerin yaklaşık dörtte üçünün ise aile ve akrabaları dışında maddi konularda destek için başvurabileceği bir kişi ya da kurum bulunmamaktadır.

COVID-19 kısıtlamalarının, izolasyon ve karantina süreçlerinin, sokağa çıkma yasaklarının ve ilgili diğer uygulamaların araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası üzerindeki etkisi gelir düzeyinin azalması yönünde olmuştur. Bu bağlamda COVID-19 kısıtlamalarının, öğrenciler tarafından algılanan gelir düzeyi üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin aile ve akrabalarından aldıkları maddi destek de azalmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısının pandemi koşulları nedeniyle hem giderleri artmış hem de giderlerini karşılamaları zorlaşmıştır. Giderlerini karşılamakta zorluk yaşayan öğrencilerin yaklaşık %71'i düşük gelir grubunda, %25'i orta gelir grubunda, %4'ü ise yüksek gelir grubundadır.

Aylık ortalama gelir düzeyi için 3000 TL sınırı, değerlendirmelerdeki kırılmalarda önemli bir eşik olmuştur. Gelir düzeyini yetersiz bulanların çoğunluğu, aylık ortalama gelir düzeyi 3000 TL'nin altında olan öğrencilerdir. Bununla birlikte, her gelir grubu için COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyinin azaldığını bildirenler çoğunluktadır. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamalarının olumsuz ekonomik etkilerinin her gelir grubundan öğrenci için geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü burs almamaktadırlar. Burs almayan öğrencilerin yarıya yakını ise hem gelir düzeyini kaliteli bir yaşam için yetersiz bulmakta hem de genel olarak aile ya da akrabalarından yeterli düzeyde maddi destek alamamaktadır. Aile tarafından sunulan maddi destek esasen manevi desteğin de bir göstergesi niteliğindedir. Dolayısıyla ailesinden maddi destek alamayan öğrenciler, duygusal anlamda da savunmasız kalmaktadırlar. Burs almayan öğrencilerin yaklaşık beşte dördü ise aile ya da akrabaları dışında maddi destek alabilecekleri bir kişi ya da kuruluş olmadığını belirtmektedir. Bu sonuç, (ailelerinden bağımsız olarak) uluslararası öğrenciler için maddi destek bağlamında güvencesiz bir yapıya işaret etmektedir.

COVID-19 kısıtlamalarında Türkiye'de maddi yardım alanların yaklaşık dörtte üçü düşük, dörtte biri orta gelir grubundaki öğrencilerdir. Yüksek gelir grubundaki öğrenciler maddi yardım almamıştır. Erzak yardımı ise çoğunluğu düşük gelir grubundaki öğrenciler olmak üzere, her gelir grubundan öğrencilere ulaştırılmıştır. COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen maddi yardımlar ve erzak yardımları birer yoksulluk yardımı olmadığından, her gelir grubundaki öğrenciye ulaşmış olması da son derece makuldür.

5.1.3. Barınma

COVID-19 kısıtlamalarında uluslararası öğrencilerin mustarip olduğu konuların başında zorunlu yer değişiklikleri gelmektedir. COVID-19 kısıtlamalarında öğrencilerin yaklaşık üçte biri barınma konusunda, yaklaşık dörtte biri ise pasaport süresi, vize ya da ikâmet izniyle ilgili sorun yaşamışlardır.

COVID-19 kısıtlamaları ile birlikte alınan çevrimiçi eğitim ve çevrimiçi sınav kararları uluslararası öğrencilerin barınma mekânlarını üniversitenin bulunduğu şehirden ve ülkeden bağımsız hale getirmiştir. COVID-19 kısıtlamalarında barındığı yeri değiştiren öğrenciler önemli bir hareketlilik oluşturmuştur. Bu hareketlilikte bazı yurtların kapanması, öğrencilerin ülkelerine dönme gereklilikleri ya da gereksiz yere kira ödemek istenmemesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Öğrencilerin bazıları kendi ülkesine dönerken, bazıları bir başka ülkeye, bazıları da Türkiye'de başka bir şehre taşınmışlardır.

Öğrencilerin yarıya yakını İstanbul'da yaşamanın yaşam kalitesini artırdığını düşünmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin çoğunluğunun kendi ülkelerindeki barınma koşullarını İstanbul'daki barınma koşullarından daha konforlu buldukları görülmektedir.

5.1.4. Eğitim

Araştırmaya katılan öğrencilerin %16,5'i COVID-19 kısıtlamalarında okul kaydını dondurmuştur. Ancak bu kararda COVID-19 kısıtlamalarında kendine ait bir oda sahipliği, internet erişimi veya yeterli teknolojik araç sahipliği konusundaki farklılıklar anlamlı bir etki oluşturmamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık onda dokuzunun yaşamında eğitim hayatı önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin yaklaşık onda yedisi İstanbul Üniversitesi'ne karşı bir aidiyet duygusu taşımaktadır ve yaklaşık üçte biri vaktinin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçirmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık beşte üçü ise İstanbul Üniversitesi'nin COVID-19 kısıtlamalarını başarılı bir şekilde yönettiğini düşünmektedir. Bu düşüncede olmayan ve örneklemin yaklaşık onda birine tekabül eden öğrencilerin çoğunluğu ise yeni öğretim metotlarına uyum sağlamada zorluk yaşayan öğrencilerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık üçte biri hem yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşamış hem çevrimiçi derslere katılımları azalmış hem de COVID-19 kısıtlamalarını eğitim hayatı bağlamında telafisi imkânsız bir eksiklik olarak tanımlamışlardır. Yeterli teknolojik araçlara sahip olan öğrenciler, olmayanlara göre yeni öğretim metotlarına uyum konusunda daha az sorun yaşamışlardır. Ayrıca öğrenim düzeyinin yükselmesiyle birlikte, yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta yaşanan zorlukların azaldığı tespit edilmiştir. Zira lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrencilerin eğitim hayatında araştırma, ödev sunumu ve tez hazırlama gibi sebeplerle yeni öğretim metotlarının gerektirdiği internet ve bilgisayar kullanımı, diğer düzeydeki öğrencilere göre daha fazladır. Bu sebeple lisansüstü düzeyinde öğrenim gören öğrenciler tarafından hâlihazırda kazanılmış olan alışkanlıklar, yeni öğretim metotlarına uyum konusunda bir avantaj oluşturmuştur.

Çevrimiçi derslere katılımın da, öğrenim görülen düzeye göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çevrimiçi derslere katılımları, lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerine göre daha yüksektir. Bu bağlamda çevrimiçi derslere katılım ve yeni öğretim metotlarına uyum bakımından lisans ve tezsiz yüksek lisans öğrencilerini bir grup, lisansüstü öğrencilerini ise başka bir grup olarak düşünmek mümkündür.

Hâlihazırda lisan konusunda ulusal öğrencilere kıyasla dezavantajlılıkları bulunan uluslararası öğrenciler için COVID-19 kısıtlamalarının en önemli olumsuz etkilerinden biri de Türkçeyi kullanma becerilerinin gerilemesi olmuştur. Zira ölçme ve değerlendirme konusunda ulusal öğrenciler ve uluslararası öğrenciler arasında herhangi bir ayrım yapılmamaktadır. Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin yaklaşık yarısının Türkçeyi kullanma becerileri COVID-19 kısıtlamalarında gerilemiştir. Bu durum akademik başarının düşmesi, derslere katılımın azalması, motivasyon eksikliği ve uyum sorunlarına sebep olarak eğitim yaşam alanı bağlamında yaşam kalitesi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur.

Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin yaklaşık üçte ikisi yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşimi, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemli bulmaktadır. Dolayısıyla COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin sorunları telafi etmeye yönelik bir kriz yönetimi olduğunu; yüz yüze eğitimin ise uluslararası öğrenciliğin niteliğine daha uygun olduğunu ifade etmek mümkündür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlası COVID-19 kısıtlamalarındaki çevrimiçi eğitim deneyimini olumlu bir deneyim olarak değerlendirmektedir. Kendine ait bir oda, internet erişimi ve teknolojik araç sahipliği; çevrimiçi eğitim tecrübesine yönelik değerlendirmede etkili olmuştur.

COVID-19 kısıtlamalarında yaşanan uyum sorunları ve çevrimiçi derslere katılımın azalması ile özellikle barınma ve lisan konusunda uluslararası öğrenci olmanın getirdiği dezavantajlılıklar; öğrencilerin eğitim yaşam alanının evlere kaymasıyla birlikte oluşan yeni eğitim yaşam alanındaki yaşam kalitesi üzerinde potansiyel etkilere sahiptir. Dolayısıyla ilgili unsurların etkilerinin bütünleşik sonuçlar sergilediğini ifade etmek mümkündür.

Özetle, araştırmaya katılan öğrencilerin, COVID-19 kısıtlamaları ve kendilerine yönelik öznel değerlendirmeleri ile maddi koşullar, barınma ve eğitim temalarındaki öznel değerlendirmeleri; ele alınan tüm unsurlar birlikte incelendiğinde; COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi üzerinde etkili olan unsurlar ilişkinin kuvvetine göre;

1. "COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerin azalması" *(korelasyon katsayısı 0,535),*
2. "COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenme" *(korelasyon katsayısı 0,527),*
3. "COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerini yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşanması" *(korelasyon katsayısı 0,490),*
4. "COVID-19 kısıtlamalarında geleceğe dair beklentilerin azalması" *(korelasyon katsayısı 0, 440),*

5. "COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerin karşılanmasında zorluk yaşanması" *(korelasyon katsayısı 0,397),*
6. "COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumunun kötüleşmesi" *(korelasyon katsayısı 0,367),*
7. "COVID-19 kısıtlamalarının eğitim hayatında telafisi imkansız bir eksiklik oluşturması" *(korelasyon katsayısı 0,362)* olarak sıralanmaktadır.

Analizdeki diğer unsurlar için korelasyon katsayıları 0,320'den 0,077'ye kadar değişmektedir. Dolayısıyla çalışmaya yönelik olan dört araştırma hipotezi de ampirik analiz sonuçlarına göre beklenen yönde doğrulanmıştır.

Nitekim görülmektedir ki, COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerin azalması ve COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilenme, analize dâhil edilen tüm öznel değerlendirme içeren ifadeler arasında yaşam kalitesi ile pozitif yönlü ve en kuvvetli ilişkiye sahip olan unsurlardır. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması üzerinde; değişen eğitim süreçleri, barınma koşulları ve maddi koşullardan ziyade sosyal ilişkilerin aksaması ve olumsuz psikolojik etkiler rol oynamıştır. Nitekim elde edilen sonuçlar, literatür ile önemli ölçüde örtüşmektedir.

Açık uçlu sorudan elde edilen yanıtlara göre ise, öğrencilerin yaşadığı pek çok sorunun iç içe geçmiş durumda ve birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Sorunların başında maddi zorluklar ve burs olanaklarının yetersizliği gelmektedir. Maddi sorunlar, barınma ve eğitim sorunlarının da kaynağını oluşturmaktadır.

5.2. Öneriler

Sayıları giderek artmakta olan uluslararası öğrencilere ev sahipliği yapan Türkiye için acil bir sağlık durumu esnasında evden uzakta yaşaması sebebiyle coğrafi bağlamı bulunan uluslararası öğrencilerin sorunlarına, ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermeye çalışmak; uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerinin korunması ya da iyileştirilmesi yönünde bir çabaya işaret etmektedir.

Bir sağlık krizi olarak adlandırılabilecek COVID-19 salgın sürecinde ve benzeri acil durumlarda yükseköğretim düzeyindeki tüm paydaşların (akademik lider pozisyonundaki yöneticiler, öğretim üyeleri, yükseköğretim öğrencileri) sarf edeceği ortak çabanın önemi aşikârdır. Özellikle kendine münhasır koşulları içinde değerlendirilen uluslararası öğrencilerin sorun ve ihtiyaçlarının tespiti, bugünü ve geleceği ilgilendiren bir beşeri sermaye yatırımının

desteklenmesi bakımından elzemdir. Bu bağlamda uluslararası öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde etkin olan; nesnel ve öznel göstergeler üzerinden tanımlanan unsurların tespit edilmiş olması; uluslararası öğrenciler için alınacak kararlarda ve gerçekleştirilecek uygulamalarda yol gösterici bir rehber niteliğinde olacaktır. Nitekim araştırma sonuçlarına dayanarak sunulacak öneriler şu şekilde sıralanabilir:

COVID-19 süreci, fırsata çevrilebilecek bir kriz olarak değerlendirildiğinde ve bu sürecin uygulamaya fırsat verdiği değişiklikler dikkate alındığında, gelecekteki olası kriz senaryoları için büyük bir tecrübe sunduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda COVID-19 tecrübeleriyle desteklenen, yükseköğretime dair pro-aktif bir kriz yönetimi rehberi hazırlanması, küresel yükseköğretimin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

Uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerini artırmaya yönelik ne tür kararlar alınabileceğinin ve hangi politikaların uygulanabileceğinin eğitim kurumları düzeyinde tespiti önem arz etmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin üniversitelerin sağladığı hizmetlerden farklı olan beklentilerinin tespit edilerek, eğitim yaşam alanı ile ilgili yaşam kalitesine katkı sunulması faydalı olacaktır. Dolayısıyla üniversite hizmet kalitesinin değerlendirildiği sistematik anket çalışmalarının yanı sıra uluslararası öğrenciler ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmesi yarar sağlayabilir. Ayrıca COVID-19 sürecinin uzun vadeli etkilerini tespit edebilmek amacıyla boylamsal çalışmalara ihtiyaç duyulabilir.

Uluslararası öğrencilerin yaşam alanlarına yönelik değerlendirmelerinden, sosyal ilişkilerin ve psikolojik sağlığın COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesinin azalması üzerinde, eğitim temasındaki sonuçlara göre daha kuvvetli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ruh sağlığı üzerindeki yükün ve COVID-19'un olumsuz psikolojik etkilerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi dikkate alınarak, akademik başarıdan önce psikolojik sağlık durumunun korunmasına ya da iyileştirilmesine yönelik adımların atılması faydalı olacaktır. Bu bağlamda, eğitim kurumlarının uluslararası yükseköğretim öğrencileri için kriz odaklı psikolojik hizmetlere ağırlık vermesi uygun olacaktır. Bu destekler ile akademik başarının yakalanması da daha kolay olacaktır.

Benzer şekilde öğrencilerin ihtiyaç duyduğu sosyal ilişkiler ve sosyal destek konularında çözümler üretilmesi önem arz etmektedir. Fiziksel mesafe ihtiyacı, sosyal mesafeye dönüşmemelidir. Fiziksel mesafenin beraberinde getirdiği sosyal mesafelerin, sosyal etkileşimi mümkün kılan güvenli platformlar ile ya da açık havada gerçekleştirilecek akademik ve sosyal etkinliklerle aşılması faydalı olacaktır.

Uluslararası öğrencilerin yaşadıkları maddi koşullarla ve barınmayla ilgili sorunlara yönelik çözüm arayışlarının bireysel düzeyden kurumsal düzeye kaydırılması; özellikle

barınma sorunlarının giderilmesi için destek sağlanması ve maddi koşullardaki eşitsizliklerin üniversite düzeyinde telafisi için çaba gösterilmesi faydalı olacaktır.

İstanbul'daki yaşam maliyetleri düşünüldüğünde; özellikle (bireysel ya da aile) geliri 3000 TL'nin altında olan öğrencilerin ve gelir bağlamında erkeklere göre daha dezavantajlı konumda olan kız öğrencilerin desteklenmesi gerektiği görülmektedir. Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin yaklaşık dörtte üçünün burs almadığı düşünüldüğünde; bu destekler, burs imkânlarının çeşitlendirilmesi, esnek ya da yarı zamanlı iş/staj imkânları sunulması ya da öğrencilerin üniversite imkânlarından maddi koşullarındaki dezavantajlılıklarını telafi edebilecek şekilde yararlanmalarında kolaylık sağlanması şeklinde gerçekleştirilebilir.

Eğitim süreçlerinde kültürel etkileşimin önemli bir rol oynadığı uluslararası öğrencilerin, değişen eğitim ve öğrenim süreçlerine uyumunun artırılması için çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda uluslararası öğrenciliğin kültürel boyutuna hitap eden ancak COVID-19 kısıtlamalarının bir set çektiği yüz yüze dersler ve bir arada bulunmayı gerektiren sosyal aktivitelerin; kültürlerarası işbirliği ve muhtelif destek programları ile telafi edilmeye çalışılması faydalı olacaktır.

Çevrimiçi eğitim, kriz yönetimi kapsamında telafi edici bir yöntem olmakla birlikte; yüz yüze gerçekleştirilen eğitim uluslararası öğrenciliğin niteliği ile daha fazla bağdaşmaktadır. Bu nedenle uluslararası yükseköğretimin sürdürülebilirliği açısından ciddi bir kriz olmadıkça, kültürel etkileşime daha fazla imkân sağlayan eğitim-öğretim metotlarına öncelik verilmesi isabetli olacaktır.

Yeni öğrenme süreçlerinin niteliğine uygun ölçme ve değerlendirme metotları geliştirilmesi, eğitim yaşam alanı bağlamında uluslararası öğrencilerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesine hizmet edebilecektir. Ayrıca öğretim üyeleri için uygun çalışma koşullarının oluşturulması ve ihtiyaç duyulan her türlü desteğin sağlanması, yeni öğretim metotlarının geliştirilmesine hizmet edecektir.

Uluslararası öğrencilere gönüllü olarak hizmet sunan STK'larının rehberlik ve danışma faaliyetlerinin desteklenmesi ve uluslararası öğrenciler konusunda üniversite-STK işbirliği kapsamının genişletilmesi faydalı olacaktır.

Araştırma sonucunda ulaşılan sonuç ve değerlendirmelerin bir yandan nicel bir veri sağlaması bakımından bundan sonraki akademik çalışmalar için bir zemin oluşturacağı; diğer yandan uluslararası öğrenciler için alınacak kararlarda ve uygulamalarda fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

EKLER

EK I. Normallik Sınamaları

Tablo 14. Öznel değerlendirme ifadelerine yönelik normallik sınamaları

İfade	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Genel olarak iyimser biriyim.	0.240	490	0.000	0.825	490	0.000
Genel olarak dışa dönük ve sosyal biriyim.	0.194	490	0.000	0.889	490	0.000
Gerçekleştirmeyi çok istediğim amaç ve hedeflerim var.	0.407	490	0.000	0.587	490	0.000
COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir.	0.224	490	0.000	0.850	490	0.000
COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu.	0.153	490	0.000	0.902	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım.	0.194	490	0.000	0.881	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti.	0.166	490	0.000	0.890	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim.	0.184	490	0.000	0.888	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı.	0.212	490	0.000	0.863	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.	0.178	490	0.000	0.894	490	0.000
Gelir düzeyimi (bireysel gelir veya aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum.	0.164	490	0.000	0.893	490	0.000
Genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum.	0.161	490	0.000	0.881	490	0.000

Ailem ve akrabalarım dışında maddi destek alabileceğim kişiler ya da kurumlar var.	0.349	490	0.000	0.710	490	0.000
COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı.	0.196	490	0.000	0.862	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim.	0.180	490	0.000	0.878	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı.	0.164	490	0.000	0.890	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım.	0.175	490	0.000	0.879	490	0.000
İstanbul'da yaşamak, yaşam kalitemi arttırmaktadır.	0.174	490	0.000	0.894	490	0.000
İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur.	0.180	490	0.000	0.913	490	0.000
Kendi ülkemdeki barınma koşullarım konforludur.	0.220	490	0.000	0.852	490	0.000
COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım.	0.155	490	0.000	0.883	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım.	0.256	490	0.000	0.797	490	0.000
Eğitim hayatım, yaşamımda önemli bir yere sahiptir.	0.423	490	0.000	0.572	490	0.000
Üniversiteme karşı yüksek bir aidiyet duygusu taşıyorum.	0.235	490	0.000	0.817	490	0.000
Genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum.	0.161	490	0.000	0.899	490	0.000
İstanbul Üniversitesi COVID-19 kısıtlamaları sürecini başarılı bir şekilde yönetti.	0.199	490	0.000	0.880	490	0.000

COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadım.	0.137	490	0.000	0.897	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında "uluslararası öğrenci olmam sebebiyle" kendimi dezavantajlı hissettim.	0.165	490	0.000	0.890	490	0.000
COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu.	0.139	490	0.000	0.904	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı.	0.152	490	0.000	0.882	490	0.000
Benim için, yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşim, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemlidir.	0.251	490	0.000	0.809	490	0.000
Yüz yüze yapılan derslerin kalitesinden memnunum.	0.193	490	0.000	0.854	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım.	0.172	490	0.000	0.880	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi eğitim benim için olumlu bir deneyimdi.	0.179	490	0.000	0.871	490	0.000
COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim geriledi.	0.182	490	0.000	0.859	490	0.000

EK II. "COVID-19 Kısıtlamalarında Yaşam Kalitem Azaldı" İfadesine Yönelik Çapraz Tablo Analizi

Tablo 15. Genel ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)

Cinsiyet, Medeni Durum ve Genel İfadeler		**COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.**			**%**
		Katılmıyor	**Kararsız**	**Katılıyor**	
Cinsiyet	Kadın	25,3	27,4	**47,3**	100
	Erkek	28,5	21,3	**50,2**	100
Medeni Durum	Bekâr	25,7	23,6	**50,7**	100
	Evli	30,8	26,5	**42,7**	100
Genel olarak iyimser biriyim.	Katılmıyor	19	9,5	**71,4**	100
	Kararsız	17,4	**28,3**	54,3	100
	Katılıyor	**30,3**	25	44,7	100
COVID-19 kısıtlamaları hayatımdaki önemli bir değişikliktir.	Katılmıyor	**38,5**	21,8	39,7	100
	Kararsız	37,4	**31,8**	30,8	100
	Katılıyor	20,3	22,3	**57,4**	100
COVID-19 kısıtlamaları geleceğe dair beklentilerimin azalmasına sebep oldu.	Katılmıyor	**56,8**	18,5	24,7	100
	Kararsız	20	**36,4**	43,6	100
	Katılıyor	10,3	20,1	**69,6**	100
COVID-19 kısıtlamalarında alışılmış günlük yaşam faaliyetlerimi yapamamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşadım.	Katılmıyor	**61,6**	19,6	18,8	100
	Kararsız	28,2	**34,2**	37,6	100
	Katılıyor	11,5	21,8	**66,7**	100
COVID-19 kısıtlamalarında fiziksel sağlık durumum kötüleşti.	Katılmıyor	**41,9**	23,9	34,2	100
	Kararsız	20,7	**37,1**	42,2	100
	Katılıyor	9,9	15,1	75	100
COVID-19 kısıtlamalarından psikolojik olarak olumsuz etkilendim.	Katılmıyor	**60,4**	23,6	16	100
	Kararsız	18,2	**43,6**	38,2	100
	Katılıyor	10,6	15,7	**73,7**	100
COVID-19 kısıtlamalarında sosyal ilişkilerim azaldı.	Katılmıyor	**70,9**	16,5	12,6	100
	Kararsız	29,6	**48**	22,4	100
	Katılıyor	10,4	19	**70,6**	100

Tablo 16. Maddi koşullarla ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)

Maddi Koşullarla İlgili İfadeler		**COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.**			**%**
		Katılmıyor	**Kararsız**	**Katılıyor**	
Gelir düzeyimi (bireysel gelir veya aile geliri) kaliteli bir yaşam için yeterli buluyorum.	Katılmıyor	26,2	18,5	**55,4**	100
	Kararsız	24,8	**35,9**	39,3	100
	Katılıyor	**31,3**	21,4	47,3	100
Genel olarak ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabiliyorum.	Katılmıyor	26	19,3	**54,7**	100
	Kararsız	21,1	**39,4**	39,4	100
	Katılıyor	**32,3**	20,9	46,8	100
COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle gelir düzeyim (bireysel gelirim veya aile gelirimiz) azaldı.	Katılmıyor	**40**	30,4	29,6	100
	Kararsız	27,1	**32,7**	40,2	100
	Katılıyor	20,5	17,8	**61,6**	100
COVID-19 kısıtlamalarında ailemden ya da akrabalarımdan yeterli düzeyde maddi destek alabildim.	Katılmıyor	26,6	19,4	**54**	100
	Kararsız	18,8	**42,6**	38,6	100
	Katılıyor	**33,3**	19,9	46,8	100
COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerim arttı.	Katılmıyor	**52,4**	18,5	29	100
	Kararsız	26	**30,5**	43,5	100
	Katılıyor	14	23,8	**62,1**	100
COVID-19 kısıtlamalarında pandemi koşulları nedeniyle giderlerimi karşılamakta zorluk yaşadım	Katılmıyor	**64,1**	14,1	21,7	100
	Kararsız	25,7	**38,2**	36	100
	Katılıyor	14,5	20,6	**64,9**	100

Tablo 17. Barınmayla ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)

Barınmayla İlgili İfadeler		**COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.**			**%**
		Katılmıyor	**Kararsız**	**Katılıyor**	
İstanbul'daki barınma koşullarım konforludur.	Katılmıyor	29,3	19,3	51,3	100
	Kararsız	17,2	**28,8**	**54**	100
	Katılıyor	**33,9**	24,3	41,8	100
COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle barınma konusunda sorunlar yaşadım.	Katılmıyor	**38,7**	23,5	37,7	100
	Kararsız	19,1	**33**	47,8	100
	Katılıyor	18,1	19,3	**62,6**	100
COVID-19 kısıtlamalarında pasaportumun süresiyle, vizelerle ya da ikamet izniyle ilgili problemler yaşadım.	Katılmıyor	**32,7**	22,1	45,2	100
	Kararsız	23,7	**42,4**	33,9	100
	Katılıyor	16,1	21,2	**62,8**	100

Tablo 18. Eğitimle ilgili ifadeler ve COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitesi çapraz tablo analizi (%)

Eğitimle İlgili İfadeler		**COVID-19 kısıtlamalarında yaşam kalitem azaldı.**			**%**
		Katılmıyor	**Kararsız**	**Katılıyor**	
Eğitim hayatım, yaşamımda önemli bir yere sahiptir.	Katılmıyor	**53,3**	20	26,7	100
	Kararsız	35,5	**38,7**	25,8	100
	Katılıyor	25,5	23,4	**51,1**	100
Üniversiteme karşı yüksek bir aidiyet duygusu taşıyorum.	Katılmıyor	**42,3**	15,4	42,3	100
	Kararsız	25	**37,5**	37,5	100
	Katılıyor	25,1	21,9	**52,9**	100
Genelde vaktimin büyük bir kısmını kampüste ya da üniversite civarında geçiriyorum.	Katılmıyor	**30,4**	22,9	46,7	100
	Kararsız	29,7	**30,5**	39,8	100
	Katılıyor	20,3	21,5	**58,2**	100
COVID-19 kısıtlamalarında yeni öğretim metotlarına uyum sağlamakta zorluk yaşadım.	Katılmıyor	**37**	20,7	42,4	100
	Kararsız	20,6	**36,6**	42,7	100
	Katılıyor	21,1	18,9	**60**	100
COVID-19 kısıtlamalarında "uluslararası öğrenci olmam sebebiyle" kendimi dezavantajlı hissettim.	Katılmıyor	**45,6**	20,9	33,5	100
	Kararsız	19,7	**34,2**	46,2	100
	Katılıyor	17,2	21,4	**61,4**	100
COVID-19 kısıtlamaları, eğitim hayatımda telafisi imkânsız bir eksiklik oluşturdu.	Katılmıyor	45,9	20,8	33,3	100
	Kararsız	23	**36,3**	40,7	100
	Katılıyor	9,9	18,6	**71,5**	100
COVID-19 kısıtlamalarında çevrimiçi derslere katılımım azaldı.	Katılmıyor	**35,4**	21,7	42,9	100
	Kararsız	24	**32,2**	43,8	100
	Katılıyor	17,8	21,7	**60,5**	100
Benim için, yüz yüze derslerin sağladığı kültürel etkileşim, çevrimiçi derslerin sağladığı kültürel etkileşimden daha önemlidir.	Katılmıyor	**43,3**	22,7	34	100
	Kararsız	23,2	**37,8**	39	100
	Katılıyor	22,8	21,2	**55,9**	100
COVID-19 kısıtlamalarında gerçekleştirilen çevrimiçi eğitimin kalitesinden memnun kaldım.	Katılmıyor	22,7	23,9	**53,4**	100
	Kararsız	22,9	**28,6**	48,6	100
	Katılıyor	**30,5**	22,1	47,3	100
COVID-19 kısıtlamalarında Türkçeyi kullanma becerim geriledi.	Katılmıyor	**38,2**	19,4	42,4	100
	Kararsız	30,7	**32,9**	36,4	100
	Katılıyor	17,7	24,5	**57,8**	100

KAYNAKÇA

Adaman, F., Kalaycıoğlu, H. S., Yakut-Çakar, B., Boymul Ç., & Bedük, S. (2014). *Yapabilirliklerin ölçümü: Yaşam koşulları ve toplumun iyi olma hali (well-being) üzerine bir endeks geliştirme denemesi.* TÜBİTAK Projesi, SOBAG - 112K064, İstanbul.

Aksu, Ö. A. (1993). *Gelir ve servet dağılımı*. İstanbul: İ.Ü. Basımevi, Yayın No: 3698.

Aktaş, E., Zonp, Z., & Adıgüzel, Y. (2022). Well-being and general health of university students during the severe acute respiratory syndrome-Coronavirus-2 process. *Journal of Health Science Research*, *7*(1), 1-16.

Allmark, P. (2005). Health, happiness and health promotion. *Journal of Applied Philosophy*, *22*(1), 1–15.

Alpar, B. I. (2020), COVID-19 salgın sürecinde kadın ve hane içi emeği. D. Demirbaş, V. Bozkurt, & S. Yorğun (Ed.) *COVID-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri kitabı* içinde (s. 171-184). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.

Altaş, D., Kaspar, E. Ç., & Ergüt, Ö. (2012). İlişki katsayılarının karşılaştırılması: Bir simülasyon çalışması. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, *5*, 1-11.

Anand, P. & Santos, C. (2007). Violent crime, gender inequalities and well-being: models based on a survey of individual capabilities and crime rates for England and Wales. *Revue d'Èconomie Politique*, *117*, 135-160.

Arıkan, R. (2018). Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*, 97-159.

Aripin, S. N. & Puteh, F. (2017). Financial wellness and quality of life among young employees. *Journal of Administrative Science (Special Edition: Socio-Economic Issue)*, *14*(3), 1-13.

Armağan, E. (2020). Türkiye'nin uluslararası öğrenci politikası ve bu politikanın oluşumuna uluslararası öğrenci STK'larının katkıları. Osman Akgül (Ed.), *Uluslararası öğrencilik: Entegrasyon, istihdam ve politika kitabı* içinde (s. 23-40). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Arslan, S. & Altınbaş-Akkaş, Ö. (2014). Quality of college life (QCL) of students in Turkey: students' life satisfaction and identification. *Social Indicators Research*, *115*, 869-884.

Asif, M. M., Khokhar, I. A., Khan, M. M., & Javed, M. A. (2021). Effect of Covid 19 lockdown and online education on health related quality of life in private university students. *Rawal Medical Journal*, *46* (1), 3-6.

Aslan-Gördesli, M. (2017). *Lise ve üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluş üzerine bir araştırma: Değer, kişilik ve sosyal ilişkilerin rolü.* (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Atamtürk, B., Demiröz, D. M., & Kaymakçı, Ö. B. (2021). *İktisattan çıkış*. İstanbul: Der Yayınları.

Atkinson, T. (1982). The stability and validity of quality of life measures. *Social Indicators Research*, *10*, 113-132.

Aydıner-Boylu, A. & Paçacıoğlu, A. B. (2016). Yaşam kalitesi ve göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *8*(15) 137-150.

Aysan, Ü. (2017). *Türkiye'de yaşlıların yaşam memnuniyeti ve refah algıları*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aysan, Ü. (2019). Avrupa refah rejimleri ve Türkiye'de öznel iyi oluş. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 39*, 191–214.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 231-274.

Baştürk, S. & Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri kitabı* içinde (s. 129-159). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bates, W. (2009). Gross national happiness. *Asian-Pacific Economic Literature*, *23*(2), 1-16.

Beck, W. (2015). Social quality: An invitation to dance. In K. Lin & P. Herrmann (Eds.), *Social quality theory: A new perspective on social development*, (pp. 198-201). New York: Berghahn Books.

Bell, B. S., & Federman, J. E. (2013). E-learning in postsecondary education. *Sping*, *23*(1), 165-185.

Bigpara (2022a). https://bigpara.hurriyet.com.tr/ adresinden edinilmiştir.

Bigrapa (2022b). https://bigpara.hurriyet.com.tr/doviz/dolar/3ay/ adresinden edinilmiştir.

Bigpara (2022c). https://bigpara.hurriyet.com.tr/doviz/euro/3ay/ adresinden edinilmiştir.

Bigpara (2022d) https://bigpara.hurriyet.com.tr/altin/gram-altin-fiyati/3ay/ adresinden edinilmiştir.

Bishop, A. J., & Martin, P. (2011). The measurement of life satisfaction and happiness in old-old age. In (Eds. L. W. Poon & J. Cohen-Mansfield (Eds.) *Understanding well-being in the oldest old*, (pp. 290-331). UK: Cambridge University Press.

Bogenç, Ç. & Bekci, B. (2021). COVID-19-pandemi sürecinde uluslararası öğrencilere yapılan kamusal destekler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*(82), 38-48.

Bolboacă, S. D. & Jäntschi, L. (2006). Pearson versus Spearman, Kendall's tau correlation analysis on structure-activity relationships of biologic active compounds. *Leonardo Journal of Sciences*, *9*, 179-200.

Bozkurt, N. (2003). Kaliteli yaşamanın felsefesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *2*(3), 15-24.

Brickman, P. (1975). Adaptation level determinants of satisfaction with equal and unequal outcome distributions in skill and chance situations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *32*(2), 191-198.

Brickman, P., Coates, D. & Janoff-Bulman, R. (1978). Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? *Journal of Personality and Social Psychology*, *36*(8), 917-927. https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.8.917

Brown University News Bureau. (1996). Retrieved from https://www.brown.edu/Administration/News_Bureau/1996-97/96-009i.html

Browning, M. H. E. M., Larson, L. R., Sharaievska, I., Rigolon, A., McAnirlin, O., Mullenbach, L., Cloutier, S., … Alvarez, H. O. (2021). Psychological impacts from COVID-19 among university students: Risk Factors across seven states in the United States. *PLOS One*, *16*(1): 1- 27.

Bulguroğlu, H. İ., Bulguroğlu, M., & Özaslan, A. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite, yaşam kalitesi ve depresyon seviyelerinin incelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 306-311.

Bulut, N. S., Yorguner, N. & Akvardar, Y. (2021). Impact of COVID-19 on the life of higher-education students in Istanbul: Relationship between social support, health-risk behaviors, and mental/academic well-being. *Alpha Psychiatry*, *22*(6), 291-300.

Buz, S. & Aygüler, E. (2017). Amartya Sen'in kapasite - yapabilirlik yaklaşımı bağlamında Türkiye'de yoksulluk durumu. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, *3*(15), 177-189.

Calvo, E., Haverstick, K., & Sass, S. A. (2009). Gradual retirement, sense of control, and retirees' happiness. *Research on Aging*, *31*(1), 112-135.

Campbell, A (1976). Subjective measures of well-being. *American Psychologist*, *(Feb.)*, 117-124.

Can, S. (2020). Allah'a iman'ın psiko-sosyal temelleri (Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında bir değerlendirme). *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 473-501.

Cao, W., Fanga, Z., Houc, G., Hana, M., Xua, X., Donga, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, *287*, 1-5.

CDC (2021a). Health-related quality of life (HRQOL). Retrieved from https://www.cdc.gov/hrqol/

CDC (2021b). *Behavioral risk factor surveillance system*. Retrieved from https://www.cdc.gov/visionhealth/vehss/data/national-surveys/behavioral-risk-factors-surveillance-system.html

Ceylan, B. (2020). Türkiye'de transfer harcamalarının gelir dağılımında adalet üzerindeki etkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 67-76.

Chapman, D. W., & Volkmann, J. (1939). A social determinant of the level of aspiration. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, *34*(2), 225-238.

Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). A first course in factor analysis. New York: Psychology Press.

Conrad, R. C., Hahm, H. C., Koire, A., Pinder-Amaker, S., & Liu, C. H. (2021). College student mental health risks during the COVID-19 pandemic: Implications of campus relocation. *Journal of Psychiatric Research*, *136*, 117–126.

Csikszentmihalyi, M. & Figurski, T. J. (1982). Self-awareness and aversive experience in everyday life. *Journal of Personality*, *50*(1), 15-28.

Cummins, R. A. (2000). Objective and subjective quality of life: An interactive model. *Social Indicators Research*, *52*, 55-72.

Çağlayandereli, M., Arslan, D. A., & Ünal, R. N. (2016). Adalet algısı ve yaşam kalitesi üzerine sosyolojik bir araştırma. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, *7*(23), 319- 347.

Çakıroğlu, A. (2007). *Relationship between quality of life and happiness in Turkey.* (Master of Science Dissertation). Middle East Technical University Department of Sociology, Ankara.

Çelebi, N. (1993). Kavram tanımlamaları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *36*(1-2), 15-21.

Çelik, S. (2021). *İdeolojileri tanımak seküler dinler: İdeolojiler*. İstanbul: Etiket Yayınları.

Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası*. (2. Bs.) Eskişehir: Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2.

Çiftçi, M. (2008). Kalkınma göstergesi olarak ortalama yaşam beklentisine göre Türkiye'nin AB içindeki konumu: kritikler ve çok değişkenli istatistik uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, *7*, 51-87.

Daniel, W. W. (2005). *Biostatistics: A Foundation for Analysis in the Health Sciences* (8th edition). New York: John Wiley&Sons Inc.

Demir, A. (2014). Adalet kuramları tartışmasında J. Rawls. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, *12*(4), 33-42.

Demir, E., Saatçioğlu, Ö., & İmrol, F. (2016). Uluslararası dergilerde yayımlanan eğitim araştırmalarının normallik varsayımları açısından incelenmesi. *Current Research Education*, *2*(3), 130-148.

Demir, İ. (2020). *SPSS ile istatistik rehberi*. İstanbul: Efe Akademi.

Diener, E, & Suh, E. M. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures. In E. Diener & E. M. Suh (Eds.), *Culture and subjective well-being* (pp. 3-12) Cambridge: The MIT Press.

Diener, E. (2009). Subjective well-being. In E. Diener (Ed.), *The science of well-being: The collected works of Ed Diener* (pp.11-58). New York: Springer.

Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, *57*, 119–169.

Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, *54*, 403-425.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, *125*(2), 276-302.

Doherty, R. P., Telionis, P. A., Müller-Demary, D., Hosszu, A., Duminica, A., Bertke, A., Lewis, B., & Eubank, S. (2018). A survey of quality of life indicators in the Romanian Roma population following the 'decade of Roma inclusion'. *F1000Research, 2018*, 6:1692, 1-27.

Duygulu, E. (1995). Yaşam kalitesi. *Yönetim ve Ekonomi*, *1*, 79-82.

Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth* (pp.89-125), New York: Academic Press.

Easterlin, R. A. (2005). Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven. *Social Indicators Research*, *74*, 429-443.

Eboka, T. (2021). "International Students' Experiences of E-learning in UK HEIs During the COVID-19 Lockdowns" In T. Gavrielides & D. Briggs (Eds.), *Youth voice journal: Critical youth voices on the COVID-19 pandemic: International perspectives*, (pp. 9-21). RJ4ALL Publications.

ECLAC-UNESCO (2020). *Education in the time of COVID-19*. COVID-19 Report. Retrieved from https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/45905/1/S2000509_en.pdf

Eid, M. & Diener, E. (1999). Intraindividual variability in affect: Reliability, validity, and personality correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*(4), 662-676.

Eisenman, L. T., Freedman, B., & Kofke, M. (2017). Focus on friendship: Relationships, inclusion, and social well-being. In K. A. Shogren, M. L. Wehmeyer & N. N. Singh (Eds.), *Handbook of positive psychology in intellectual and developmental disabilities translating: Research into practice* (pp. 127-144). Switzerland: Springer.

Elitok Kesici, A., & Çavuş, B. (2019). University life quality and impact areas. *Universal Journal of Educational Research*, *7*(6), 1376-1386.

English, A., Yang, Y., Marshall, R. C., & Nam, B. H. (2021). Social support for international students who faced emotional challenges midst Wuhan's 76-day lockdown during early stage of the COVID-19 pandemic. *International Journal of Intercultural Relations*, *87*, 1-37.

Ergül-Topçu, A., Yasak, Y., Kalafat, T., & Altınoğlu-Dikmeer, İ. (2021). COVID-19 sürecinde demografik, sosyal, akademik ve hastalıkla İlgili faktörlerin üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları ile ilişkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, *17*(1), 67-83.

Erken, M. (2021). *Türkiye'de Uluslararası Öğrencilik Çalışmaları*. F. Taşcı (Ed.), İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın.

EUROFOUND (2003). *European quality of life survey 2003: Main findings*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2003/eqls-2003-main-findings

EUROFOUND (2007). *European quality of life survey 2007: Findings*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2007/eqls-2007-findings

EUROFOUND (2012). *European quality of life survey 2012*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2012

EUROFOUND (2016). *European quality of life survey 2016*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2016

EUROFOUND (2020). *Living, working and COVID-19*. COVID-19 Series, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EUROFOUND (2021a). *European quality of life survey - data visualisation*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey

EUROFOUND (2021b). *Impact of COVID-19 on young people in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EUROFOUND, (t.y.). *European quality of life surveys (EQLS)*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/tr/surveys/european-quality-of-life-surveys

Falk A., & Knell, M. (2004). Choosing the joneses: Endogenous goals and reference standards. *Scandinavian Journal of Economics*, *106*(3), 417-435.

Farquhar, M. (1995). Definitions of quality of life: A taxonomy. *Journal of Advanced Nursing*, *22*(3), 502–508.

Frey, B. S. & Stutzer, A. (2000). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*, *110*(Oct.), 918-938.

Frijns, M. (2010). *Determinants of life satisfaction: A cross-regional comparison*, (Master of Science Dissertation). Maastricht University School of Business and Economics, Netherlands.

Frisch, M. B. (2009). *Quality of life inventory handbook: A guide for laypersons, clients, and coaches*. Minneapolis, MN: NCS Pearson and Pearson Assessments.

Fujita, F., & Diener, E. (2005). Life satisfaction set point: Stability and change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *88* (1), 158 -164.

Garg, A. K., Kohli, A., & Kaushal, N. (2022). The role of instructors in reducing the impact of COVID-19 on international students. In I. Fayed & J. Cummings (Eds.), *Teaching in the post COVID-19 era* (pp. 729-738) Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74088-7_71

Genç, G. (2011). *Fert yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler: Bir meta analiz çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Genç, Y. & Çat, G. (2013) Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *8*(1), 363-394.

Georgellis, Y., Gregoriou, A., Healy, J., & Tsitsianis, N. (2008). Unemployment and life satisfaction: A non-linear adaptation process. *International Journal of Manpower*, *29*(7), 668-680.

Gomes, C., & Forbes-Mewett, H. (2021). International students in the time of COVID-19: International education at the crossroads. *Journal of International Students, 11*(S2), 1-5.

Gökdemir-Dumludağ, Ö. (2011). *Mutluluk ve iktisadi parametreler üzerine bir inceleme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gönülateş, S. (2018). *Farklı ülkelerde rekreatif katılımın yaşam kalitesi üzerine etkisi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Greenhaus, J. H., Collins, K. M., & Shaw, J. D. (2003). The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*, *63*, 510–531.

Grimm, P. (2010). Social desirability bias. In Eds. J. N. Sheth & N. K. Malhotra (Eds.), *Wiley international encyclopedia of marketing*, (part 2), Marketing Research, Wiley Online Library. Retrieved from https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781444316568.wiem02057

Gumber, A. & Owen, D. (2014). Ethnicity, neighbourhood deprivation and quality of life: An exploratory analysis of annual population survey data. In *Labour force survey/annual population survey user conference 2014*, UK Data Service, London, 28 November 2014. Retrieved from http://shura.shu.ac.uk/15477/1/Anil_David_QoL_Seminar_28Nov2014_Final-26032015.pdf

Güler, M. & Dönmez, A. (2011). İyi olma hali bağlamında uyum düzeyi kuramı ve hedonik döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, *14*(27), 38-45.

Hagerty, M. R. & Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited: Growing wealth of nations does go with greater happiness. *Social Indicators Research*, *64*, 1-27.

Hagerty, M. R., Cummins, R., Ferriss, A. L., Land, K., Michalos, A. C., Peterson, M., Sharpe, A., Sirgy, J., & Vogel, J. (2001). Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. *Bulletin de Méthodologie Sociologique, 71*(58), 58-78.

Hansen, T., Slagsvold, B., & Moum, T. (2008). Financial satisfaction in old age: A satisfaction paradox or a result of accumulated wealth?. *Social Indicators Research*, *89*, 323-347.

Haşıloğlu, S. B., Baran, T., & Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, *2*(1), 19-28.

Headey, B. (2006). Subjective well-being: Revisions to dynamic equilibrium theory using national panel data and panel regression methods. *Social Indicators Research*, *79*, 369-403.

Headey, B. (2008). Life goals matter to happiness: A revision of set-point theory. *Social Indicators Research*, *86*, 213-231.

Headey, B., & Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology*, *57*(4), 731-739.

Headey, B., & Wearing, A. (1991). Subjective well-being: A stocks and flows framework. In F, Strack, M. Argyle, & N. Schwarz (Eds.), *Subjective well-being: An interdisciplinary perspective*, (pp. 49-73). Oxford: E-Book Universitätsbibliothek Würzburg.

Helliwell, J. F. & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *The Royal Society*, *359*, 1435-1446.

Helson, H. (1947). Adaptation-level as frame of reference for prediction of psychophysical data. *American Journal of Psychology*, *60*(1), 1-29.

Herman, K. C., Reinke, W. M., Parkin, J., Traylor, K. B., & Agarwal, G. (2009). Childhood depression: Rethinking the role of the school. *Psychology in the Schools*, *46*(5), 433-446.

Heylighen, F. & Bernheim, J. L. (2004). From quantity to quality of life: r-K selection and human development. *Social Indicators Research*, 1-14. Retrieved from http://pcp.vub.ac.be/Papers/r-KselectionQOL.pdf

Hill, R. P., Peterson, R. M., & Dhanda, K. K. (2001). Global consumption and distributive justice: a Rawlsian perspective. *Human Rights Quarterly*, *23*, 171-187.

Hopkins, M. (1991). Human development revisited: A new UNDP report. *World Development*, *19*(10), 1469-1473.

Hu, H. (2021). *International students' experiences and perceptions of the therapeutic values of everyday green-blue spaces during the COVID-19 pandemic in the Netherlands* (Master of Science Dissertation). Tourism, Society and Environment, Wageningen University and Research, Wageningen.

Jenaro, C., Verdugo, M. A., Caballo, C., Balboni, G., Lachapelle, Y., Otrebski, W. & Schalock, R. L. (2005). Cross-cultural study of person-centred quality of life domains and indicators: A replication. *Journal of Intellectual Disability Research*, *49*(10), 734-739.

Kahneman, D., & Krueger, A. B. (2006). Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives*, *20*(1), 3–24.

Kahya, Y. (2020). Gençlerin yaşam kalitesi ve gelecek beklentileri. *Business & Management Studies: An International Journal*, *8*(1), 950-968.

Kandroodi, Z. A. (2017). *Yaşam kalitesinin yordayıcıları: Türkiye ve İran Örneği*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kangal, A. (2012). Üniversite yaşam kalitesi ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 16-32.

Karabulut, G. (2017). *Mutluluk ve iktisat*. İstanbul: Derin Yayınları.

Karasar, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler.* (5. bs) Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.

Kehn, D. J. (1995). Predictors of elderly happiness. *Activities, Adaptation & Aging*, *19*(3), 11-30.

Kendall, M. (1938). A new measure of rank correlation. *Biyometrik*. *30*(1–2), 81–89.

Khoday, K. (2021). *Reimagining human development and the planet*. Retrieved from http://www.hdr.undp.org/en/content/reimagining-human-development-and-planet

Kınalı, G. (2021). Pandemi sonrası dönemde, üniversitelerde değişen sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçlarına genel bakış. *2nd International Symposium on Education and Change December 2021 ISEC2021*, Turkey. Retrieved from https://www.acperpro.com/papers/articles/ISEC2021ID1.pdf

Korkmaz, M., Germir, H. N., Yücel, A. S., & Gürkan, A. (2015). Yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olan sosyodemografik bileşenler üzerine bir analiz. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 79-111.

Koyuncu, A. A. (2020). Türkiye'nin uluslararası öğrenci politikası. Osman Akgül (Ed.), *Uluslararası öğrencilik: Entegrasyon, istihdam ve politika kitabı* içinde (s. 9-21). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Kucur, F., & Taşçı, F. (2010). 'Sonuçsalcı' yaklaşımın ürünü olarak 'yolsuzluk'un anatomisi: Hangi iş ahlakı?. *İş Ahlakı Dergisi*, *3*(6), 95-107.

Kutlu, Z., İbiş, S., Pişkin, N. E., Yavuz, G., Aka, H., & Aktuğ, Z. B. (2021). COVID-19 salgın sürecinde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyinin yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, *14*(53), 2957-2972.

Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a new science*. London: Penguin Books.

Lazzarato, M. (2015). *Borçlandırılmış insanın imali: Neoliberal durum üzerine deneme*. (2. bs), (M. Erşen, Çev.), İstanbul: Açılım Kitap.

Lefebvre, C., Fortin, C., & Guay, S. (2021). Quality of life after violent crime: The impact of acute stress disorder, posttraumatic stress disorder, and other consequences. *Journal of Traumatic Stress*, *34*(3), 526-537.

Leong Bin Abdullah, M. F. I., Mansor, N. S., Mohamad, M. A., & Teoh, S. H. (2021). Quality of life and associated factors among university students during the COVID-19 pandemic: A crosssectional study. *BMJ Open*, *11*(10), 1-12.

Leong Bin Abdullah, M. F. I., Murad, N. S., Teoh, S. H. & Mohamad, M. A. (2020). Quality of life of university students during the COVID-19 pandemic: Age, history of medical illness, religious coping, COVID-19 related stressors, psychological factors and social support were predictive of quality of life. *Research Square*, 1-33. Retrieved from https://www.researchsquare.com/article/rs-104496/v2

Lin, K. & Herrmann, P. (2015). Introduction. In K. Lin & P. Herrmann (Eds.), *Social quality theory: A new perspective on social development* (pp. 1-15). New York: Berghahn Books.

Lloyd, K. M. & Auld, C. J. (2002). The role of leisure in determining quality of life: Issues of content and measurement. *Social Indicators Research*, *57*(1), 43-71.

Lockee, B. B. (2021). Online education in the post-COVID era. *Nature Electronics*, *4*, 5-6.

Lu, L. & Gilmour, R. (2004). Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented SWB. *Journal of Happiness Studies*, *5*, 269–291.

Luhmann, M., & Intelisano, S. (2018). Hedonic adaptation and the set point for subjective well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), *Handbook of well-being* (pp. 1-26) Salt Lake City, UT: DEF Publishers.

Lyubomirsky, S. & Ross, L. (1997). Hedonic consequences of social comparison: A contrast of happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*(6), 1141-1157.

Maditinos, D. I., Papadopoulos, D., & Prats, L. (2014). The free time allocation and its relationship with the perceived quality of life (QoL) and satisfaction with life (SwL). *Procedia Economics and Finance*, *9*, 519-532.

Malkina-Pykh, I. G. & Pykh, Y. A. (2008). Quality-of-life indicators at different scales: Theoretical background. *Ecological Indicators*, *8*, 854-862.

Malkoç, A. (2011). *Öznel iyi oluş müdahale programının üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerine etkisi.* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Maluka, C. S. (2004). *Subjective well-being and self-esteem in a disadvantaged community* (Master of art thesis). University of South Africa. Retrieved from https://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/1859/dissertation.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mangahas, M. (1991). Monitoring the economic and social weather in the Philippines. In K. J. Arrow (Ed.), *Issues in contemporary economics volume 1: Markets and welfare*, (pp. 75-90). lEA Conference, 98, London: Macmillan.

Mangahas, M. (2018). The social weather reports of economic well-being in the Philippines. *The Philippine Review of Economics*, *LV*(1-2), 41-55.

Matlin, M. W. & Gawron, V. J. (1979). Individual differences in Pollyannaism. *Journal of Personality Assessment*, *43*(4), 411-412.

Mazumdar, K. (2003). A new approach to human development index. *Review of Social Economy*, *LXI*(4), 535-549.

McKeown, J. S., Bista, K., & Chan, R. Y (2022). COVID-19 and higher education: Challenges and successes during the global pandemic. In J. S. McKeown, K. Bista & R. Y. Chan (Eds.), *Global higher education during COVID-19: Policy, society, and technology* (pp. 1-7). USA: Star Scholars Network.

Metin, B. (2014). Yoksullukla mücadeleye insan hakları açısından bakmak: Amartya Sen'in kapasite (capability) yaklaşımı temelinde bir değerlendirme. *Journal of Yasar University*, *9*(36), 6261- 6380.

Michalos, A. C. (1986). An application of multiple discrepancies theory (MDT) to seniors. *Social Indicators Research*, *18*, 349-373.

Moller, A. C., Meier, B. P., & Wall, R. D. (2010). Developing an experimental induction of flow: Effortless action in the lab. In B. Bruya (Ed.) *Effortless attention: A new perspective in the cognitive science of attention and action* (pp. 191-204). Cambridge: MIT Press.

Morris, M. D. (1980). The physical quality of life index (PQLI). *Development Digest*, *18*(1), 95-109.

Munna, A. S. (2021). COVID-19 and sustainability in higher education: Reflective review. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, *2*(1), 1-4.

Nature (2020, 23 September). Online learning cannot just be for those who can afford its technology. Retrieved from https://www.nature.com/articles/d41586-020-02709-3 https://doi.org/10.1038/d41586-020-02709-3

Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., & Tobin, S. S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, *16*(2), 134-143.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel Yaklaşımlar.* (7. bs) (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası Yayınları.

Noll, H. H. (2014). German system of social indicators. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being*, Retrieved from https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/SSI_en/German_System_of_Social_Indicators.pdf

Nyqvist, F., Forsman, A. K., Giuntoli, G., & Cattan, M. (2013). Social capital as a resource for mental well-being in older people: A systematic review. *Aging & Mental Health*, *17*(4), 394-410. http://dx.doi.org/10.1080/13607863.2012.742490

OECD (2011). *Compendium of OECD well-being indicators*. Retrieved from https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf

OECD (2013). *OECD guidelines on measuring subjective well-being*. OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/statistics/oecd-guidelines-on-measuring-subjective-well-being-9789264191655-en.htm

OECD (2017). *How's life?: Measuring well-being,* Paris: OECD Publishing, Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2017_how_life-2017-en#page28

Ofluoğlu, G. & Balcı, A. İ. (2016). Küreselleşme, bilgi toplumu ve çalışan yoksullar. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *5*(11), 56-75.

Ormel, J., Lindenberg, S., Steverink, N. & Verbrugge, L. M. (1999). Subjective well-being and social production functions. *Social Indicators Research*, *46*, 61-90.

Osberg, L. & Sharpe, A. (2002). An index of economic well-being for selected OECD countries. *Review of Income and Wealth*, *48*(3), 291-316.

Osberg, L. & Sharpe, A. (2005). How should we measure the 'economic' aspects of well-being? *Review of Income and Wealth*, *51*(2), 311-336.

Ökde, F. (2020). *Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine etkisi: Mamak örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Özcan, G. (2014). Sosyal bütçe teorik yapısı ve Türkiye'de anayasal temelleri. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *21*(2), 99-108.

Özkan-Bardakcı, M. & Bardakcı, Ş. (2021). COVID-19 döneminde uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet (COVID-19 Özel Sayı*), *1*, 69-869.

Panayiotou, G., Panteli, M., & Leonidou, C. (2020). Coping with the invisible enemy: The role of emotion regulation and awareness in quality of life during the COVID-19 pandemic. *Journal of Contextual Behavioral Science*, *19*, 17-27.

Parmaksız, İ. (2020). Yaşam doyumuyla bilinçli farkındalik arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*(1), 157-176.

Pigou, A. C. (1920). *The economics of welfare*. London: Macmillan.

Plagnol, A. C. (2010). Subjective well-being over the life course: Conceptualizations and evaluations. *Social Research: An International Quarterly of the Social Sciences*, *77*(2), 749-768.

Pugno, M. (2013). Scitovsky and the income-happiness paradox. *The Journal of Socio-Economics*, *43*, 1-10.

Qizilbash, M. (1996). Capabilities, well-being and human development: A survey. *Journal of Development Studies*, *33*(2), 143-162.

QS (2020). *The impact of the Coronavirus on prospective international students*, Retrieved from https://www.qs.com/portfolio-items/the-impact-of-the-coronavirus-on-prospective-international-students/

Raosoft (t.y.). Retrieved from http://www.raosoft.com/samplesize.html

Robeyns, I. (2005). The capability approach: A theoretical survey. *Journal of Human Development*, *6*(1), 93-117.

Rusnáková, J., Šramková, M., & Čerešníková, M. (2015). Perception of poor Roma people on quality of their life. In M. McGreevy & R. Rita (Eds.), *CER comparative European research 2015 proceedings of the 3rd biannual CER comparative European research conference* (pp. 208-211) London: Sciemcee Publishing.

Ryff, C. D., & Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, *9*, 13-39.

Salmi, J. (2021). Impact of COVID-19 on higher education from an equity perspective. *International Higher Education (The Post-COVID-19 World)*, *105*(Winter), 5-7.

Sapancalı, F. (2009). *Toplumsal açıdan yaşam kalitesi*. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.

Sarı, V. İ. & Kındap, A. (2018). Türkiye'de kentsel yaşam kalitesi göstergelerinin analizi. *Sayıştay Dergisi*, *108*, 39-72.

Schalock, R. L., Verdugo, M. A., & Gomez, L. E. (2017). Translating the quality of life concept into practice. In K. A. Shogren, M. L. Wehmeyer & N. N. Singh (Eds.), *Handbook of Positive Psychology in Intellectual and Developmental Disabilities Translating: Research into Practice* (pp. 115-126), Switzerland: Springer.

Segíňová, M. (2015). Sustainable mobility in cities. In M. McGreevy & R. Rita (Eds.), *CER comparative European research 2015 proceedings of the 3rd biannual CER comparative European research conference*, (pp. 98-101), March 23-27, 2015, London: Sciemcee Publishing.

Sen, A. (2003). *Etik ve Ekonomi* (A. Süha, Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.

Sencer, M. & Sencer, Y. (1978). *Toplumsal araştırmalarda yöntembilim*. Ankara: Doğan Basımevi.

Sevgi, H. & Başol, O. (2020). Endüstri ilişkilerinin gelişmesinin yaşam kalitesine etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. *Çalışma ve Toplum*, *66*(2020/3), 1541-1556.

Sezgin, F. (2003). Kriz yönetimi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(1), 181-195.

Sharpe, A. (2020). Andrew Sharpe: Pioneer in the measurement of economic well-being. *Applied Research in Quality of Life*, *15*, 1573–1576.

Shrestha, A., Martin, C., Burton, M., Walters, S., Collins, K., & Wyld, L. (2019). Quality of life versus length of life considerations in cancer patients: A systematic literature review. *Psycho-Oncology*, 28 (7), 1367–1380.

Singh, K., Augsutine, E. C., & Singh, B. M. (2010). *Quality of university life for UiTM students*. International Conference on Science and Social Research (CSSR), Kuala Lumpur, Malaysia. Retrieved from https://ieeexplore.ieee.org/document/5773859

Sirgy, M. J. & Wu, J. (2009). The pleasant life, the engaged life, and the meaningful life: What about the balanced life? *Journal of Happiness Studies*,*10*, 183–196.

Sirgy, M. J. (2011). Theoretical perspectives guiding QOL indicator projects. *Social Indicators Research*, *103*, 1–22.

Sirgy, M. J. (2012). *The psychology of quality of life: Hedonic well-being, life satisfaction, and eudaimonia*. (2. edition) Social Indicators Research Series 50, New York: Springer.

Slechta, J. (2015). Numerical analysis of noise barriers with novel caps. In M. McGreevy & R. Rita (Eds.), *CER comparative European research 2015 proceedings of the 3rd biannual CER comparative European research Conference*, (pp. 102-105). March 23-27, 2015, London: Sciemcee Publishing.

Snoubar, Y. (2020). Sosyal hizmet bakış açısıyla Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sorunları ve çözüm önerileri. O. Akgül (Ed.), *Uluslararası öğrencilik: Entegrasyon, istihdam ve politika kitabı* içinde (s. 119-142). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Solomou, I., Constantinidou, F., Karekla, M., Psaltis, C., & Chatzittofis, A. (2021). The COVID-19 international student well-being study (C-19 ISWS): The case of Cyprus. *European Journal of Psychology Open*, 1-12.

Soylu, Y. (2018). Boşanmış kadınlarda psikolojik sağlamlığı açıklamaya yönelik bir model geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *8*(49), 81-100.

Stevenson, B. & Wolfers, J. (2008). *Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox*. National Bureau of Economic Research. Cambridge: NBER Working Paper Series, Working Paper 14282.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009a). *The measurement of economic performance and social progress revisited: Reflections and overview*, OFCE, Retrieved from https://www.ofce.sciences-po.fr/pdf/dtravail/WP2009-33.pdf

Stiglitz, J. E., Sen, A. & Fitoussi, J. P. (2009b). *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*. Retrieved from https://www.economie.gouv.fr/files/finances/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf

Sun, A., & Chen, X. (2016). Online education and its effective practice: A research review. *Journal of Information Technology Education: Research*, *15*, 157-190.

Super, S. & van Disseldrop, L. (2020). COVID-19 international student well-being study (C19 ISWS). Data from Wageningen University & Research, 1-9. Retrieved from https://www.wur.nl/en/show/Report-COVID-19-International-Student-Well-being-Study-C19-ISWS.htm

Süleyman Özdemir (t.y.). *Refah devleti analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/refahdevanalizi.pdf adresinden edinilmiştir.

Szczepa*ń*ska, A., & Pietrzyka, K. (2021). The COVID-19 epidemic in Poland and its influence on the quality of life of university students (Young Adults) in the context of restricted access to public spaces. *Journal of Public Health (Berl.)*, *7 Jan 2021*, 1-11. https://doi.org/10.1007/s10389-020-01456-z

Şeker, M. (2009). Mutluluk ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, *39*, 115-140.

Şeker, M. (2015). Quality of life index: a case study of Istanbul. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, *23*, 1-15.

Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk: Kavramlar, nedenler, politikalar ve temel eğilimler*. (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) kentsel yaşam kalitesi özel ihtisas komisyonu raporu*, Ankara.

Taş, M. A. (2020). Sosyal içerme, sosyal uyum ve mutluluk ilişkisi. M. M. Kasapoğlu, M. A. Öztürk & M. Öçal (Ed.), *Spor yoluyla sosyal uyum kitabı* içinde (s. 98-125), Ankara: Detay Yayıncılık.

Taşcı, E. (2021). *Sosyal zekâ ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

TDK (2021). https://sozluk.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.

Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tengilimoğlu, D., Mansur, F., Saffar, P. A. K., & Tengilimoğlu, E. (2021). The evaluation of the opinions and satisfaction of international students about distance education delivered due to COVID-19 pandemic: A case of Turkey. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(4), 1404-1418.

The Pie News (2020). Int'l students in Europe face accommodation worries due to pandemic. Retrieved from https://thepienews.com/news/intl-students-in-europe-face-unprecedented-challenges-with-accommodation/

Tuzgöl-Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TÜİK (2014). İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti Hakkında Genel Açıklamalar.

TÜİK (2021a). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2020*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404 adresinden edinilmiştir.

TÜİK (2021b). *Haber bülteni: Yaşam memnuniyeti araştırması, 2020*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209 adresinden edinilmiştir.

Türe, H. (2019). OECD ülkeleri için refah ölçümü: Gri ilişkisel analiz uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *21*(2), 310-327.

UNDP (t.y.) *Human development index*, Retrieved from http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi

Ura, K., Alkire, S., & Zangmo, T. (2012). Gross national happiness and the GNH index. In J. Helliwell, R. Layard, & J. Sachs (Eds.), *World happiness report*, (pp. 108-158). New York: The Earth Institute, Columbia University.

Uysal-Şahin, Ö. (2020). *Yaşam kalitesi-kamu maliyesi kalitesi ilişkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye üzerine bir inceleme*. Çanakkale: Rating Academy Yayınları.

Van Bruggen, A. C. (2001). Individual production of social well-being: An exploratory study. *University of Groningen*, Retrieved from https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/10217487/c2.pdf

Veenhoven, R. (1984). Conditions of happiness. (Doctoral dissertation). Erasmus University, Rotterdam. D. Reidel Publishing Company. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/321609393_Conditions_of_Happiness

Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectany: A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social Indicators Research*, *39*, 1-58.

Veenhoven, R. (2015). Social conditions for human happiness: A review of research. *International Journal of Psychology*, *50*(5), 379-391.

Walker, A. (2009). The social quality approach: Bridging Asia and Europe. *Development and Society*, *38*(2), 209-235.

WHO (2012). *Programme on mental health WHOQOL user manual*.

WHO (2021). *WHOQOL: Measuring quality of life*. Retrieved from https://www.who.int/tools/whoqol

Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 1-9.

Yasin, Y. M. & Bélanger, C. H. (2015). Key determinants of satisfaction among international business students in regional context. *International Journal of Business and Management*, *10*(9), 19-32.

Yavuzçehre, P. S. & Torlak, S. E. (2006). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler: Denizli Karşıyaka mahallesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(4), 184-207.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Anlara: Detay Yayıncılık.

Yetim, B. (2018). *Yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesinin belirleyicileri: Sağlık hizmetlerinden memnuniyet ve sağlık statüsünün rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, M. F. (2018). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını açıklamaya yönelik model sınaması: Utangaçlık, benlik saygısı, yalnızlık ve algılanan sosyal desteğin etkileri.* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yılmaz, S. (2009). *John Kenneth Galbraith: İktisadi düşüncenin değişimine bir katkı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

YÖK (2021). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. https://istatistik.yok.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.

Yu, G. B., & Kim, J. H. (2008). Testing the mediating effect of the quality of college life in the student satisfaction and student loyalty relationship. *Applied Research Quality Life*, *3*, 1-21.

Yu, J. (2021). Lost in lockdown: The impact of COVID-19 on Chinese international student mobility in the US. *Journal of International Students*, *11*(S2), 1-18.

Zahran, H. S., Zack, M. M., Vernon-Smiley, M. E., & Hertz, M. F. (2007). Health-related quality of life and behaviors risky to health among adults aged 18–24 years in secondary or higher education—United States, 2003–2005. *Journal of Adolescent Health*, *41*, 389–397.

Zavras, D., Kyriopoulos, I. I., Athanasakis, K., & Kyriopoulos, J. (2020). What influences self-perceived quality of life during an economic recession? the case of Greece. *International Journal of Inspiration & Resilience Economy*, *4*(2), 41-49.

Zuckerman, E. (2021). *Kurumlara niçin güvenmiyoruz* (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Runik Kitap.